This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

A 990,971

Digitized by Google

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN 1817

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

3Ղ78

250

ՄՈԼՈՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Digitized by Google

Digitized by Google

205

GRAU EREN 250 11 01 93

ՄՈԼՈՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՅԱՅՏՆԵԱԼՔ

ԱՌ ՉԻՆԱԿԱՆՍ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ Վ. ՊԱԼՃԵԱՆ

Ի ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԷ

392 p.

[illegible] ԺՈՂ. ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՀԱՒԱՏՈՅ

Ի ՎԻԷՆՆԱ

Ի ՎԱՆՍ ՊԱՇՏՊԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ

1866

Digitized by Google

Digitized by Google

ԻՄ ԸՆԹԵՐՑՈՂՍ

ՀԱՍՏԱՐԱԿԱՑ հաճութիւնն եւ ընդունելութիւնը, որ գտաւ ազգին մէջ վերջին թարգմանութիւնս, զոր երկու տարի յառաջ հրատարակեցի «Դիւրինաց պատասխաններ Կրօնքի դէմ առհասարակ տարածուած Ընդդիմութեանց» անունով, ինձի քաջալեր յորդոր մ'եղաւ աս փոքր աշխատութեանս ալ ձեռք զարնելու, միանգամայն բարձրագոյն հրամանէ շարժեալ՝ որուն ամենայն հնազանդութիւն եւ հպատակութիւն պարտականք ենք։

Հաւատոյ Տարածման Ս. Ժողովքը արեւելեան եպիսկոպոսներէ շատոնցուընէ տեղեկացած էր բողոքականաց ամէն տեսակ հնարքներուն, որոնցմով

Digitized by Google

կերնոց անկրօն աղանդը Արեւելք ալ տարածելու կը ջանան պատրանօք, կեղծաւորութեամբ եւ դրամով։ Վերջի ատեններս մեր ազգային Մեծարեալ Եպիսկոպոսներն ալ աղաչանաց թըղթով խնդրած էին նոյն Տ. Հ. Սուրբ Ժողովքէն, որ իր հայրական խնամքովը հոգ տանի աւանդին մատենագրութեամբ ազգայիններն իրենց կաթողիկէ հաւատքին մէջ աւելի եւս հաստատել, փարատելով միանգամայն բողոքականաց կողմանէ տարածուած խաւարը, եւ պատուելով այն մթութեան առաջնորդը, զորն որ նոյն աղանդաւորները սնոտութեամբ եւ ճարտարութեամբ բանից՝ պարզամտաց աչքին առջեւը քաշած են, որ տեսնեն եւ զգուշանան մահաբեր որոգայթներէն, որուն մէջ կը ձգեն զիրենք խ[illegible]թիւնն ու կեղծաւորութիւնը։ Այսպիսի սուրբ փափաքանի մը ազդու միջոց ունենալով՝ ազգին ծանօթ Հ. Աւկուստինոս Գիրանքը՝ Հռչակաւոր մատենագրին Բո-

ղշքականաց մոլորութեան դէմ գրած մատեանիկը, նոյն Ս. Ժողովքը հաճեցաւ հայերէն թարգմանել տալ, զորն որ այնչափ աւելի յօժարութեամբ յանձն առի՝ որչափ որ հնազանդութեան պարտաւորութիւնը եւ կաթողիկէ հաւատոյ եւ ուղղափառ կրօնից յառաջադիմութեան ու տարածման սէրը, ամէն Եկեղեցւոյ պաշտօնեաները կը պարտաւորեն գործակից ըլլալու Աստուծոյ շնորհացը ի փրկութիւն հոգւոց: Ընդունէ՛ ուրեմն այս դըսղն նուէրս ալ այնու հոգւով եւ մտօք եւ սիրով, որով քեզի կ'ընծայեմ:

Հռոմ, յամսեան Յուլիսի 1866.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՅԻՍՈՒՍ Քրիստոս Տէրն մեր խրատեց զմեզ, որ միշտ արթուն կենանք, հսկենք ու աղօթք ընենք, որ փորձութիւններէն չյաղթուինք. Ծանոյց մեզի որ աս փորձութիւնները շատ տեսակ են, և ասոնց մէջ հերետիկոսութիւններն ալ պակաս չեն: Հարկէ, ըսաւ, որ հերձուածներ ալ ըլլան, որպէս զի ընտիրները ձեր մէջն երևնան[1]: Իրաւ ալ՝ առաջին ժամանակներէն սկսելով՝ չպակսեցան Սիմոն Մոգ, Եբիոն, Կերինթոս, Գնոստիկեանք և ուրիշները, թոյներնին տարածելու. ուստի Սուրբ Առաքեալներն ու իրենց յաջորդները զգուշացուցին հաւատացեալներն, որ զգոյշ կենան ու չխաբուին այնպիսիներէն: Ասոնցմէ ետքը եկան Արիոս, Նեստորիոս Եւտիքէս, Մակեդոնիոս և ուրիշները, և ասոնք ալ Ս. Եկեղեցւոյ սիրտը հերձին, որպէս զի ճշմարիտ հաւատացեալները ամենուն աչքին ե-

1 Ա. Կորն. ԺԱ. 19:

րեւնան։ Վերջին դարերու մէջ եղան Լուտեր, Կալվին, Զուինկլիոս, Հենրիկոս Ը. իրենց նմաններուն անթիւ բազմութեամբը, որոնք մինչեւ մեր օրերը կը հասնին, եւ Բողոքականք կը կոչուին։ Արդ՝ ասոնք են, որոնց դէմ պէտք է պատերազմինք, եթէ կ'ուզենք Աստուծոյ հաւատարիմ մնալ։

Գուցէ պիտի՛ որ զարմանաք, թէ ինչպէս Աստուած թող տուած է, որ իր Եկեղեցւոյն մէջ միշտ այսպիսի հերձներ ըլլան, ու վտանգի մէջ ձգեն մեր հաւատքը, եւ հաւատքով մէկտեղ մեր յաւիտենական փրկութիւնը. բայց աս ալ Նախախնամութեան մէկ խորունկ եւ ամենիմաստ խորհուրդն է։

Յիսուս չ'ուզեր տալ իր սուրբ Արքայութիւնը դատարկներու, ծոյլերու եւ անոնց, որոնք իր պատուոյն համար չեն պատերազմիր եւ չեն յաղթեր իր շնորհքովը. ուստի թոյլ կու տայ որ աս պատերազմներն ըլլան, որպէս զի տեսնուի, թէ ո՛ւր կը հասնի մեր հաւատարմութիւնը եւ մեր իրեն ունեցած սէրը։ Յորչափ որ ամէն բան խաղաղութեան ու հանդարտութեան մէջ է, մեծ արդիւնք մը չէ Եկեղեցւոյ

Digitized by Google

Հաւատարիմ Ծառային. արդարեւ ան ատեն է, երբ խռովութիւններ եւ հերետիկոսութիւններ ելած են, մոլորութիւն կը ցանեն, եւ կը ջանան խորամանկութեամբ, նենգութեամբ, փառասիրաց գրքերով եւ ուրիշ հնարքներով՝ զմեզ համոզելու որ նոյնն ընդունինք ու գրկենք: Ան ատեն կը տեսնուի, որ աղէկ հիմ դրած ենք անշարժ քարին վրայ, որ է Սուրբ Եկեղեցին, եթէ անոր վրայ վստահութիւն կ՚ունենանք, եւ մեծ քաջալերութեամբ դէմ կը դնենք ատ ամէն թշնամիներուն, եւ զզուելով զիրենք մեզմէ կը հեռացընենք: Ե՞րբ զինուորին քաջութիւնը կը տեսնուի: Երբ որ բոլորովին խաղաղութի՞ւն է՝ ոչ, հապա ստուգիւ՝ պատերազմի ժամանակ: Ե՞րբ կ՚երեւայ ղեկավարին աշխարհութիւնը որ նաւը կ՚ուղղէ: Երբ հովը հանդարտ է եւ ծովը խաղա՞ղ է՝ ոչ, հապա ստուգիւ՝ երբ ծովը ալէկոծութեան մէջ է եւ մրրիկը մռնչացեր է: Ե՞րբ գեղացին կը ցուցընէ իր երկրագործութեան արուեստը: Ձմե՞ռն երբոր ալ կարելի չէ գործելը՝ ոչ, հապա ստուգիւ՝ երբ կը հասնի տարւոյն այն եղանակը, որ աշ-

խաւարութիւնները կը շատնան։ Նոյնը դուն ալ ըսէ սա մեր դէպքին մէջ. Երբ քրիստոնեան կը ցուցընէ իր առաքինութիւնը, իր առ Աստուած հաւատարմութիւնն ու սէրը։ Իսկ բոլորովին խաղաղութիւն է՝ ոչ. Հապա ստուգիւ երբ Հերետիկոսներն եղած են՝ զինքը կը փորձեն, իրեն վրայ կը յարձակին, եւ վտանգի մէջ կը ձգեն հաւատաքը կորսնցընելու։

Այսպէս մեր հաւատքը եւ մեր սէրը փորձուելէն ետքը, Յիսուս ի՞նչ կ՚ընէ։ Նոյնը, ինչ որ դուք կ՚ընէք ցորենը հնձելէդ ետքը։ Ինչ որ հովն առած տարած է, ծանրութիւն եւ հաստատութիւն չունենալուն համար, ինչպէս փոշիկը եւ յարդը, հրով կ՚այրի. իսկ կալին վրայ մնացածները, ինչպէս ընտիր ցորենն է, գանձի պէս համբարանոց կը ժողվուին։ Այսպէս Յիսուս անհաւատները՝ դժոխքի հրոյն կը դատապարտէ, իսկ մէկալները իր յաւիտենական պարտէզը կը տանի կը տնկէ։ Որպէս զի՝ սա կորսուելու դժբախտութիւնը գլուխնիդ չգայ, որ անդարմանելի է բովանդակ յաւիտենականութեան մէջ, կ՚ուզեմ զգուշացընել զձեզ ան

մոլորութիւններէն, որոնց մէջ զձեզ ձգել կը ջանան, ցուցընելով ձեզի Բողոքականութեան սնոտութիւնը, ու կը հրաւիրեն, իրենց խաբէական հնարքները, որոնցմով նոյնը հաստատելի կ'երեւցընեն, այն բարիքները՝ որ ձեզմէ կ'ուզեն յափշտակել, եւ չարիքները՝ որոնց մէջ կ'ուզեն զձեզ դնել, եթէ կարող ըլլան իրենց ամբարիշտ խորհուրդը վերանորոգ յաջողցընել։ Անկից ետքը, ձեզի ճամբան ալ՝ որ սորվեցընեմ ինչ զենքերով անոնց առջեւը պաշտպանելու, որպէսզի՝ սուր որ կը կարծեն ձեզի յաղթելու, անոնք ձեզմէ յաղթուին, եւ զուք ձեր հաւատարմութիւնը Աստուծոյ ցուցընելով, անոր աւելի եւս սիրելի ըլլաք այն ճամբով, որով անոնք զձեզ իր թշնամին ընել կ'ուզէին։

Ճշմարիտ է, որ աս գրութեանս մէջ շատ պատճառներ չեմ կրնար գործածել, որոնցմով Եկեղեցւոյ եւ ճշմարտութեան ազնուական դատը կրնայ պաշտպանուիլ. ինչու որ՝ ատոնցմէ ոմանք տեսական խորհրդածութիւններու սորված հանճար մը, կամ հմուտ միտք մը, եւ կամ գոնէ խորհրդածելու երկայն ժամանակ կ'ուզեն։

Digitized by Google

Այսու ամենայնիւ յառաջ բերած պատճառներս իրենց դիւրինացութեան ու պարզութեան հետ անանկ զօրութիւն եւ անանկ հաստատութիւն ունին, որ Աստուծոյ օգնութեամբը բաւական պիտի՛ որ ըլլան միտքերնիդ լուսաւորելու առողջ վարդապետութեամբ, եւ սիրտերնիդ բորբոքելու անոր սիրովը:

Որչափ կրնայի՝ ջանացի նաեւ նոյները ամենայն պայծառութեամբ առջեւնիդ դնել, եւ խօսքիս եղանակին ալ ձեր ըմբռնմանը յարմարցընել, նմանելով անոր, որ երբեմն առանց առակի չէր խօսեր [1], որպէս զի ճշմարտութիւնը ամենուն ալ մերձենայ: Յիսուս որ լոյսն է, որ կը լուսաւորէ ամէն մարդ որ աշխարհք կու գայ [2], հաճի՛ նաեւ մեր լոյսն ըլլալ, եւ առաջնորդէ մեզի այնպէս, որ ամէն մոլորութենէ խուսափելով եւ ճշմարտութեան հետեւելով, արդարանանք յաւիտենական Դատաւորէն, եւ հասնինք անգամ մը թագաւորելու երանելի յաւիտենականութեան պայծառ լուսաւորութեան մէջ:

[1] Մարկ. Դ. 34: [2] Յովհ. Ա. 9:

ՄՈԼՈՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Ստութիւն Քաղաքականութեան:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Քաղաքականութեան սահմանը կը ցուցնէ իր հետազօտելիներուն անձանց որպիսութիւններն:

ՔԱՂ.ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ, զոր որ ընդունելու կը հրաւիրեն զձեզ անօրէն մարդիկ, կրօնք մըն է, որ երկու մաս ունի, որոնց մէկը՝ արտաքուստ կը ցուցընէ, մէկալը ներքուստ կը պահէ: Արտաքինը դիմակ մըն է, որով կը խաբէ, ներքինը դանակ մըն է, որ կը սպաննէ. ճշդիւ այնպէս է, ինչպէս տեսակ մը օձերն են, որոնց մորթը ոսկւոյ ու արծաթի պէս փայլուն է, բայց ներքուստ խիստ մահաբեր թոյն ունին: Քաղաքականութիւնը արտաքուստ մեծ սէր կը կեղծաւորէ Աստուծոյ խօսքին վրայ, մեծ բաղձանք զԱստուած պատուելու հոգւով ու ճշմարտութեամբ, եւ մեծ ողորմածութիւն ընկերին նկատմամբ, եւ այլն. եւ այլն: Ներքուստ՝ մեծ ապստամբու-

թիւն մը Աստուծոյ եւ Ս. Եկեղեցւոյ դէմ, մեծ արհամարհանք մը աստուածային պաշտամանց վերաբերեալ բաներու, աղբիւր մը ցոփութեան ու գէշ վարուց, դարձողութիւն մը սատանայական հպարտութեան:

Բայց որովհետեւ գոհ չեմ ըլլար՝ միայն աս ամէն բան հաստատելովս, ատոր համար կ'ուզեմ ասոնց ցուցերն առջեւնիդ դնել՝ սկսելով ան անձինքներէն, որոնք աս կրօնքին հիմը դրին:

Բողոքականները կը հաստատեն, թէ Աստուած դրդեր է զիրենք տասնուվեցերորդ դարուն մէջ Եկեղեցին նորոգելու, որ բոլորովին մոլորութեան մէջ ինկած էր: Արդ կ'ուզե՞նք հաւատալ որ Աստուած Ս. Եկեղեցին նորոգելու համար ուզած ըլլայ ի գործ ածել աշխարհքիս վրայ եղեւցած մարդիկներուն ամենէն ամբարիշտները: Անոնք, զորոնք Աստուած սովոր է, չէ թէ Եկեղեցին հապա հաւատացեալները նորոգելու համար, ուզած ատենը խրկելու, միշտ բարութեամբ նշանաւոր մարդիկ էին: Հին օրինաց մէջ կը խրկէր իր Մարգարէները, Նոր օրինաց ատեն խրկեց իր Առաքեալները, իր Սուրբերը, եւ մինչեւ աս վերջին ատեններս հռչակաւոր եղան քրիստոնեայ ժողովրդեան մեծ եւ ճշմարիտ նորոգիչները, Ս. Անտոն Պատուացի, Ս. Բեռնարդինոս Սիենացի, Ս. Վինկենտիոս Ֆերրերի, Ս. Փրանկիսկոս Քսաւեր, Ս. Կարոլոս, Երանելին Լէոնար-

դոս, Ս. Ալփոնսոս Լիկուորի, եւ ուրիշ սրբոց առաքինութեան նմանողները: Ինչու որ՝ առաքինութիւն, կատարելութիւն, սրբութիւն սորվեցընելու, եւ ժողովուրդները մոլորութենէ հեռացընելու համար, հարկաւոր է նախ՝ Ցուրբը, լուսաւորեալ ըլլալ, եւ անմեղ կեանք ունենալ: Արդ՝ որո՞նք էին առ մեծ Բողոքական Նորոգիչները: Կ'ուզե՞ք ճանչնալ:

Առաջինն ու գլխաւորն էր Լուտեր, հպարտութեամբ լեցուն մարդ մը, որ աշխարհքիս բոլոր Մեծերը կը թշնամանէր; եւ իր սատանայական ամբարտաւանութիւնը հո՛ն հասաւ, որ իւր գիրքը Եկեղեցւոյ ամենէն մեծ Սուրբերէն վեր կը դնէր. այնպիսի մարդ մը՝ որ ամէն անառակութեան ու գարշութեան մէջ թաթխուած ըլլալով՝ վանքի մը մէջէն ալ Ցիսուսի Քրիստոսի մէկ հարսը գողցեր իրեն կինն ըրած էր. այնպէս խառնակենաց եւ գինեմոլ էր, որ բոլոր օրը գեղխութեամբ ու շուայտութեամբ կ'անցընէր Սեւ Արծիւ ըսուած պանդոկին մէջ՝ Վիդդեմպերկ՝ իր հայրենիքը. ան աստիճանի հայհոյիչ էր, որ մինչեւ զՍատանան՝ մեր իշխանը եւ Աստուածը կը կոչէր. այնպէս դայթակղեցուցիչ մը, որ բոլոր քրիստոնեայք բարի գործերէն ետ կը ձգէր: Թո՛ղ ուրանան եթէ կրնան Բողոքականները, որ այսպիսի մէկը չէր իրենց վարդապետն ու գլուխը:

Լուտերի նախանձաւորն էր Զուինկլիոս,

Digitized by Google

անոր պէս ամբարտաւան, եւ Սուրբ Գրքերու անանկ աշխարհածանօթ եղծիչ ու խանգարիչ էր, որ մինչեւ իրեն հետեւող Բողոքականներն ալ զինքը կ'անարգեն: Բովանդակ իր կենաց մէջ՝ ամենեւին խիղճ զինքը աշխարհային ու երկրաւոր բաներու տուած էր, եւ իր վարդապետութիւնը զէնքով ալ կը տարածէր: Թէպէտեւ քահանայ էր, այսու ամենայնիւ ողջախոհութեանը անմաքրութեան հարուստ այրւոյ մը հետ, եւ այնպէս ազատ կեանք մը կ'անցընէր, որ իրեն զարմացողներն ալ, զինք մահացու մեղքի մէջ մեռած եւ դժոխքի որդի հրատարակեցին:

Բողոքականներուն ուրիշ մէկ մեծ ախոյեանն ալ Կալվինն էր, այնպէս հպարտ եւ բարկացոտ մարդ մը, որ իր հետեւողներն ալ կ'ըսէին թէ Ա՛լ լաւ է Թէոդորոս Պէզայի հետ դատապարտուիլ, քան թէ Կալվինի հետ Արքայութիւն երթալ. այնչափ անտանելի էր իր ժպրհութիւնն ու ժանտութիւնը: Հպարտութեանը հետ մայացնելու անառակութիւնը: Երիտասարդութեան ատեն այնպիսի ամօթալից յանցանք մը գործեր էր, որ հրապարակական ատեաններու հրամանաւ մէկ ուսին վրայ հրացած երկաթով խարան մ'ընդունեցաւ, եւ եռքէն սարկաւագութեան ատենն ալ Իդըլեատա անուանով մէկը իրեն կին առաւ. այնչափ անգութ էր, որ Ճենեւայէն ազատօրեն ու կենդանին կենդանի այրել

տուաւ զանոնք ամէնքն ալ, որ իրեն պէտ չէին մնացեր, եւ վերջապէս այնպիսի յուսահատական մահուամբ մեռաւ, որ զամէնքն ալ կը տխրեցնէր։ Ինք իր աչքովը կը տեսնէր իր մարմնոյն զզուելի փտութիւնը, եւ կը զգար գարշահոտութիւնը, որուն ոչ ոք կրնար տանիլ. եւ այսպէս յուսահատութեամբ մէջ զարհուրելի հայհոյութիւններով կը փչէր հոգին։

Թագաւորականներուն մէջ մեծ Վարդապետն ալ եղաւ Անգղիացւոց Հենրիկոս Ը. թագաւորը։ Յորչափ որ բարի էր, նոյնուզղափառ էր։ Բայց երբոր ինք զինք անառակութեան տուաւ, ուղղափառ կրօնն ալ մերժեց. եւ իր յանցանքները կը ցուցնէին թէ իր կրօնքը ո՞րն էր։ Իր օրինաւոր կնոջը կենդանութեան ատեն, ամուսնացաւ ուրիշ կնոջ մը՝ Աննա Պոլէնայի հետ. երբոր զանիկայ սպաննել տուաւ, ուրիշ կին առաւ Սէյմուր անունով. ասոր ալ սպաննել տալէն ետքը՝ կնութեան առաւ զԱննա Քլէվը, զորն որ վերջ ատկէ ետքը արձակեց, եւ անոր տեղն առաւ Կատարինէ Հաուըրտ. վերջապէս ասոր ալ սպաննեց եւ ամուսնացաւ Կատարինէ Փառի հետ, զորն որ սպաննելու չհասաւ, մինչպէս կը յօժարէր, վասն զի յառաջ ինք մեռաւ. այնպիսի յափշտակիչ մարդ մը, որ կողոպտեց Եկեղեցւոյ բոլոր ստացուածքները իր կիրքերը յագեցնելու համար, դաժան եւ անգութ ամենուն, որ սպաննել

Digitized by Google

կու տար զամէնքը, որ իր հաճոյից հակառակ կ'ելլէին։

Եւ ինչպէս տեսնք, տակաւին են նաեւ Բողոքականութեան ամէն մէկուլ գլուխները, Յուստոս Յօնաս, Ամսդորֆ, Մելանքթոն, Կարլոստատիոս, Էկոլամպադիոս, եւայլն, ամէնքն ալ փառասէր, անգութ, անպարկեշտ, գինեսէր, ամէն մոլութիւններով լեցուն մարդիկ, ինչպէս որ իրենք գիրերնին կը ցուցընեն իրենց մէջ ունեցած փոփոխակի եւ անվերջանալի խնդիրներուն մէջ։ Հարցուցէք հիմա Բողոքականներուն, թէ, ճշմարի՞տ է թէ ոչ, որ տեսնք են իրենց գլխաւոր գլուխները։ Դուք ալ հերձները չերեւցած՝ Բողոքականութիւն չկար աշխարհքիս վրայ. իրենք են, որ նոյնը նորա խօթեցին։ Կարելի բա՞ն է, որ այսպիսի ապականեալ մարդիկ Աստուծմէ լուսաւորուած ըլլան ճշմարտութիւնը ճանչնալու։ Եւ առաքինիներն ըլլան Աստուծոյ գործիքները, Հոգւոյն Սրբոյ միջնորդները Եկեղեցին նորոգելու։ Եւ եթէ ասիկայ կարելի չէ, ի՞նչ պէտք ենք զրուցել իրենցմէ հնարուած Բողոքականութեան վրայ, բայց՝ թէ ան է սատանայական գիւտ մը։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Քաղաքավարութեան սովորութիւնը կը ցուցնէ զանազան տարիքով անձանց որպիսութիւնները։

Գուցէ պիտ՚որ ըսէք, որ եթէ դեռ երեն տարիքին ժողովականները, դեռ չեն անոնք, որ հիմա Քաղաքավարութեան վրայ կը խօսին։ Իմ սիրելիքս, եթէ բարի ալ ըլլային, դուք պէտք չէք իրենց ականջ դնել, ինչու որ՝ ուրիշ բան չեն ըսեր ասանք, բայց եթէ՝ ինչ որ առջի նենգաւոր Քաղաքականները զգուշացուցին։ Բայց ճշմարիտն այն է, որ ասանք ալ այնպիսիներ են, որոնց ետեւէն երթալը ամչնալու բան է։ Զգոյշ կեցէք, ոչխարի մորթը զիրենք կը ծածկէ, բայց նենգաւոր գայլեր են։

Կ՚ուզեմ զիրենք քիչ մը ծանուցանել ձեզի։ Նախ՝ շատ ագէտ են, ետքը հպարտ են, ետքը ագահ են, ետքը պղտոր մարդիկ են, ետքը անհանդարտ մարդիկ են։

Ո՞վ են ասանք որ զձեզ կրթել՝ լուսաւորել կ՚ուզեն. եթէ Ուսուցիչներ, Գրագէտներ, Փաստաբաններ, Բժիշկներ ալ ըլլային, ասոր համար Կրօնի վարդապետներ չէին ըլլար։ Գիտութիւն մը սորված ըլլալը, իրաւունք չիտար ուրիշ գիտութիւն մը սորվեցընելու, զորն որ սորված չեն։ Ըսէ՛ք ինծի. կրնա՞յ մի կօշկակար մը՝ որովհետեւ կօշիկ շինել գիտէ, նաեւ դերձակութիւն ալ ընել եւ զգեստ կարել։ Ո՛չ. տարակուսի՛ չէ։ Ամէն մէկը իր արհեստն

Digitized by Google

ունի։ Ուրեմն ի՞նչպէս կրնայ բժիշկ մը, փաստաբան մը, ջերմերը բժշկել, դատերը յառաջ տանել սորված ըլլալուն համար գիտութեամբ ու հիմնովին Կրօնքի վրայ ալ խօսիլ։ Պէտք է հարկաւոր ուսմունք-ները սորված ըլլալ։ Այս հարկաւոր ուսու-մունքները ծանր են, դժուարին են, շատ ժամանակ, շատ աշխատութիւն կ'ուզեն. այսու ամենայնիւ եթէ առանցմէ ալ քա-վերինքդ մտածման ու սկզբունքներէդ վրայ շի-նուելու ըլլան ասոնք հաւատքի դէմ վար-դապետութիւն մը, ամենուն պէտք չէ որ մտիկ ընէք. ինչու որ՝ երբոր Քրիստոնէա-կան վարդապետութիւնը գիտէք, աս բանե-րուս մէջ անոնց չափ տեղեակ էք։ Այս ուրեմն՝ եթէ որպիսի եւ իցէ գրագիտու-թեան տեղեակ մարդն ալ, հարկաւոր ուսու-մունքը սորված չըլլալուն համար, աս բա-ները չիկրնար սորվեցընել. ըսէք ինծի, ծաղրելու արժանի չե՞ն անոնք որ ձեզի ու-սուցիչ կ'ուզեն ըլլալ աս մեծ գիտութեան մէջ, որուն երբեք աշակերտ եղած չեն։ Ինչու որ՝ յայտնի խօսինք, ո՞վ են ասոնք որ առաջնորդ կ'ելլեն ձեզի վարդապետ ըլ-լալու համար։ Կօշկակարներ են, դերձակներ են, վարսավիրաներ են, քարակոփներ են, որմնադիրներ են, գեղացիներ են։ Ո՛հ, ա-նիկայ աշխարհքիս ամենէն ծաղրալից բանը չէ՞ մի։ Հարցուցէք մէյ մը աս մեծ վարդա-պետներուն, երբ Աստուածաբանութիւն սորվեցան, երբ որ կարուակի աթոռին վրայ

տախտակը կը քաշէին, կամ երբ ածելի՞ կը սրէին, կամ երբոր կրկնոց մը կը կարէին, կամ կօշիկ անօթը կը ստանէին։

Հարցուցէք իրենց, ո՞ր սորվեցան Ս. Օգոստինոսի, Ս. Յերոնիմոսի, Ս. Գրիգորի, Ս. Ամբրոսիոսի, Ս. Յովհ. Ոսկեբերանի, Ս. Թովմասի, եւ ուրիշ այնչափ Ս. Եկեղեցւոյ մեծ սուրբերու մեծամեծ գրքերը։ Կը կարծեն թէ Կրօնքի վրայ մտածելը՝ մարդուս ատամները հանելու համար օճառ փոփոխեցընե՞լ մէկն է, կամ պատուհան մը ապակիով գոցե՞լ մէկն է, կամ կօշկի կրունկները նորոգե՞լ մէկն է։ Ո՛վ յանդգնութեան եւ հպարտ մարդիկ։ Գիտէ՞ք, ո՞ւր իրենց ուսմունքը կատարեցին։ Կարդացեր են խառնակուած ու աղաւաղուած աստուածաշունչի մէջէն քանի մը կտորներ, առանց կարդալ գիտնալու, առանց հասկընալու. լսեր են իրենց նման նենգաւորներու բերնէն քանի մը մոլորութիւններ, եւ եկեր ձեզի վարդապետ կ'ըլլան, ու կը դատապարտեն Հռոմայ Քահանայապետը, Եպիսկոպոսները, Աստուածաբանները, եւ այն ամէն մեծ մարդիկները, որոնք այնչափ դարերով Եկեղեցւոյ մէջ ծաղկեցան, որոնք իրենց իմաստուն գրքերովը գրատուններ լեցուցին, որոնք իրենց սրբութեամբը Հաւատքը տարածեցին, Հրաշքներով նոյնը վաւերացուցին, եւ իրենց արեամբը հաստատեցին։ Ո՛վ, երաւցընէ՞ անամանեալական յանդգնութիւն։ Անկից կրնաք տեսնել

Digitized by Google

թէ՛ ինչ է իրենց հաղորդութիւնն ալ։ Իրենք զիրենք ամէն մեծ Սուրբերէն վեր դնելնին, ձեզի առոր վրայ պատգամաւոր մը կրնայ տալ։ Իրենց յանդգնութիւնը սրով կը հաստատէին Եկեղեցւոյ մէջ զանազան բոլոր իմաստուններուն, ամէն օրհնաւոր հայրերուն, ամէն քահանաներուն դէմ, նայինք ձեզի ալ ելլէ եւս առջեւ կրնայ հասկը-ցնել։ Բայց չ'արժեր զիրենք անմեղադրելի ընելու այն յիմարական պատճառը, որ յառ-աջ կը բերեն, թէ իրենք զուտ Աւետա-րանի կը հետեւին, թէ Յիսուսի Քրիս-տոսի ետեւէն կ'երթան, եւ թէ այսու ա-մենայնիւ չեն ալ հաղորդուիր։ Ո՛չ, աս պատճառը չ'արժեր, որովհետեւ ան քանի մեզի ճշմարիտ է, եւ սխալ'ը ըլլայ, որ կը այնդուն մեզմէ, թէ իրենք իրենցմէ մինակ ամէն աղէկ կը հասկնան զուտ Աւետարա-նը քան զքահանաները, որ առաջներ են, ամէնն աղէկ քան զՍուրբ Եկեղեցին, որն որ իրենց ստացածին ալ իսկ չ'իմանար։ Եթէ ասիկայ դժոխային հաղորդութիւն չէ, աշ-խարհքիս վրայ ո՛ր հաղորդութիւն չէ՛ մնա-ցեր։

Այսու ամենայնիւ՝ բողոքականին համոզուե-լու համար, ըսէ՛ք ինչ որ կ'ուզէք. դիտեցէք քիչ մը այս նոր վարդապետներուն, դիտեցէք զիրենք՝ իրենց վրայ ունեցած համարմունքը կարգանցէ, դիտեցէք առակներնելու եղանակ-ներն, թէ ինչպէս ամէն՝ նաեւ ամենաուրախ եւ ամենագործութեան խնդիրներու վրայ

Digitized by Google

յառաջդիմութեամբ վճռուներ․ կը կորսին. ինչպէս կը պարծին, թէ անձին բան կը հասկընան, թէ անձնուն փառքը պայծառ կընան ըլլալ. ինչպէս կը հպարտանան իրենց գիտութեան վրայ, ինչպէս ուռած կուրծքով՝ բարձրանալով կ'երթան կու գան, երբ այնչափ պիտիներու հեռու է գործքերնին, որոնք չեն ասուած այն նիւթերը, որոնց վրայ կը խօսին. անտանելի կ'երեւայ, երբ թէ իմաստութեան երկրպագուներին վրանմերքնին կը կոչեն, այնչափ անհայնատէր այնչափ ամբարտաւան են։ Իրաւցընէ այն մոլորութեան վարդապետներն են, որոնցմէ փախչիլը Յիսուս Քրիստոս յանձնեց մեզի։

Բայց իրենց վրայ աւելի բան մ'ալ կայ։ Կ'ուզէ՞ք որ յայտնեմ։ Շահասիրութեան աղէկ բաժին մը կը ստանան այս մոլորութեան առաքեալներուն վրայ։ Քաղքընին կը մտանան ծռած վզով եւ կեղծաւորելով, իբրեւ թէ ճգնաւորութիւնը կ'ուզեն սորվեցընել միայն ձեր հոգւոյն փրկութեան սիրոյն համար. բայց դուք մի՛ հաւատաք անոնց. ձեր հոգւոյն փրկութենէն աւելի՝ անոնք իրենց մարմինը կը հոգան, եւ ձեր ստակին աւելի իրենց քսակին շահը կը փընտռեն։ Գիտնաք որ Բողոքականները իրենց երկիրներուն մէջ ընկերութիւններ հաստատած են իրենց աղանդին մոլորութիւնները տարածելու համար, եւ աս պաշտօնատար շատ ստակ կու տան ու կը ծախսեն։ Աղէ՛ աս ստակով կ'ապրին այդ վարդա-

պճնածիկները, որ քաղքէ քաղաք գեղէ գեղ կը պտըտին, եւ ասոնց աւուրչէքովը հագիները կը գնուին. Թէ դուք աս բաները իրենց երեսին զարնելու ըլլաք, բարկանալ վրդովիլ մը կը ցուցնեն. բայց ապահով եղէք որ կը բարկանան ատուզիւ, վասնզի միրքերնին կը կսկծայ: Հազարաւոր փորձերն ունինք Ճենովայի, Սաւոյայի, Իրլանտայի եւ նոյն իսկ Գերմանիայի մէջ, աս շատերն, որ ազգասիրաբար խաբուած էին, նորէն դարձի գալէն ետքը հրապարակաւ յայտնեցին, որ օրը մէկ, երկու, երեք ֆրանք կ՚ընդունէին իրենց գին իրենց ուրացութեանը, եւ իրենց թուղթ մը ուրիշներն ալ դաւանափոխութեան որոգայթին մէջ ձգելու: Վա՜յ հոգիներ, որ անարգ ստակի համար Քրիստոսի անգին արեանը առուտուր կ՚ընեն. ինչպէս Յուդայ իրենցմէ յառաջ ըրած էր:

Բայց ի՞նչ է Բողոքական երկիրներու շահը, որ այնչափ դրամ կը ծախսեն մեր հոգիները ապականելու համար: Որովհետեւ աս ալ կ՚ուզէք գիտնալ, ահաւասիկ ձեզի կ՚ըսեմ, եւ այնչափ մեծագոյն ստուգութեամբ, որչափ որ իրենցմէ ոմանք անխոհեմութեամբ մը յայտնի եւ համարձակ ցուցուցին: Աս աղքատները կը տեսնեն մեր գեղեցիկ երկիրները, մեր գեղեցիկ դաշտերը լի ամէն Աստուծոյ բարիքներովը, կը տեսնեն այնչափ գեղեցիկ արօտներ՝ կենդանեաց համար, կը տեսնեն այնչափ ար-

տարաներ ցորենով եւ ուրիշ ընդեղէննե-
րով լի, կը տեսնեն մեր գեղեցիկ այգի-
ները ամէն տեսակ խաղողով զարդարուած,
կը տեսնեն մեր ձիթաստանները որ այն-
չափ առատութիւն ձիթոյ ունին, կը տես-
նեն մեր թթենիները, որ բաւական են
այնչափ բազմութիւն շերամներու սնուցա-
նելու, կը տեսնեն այնչափ տեսակ պտուղ-
ներ, որ ամէն եղանակներու մէջ առա-
տութեամբ կը գտնուին: Եւ որովհետեւ
իրենց ցուրտ երկիրներուն մէջ աս ամէն
բարիքը չունին. աչքերնին ձգած են մեր
դաշտերուն ու քաղաքներուն վրայ: Կը բաղ-
ձան ճանկերնուն տակ ձգել, որ իրենք վայե-
լեն մեզմէ գողնալով: Աս վախճանիս հաս-
նելու համար, առջի ընելու բաներնին, մե-
զի հետ ընտանենալը, մեզի հետ կապուիլն
է. բայց որովհետեւ, ինչպէս կը տեսնեն,
ասոր մեծ արգելք է Կրօնքի տարբերու-
թիւնը, կը ջանան նախ զմեզ Բողոքական
ընել: Աս առաջին քայլն ընելէն ետքը, եւ
իրենց հետեւողներուն թիւը շատցած տես-
նելէն ետքը, կը յուսան ուրիշ բան մ'ալ
ընել: Այն բարեկամութիւնը կը կապեն,
զոր որ գայլը ոչխարի հետ կը կապէ.
տուներնիս կը մտնեն առուտուրի պատճա-
ռաւ, եւ կ'ելլեն կ'երթան մերկացընելով
զմեզ ամէն գեղեցիկ եւ ամէն աղէկ բա-
ներէն, ինչպէս ուրիշ երկիրներ ըրած են.
Եւ եթէ բաւական չ'ըլլար մարդավարու-
թեամբ գողնալը, եւ առիթ մ'ալ առջեւ-

Digitized by Google

նին կ'ելլէ աւելի բան մ'ալ ընելու, ինչպէս ըսեմ, քիչ մը ապստամբութիւն... իշխաններին մէկը տնէն վռնտել... մէկալը կանչել.... աս ալ կ'ընեն: Գիտա՞ծ էք ինչպէս կ'ընեն տեսակ մը բարեձեւ կանայք երբ որ Եկեղեցւոյ մէջ կը խնդրեն ձեզմէ նստարաններին մէկ անկիւնը. իսկզբան բաւական է իրենց ափ մը տեղ, բայց կամաց կամաց անանկ աղէկ կը տեղաւորուին, որ ձեզի բոլոր նստարանը ձգել երթալ կ'իյնայ: Վերջապէս խօսքս լմնցընելու համար, ապահով եղէք, որ Բողոքականութեան աս ամէն վարմունքը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ անարգ շահասիրութիւն, որ կը շարժէ թէ՛ զանոնք որ կը քարոզեն եւ թէ՛ զանոնք որ զիրենք կը խրկեն, ասոր համար ալ իսկզբան քիչ մը տակ կը նստեն, ինչպէս դուք սերմը կը ցանէք, յուսալով իր ժամանակին շատ աւելին քաղելու:

Ոմանք ձեզմէ ուրիշ բան կ'ուզեն. եւ ի՞նչ է ուզածնին: Քիչ մը ապստամբութիւն հանել, եւ շագանակը կրակին վրայէն ձեր մատուըներովնիս առնել, որպէս զի իրենցը չայրի: Կը յիշէ՞ք այն ամէն դեղեցիկ վարդապետութիւնները, որ 1848ին կը հրատարակէին: Իտալիոյի միութիւնը, Իտալիայի անկախութիւնը, եւ այնչափ խոշոր խոշոր խօսքերը, որոնցմով ոսկին քանակներով կը խոստանային, անաշխատ վայելելու համար: Աս ամէն բարեկեցութիւնները կ'ուզեն ի գործ դնել, ոչ ձեր,

Digitized by Google

այլ իրենց օգտին համար : Բայց ի՞նչ պէտք է ընել : Կառավարութիւնները աչքերնին բացեր են, եւ նաեւ ժողովուրդներն ալ սթափեր են այն գեղեցիկ երազներէն, որոգայթի մէջ չեն իյնար : Արգելուած են ժողովքները, ուր քաղաքականութեան վրայ կը խօսուի : Ուրեմն ի՞նչ կ'ընեն . կառավարութեան վերաբերած բաները մէկդի կը ձգեն, եւ կը կեղծաւորին միայն կրօնքի վրայ խօսելու : Կը ջանան զձեզ իբրեւ Բողոքական իրենց դրօշներուն տակն առնուլ, որպէս զի ազատամտութեան օրը ազատամի-ներուն եւ յեղափոխականներուն կարգն անցնին . որով թէ՛ ձեզի եւ թէ՛ ձեր ընտանեաց դառն մատնութիւն կ'ընեն, եւ զձեզ այն ամէն վտանգներուն մէջ կը ձգեն, որոնց մէջ կ'իյնան ընկերութեան թշնամիները :

Մէկ խօսքով Կրօնքի ուսուցիչ կը կեղծաւորին, եւ յեղափոխութեան պաշտօնեաներ են : Ասոնք նոր բաներ չեն : Ասանկ ըրին Գերմանիա, ասանկ ըրին Գաղղիայի մէջ Բողոքականները, երբեմն Կրկնակնունք-ներու, երբեմն Իւկընոններու անուամբ, եւ տակն ու վրայ ըրին ամէն թագաւորութիւն : Նոյն հնարքն է, որ մեր օրերն ալ կ'ընեն, միայն փոխուած է երկիրը՝ ուր կը գործեն, եւ պատրուակը՝ որով կ'աշխատին . Նպատակը միշտ մի եւ նոյն է, ամէն կառավարութիւն ջնջել, եւ հանիլ անսանձ ազատութեան մը :

Ունէի քանի մը փոքր բաներ ալ կառա-

Digitized by Google

հաւթեամբ ձեզի յայտնելու ատ հերետիկոսութեան վարդապետներուն եւ գաւիչներու վրայօք · բայց քիչ մը ետքը ի ծածուկ կը զրուցեմ։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Բողոքականութեան ստութիւնը կը ցուցուի, նոյնը ընդունողներուն եւ նոյնը թողողներուն անձանց սրբութիւններէն։

Դատի մը ազէկութիւնը ճանչնալու մեծ նշան մըն է դիտել եւ իմանալ թէ ո՛րոնք են որ կը վազեն կ'երթան նոյնը ընդունելու ու գրկելու, եւ որո՛նք են որ կը թողուն կը հեռանան։ Բարիները չեն մերձենար, բայց եթէ բարւոյն, չարերը՝ բայց եթէ չարին։ Արդ՝ Ուղղափառներուն մէջէն, որո՞նք են որ Բողոքականութիւնը կ'ընդունին։ Անոնք ամէնքը, որ բոլորովին ապականած են, բոլորովին թիւրած են, բոլորովին աղտեղած են։ Միա դիր խօսքիս, չեմ ուզեր ըսել թէ ամէն Բողոքականներն ալ խառնագնաց ու չար են. ո՛չ, ինչու որ անոնցմէ շատերը, որոնք որ այն աղանդներուն մէջ ծնած են եւ անոնց մէջ կը գտնուին, չէ թէ իրենց յանցանքովը, այլ ճշմարտութիւնը դժբախտութեամբ չճանչնալով, են ի բարի հաւատս, ինչպէս կ'ըսուի։ Ատոնք՝ քիչն ալ կրցածնուն չափ ընելով շատ անգամ հաւատարմութեամբ կ'ապրին։ Անոնց վրայ կը

Digitized by Google

խօսքին, որոնք որ ճշմարտութիւնը ճանչ-
ցած են, եւ նոյնը կը մերժեն, որպէս զի
կամաւորին մոլորութեան դիւրին ներուին:
Ասոնք պարզապէս չարութեան չեն հասնիր,
եթէ նաեւ ներքուստ բոլորովին ապականած
չեն: Արդէն Բողոքականութեան սկիզբէն
դիտուած է, թէ նոյնը ընդունելու պատ-
րաստականութիւնը անոնք ունէին, ո՛րոնք
որ միշտ ամենէն աւելի մոլութեանց մէջ
թաթխուած էին, այնչափ որ՝ նոյն ատեն-
ները տուած եղած էր, երբոր մէկը ինք
զինքը անառակութեան, զեղխութեան եւ
անպարկեշտութեան տուած կ'երեւար, ը-
սելու թէ մօտ է բողոքական ըլլալու:
Բայց թողունք հինները, նորերուն գանք:

Որո՞նք են, որ սա աղանդներին կը գրուին:
Ճշդիւ անոնք որ դէշ կեանք կ'անցընեն:
Փորձը ձեռքով շօշափել տուաւ, որ Բո-
ղոքականաց դաւանանքներին ընդունելու
ամենէն աւելի պատրաստ անո՛նք են որ չար
մը ունին. անո՛նք են, որոնք որ արդէն Բո-
ղոքականին պէս կը մտածեն ու կ'ապրին, ո-
րոնք որ չեն խոստովանիր, չեն հաղոր-
դուիր, չեն յարգեր Եկեղեցւոյ սուրբ օ-
րէնքները, կը սիրեն մեղանչել առանց
պարտաւորութեան ապաշխարութեան ա-
ւետարանին մէջ ըսածներուն համեմատ տալու: Ա-
նոնք են մէկ խօսքով, որոնք որ սատանա-
ծայրին բաներու բոլորովին տղէտ եւ ամե-
նայն անօրէնութեանց լեցուած ըլլալով,
բովանդակ Կրօնքը՝ տանի օրէր՝ քիչ մը

(ան ալ շատ անհաւասարութեամբ) Դաստիարա-
կութեանները վրայ կխօսեցին։ Ըստ մեծին մա-
սին ասոնք են կաթողիկէ հասարակաց դէմ
աւելի աղանդաւորները, եւ Բողոքականաց
կրօնքը գրկողները։ Չեն ուզեր դաստիարակ-
ուելու, ուստի դաստիարակը կը դատա-
պարտեն. չեն ուզեր խոստովանիլ, ուստի
եւ խոստովանութիւնը կը դատապարտեն. կամք
չունին պահօք եւ ծոմով իրենք զիրենք
մահացուցանել, ուստի թէ՛ պահքը թէ՛
ծոմը կը դատապարտեն։ Որպէս զի օրէն-
քէն չդատապարտուին, օրինաց դատա-
պարտել կ'ըլլան։ Ո՞րոնք են, որ ամենէն
աւելի առաքինիներու եւ առատաձեռներու դէմ
աղմուկ կը հանեն։ Անոնք՝ որոնք որ կը
վախնան բռնուելու եւ դատապարտուելու.
այսպէս Եկեղեցւոյ դէմ աղանդաւորները
անոնք են, որոնք որ զգուշանալով թէ Եկե-
ղեցին իրենց անառակութիւններուն վը-
րայ պիտ'որ չհանդուրժէ, կը վախնան որ չըլ-
լայ թէ անկէց յանդիմանութիւն ու դատա-
պարտութիւն․ ուստի՝ որպէս զի Եկեղեցիէն
չդատապարտուին, կը յանդգնին զինքը դա-
տապարտելու։ Թէ որ ասոր մէկ փորձը
կ'ուզես, կը տեսնես քանի մը ուրացողներ-
րու վրայ, որոնք այնչափ աղմուկ հանեցին
սա վերջի տարիները։ Հաւատացող Աքիլլէ,
ե՞րբ Բողոքական եղաւ։ Երբոր հակառակ
անձին եկեղեցական օրինաց, որ իրեն իբրեւ
քահանայի եւ իբրեւ կրօնաւորի կ'արգե-
լուին, ուզեց իր ամօթալից կիրքերը յագե-

Digitized by Google

ցընել ։ Ե՞րբ փառաւորուն Ցէ․ Սանդերթիս Բողոքականութիւնը ճշմարիտ դառնայ ։ Երբոր նոյն ազատները քանները դիւրացուց եւ իրաւունք տուաւ աղքիկ մը յաջողակներու եւ արդարադատութեան ամբողջ հետ կարդացուելու ։ Ե՞րբ ուրիշ մէկ քանիններն ալ (օրինաւոր զբաղմանութ Համեմատ Կիսեալիս Կինըս անուանին չեմ ուզեր տալ) փախան Անգլիա գացին եւ Բողոքական եղան ։ Երբոր կարծեցին թէ անգղիական ապրելով կրնան հանգիստ ապրիլ, ուխտերնին աւրել տալ ուրանալով եւ բոլորովին զերծ ըլլալով ամէն տեսակ աղանդաւորութեան եւ անհաւատարմութեան ։ Աւետի՞ն կ'ուզես ։ Ահա գործնական ապացոյցներէն մէկ քանին, որոնք դըժեան գալով նորէն Ս․ Եկեղեցւոյ գիրկը դարձան, Հայրապետական խոստովանելոյն, որ իրենց ուրացութեան պատճառ ամօթալից կրքերնին եղած էին ։ Եւ իրօք ալ այսպիսիները այնպէս դայթակղեցուցիչ կ'ըլլան, որ նոյն իսկ՝ քիչ մը պարկեշտութիւն ունող Բողոքականներն իրենցմէ կը գարշին, եւ կ'ըսեն, թէ երբոր Քահանայապետը Ս․ Եկեղեցւոյ պարտէզը մաքրել կ'ուզէ, փուշ խոտն իրենց մէջ կը նետէ ։ Արդ՝ թէ կայ մէկը, որ չամչնայ առ վատասերուն մարգիկներու գիրքին մէջ մտնելու, թող ուրանայ Ուղղափառ Եկեղեցին, որն որ եթէ իրենց կորստեան յաւը կը զգայ, փոխարէնն ալ կ'ունենայ. այսպէս միշտ կը անպիտանները մաքրելու ։

Digitized by Google

Մենք ասոր հակառակ միշտ սիրով պիտի՛ որ ընդունինք զանոնք, որ Բողոքականութենէ մեզի կը դիմեն անդրադարձ, մեր Մօրը ծոցը ապաստանարան գտնելով։ Ինչու որ ո՞վ են աս եկողները։ Բողոքականաց մէջէն ամենէն արժանաւոր, ամենէն յարգելի, ամենէն իմաստուն եւ ամենէն անարատ եւ զգաստ անձինք։ Ի՛մ սիրելիքս, ասիկայ անանկ գեղեցիկ ցոյց մըն է, ի նպաստ Եկեղեցւոյ, որ չեմ կրնար աչքերնուդ առջեւը չդնել գոնէ քանի մը պարձերու պայծառ եւ լուսաւոր օրինակները, որ պատահեցան հարիւր տարին ի վեր, եւ մեր օրերը։ Միայն անուններնին լսելով պիտի տեսնեք այն մեծ տարբերութիւնը, որ կայ մեզմէ անոնց դաւանողներուն մէջ։

Արդէն 1785ին՝ Ադոլֆ Փրեդերիկոս Մեքլենպուրկի եւ Սաքսոն-Կոթայի դուքսը, յաղթելով մեծամեծ դժուարութիւններու որ հօրը կողմանէ առջեւը կ՚ելլէին, թողուց խորշեցաւ Բողոքականութենէ։ Ասոր օրինակին հետեւեցաւ երեք տարի ետքը Փրեդերիկոս Աւգուստոս Կարոլոս Իշխանը Հէսսէն-Տարմշթատի Մեծ Դքսին երրորդ որդին. տասը տարի ետեւէն նաեւ Շառլոթթա-Ֆետերիգա Իշխանուհին Ադոլֆ Փրեդերիկոս Մեքլենպուրկի Իշխանին քոյրը, հաշտակցեցաւ իր այնչափ եւ ամէն տեսակ բարեգործութիւններովը։ 1817ին ուղղափառութեան դարձաւ Սաքսոն-Կոթայի դուքսը, եւ իր հաղուագիւտ առանդուած

պաշտութեամբը շինութիւն կու տար Եկե-
ղեցւոյ: 1821ին Փետերինգա Վիլհելմին Սօլմս
Պայըրայթ կոմսուհին նոյնը ըրաւ, եւ մայր
եւ ապաստանարան եղաւ ամէն աղքատ-
ներու: 1825ին Անհալթ Քէօթէնի Դուքսն
ու Դքսուհին ուրանալով հերետիկոսու-
թիւնը, հրապարակաւ իրենք զիրենք կա-
թողիկեայ հրատարակեցին: 1826ին Ինկել-
հայմի կոմսը վերջին Պրուշի Թագաւորին
եղբայրը, նոյնպէս ըրաւ: 1837ին պատա-
հեցաւ Հենրիկոս Էդուարդ՝ Շէօնպուրկի
Իշխանին դարձը. եւ մեր օրերը նշանաւոր
են Քամմէն ու Փիլտինկ Աղնուական Լոր-
տերը իրենց ամուսիններով մէկտեղ. Լորտ
Սփենսըր, որն որ եւ անդամն կրօնաւոր եղաւ,
Հիւկըլը Պարոնուհին՝ հայելի գեղեցիկ ա-
ռաքինութիւններու, եւ ուրիշ այնչափ
այնչափ անձինք, զորոնք յիշելը շատ երկայն
կ'ըլլայ: Արդ՝ ի՞նչ պատճառ կրնայ շարժած
ըլլալ այս ամէն մեծանուն անձինքը այս-
պիսի արաշուած մ'ընելու: Հո՛ս անկարելի է
կասկածելը, ոչ կերը, ոչ շահ եւ ոչ ու-
րիշ մարդկային շարժառիթ մը, ինչու որ՝
մանաւանդ այս շարժառիթները աւելի եւս
պէտք էին զիրենք դանդաղեցնել, որով-
հետեւ մարդկային սրտի միշտ խիստ քաղ
է, իր մոլորութեան մէջ ըլլալը խոստովա-
նիլը: Ուրեմն միայն ճշմարտութիւնն էր,
որ յաղթեց, եւ առաքինութիւնը, որ զի-
րենք այնչափ մեծանձն ըրաւ ամէն մարդ-
կային նկատառմունքը զոհելու: Թող Բոզա-

Digitized by Google

քանդակներն ալ այսպիսի դարձեր ցու-ցընեն:

Բայց չկարծէք որ մեզի եկեղեցիները միմիայն իշխանական ու ազատատէր անձինքներուն են: Մեր դարուն ամենէն լուսաւոր հան-ճարներն ալ նոյնը ըրին: Ասոր ցոյցն է Մեծիմաստ Հալլէր, քաղաքագիտական ուս-ման հիմնադիրը, Շթոլպերկ հռչակաւոր մատենագիրը Վարուց Յիսուսի Քրիստոսի եւ Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ 14 հատոր. պատմութեանը, մեծանուն Վեռնէր, որ երեւելի էր իր գրութիւններովը եւ ու-նեցած պաշտօններովը, Պարոն Շթարք՝ Խրախճանքին Թէոտուլոսայ ըսուած, եւ ու-րիշ գրքերու մատենագիրը, Շլեկէլ բազ-մահմուտ իմաստունը ամէն տեսակ գիտու-թեան ու գրագիտութեան մէջ, մեծահամ-բաւ գրագէտները Կղեմէս Պրենթանոյ, Պա-րոն Էքշթայն, Կէօրրէս, Արքունի խորհրդա-կանն Ադամ Միւլլէր, Էսլինկեր, Պեատաւա-ար Ժուռ, Կֆրէօրէր, Փիլիփփս, Շլոսսէր, եւ վերջապէս պայծառանուն Փրեդերիկոս Հուրթէր Շաֆհաուզէնի ժողովրդեան նախա-գահը, ամէնքն ալ հոյակապ ու համբաւաւոր մարդիկ իրենց հանճարովը, իմաստուն գրու-թիւններովը, որ աշխարհքիս վրայ թողուցին:

Ինչ որ Գերմանիայի մէջ պատահեցաւ, նոյնը նաեւ Անգղիայի մէջն ալ երեւցաւ: Քանի մը տարի է, Օքսֆորթի քաղաքական համալսարանին մէջ բաղձանք մը արթըն-ցաւ, եկեղեցական հնութիւններն ու-

Digitized by Google

զէկ մը ճանչնալու. ուստի այն ուսուցիչ-
ները սկսան իրենց ուսմունքը տարածել
Սուրբ գրոց եւ սրբոց Հարց մատենագրու-
թիւններուն վրայ, որ զանոնք կը մեկնեն։
Ի՞նչ եղաւ աս ուսմունքներուն արդիւնքը։
Մէկը՝ մեկալը՝ հաստատուեցան Բողոքակա-
նութեան ստութեան վրայ, եւ եկան գրկե-
ցին Ուղղափառ Կրօնքը։ Եւ միայն մէկ
քանիներուն անունները հոս տեղս քեզի
կը ծանուցանեմ, որոնք հազարներու տեղը
կը բռնեն, եւ են Ուօրտ, Օքլինէրը, Ֆէ-
պէր, Մօրրիս, Պրաուն, Նեուման, Մա-
նինկ, Լիսս, Ֆորպս, Այլս, Պէքէր, ա-
մէնքն ալ հռչակաւոր իրենց ուսմամբն ու
մատենագրութիւններովը, որ հրատարակե-
ցին. ասոնց շատերը նշանաւոր էին իրենց
համեստութեամբը, որով մեծ անուն ու-
նէին Բողոքականաց եւ նաեւ Ուղղափա-
ռաց մէջ։ Իսկ այս դիտուններուն թիւը
այնչափ շատ է, որ մէկ քանի տարիներու
մէջ երեսունը անցաւ մինակ Անգղիայի
մէջ։ Արդ՝ նորէն կը հարցընեմ ձեզի, ի՞նչ
շարժառիթ կրնար առիթել այս ամէնքը
Բողոքականութիւնը մերժելու՝ կաթողի-
կէայ ըլլալու համար։ Ցգիտութիւնը չէր,
վասնզի գիտութեամբ հռչակուած էին.
գուցէ շահասիրութիւ՞նը. բայց՝ ասոնցմէ
շատերը հարկադրեցան իրենց հարուստ ե-
կամուտները թողուլ, եւ բոլորովին աղ-
քատանալ։ Գուցէ կոչե՞րը. բայց՝ իրենք
ունէին եւս հեշտութեամբ կրնային նոյները

Digitized by Google

յաղեցընել Բողոքական մնալով, եւ շատերը այնպէս քաջութեամբ յաղթեցին, մինչեւ նաեւ աշխարհական համեստ վիճակը ձգելով՝ քահանայութեան կամ կրօնաւորութեան մէջ սուրբ կուսութիւնը գրկեցին։ Ո՞վ ուրեմն շարժեց զասոնք այսպիսի զոհեր ընելու. Յիսուսի Քրիստոսի շնորհքը, որ զիրենք լուսաւորեց, ճշմարտութիւնը, որ զիրենք սրբութեամբ նուաճեց. ահաւասիկ այն է որ շարժեց զիրենք։

Համեմատեցէք ուրեմն առ մեծամեծ մարդիկները, որ մեզի Ուղղափառացս կու գան, անոնց հետ, որ մեզմէ կ'երթան բողոքական ըլլալու, եւ շուտով կը տեսնէք, թէ ո՛ւր է ճշմարտութիւնը։ Մեզի եկողները ամենէն իմաստուններն, ամենէն համեստներն, ամենէն բարեկիրթներն են. խիստ անկեղծները կու գան մեզի՝ նաեւ իրենց անձնասիրութիւնը, եւ շատ անգամ՝ իրենց պատիւն ու անձնական շահը զոհելով, եւ ամէն տեսակ դժուարութիւնները յաղթելով, որ իրենց առջեւը կը՝ հանեն ազգականք եւ բարեկամք։ Այսօր ներհակ՝ անոնք որ մեզմէ կ'երթան, ամենեւին գիտութիւն չունին եւ ամէն մոլութեամբ լեցուած են։ Հազիւ թէ կը թողուն Ուղղափառ Եկեղեցին՝ անմիջապէս անառակ վարուց ետեւէ կ'երթան։ Իրաւցընէ ճշմարիտ է այն որ ուղղափառի մը կ'ըսէր Բողոքական մը, [illegible] Ո՞ւր

է արժէքն ճշմարտութիւնը: Եթէ սա աշխարհքս այսպէս նիւթական բաներու եւ զգայական վայելմանց մէջ ընկղմած չըլլար, այս տեսարանը տեսնելը միայն զինքը զարմանքով կ'ապշեցընէր, եւ աւելի՛ եւս սիրով Ուղղափառ Եկեղեցւոյ հետ կը կապէր: Բայց վա՜յ անոր, որ այսչափ փորձերէն ետքը, զորոնք Աստուած իր աչքին առջեւը կը դնէ, կամ կը դեգեւի, կամ կը կործանի, որուն համար որ ամենեւին անդարմանելի չիկրնար ըլլալ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Բողոքականութեան ստութիւնը անկից կը ցուցուի, որ Բողոքականները ամենեւին առաքելութիւն չունին:

Պէտք էք գիտնալ որ ճշմարիտ Եկեղեցւոյ մէջ ոչ ոք կրնայ քարոզել, եթէ քարոզելու օրինաւոր առաքելութիւնն ընդունած չէ: Աս առաքելութիւնը երկու տեսակ է. կարգաւորեալ առաքելութիւնն է երբոր մէկը առաքուած կամ խրկուած է անկից, որ իշխանութիւն ունի Աստուծմէ, ըստ հաստատեալ կարգի որ դրուած է Եկեղեցւոյ մէջ: Այսպէս օրինակի համար՝ Ս. Դիոնիսիոս Գաղղիա խրկուեցաւ Ս. Կղեմէս Քահանայապետէն, եւ Տիմոթէոս Ս. Պօղոսէ: Արտաքոյ կարգի առաքելութիւն կ'ըսուի, երբոր Աստուած ինք իրմէ

Digitized by Google

յաղեցընել Բողոքական ծեսով, եւ շատերը այնպէս քաջութեամբ յաղթեցին, մինչեւ նաեւ աշխարհական համեստ վիճակը ձգելով՝ քահանայութեան կամ կրօնաւորութեան մէջ սուրբ կուսութիւնը գրկեցին։ Ո՞վ ուրեմն շարժեց զասոնք այսպիսի զոհեր ընելու. Յիսուսի Քրիստոսի շնորհքը, որ զիրենք լուսաւորեց, ճշմարտութիւնը, որ զիրենք զօրութեամբ նուաճեց. ահաւասիկ այն է որ շարժեց զիրենք։

Համեմատեցէք ուրեմն առ մեծամեծ մարդիկները, որ մեզի Ուղղափառաց կու գան, անոնց հետ, որ մեզմէ կ'երթան բողոքական ըլլալու, եւ շուտով կը տեսնէք, թէ ո՛ւր է ճշմարտութիւնը։ Մեզի եկողները ամենէն իմաստուններն, ամենէն համեստներն, ամենէն բարեկիրթներն են. իսկ անկեղծները կու գան մեզի՝ նաեւ իրենց անձնասիրութիւնը, եւ շատ անգամ՝ իրենց պատիւն ու անձնական շահը զոհելով, եւ ամէն տեսակ դժուարութիւնները յաղթելով, որ իրենց առջեւը կը՝ հանեն ազգականք եւ բարեկամք։ Ասոր ներհակ՝ անոնք որ մեզմէ կ'երթան, ամենեւին դիւրութիւն չունին եւ ամէն մոլութեամբ լեցուած են։ Հապա թէ կը թողուն Ուղղափառ Եկեղեցին՝ անմիջապէս անսուրբ վարուց ետեւէ կ'երթան։ Իրաւցընէ ճշմարիտ է այն որ ուղղափառ մը կ'ըսէր Բողոքական մը, Դուք մեզի ձեր ցորենը կը պարգեւէք, եւ մեզմէ մեր որոմը [illegible] կ'առնէք։ Ո՞ւր

է ուրեմն ճշմարտութիւնը: Եթէ սա աշխարհքս այսպէս նիւթական բաներու եւ զգալական վայելմանց մէջ ընկղմած չըլլար, այս տեսարանը տեսնելը միայն զինքը զարմանքով կ'ապշեցընէր, եւ աւելի՛ եւս սիրով Ուղղափառ Եկեղեցւոյ հետ կը կապէր: Բայց վա՜յ անոր, որ այսչափ փորձերէն ետքը, զորոնք Աստուած իր աչքին առջեւը կը դնէ, կամ կը դեդեւի, կամ կը կործանէ, որուն համար որ ամենեւին անդառնալի չիկրնար ըլլալ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Բողոքականութեան սուտութիւնը անկէց կը ցուցուի, որ Բողոքականները ամենեւին առաքելութիւն չունին:

Պէտք էք գիտնալ որ ճշմարիտ Եկեղեցւոյ մէջ ոչ ոք կրնայ քարոզել, եթէ քարոզելու օրինաւոր առաքելութիւնն ընդունած չէ: Աս առաքելութիւնը երկու տեսակ է. կարգաւորեալ առաքելութիւնն է երբոր մէկը առաքուած կամ խրկուած է անկէց, որ իշխանութիւն ունի Աստուծմէ, ըստ հաստատուն կարգի որ դրուած է Եկեղեցւոյ մէջ: Այսպէս օրինակի համար՝ Ս. Դիոնեսիոս Գաղղիա խրկուեցաւ Ս. Կղեմէս Քահանայապետէն, եւ Տիմոթէոս Ս. Պօղոսէ: Արտաքոյ կարգի առաքելութիւն կ'ըսուի, երբոր Աստուած ինք իրմէ

Digitized by Google

իր կարողութիւնը կը հաղորդէ մէկու մը, եւ անսովորական նշաններով, ինչպէս են հրաշքներն ու մարգարէութիւնները, կը յայտնէ, թէ ինքն է որ զանիկայ կ'առաքէ։ Այսպէս Յիսուս Քրիստոս խրկեց Առաքեալները ըսելով. Գնացէք ու քարոզեցէք Աւետարանը ամէն Արարածներուն[1]։

Պէտք է գիտնալ նաեւ թէ չ'ընդունուիր իբրեւ քարոզիչ մը, ով որ սա առաքելութիւնը չունի. վասն զի որոնք որ Եկեղեցւոյ մէջ ուսուցանելու կ'ընծայուին, դեսպանութեամբ կը ներկայանան, իսկ դեսպանները չեն ընդունուիր եթէ իրենց դեսպանութեան եւ յանձնարարական թղթերը չեն ցուցըներ։ Ի՞նչպէս քարոզեն, եթէ չեն խըրկուիր. կը հարցընէ Ս. Պօղոս[2]։ Մենք նոյն իսկ երկրաւոր գործքերու մէջ ամէն անծանօթ անձի՝ որ մեզի կը ներկայանայ, չենք հաւատար, կրնա՞նք հաւատալ անծանօթ անձի մը այսպէս մեծ գործքի մէջ, ինչպէս է Կրօնքի գործքը։ Հարկ է որ ընծայուին իշխանութիւն ունեցող մէկէ մը։

Ի՞նչու ուրեմն կը հաւատանք մենք Եպիսկոպոսներու եւ Քահանաներու Ուղղափառ Եկեղեցւոյ մէջ, երբ մեզի կը սորվեցընեն։ Ահաւասիկ պատճառը։ Գիտենք, որ Յիսուս Քրիստոս խրկուած է իր Հօրմէն, ինչպէս ինք մեզի ապահովցուց ըսելով, Հայր առաքեաց զիս[3]։ Իբրեւ ցոյց իրեն առա-

[1] Մարկ. ԺԶ. 15։

[2] Հռոմ. Ժ. 15։

[3] Յովհ. Ի. 21։

քելութեանը առջեւնին բերաւ իր գործքերը որ գործեց, կաղերն՝ որ շտկեց, կոյրերը՝ որ լուսաւորեց, խուլերն՝ որոնց լսել շնորհեց, համրներն՝ որոնց լեզուն արձակեց, մեռեալներն՝ որ կենդանացուց, ամէն տեսակ զարմանալի հրաշքներն, որ ըրաւ։ Թէ ինծի չէք հաւատար, գոնէ, իմ գործերուս հաւատացէք[1]։ Իմ գործերս են, որ ինծի համար կը վկայեն։ Ուրեմն՝ Յիսուսի Աստուծմէ խըրկուելուն հաւատալը, իրաւցընէ անխոհեմութիւն չէր։

Բայց ինք՝ իր աստուածային առաքելութիւնը կատարելէն ետքը, նոյնը փոխանցուց նաեւ իր Առաքելոց վրայ, որոնք նոյնպէս Յիսուսի առաքելովը տարածուեցան բոլոր երկրիս երեսը։ Ահաւասիկ ես առաքեմ զձեզ՝ ըսաւ Յիսուս, ահաւասիկ ես ձեզ կը խրկեմ[2]։ Իսկ Առաքեալները հետզհետէ ուրիշները խրկեցին, եւ այսպէս անդադար յաջորդութեամբ առաքեալները մինչեւ մեզի հասան. որովհետեւ Եկեղեցին Պետրոսի եւ իր յաջորդներուն վրայ հիմնուած ըլլալով, կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ չխզանուիր ո՛չ Եպիսկոպոս եւ ոչ Քահանայ մը որ Ս. Պետրոսի յաջորդներէն յառաջ եկած չըլլայ, ուստի եւ օրինաւոր առաքելութիւն ունեցած չըլլայ։

Բողոքականաց մէջն ալ ասա՞նկ է։ Ոչ երբեք։ Անոնք ամենեւին մէկէ մը առաքելութիւն ընդունած չեն, ոչ կարգաւո-

[1] Յովհ. Ժ. 38։ [2] Յովհ. Ի. 21։

Digitized by Google

րեալը եւ ոչ առաքելոյ կարգին։ Ոչ որ մտքին կ՚ապահովցընէ, թէ իրենք օրինաւոր Հովիւներ են, եւ այդպիսի պաշտօն մը առած են մեր մէջը ի գործ դնելու։

Կարգաւորեալ առաքելութիւն չունին, վասնզի ատիկայ պէտք է ընդունիլ Եպիսկոպոսներէն, որոնք կապուած են Ս. Պետրոսի Աթոռին հետ։ Արդ Լութեր, Կալվին, եւ ամէն առաջին Նորոգողները, տարագիր իրենց մեծաւորներէն չէին խրկուած նոր վարդապետութիւն մը քարոզելու։ Բողոքականին ասոր հակառակ. հապա թէ համարձակեցան նոյնը առաջարկելու, անմիջապէս յանդիմանուեցան, հակառակութիւն կրեցին, դատապարտուեցան եւ նզովուեցան. եւ ամէն հաւատացեալներու ազդարարութիւն տրուեցաւ, որ անոնցմէ՝ իբրեւ ճշմարիտ ժանտախտէ մը զգուշանան։ Արդ՝ որո՞վ իրաւամբ կու գան Աստուծոյ Եկեղեցւոյն մէջ ուսուցանելու, եւ անոր վարդապետութիւնը փոխելու։ Ո՞վ է, որ խրկեց զանոնք. ո՞վ է, որ տուաւ անոնց իշխանութիւն։ Եւ եթէ նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս, որ յաւիտենական ճշմարտութիւնն էր, ըսաւ. Եթէ ես կը փառաւորեմ իմ անձս, իմ փառքս ոչինչ է[1]։ Հայրն է որ ինծի համար կը վկայէ[2]. եւ ուրիշ տեղ կը գրուի, թէ Հայրն էր, որ զինքն ղրկեց. ո՞վ են ուրեմն ասոնք, որոնք առանց վկայութեան մը կը պահանջեն, որ իրենց

[1] Յովհ. Ը. 54.   [2] Յովհ. Ե. 32.

Digitized by Google

հաւատք ընծայուի։ Անոնք կ՚ըսեն, որոնք այսպիսի վկայութեան շատ կարօտութիւն ունին, իրենց առանձնութեան, ունայնութեան, հպարտութեան եւ պղծութեան համար։

Զուներն եւ ոչ առաքելոյ կարգի առաքելութիւն, այսինքն է՝ որ Աստուած զիրենք նշանաւոր չըրաւ ո՛չ հրաշագործութեամբ, ո՛չ մարգարէութեամբ, եւ ո՛չ սրբութեան ուրիշ նշաններով։ Բոլորովին հակառակ։ Հրաշքներու նկատմամբ իրենք իրենցմէ ըսին, թէ հարկաւոր չեն, վասնզի կարողութիւն ալ չունէին գործելու, ինչպէս հռչակաւոր առակը կը զրուցէ, թէ գայլը խաղողը չկրնալով փրցընել բարձրէն կախուած ըլլալուն համար, կ՚ըսէր թէ չէր ախորժեր վասնզի թթու էր։ Մարգարէութիւն չունին. մանաւանդ թէ՝ իրենց յիմարական մարգարէութիւնն ալ յայտնապէս սուտ ճանչցուեցաւ, որով կը պարծէին, թէ Հռոմայ քահանայապետութիւնը Լուտերի ձեռքով պիտի՛որ վերջանար, եւ թէ Կաթողիկէ Եկեղեցին պիտի՛որ կործանէր։ Առաքելոյ կարգի սրբութեան ուրիշ նշաններն երբեք իրենց վրայ չտեսնուեցաւ, եւ իրենք ալ երբեք չկրցան նոյնը ցուցընել։ Ուրեմն ասկէց ի՞նչ կը հետեւցընենք. ան որ՝ Յիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ պաշտպանաւորներն ըլլալու տեղ, խաբեբաներ են, կը կեղծաւորին առաքելութիւն մը՝ որ չունին։

Բողոքականներէն ոմանք, առ պատճառ֊ ուէս նեղ մնալով՝ պատասխան մը հնարեցին. բայց իրենց աւելի օգտակար էր, գոնէ իրենց ամօթը ծածկելու համար, թէ բոլորովին լռէին, այնչափ ծիծաղական եւ այլանդակ է այն պատասխանը: Կ'ըսեն թէ կար Յիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցին, որմէ առաքելութիւնն առին, բայց անտեսանելի էր, եւ թէ իրենք խրկուած էին առ անտեսանելի Եկեղեցիէն: Անկից աւելի ապուշ բան մը կրնայի՞ն ըսել: Խորհէ թէ մէկը ըսէր, թէ յիսուն դահեկան ընդունած է, բայց անտեսանելի են. ան ատեն մենք ալ իրեն կ'ըսէինք՝ ի՞նչ բանի կը ծառայէին ան դահեկանները, եթէ չէին կրնար շօշափուիլ կամ գործածուիլ: Եւ եթէ այս Եկեղեցին անտեսանելի էր, իրենք ի՞նչպէս ըրին որ տեսան եւ անոր հետ միացան:

Ո՜վ, ի՜նչ մեծ առանձնաշնորհութիւն է որ ունին անոնք, որովհետեւ տեսեր են անտեսանելին. ի՞նչ աչքնոց եւ որպիսի՞ դիտակ իրենց տեսութեանը գործածեցին: Թէ այս դիտակը աղէկ կը ցուցընէ, ամէն գալի հերետիկոսները պատրաստ պիտի՝ որ ունենան իրենց առանձին ջատագովութիւն մը, թէ անտեսանելի Եկեղեցւոյն կը վերաբերին, եւ առ միշտ բաւական է վաւերացընելու Արիոսի, Նեստորի, Եւտիքէսի, Պեղագիոսի եւ ուրիշ հերետիկոսապետներուն ամէն մոլորութիւնները. ասիկայ անանկ բան մըն է, որ Բողոքա֊

Digitized by Google

կամքերնին ալ չեն կրնար ընդունիլ: Ինչու որ՝ եթէ խղճին բաւական է ըսելը, թէ անտեսանելի Եկեղեցւոյ մը կը վերաբերին, ինչո՞ւ ասոնցմէ ամէն հերետիկոսներու ալ բաւական պիտի՛ որ չըլլայ:

Վերջապէս՝ եթէ այս Եկեղեցին, որմէ առաքելութիւնն առին, անտեսանելի էր, ուրեմն Յիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցին չէր, ինչու որ՝ Յիսուս յայտնի բառերը Մարգարէներուն բերնովը, թէ իր Եկեղեցին անտեսանելի պիտի՛ որ ըլլար ամէն ազգերու, թէ ամէնքն ալ զանիկայ պիտի՛ որ ճանչնային, թէ իբրեւ լեռ մը պիտի՛ որ ըլլար, ամէն լեռներէն բարձր[1]. ասոր համար պէտք է հետեւցընել, թէ այն մեկնութեան դրութիւնը խոստովանիլ մէկն է, որ աս բողոքականները ամէնեւին առաքելութիւն չունին ստացուցանելու:

Եւ եթէ առաքելութիւն չունին, զոհ ըլլան որ մենք Կաթողիկէ Եկեղեցիէն չենք հեռանար, որ յայտնի, անժխտելի եւ ստոյգ Յիսուսի Քրիստոսի առաքելութիւնն ունի, եւ կը մերժենք այդ յանդուգներուն ուսմունքները, որոնք առանց կանչուելու իրենցմէ մոլորութիւններ ու ստութիւններ տարածեցընելու կը նային:

Եթէ անծանօթ մէկը քովերնիդ մերձենար ու ըսելու ըլլար, թէ ձեր տէրը զինք ղրկած էր հարիւր դահեկանները պահանջելու, որ պարտական էք, այնչափ ան-

[1] Ես. Բ. 2.

Digitized by Google

մեր պէտ՚որ ըլլայինք, որ միամտութեամբ նոյն դրամները կտանէինք անոր ձեռքը յանձնէինք։ Անիկայ կընար ճշմարիտ կամ սուտ երդմամբ հաստատել, թէ իրաւցընէ ձեր պարտատէրը զինք խրկած է. բայց ստուգիւ ձեռքերնէդ ստակ մը չէինք հաներ, մինչեւ որ դուք զինք աղէկ մը չճանչնայինք։ Արդ հիմա հասկցա՞ք պէտ՚որ ընծայէք այս անծանօթներուն, որոնք ձեզմէ կը պահանջեն, չէ թէ հարիւր դահեկան, այլ հոգիներ հաւատք եւ յաւիտենականութիւն, առանց ձեզի ապահովութիւն՝ երաշխաւորութիւն մը տալու՝ իրենց եւ անոր որդիութեանը վրայ, որ զիրենք խրկած է։

ԳԼՈՒԽ Ե.

Բողոքականութիւնը սուտ է, վասն զի նոր է։

Անձինքներէն որ դիտեցինք՝ անցնինք իրերու վրայ, եւ տեսնենք թէ մինչեւ ո՞ւր կ՚ուզեն զձեզ քշքշել։ Կը տանին կը նետեն զձեզ, թէ զգուշ չէք կենար, ամէն մոլորութիւններու անդունդը։ Ահաւասիկ ձեզի քանի մը գեղեցիկ ու պայծառ փորձեր։ Ճշմարիտ Կրօնքը ան է, որ սկիզբն առաւ Յիսուսէ Քրիստոսէ, որ անընդհատ պահուելով ամէն դարերու մէջ հասաւ մինչեւ մեր օրերը, եւ անոր համար ալ Քրիստոնէական Կրօնք կը կոչուի, վասն զի յառաջ կու գայ Յիսուս Քրիստոսէ։ Ուրեմն յայտնի է որ ճշմարիտ Եկեղեցին

Digitized by Google

այնչափ հին պէտք է ըլլայ, որչափ հին է իր հիմնադիրը։ Բայց Բողոքականութիւնը նոր է, ուրեմն ճշմարիտ Եկեղեցին չէ։ Արդ՝ թէ Բողոքական աղանդները հին չեն, եւ թէ բուն հետեւորդի Յիսուս Քրիստոսէ չեն ծագիր, անհնար յայտնի բան է, ինչու որ՝ գիտենք տարին, ամիսն եւ օրը, երբ աշխարհ եկան վրայ երեւցան։ Ոմանց հայրն եղաւ Լուտեր, ոմանց՝ Կալուին, Զուինկլեան աղանդը՝ Զուինկլիոսէ յառաջ եկաւ, Անգղիականը՝ Հենրիկոս Ը. եւ Եղիսաբեթէն, Գուաքերները Գէորգ Ֆոքսէն, Մորմոնները Յովսէփ Սմիթէն, այսպէս ալ մեկալները։ Այս ամէն աղանդաւորաց գլուխները, ամենեւին կապ մը չունին նախընթաց անձինքներուն հետ, ոչ ալ անոնց վարդապետութիւնն ունին, վասնզի թէ որ ունենային՝ անոնցմէ չէին զատուեր. ուրեմն չեն կրնար պարծիլ, որ Յիսուս Քրիստոսէ յառաջ եկած են, ուրեմն ճշմարիտ հովիւներ չեն, ուրեմն յափշտակիչ գայլեր են։ Աս պատճառաւ միայն ծեր գեղացի մը պապանձեցուց Անգղիայի ուխտանենգ Եղիսաբէթ թագուհին։

Աս թագուհին անգամ մը որսի գացած էր իր ստացուածքներուն մէջ, եւ հանդիպեցաւ քարի ծերի մը, եւ սկսաւ յորդորել որ բողոքական ըլլայ։ Ծերը լաւ կեցած մտիկ կ'ընէր եւ մէկ ձեռքովը ճերմակ մօրուքը կը շոյէր։ Թագուհին խօսքը լմընցուց եւ ըսաւ, հապա ի՞նչ կըսես դու, ո-

Digitized by Google

րոշեցի՞ր զքեզ մերիններուն կարգն անցնելու։ Ի՞նչպէս կրնամ, ըսաւ իմաստուն ալեւորը, ընդունիլ Կրօնք մը, որ իմ մօրուքէս ետքը ծներ է։ Աս գեղեցիկ պատասխանովը ուզեց հասկցընել, որ Քրիստոնէական Կրօնքը չի կրնար ճշմարիտ ըլլալ՝ եթէ հին չէ, եթէ մինչեւ Յիսուս Քրիստոս չ՚երթար, որն որ անոր հիմնադիրն է։

Իրաւցընէ սա է Կաթողիկէ Կրօնքին սեպհական գեղեցկութիւնը, որ դարէ դար, դարէ դար վեր ելլելով, գեղեցիկ եւ վէհ գետի մը պէս մինչեւ իր ակունքը կը հասնի, որ է Յիսուս Քրիստոս։ Մենք սա դարուս մէջ նոյն վարդապետութիւնն ունինք, զորն որ ունեցան նախընթաց դարուն մէջ, նախընթաց դարուններն ալ պահեցին իրենց նախորդներուն, այսպէս յառաջ գնա ըսելով։

Այսօրուան օրս Պիոս Թ. Քահանայապետ եւ փոխանորդ Յիսուսի Քրիստոսի, կը նստի առաքելական Աթոռին վրայ, ասիկայ սորվեցուց ա՛ն բանը ինչ որ սորվեցուց Գրիգոր ԺԶ։ Ասիկայ սորվեցուց, ինչ որ սորվեցուցին Պիոս Ը. Լեւոն ԺԲ. Պիոս Է. Պիոս Զ. եւ ուրիշ ամէն Հռոմայ Քահանայապետք մինչեւ Ս. Պետրոս, եւ մինչեւ Յիսուս Քրիստոս։

Պիտ՚որ ըսես. ի՞նչպէս կը գիտցուի՝ որ միշտ մի եւ նոյնը վարդապետեցին։ Ամենայն ստուգութեամբ եւ շատ կերպով կը գիտցուի. Կը գիտցուի ասկից՝ որ կը տես-

Digitized by Google

նենք թէ ամէն անգամուն որ մէկը ելեր եւ նոր վարդապետութիւն մը սորվեցուցեր է, ինչպէս հերետիկոսներն ըրին առաջին ժամանակներէն ի վեր, շուտ մը Եկեղեցւոյ մարմնէն կտրուեր է։ Ասիկայ կը պարտաւորին խոստովանիլ նաեւ Բողոքականները, երբոր առաջին հերետիկոսութիւններուն վրայ կը խօսին, զորոնք իրենք ալ կը դատապարտեն, թէպէտ եւ նոյնը չեն ուզեր մերձեցընել վերջին եւ իրենց հերետիկոսութիւններուն, վասնզի չեն ուզեր խոստովանիլ իրենց իրաւունք չունենալը։ Կը գիտցուի նոյն իսկ Բողոքականներուն վկայութենէն, որոնք երբ կը հարցուի իրենց, թէ ո՞ւր արդեօք Եկեղեցին փոխած է իր վարդապետութիւնները, կը ստիպուին հազար ու մէկ սխալներ զրուցել եւ իրենք իրենց դէմ հակառակ խօսիլ, ոմանք երրորդ դարու, ոմանք չորրորդ դարու, ոմանք վեցերորդ եւ ոմանք ալ երկոտասաներորդ դարու մէջ դնել ուզելով։ Ասով կը ցուցընեն յայտնապէս, թէ չեն գիտեր ինչ է բռնածնին։ Կը գիտցուի նաեւ անկէց՝ որ սա Բողոքականները, երբոր փոփոխուած վարդապետութիւնները նշանակելու կու գան, երբեք իրենց մէջ միաբան չեն, եւ Եկեղեցւոյ Վարդապետութիւններէն ո՛ր մասն իբրեւ նորէն ներս մտած ցուցընել ուզած են, անմիջապէս յայտնուած է, որ այն նոր վարդապետութիւն մը չէր, այլ հնուցմէ պահուած վճիռ մը։

Digitized by Google

Կը ցուցուի մերձակայ տանկէց, որ անկարելի էր թէ Հաւատքի մէջ փոփոխութիւն եղած ըլլար եւ ամէն հաւատացեալք անմիջապէս դէմ դարձած չըլլային։ Առաջին դարերու մէջ ամէն Բողոքականներուն վկայութեամբը Հաւատքը մաքուր էր, եւ Հռոմայ Քահանայապետները որ Եկեղեցին կը կառավարէին, ճշմարտութեան ճամբուն մէջն էին։ Ե՞րբ եղաւ ուրեմն, կը հարցընէ իրենց Ս. Փրանկիսկոս Սալեզացի, որ Հռոմ այս մաքուր եւ երկնային Հաւատքը կորսընցուց։ Ե՞րբ դադրեցաւ իր առաջին ուղղութենէն։ Ո՞ր ժամանակ, ո՞ր Քահանայապետի ատեն։ Ո՞ր միջոցով, եւ որո՞ւն զօրութեամբը։ Ո՞ր օտար կրօնքն էր, որ յարձակեցաւ սրբեց յաւիտենական քաղքին վրայ։ Այս ի ճշմարտութենէ օտարանալը, ամենեւին եւ ոչ հաւատացելոյ մը բողոքը, աղաղակը, դժգոհութիւնը լսել չտուա՞ւ։ Ո՛հ, քնացե՞ր էին 'արդեօք անոնք ամէնքն ալ, որոնց համար դուք ալ կը վկայէք, թէ հաւատարիմ մնացեր էին հաւատքներնուն մէջ, երբոր Հռոմ նոր խորհուրդներ, նոր զոհեր, նոր վարդապետութիւն կը ձեւէր։ Ի՞նչպէս ատոր վրայ գոնէ մէկ յիշատակութիւն մը, ակնարկութիւն մը, խօսք մը չըլլայ, ո՛չ Յոյն, ո՛չ Լատին, ո՛չ Ներքին, եւ ո՛չ արտաքին պատմիչ մը։

Աստուծմէ աշխարհքիս ամենէն զարմանալի նորութիւնն աս է, որ հարիւր ու

Digitized by Google

մէկ քաղքի եւ ժողովրդեան վերաբերած չէչին բաները մանրամասնօրէն պատմողները, ամէնքը մէկանց լռութեամբ՝ առանց դիտողութեան մը անցած են մահկանացուաց մէջ ամենէն մեծ գործքի մը վրայէն, ինչպէս են կրօնական գործքերը: Եթէ հիմը ելլէր հաւատացեալ մը, եւ ուզէր փոխել Ս. Հաւատքի մէկ ճշմարտութիւն մը՝ կը լսէի՞ն արդեօք ամէն քահանայք, ամէն Եպիսկոպոսք եւ ամէն պատրիարքունք կաթողիկէ Եկեղեցւոյ: Ամենեւին ասոր հակառակ: Ամէնքն ալ ոտք կ'ելլէին աղաղակելու, ծայներնին բարձրացընելու եւ դատապարտելու, ճշդիւ այնպէս՝ ինչպէս կ'ընեն թէ որ մէկը նորութիւն մը խօսելու ելնէ. այսպէս կ'ընէին անցած ատեններն ալ, այնպէս որ երբեք կարելի չէր փոփոխութիւն մ'ընել առանց մեծ աղմուկ մը գրգռելու: Կը տեսնես ուրեմն, որ կաթողիկէ Եկեղեցին, երբեք վարդապետութիւն չէ փոխեր:

Բայց Բողոքականները, որպէս զի ցուցընեն թէ Եկեղեցին իր վարդապետութիւնը փոխած է, միշտ այն վճիռը յառաջ կը բերեն, զոր տուաւ Ս. Քահանայապետը Պիոս Թ. Մարիամ Կուսին Անարատ Յղութեանը վրայ: Լաւ է, եւ ես կ'ուզեմ, որ դուն ալ դիտես ու ճանչնաս անոնց տգիտութիւնն ու չարութիւնը. որովք աս գժուարութիւնները յառաջ կը բերեն: Ահաւասիկ բանը ինչպէս գնաց:

Digitized by Google

Ոմանք կը տարակուսէին, թէ ամենասուրբ Կոյսը ի մե՞ղս յղացեալ էր, թէ չէ։ Աղէ՛կ միտ դիր, խնդիրն ան չէր, ինչպէս կ'երազեն անմիտները, թէ սուրբ Աստուածածինը Կոյս մնացե՞ր էր, թէ չէ. ինչու որ՝ երբեք մէկու մը միտքէն չանցաւ, թէ Ս. Կոյս Աստուածածին այս աստուածաշնորհութիւնն ունեցած չըլլայ. տարակոյսնին սա էր, թէ Ս. Աստուածածինը սկզբնական մեղքէ ազատուա՞ծ էր, թէ չէ։ Ի՞նչ բրաւ ան ատեն Ս. Եկեղեցին, որ չ'ուզեր նոր նոր վարդապետութիւններու քուանիլը, այլ հաստատուն եւ անփոփոխ կը բռնէ միշտ այն վարդապետութիւնը, զոր Յիսուս Քրիստոս յայտնած է։ Մանր քննութիւններ ընել տուաւ ամէն եկեղեցիներու, մանաւանդ Ս. Առաքեալներէն հիմնուած եկեղեցիներուն աւանդութեանց մէջ, որպէսզի տեսնուի եւ ճանչցուի այն վարդապետութիւնը, զոր Յիսուս Քրիստոս աւանդած է իր Եկեղեցւոյն. եւ այսպէս Հոգւոյն սրբոյ առաջնորդութեամբը, որն որ Յիսուսի Քրիստոսի խոստմանը համաձայն, երբեք իրմէ պիտ'որ չպակսի, տեսնելով որ ամէն հնագոյն Եկեղեցիներու մէջ սովորական եւ հաստատուն էր Մարիամու Անարատ Յղութեան վարդապետութիւնը, վաւերական վճռով հրատարակեց Ս. Քահանայապետին բերնովը, թէ ճշմարիտ եւ հին վարդապետութիւնն սա էր, որ Աստուծոյ մեծասքանչ Մայրը

ազատ եւ սուրբ էր սկզբնական մեղաց ամէն արատէն։ Կը տեսնես ուրեմն, որ Ս. Եկեղեցին չէ թէ միայն չհնարեց նոր վարդապետութիւն մը, այլ մոռցուց հին վարդապետութիւնը ամէն տարակոյս վրայէն վերցնելով։ Ուրեմն կամ սաստիկ տգէտ են անոնք, որ այս բաները չեն իմանար, եւ այն ատեն լաւ կ'ընէին թէ բոլորովին լռէին, եւ կամ շատ չարամիտ են, եւ այն ատեն խօսքերնին հաւատալու արժանի չեն։

Այսու ամենայնիւ գիտեն հմուտ Բողոքականները, որ Եկեղեցւոյ մէջ հաւատոյ խնդիր մը սահմանելու համար միշտ այս միջոցը ի գործ դրուած է, ամէն անգամուն որ երկբայութիւն կամ մոլորութիւն մը ելած է. եւ կը ստիպուին նոյնը իրենց օրինաւոր ընդունելու, երբոր խօսք կ'ըլլայ Նեստորի, Եւտիքէսի եւ ուրիշներու վրայ արտածուած մոլորութիւններու համար, զորոնք իրենք ալ իբրեւ մոլորութիւն կը ճանչնան։ Ի՞նչ է ուրեմն պատճառը, որ այս միջոցը անպատեհ կը համարին երբոր սուրբ Աստուածածնայ վրայ է խօսքը։ Միթէ այն չարամտութիւնն է, որ բիւրաւոր մղոններով հեռուէն կ'երեւայ։ Կ'ուրանան ու կ'ընդունին բառ քանից, ինչպէս անոնք որ սուտ կը խօսին. մէկ սուտը պաշտպանելու համար ստիպուած են հարիւր ուրիշ ստեր զրուցելու։

Digitized by Google

ԳԼՈՒԽ Զ.

Սուրբ է Քրիստոնէութիւնը, վասն զի նմանութեան չունի:

Ոչ միայն նոր է Քրիստոնէութիւնը, որ աստուածեան մեծ նշան մըն է, այլ նաեւ այնպիսի կրօնք մըն է որ յանկարծ կը փափոխուի. անտարակուսելի ցոյց մը մարդկային գիւտ ըլլալուն: Ինչու որ՝ Յիսուս Քրիստոս իր կրօնքը ի՞նչպէս հաստատեց: Սորվեցուց մեզի բազմաթիւ եւ անգին ճշմարտութիւններ, որ կը վերաբերին մի եւ երեքանձն Աստուծոյ մեծութեանը եւ փառաց, Յիսուսի Քրիստոսի կատարած մեծագործ փրկութեանը, Եկեղեցւոյ բնութեանը, Սուրբ Խորհուրդներուն, որ շնորհաց աղբիւրներն են, եւ միանգամայն աստուածային Պատարագին՝ որպէս զի կատարելագոյն պաշտօն Աստուծոյ ընծայուի, այսպէս բոլոր նաեւ այն ամէն բաներու վրայ, որոնց պէտք ենք հաւատալ, գործել, յուսալ, երկնչել ու սիրել: Այս ամենայն սահմանեց Յիսուս, եւ ստուգեց իր յայտնութեամբը: Բայց ուզեց միանգամայն, որ այս ամէն ճշմարտութիւնները հաւատալու մէջ՝ ամէնքնիս ալ կատարելապէս միաբան ըլլանք մէջերնիս: Ս. Պօղոս կը պատուիրէր, որ ամէնքս ալ մէկ եղանակաւ խօսինք ուղջանք[1], վասնզի Աստուած՝ խռովութեան աստ-

[1] Բ. Կորնթ. ԺԳ. 11.

Digitized by Google

չէ նա, այլ խաղաղութեան[1]. վասնզի նա է Տէր, նա Միութեան, մէկ հաւատք, մէկ Աստուած եւ Հայր ամենուն[2]: Յիսուս Քրիստոս աղաչեց միշտ, որ իրարու հետ միաբան ըլլանք, եւ միութիւնը պահենք[3]: Մեզի ազդ ըրաւ, որ ամէն Թագաւորութիւն՝ որ իր մէջը բաժնուած է՝ կը կործանի[4]. Թէ վերջապէս ամէնքս ալ կը պարտաւորինք մէկ հօտ եւ մէկ հովիւ միայն[5] կացուցանել: Այս ամենայն անտարակուսելի է Սուրբ Գիրքէն: Այնպէս նաեւ անտարակուսելի է, թէ այն Կրօնքը միայն ճշմարիտ է, որ այս ամէն ճշմարտութիւնները միշտ ունեցաւ եւ ունի, եւ նոյները կը պահէ կատարեալ միաձայնութեամբ եւ միութեամբ: Ո՛վ որ անգամ մ'ալ վարդապետութիւն փոխած ըլլալը կը խոստովանի, այնպիսին պէտք է նաեւ խոստովանիլ որ գուցէ՝ թէ՛ մէկ եւ թէ՛ մէկալ փոփոխութեան մէջ, եւ ստուգիւ երկուքէն մէկուն մէջ ճշմարտութիւնն ունեցած չէ:

Չիկրնար ճշմարիտ ըլլալ մէկ ատենուան մէջ այոն եւ ոչը. չիկրնար մէկ բանը նոյն ատենուան մէջ թէ՛ ճերմակ եւ թէ՛ սեւ ըլլալ. եւ այսպէս Յիսուս Քրիստոս կամ յայտնեց եւ կամ չյայտնեց ճշմարտութիւն մը. եւ այս ճշմարտութիւնը կամ այս եւ կամ այն եղանակ յայտնած է: Ասիկայ ճշմարիտ չէ՞: Ուրեմն Բողոքականութիւնը

[1] Ա. Կորնթ. ԺԴ. 33.
[2] Եփես. Դ. 6.
[3] Եփես. Դ. 4.
[4] Ղուկ. ԺԱ. 17.
[5] Յովհ. Ժ. 16.

Digitized by Google

որ կ'ընդունի եւ կը մերժէ մի եւ նոյն բանը, որ այսօր կը պաշտպանէ այն բանը, որուն որ վաղը պիտ'որ հակառակի, որ կը հաստատէ եւ կ'ուրանայ ամէն առաջարկութիւն, որ կը փոփոխէ Քրիստոնէականը, ծէսերը, եւ հոգեւոր կրթութիւնները մշտնջենաւոր շարժմամբ ու փոփոխութեամբ, ճշմարտութիւն չէ, եւ ո՛չ ալ կրնայ ըլլալ:

Արդ՝ ասկից երկու գեղեցիկ հետեւութիւններ կը բխեն: Աղէկ միտ դրէք: Մէկն աս է, որ ճշմարտութիւնն ստացած ըլլալու ամենայն իրաւունք մեր Կաթողիկէ ուղղափառաց կողմն է, որ ունինք մի եւ նոյն հաւատոյ դաւանութիւնը, որ բոլոր տեղերուց հասարակ է, եւ դարէ ի դար իսկզբանէ միշտ կը տեւէ, ինչպէս վերը տեսանք: Ո՛վ, թէ կարող ըլլայիք իմանալ, թէ ի՞նչ գեղեցիկ տեսարան մըն է ասիկայ: Բովանդակ երկրիս վրայ Ուղղափառք միեւնոյն եղանակաւ կը խօսին, եւ նոյն ճըշմարտութիւններու կը հաւատան, եւ իրենց գլուխը մի եւ նոյն գերագոյն հովուին հրամանին կը խոնարհեցընեն: Ամերիկայի նեգրերը նոյն կերպ խեղճ վայրենիները որ Ուղղափառ հաւատքն ընդունած են, այնպէս կը հաւատան ինչպէս Հռոմայի մէջ կը հաւատանք. ինչ որ Գաղղիայի Կաթողիկեաները կը հաւատան, նոյնը Իտալիայի, Բեղգիայի, Աւստրիայի, Գերմանիայի, Անգղիայի Ուղղափառներն ալ կը հաւա-

տան։ Ամէն նաւահանգիստներու, ամէն կղզիներու, ամէն՝ նաեւ ամենաբարբարոս երկիրներու մէջ, բաւական է, որ մէկ Ուղղափառ մը գտնուի, բոլորովին այնպէս կը հաւատայ, ինչպէս մենք կը հաւատանք։ Մեզի հետ են Ծայրագոյն Քահանայապետները, մեզի հետ այնչափ Եպիսկոպոսներ, մեզի հետ այնչափ քահանաներ, մեզի հետ այն մեծ Կաթողիկէականաց մարմինը, որոնք որ երկու հարիւր միլիոնէն աւելի կ'ըլլեն։ Աս է ճշմարիտ եղբայրութիւնը, ճշմարիտ միութիւնը։ Հոս ստուգուած կ'երեւայ, ինչ որ Յիսուս Քրիստոս այնչափ յանձնեց, որ ամէնքնիս ալ մէկ ըլլանք իրեն հետ. ինչ որ Ս. Պօղոս Առաքեալ այնչափ տեղ յորդորելով կը զրուցէր, որ ամէնքս ալ նոյն եղանակաւ զգանք, եւ բաժնուած չըլլանք մէջերնիս. ինչ որ Յիսուս Քրիստոս մահուան մօտ իր աստուածային Հօրմէն կը խնդրէր, որ իրեն հետ մէկ բան ըլլանք. ինչ որ մեծ գովեստով մեզի համար ըսաւ Ս. Պօղոս Առաքեալ, թէ միայն մէկ մարմին եւ մէկ հոգի ենք, թէ մէկ Աստուած միայն կայ, մէկ հաւատք, մէկ մկրտութիւն միայն, վասն զի ամենուն մէկ Հայր միայն կայ եւ մէկ Տէր։ Աս գեղեցիկ տեսարանին վրայ եթէ աւելցընենք ան որ վերն ըսինք, թէ նոյն ճշմարտութիւնները, զորոնք մենք հիմայ ունինք, արդէն Քրիստոսի ատենէն մինչեւ հիմայ ամէն Կաթողիկէ ազգերէ

Digitized by Google

պաշտուած ընդունուած էին, երբեք չէք կրնար բաւ բաւականին զարմանալ ու շնորհակալ ըլլալ Աստուծոյ բարութեանը, որ զձեզ Ս. Կաթողիկէ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ մէջ ծնանելու արժանի ըրած է, որն որ այնչափ առոյգ ցոյցեր ունի ճշմարտութեան։

Մէկալ հետեւութիւնն, որ պէտք էք հանել, աս է, թէ ուրեմն Բողոքականները մոլորութեան մէջ են, վասն զի միշտ մէջերնին բաժնուած են։ Դուք աս իրենց բաժանմունքը չէք իմանար, վասնզի ուրիշ մէկը չէք ճանչնար՝ բայց եթէ այն դժբախտ եւ ողորմելի ուսուցիչները որ ձեզի հետ կը խօսին. բայց թէ ճանչնալու ըլլայիք իրենց ներքին անմիաբանութիւններն ու հակառակութիւնները, կ'անարգէիք ու կը զայրանայիք արդեօք անոնց ամենուն վրայ։ Մինչ դրէք. Մարտինոս Լուտեր առաջին եղաւ Բողոքականութիւնը անկելու, բայց շուտ մը սաստիկ պատերազմ կրեց իր առաջին հետեւողներէն, որ զինք դատապարտեցին։ Զուինկլիոս, Կարլոստադիոս, եւ այլն, նոյնպէս դառնութեամբ իրեն դէմ ելան։ Գրեթէ նոյն ատեն զլուխ վերցուց Կալվին, եւ պատերազմ գրգռեց առաջիններին դէմ, բայց ինքն ալ իր հետեւողները հակառակորդ՝ ունեցաւ, որ իրեն դէմ կը կռուէին։ Անոնցմէ եաքն եկաւ Հենրիկոս Ը. աս ալ անմիաբանութիւն եւ բաժանում սերմանեց։ Այս մոլորութեան վարդապետներուն առաջնորդութե-

Digitized by Google

նէն եղած ուրիշները, եւ դարձեալ ուրիշները․ եւ ամէն մէկը իրեն ախորժակին համաձայն նոր դաւանութիւն մը կը շինէր։ Անկից սկսած Բողոքականները այնչափ մէկ մէկու հակառակ աղանդներու բաժնուիլ․ այնպէս որ մէկը կը դատապարտէր ինչ որ մէկալը ընդունած էր, մէկզմէկ կը նզովէին, իրարու փոխադարձ հերետիկոսաց անուն կու տային, մէկզմէկ կը հալածէին, կը վիրաւորէին, մինչեւ նաեւ կ'այրէին եւ կը սպաննէին երբոր կրնային։ Ամէն մէկ նիւթերու վրայ զատ զատ վարդապետութիւններ ունէին, եւ ամէն տարի նորէն կը փոխէին։

Ինչ որ առջի տարիները կ'ընէին նոյնը հիմայ ալ կ'ընեն։ Եթէ Բողոքականաց երկիրները ճամբորդութիւն ըրած էք, տեսած պիտի՛որ ըլլաք, որ տանց մէջ կը ծնանին կրօնքները ինչպէս կը ծնանին սունկերը։ Ամէն թեթեւոտիկ եւ հպարտ գլուխներ իրենք զիրենք վարդապետներու տեղ դրած են, եւ իրենցմէ զատ զամէնքն ալ աշակերտ կը համարին։ Դերձակներ, կօշկակարներ, մինչեւ նաեւ գձուձ կանայք նոր նոր կրօնքներ կը հնարեն։ Ուստի շատ անգամ կը պատահի, որ վեց կամ եօթը անձինքներէ բաղկացած ընտանիքի մը մէջ վեց կամ եօթը զանազան կրօնքներ կը գըտնուին։ Ասոր պատահմունքը Ամերիկայի Միացեալ նահանգներու Բողոքականաց մէջ շատ սովորական բան է։ Եւ հիմայ ելէ՛ք սա Բաբելոնը, սա անկարգութիւնը, սա

Digitized by Google

խառնակութիւնը, ու մոլորութեանց շեղջակոյտը, իբրեւ Յիսուսի Քրիստոսի ճըշմարիտ Կրօնքը մեզի ծախել կ'ուզեն։ Իրաւ որ անզգայ անպատկառ երես մը կ'ուզէ, այսպիսի հրաւէր մը ընելու։ Գիտէ՞ք ինչ պատասխան տուաւ իմաստուն մարդ մը, երբ անգամ մը անզգամին մէկը զինք Բողոքական ըլլալու կը հրաւիրէր։ Ես Բողոքական կ'ըլլամ այն ատենը, ըսաւ, երբոր դուք ինծի աղանդներուն ճիշդ թիւը կը յայտնէք, որոնց մէջ բաժնուած էք, եւ պատճառը կու տաք, որուն համար աւելի ձեզի, քան թէ ձեր հակառակորդներուն պէտք եմ հաւատալ։

ԳԼՈՒԽ Է.

Բողոքականութիւնը սուտ է, վասնզի կը համարի,
թէ ճշմարիտ Եկեղեցին կրնայ սխալիլ։

Ամենէն զօրաւոր պատճառը, որ զձեզ Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցիէն հեռացընելու համար յառաջ կը բերեն Բողոքականները, միշտ սա է, թէ Ուղղափառ Եկեղեցին պակսած է, թէ Հաւատքը փոխած է, թէ ճշմարտութիւնը կորսնցուցած է, զորն որ Յիսուս Քրիստոս իրեն աւանդեր էր։ Բայց արդ՝ ես ձեզի արդէն ցուցուցի, թէ աներկբայելի բան է, որ հաւատքը կորսընցուցած չէ, վասն զի ամենեւին փոփոխութիւն մ'ըրած չէ. բայց հիմա ձեզի քիչ մ'ալ աւելին ըսեմ, որ եթէ անկարելի

Digitized by Google

ենթադրութեանց ուզելու ալ ըլլար ճըշմարիտ վարդապետութիւններէն նոր զանգուած մը ձուլել, առ բանս չէր կրնար ընել ։ Եւ եթէ անիկայ ճշմարիտ է, ինչո՞ւ ուրեմն ճշմարիտ պիտ'որ չըլլայ, թէ Բողոքականները անհնարին մոլորութեան մէջ են, երբոր բոլորովին իրենց հիմք վերը յիշուած ենթադրութեան վրայ կը դնեն, թէ Եկեղեցին պահանջ նուաղեր է ։

Բայց՝ աղէկ մտա դրէք ։ Ո՞վ հաստատեց Ս. Եկեղեցին. Յիսուս Քրիստոս. անիկայ ամէնքն ալ կ'ընդունին ։ Ո՞վ է Յիսուս Քրիստոս. Աստուած է ։ Արդ՝ եթէ Յիսուս Քրիստոս խոստացած է, որ կ'ուզէ այնպէս կատարեալ, այնպէս կարգաւորեալ, այնպիսի օգնութիւններով եւ այնպիսի առահովութիւններով ամրացած եկեղեցի մը հիմնել, որ անկարելի է զանիկայ կործանելը կամ ապականելը. եթէ Յիսուս Քրիստոս այսպէս խօսք տուած է, կրնա՞նք հաւատալ որ Եկեղեցին իրաւցընէ անպակասելի է ։ Այո, անտարակոյս, թէ չենք հասած այնպիսի յանդգնութեան եւ անզգամութեան՝ որ ըսենք թէ Յիսուս կամ չգիտցաւ, կամ չկրցաւ, կամ չուզեց իր խօսքը բռնել, որ զարհուրելի հայհոյութիւն է ։

Ուրեմն ամէն բան հոս կու գայ կը կենայ թէ արդեօք Յիսուս Քրիստոս ստուգիւ խօսք տուա՞ծ է այսպիսի Եկեղեցի մը հիմնելու, որ չկարենայ սխալիլ ։ Աս բանս

Digitized by Google

ստուգելու համար շատ է. կարդալ գիտ-նալը։ Յիսուս-Քրիստոս յայտնի կը զրու-ցէ թէ Եկեղեցին այնպիսի հաստատուած է, որ դժոխոց դռները երբէք չեն պիտ՚որ յաղթա-հարեն[1]։ Ասիկայ արեւելեան խօսելու եղա-նակ մըն է, որ շատ մեծ նշանակութիւն ունի, եւ հաստատուն է սա խօսքին, թէ ը-սէք, որ կարող պիտի'որ չըլլան Եկեղեցին ջնջել ոչ մարդկան ամէն ջանքը, ոչ խա-բեբաներուն ամէն նենգութիւնը, ոչ հա-լածիչներուն ամէն բռնութիւնը, եւ ոչ իսկ սատանաներուն մոլեգնութիւնը։

Արդ Եկեղեցին, որուն կեանքը իր վար-դապետութեան եւ իր ուսմանը վրայ է, եթէ անոնց մէջ մոլորելու ըլլայ, բոլորո-վին ջնջուած՝ եւ իր ճշմարիտ ժառանգա-կան ստացուածքը, եւ Երկրիս վրայ իր մեծ նպատակը կորսնցուցած չ՚ը՞լլար։ Ուրեմն՝ եթէ Յիսուսի խօսքը ճշմարիտ է, Եկեղե-ցին ամենեւին եւ երբեք չկրնար մոլորիլ։ Աւելցուր նաեւ, որ Յիսուս նոյն Եկեղե-ցին ճշմարտութեան ճամբուն մէջ պահե-լու համար խոստացաւ Հոգւոյն Սրբոյ ներ-կայութիւնն ալ, եւ ասիկայ չէ թէ քիչ մը ատենուան համար, հապա մինչեւ աշ-խարհքիս կատարածը։ Ուրեմն այսպիսի ներկայութեամբ մինչեւ ի կատարած աշ-խարհի պիտի'որ պահպանուի։

Բաց ասկից՝ Պօղոս Առաքեալ ճշմար-տութեան սիւն եւ հաստատութիւն[2] չի՞ կոչեր

[1] Մատթ. ԺԶ. 18։ [2] Ա. Տիմ. Գ. 15։

Digitized by Google

սա Եկեղեցին։ Ինչպէս ուրեմն ճշմարիտ կրնայ ըլլալ սա կոչումը, եթէ՛ ոչ միայն շինուածքին հաստատութիւն չէ, այլ նաեւ կործանման առիթ։ Աւելի եւս. Եկեղեցին հիմնուած չէ՞ Պետրոսի վրայ, որ պիտա՛ որ հաստատէր իր եղբայրները հաւատոյ մէջ, որովհետեւ իր հաւատքը, Յիսուսի աղաչանքին համեմատ, երբեք պիտա՛որ չպակսէր[1]։ Աւելցուր նաեւ՝ Յիսուսի Քրիստոսի հաստատուն խոստմունքը թէ, երբ որ երկրէս վեր բարձրանալու ըլլայ, այսինքն է խաչուելու ըլլայ, զամէնքն ալ իրեն պիտի՛որ քաշէր[2]։ Արդ՝ կ՚ուզէ՞ս որ Յիսուս քանի մը տարուան համար մարդիկ իրեն քաշած ըլլայ, եւ շուտ մը եարը զամէնքն ալ թող տուած ըլլայ որ այնչափ չարերով երթան՝ կորսուելու։ Առիկայ Յիսուսի պատիւ մըն է, որ եւ ոչ այնչափ կրցեր է ընել, որչափ ըրաւ Մովսէս, որ այնչափ տարիներով պահեց Հրէից ժողովրդանոցը (Սինակոկան)։

Առիկայ Քրիստոսի խաչին բովանդակ զօրութիւնը ուրանալ չէ՞ մի։ Սատանան Քրիստոսէ աւելի զօրաւոր չէ՞ր երեւար, բոլոր Եկեղեցին այնպէս շուտով մը Անոր ձեռքէն յափշտակելովը, որն որ զանիկայ իրեն հարսնացուցեր էր, եւ իր արեանը եւ իրեն հետ միացուցեր էր։ Յիսուս առաւ աշխարհքիս Առաքեալներ, Մարգարէներ, Աւետարանիչներ, Հովիւներ, Սրբոց հաստատութեանը, պաշտաման գործերուն, եւ Յի-

[1] Ղուկ. ԻԲ. 32։ [2] Յովհ. ԺԲ. 32։

տալու Քրիստոսի մարմնոյն շինութեանը համար, կ'ըսէ Ս. Պօղոս[1]: Արդ՝ Սուրբերուն թիւը ալ լրացուե՞ր է, տասնուչորս դարէ վեր ամենքս ալ փրկութենէ դո՞ւրս ենք, որովհետեւ Ճշմարիտ Եկեղեցիէն դուրս փրկութիւն չկայ:

Եւ ի՞նչպէս ուրեմն, Աստուած՝ որ այնչափ խնամք ունի օդի թռչուններուն վրայ, այնչափ հոգաբարձութիւն ունեցաւ Հրէից ժողովրդեան, թո՞ղ տուաւ որ իր հարսը՝ Ս. Եկեղեցին՝ այնչափ դարերով անհաւատութեան մէջ փտտի: Ինչո՞ւ ուրեմն Սաղմոսի[2] մէջ Եկեղեցւոյ համար ըսել տուաւ [illegible] թէ Աստուած անոր հիմն է յաւէտեան [illegible], եւ թէ իր աթոռը մշտնջենաւոր է: Ինչո՞ւ ըսաւ թէ Ս. Եկեղեցին պիտ'որ ըլլայ ճշմարտութեան սիւնը, եւ ճշմարտութեան հաստատութիւն որ դժոխոց դռները չեն յաղթեր՝ վէմին վրայ հաստատուած է: Ուրեմն ամենեւին անտարակուսելի է որ Յիսուս Քրիստոս անսխալութիւն խոստացաւ իր Եկեղեցւոյն: Եւ եթէ խոստացաւ, անկարելի է որ պակսի. որովհետեւ երկինք ու երկիր պիտ'որ անցնին, բայց Աստուծոյ խօսքը պիտ'որ չանցնի: Ի՞նչ ըսելու է ուրեմն այն Բողոքականներուն համար, որոնք աս խոստմունքը չեն իմանար, եւ կ'ելլեն կը հաստատեն թէ բովանդակ Եկեղեցին մոլորութեան մէջ էր, եւ թէ իրենք կոչուեցան զանիկայ նորոգելու: Ահաւասի՛կ ըսելու բանը, թէ ի-

[1] Եփես. Դ. 12:   [2] Սաղմ. ՁԸ. ԽԷ:

Digitized by Google

բենք Եկեղեցւոյն նորոգելու ձեռք զարնելով՝ Յիսուս խաբեբայի եւ Նենգաւորի տեղ կը դնեն, իբրեւ թէ զինք խաբեց, երբոր խոստացաւ իր օգնութիւնը, եւ ետքէն՝ կամ չգիտցաւ, կամ չկրցաւ եւ կամ չուզեց խօսքը բռնել:

Ո՛վ, որպիսի՛ զզուելի հայհոյութիւն:

Բայց՝ պիտ'որ ըսէք, երբեմն զեղծմունքներ եւ գայթակղութիւններ չե՞ն տեսնուիր արդեօք Եկեղեցւոյ մէջ: Ի՛մ որբեկիքս, քիչ մը համբերեցէք: Այո՛, կը տեսնէք զեղծմունքներ եւ գայթակղութիւններ անանց վրայ, որոնք Եկեղեցւոյ կը մերաբերին, բայց ոչ երբեք վարդապետութեան մէջ, զորն որ Ս. Եկեղեց[illegible] վարդեցընէ: Այդ՝ հոս է Բողոքականներուն պատրանքը: Եթէ [illegible] ըլլային միայն բռնելով, թէ Ուղղափառներուն մէջ ըստ բաւականին կը գտնուին այնպիսիներ, որ խոտորելով իրենց [illegible] մերը վարդապետութենէն, շատ անօրէնութիւններու մէջ կը գլորին. շատ ստոյգ բան մը կ'ըսէին, զորն որ մենք կաթողիկեայքս ալ արտասուելից աչքով [illegible] լանք ու կ'ողբանք. բայց իրենց ըսածը աս չէ: Փոխանակ ասոր՝ կ'ըսեն թէ նոյն իսկ Եկեղեցին մեր մայրը օրինազանց եղած է, թէ՛ ինքն իր որդւոցը մոլորութիւններ, աւելորդապաշտութիւններ, կռապաշտութիւններ սորվեցուցեր է, եւ աս է իրենց զարհուրելի ամբարշտութիւնը:

Ինչու որ՝ Ուղղափառ մը կրնայ սատա-
կիլ մոլորիլ, երբոր իր միտքը վարդապետու-
թենէն կը հեռանայ. բայց մայրը չի կրնար
մոլորիլ, երբոր իր որդիքը կ'ուսուցանէ։
Այսու ամենայնիւ՝ Ս. Եկեղեցին մոլորած
հատուածելը, ամէն բանէ յառաջ Յիսուսի
նախատինք մըն է, ինչու որ. նոյն բան է
թէ ըսել, որ Յիսուս իր հարսը Եկեղե-
ցին երեսէ ձգեր է, որուն խոստացաւ ի
յաւիտեան զինք երեսի վրայ չձգել. բաց
ասկէց նաեւ Եկեղեցւոյ ալ թշնամինք մըն
է, վասն զի ատով անհաւատարիմ եւ
շնացեալ կը հրատարակուի, իբրեւ թէ
զՅիսուս մերժեր արտաքսեր է, որպէս զի
մոլորութեան եւ սատանայի որս ըլլայ։
Կրնայ՞ Ուղղափառ մը այսպէս մտածել։
Ո՛հ, ասոր ներհակ մենք կը մխիթարուինք
այնպիսի Եկեղեցւոյ մը վերաբերած ըլլա-
նուս վրայ, որն որ երբեք չի կրնար պակսիլ,
եւ բոլոր սրտէ կը զզուինք այն մատնիչ-
ներէն, որոնք ամբարշտութեամբ Եկեղե-
ցիէն բաժնուած ըլլալով, որպէս զի ծած-
կեն իրենց մատնութիւնը, բոլոր յանցան-
քը այն անկարգութիւններուն վրայ կը
ձգեն, զորոնք զրպարտութեամբ մօրերնուն
վրայ կը նետեն։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Քաղաքականութիւնը սուտ կը ցուցնէ, վասնզի կաթողիկէ կամ ընդհանրական չէ։

Յիսուս Քրիստոս հիմնուած ճշմարիտ Եկեղեցին ի հարկէ միշտ աշխարհքիս վրայ գտնուելու եւ ի հարկէ այնպէս ալ միշտ երեւելի եղաւ որ ամէն ազգ եւ ժողովուրդ կարող էին նշմարել եւ մէկալներէն զանազանել։ Հարկաւոր չէր որ ամէն ազգերն ալ միանգամայն մէկ ատենուան մէջ Աւետարանին լոյսն ընդունէին, այլ յաջորդաբար իրենց ալխա՛որ տրուէր, այնպէս որ քանի մը տեղուանք միշտ աւելի պայծառ ալխա՛որ երեւար, որպէս զի առանուի իր միաւորութիւնը եւ ճանչցուի որ մի եւ նոյն կրօնն էր, որ տարածուեցաւ բոլոր աշխարհքիս երեսը եւ ամէն ազգերէ ընդունուեցաւ։ Այսպէս պատշաճ էր որ ըլլար այն խոստմունքներուն համաձայն, զորս Ս. Եկեղեցին ընդունեցաւ իր աստուածային փեսայէն Յիսուսէ Քրիստոսէ։ Լսեցէք աւանդմէ մէկ քանին ձեր մխիթարութեանը համար։ Յիսուս Քրիստոս իր Եկեղեցւոյն միջոցով, կ'ըսէ Սաղմոսերգուն, պիտի՛որ տիրէ ծովէն մինչեւ ծով, գետերէն մինչեւ աշխարհքի ծայրը[1]։ Վերջին ատենները, այսինքն Եկեղեցւոյ ատեններուն, յայտնի՛ պիտի՛որ ըլլայ Աստուծոյ տանը լեռը ամէն լեռանց գլուխներուն վրայ, Անոր պիտի՛որ գան ամէն հեթանոսք, ե-

[1] Սաղմ. ՀԱ. 8։

Անիկայ պէտ'որ սորվէ մեզի իր ճամբաները[1]: Ուրիշ տեղ մ'ալ՝ ուխտ յաւիտենական պէտ'որ դնեմ; կ'ըսէ. ազգաց մէջ անոնց զաւակը պէտ'որ ճանչցուի, եւ անոնց ծնունդը ժողովրդոց մէջ պէտ'որ ըլլայ, ամէն տեսնողները պէտ'որ ճանչնան որ ասոնք Աստուծմէ օրհնուած զաւակ են[2]: Խնդրէ՛ ինծի, (կ'ըսէ Աստուած Սաղմոսերգութեան բերնովը իր աստուածային Որդւոյն) եւ ես քեզի ժառանգութեան կու տամ հեթանոսները, եւ քու իշխանութեանդ՝ երկրիս ծայրին սահմանները[3]:

Տեսէ՛ք ուրեմն, թէ արդեօք հա՞րկ էր Յիսուսի ճշմարիտ Եկեղեցւոյն բովանդակ տիեզերաց վրայ տարածուիլը: Բայց անկէ՝ Յիսուս·այս ամէն մարգարէութիւնները կը հաստատէ. ըսելով՝ Թէ Աւետարանը պէտ'որ քարոզուի բոլոր աշխարհքին երեսը[4], Թէ իր անուանը ապաշխարութեան եւ մեղաց թողութեան քարոզութիւն պէտ'որ ըլլայ ամենայն ազգաց մէջ Երուսաղէմէն սկսելով[5]: Ինծի վկայ պէտ'որ ըլլաք, ըսաւ Յիսուս Առաքելներուն եւ իր աշակերտացը, Երուսաղէմի, բոլոր Հրէաստանի, Սամարիայի մէջ եւ մինչեւ երկրիս վերջին ծայրերը[6]:

Արդ՝ ըսէ ինծի անկեղծութեամբ. ո՞ր կրօնն եղաւ, որ այս ամէն՝ թէ՛ հին եւ թէ՛ նոր կտակարանին՝ մարգարէութիւնները կատարեց: Յայտնի եւ պայծառ չ'ե՞րեւար,

1 Եսայ. Բ. 2. 3:
2 Եսայ. ԿԱ. 8, 9:
3 Սաղմ. Բ. 8:
4 Մարկ. ԺԳ. 10:
5 Ղուկ. ԻԴ. 47:
6 Գործ. Ա. 8:

Digitized by Google

որ միայն կաթողիկէ, Առաքելական, Հռովմէական Եկեղեցին է։

Եթէ մտածելու ըլլաս կաթողիկէ Եկեղեցւոյ այս գեղեցիկ գիւտը, կը տեսնես ահաւասիկ, որ ասիկայ ժամանակէ ժամանակ՝ դարէ դար հետզհետէ մտաւ տարածեցաւ ամէն երկիրներու մէջ, որ աս աշխարհքիս երեսն են։ Իր սկիզբները աշխարհակալեց բովանդակ Արեւելք, Եգիպտոս, Ասիա, Հնդկաստան, Յունաստան եւ Իտալիայի մեծ մասը, եւ կամաց կամաց Հռոմայ Քահանայապետներն՝ Ս. Պետրոսի յաջորդները նուաճեցին աշխարհքիս մէկալ մասերը ամէն կողմ առաքեալներ խրկելով։

Առաջին դարու մէջ Ս. Կրեսկենտիոսի աշխատութեամբը դարձան Մոգունտացիք, Ս. Մատեռնոսի եւ Եւկարիոսի գործքովը Կողոնիացիք եւ Տրեւիրեցիք, Ս. Ղազարոսի ջանքովը Մարսիլեայի ժողովուրդները, եւ Ս. Իրենէոսի գործքովը Լիոնի, Վիեննայի եւ ուրիշ տեղերու ժողովուրդները։

Երկրորդ դարու մէջ Ս. Ղուկիոս խըրկուեցաւ Բրետոնիայի ժողովրդոց, Ս. Կիղիանոս Փրանկոնիացւոց, եւ Ս. Ռուբերդոս Պաւիերացւոց։

Երրորդ, չորրորդ, եւ հինգերորդ դարերուն մէջ Եկեղեցին տարածուեցաւ Ափրիկէի, Յունաստանի եւ Գաղղիայի մէջ։ Վեցերորդ դարուն վերջերը Անգղիայի մէջ Ս. Օգոստինոսի ջանքովը։ Ս. Բոնիփակիոս եօթներորդ դարուն մէջ նոյնը տա-

Digitized by Google

րածեց Գերմանիայի շատ կողմերը։ Ս. Փիլ-միանոս դարձուց Ալպատիայի եւ Սուետիայի ժողովուրդները։ Ս. Ղուդգերոս սորբին Սաքսոնիա։ Հետեւեալ դարերուն մէջ այլեւայլ ժողովուրդները Եկեղեցւոյ մէջ մտան, մինչեւ այն վայրկեանը, որ Բողո-քականները դուրս ցատքեցին, ճշդիւ այն ատենը, երբոր Աստուած զիրենք խայտա-ռակելու համար ցուցուց թէ որչափ զօ-րութիւն ունի Կաթողիկէ Եկեղեցին, որ Ս. Փրանկիսկոս Քսաւերի ձեռքովը տարա-ծեց Հաւատքը Հնդկաստանի մէջ, բացաւ Ճարոնի եւ Չենաց դռները, որ մինչեւ այն ատենը գոցուած էին, եւ հոն ծաղկեցուց ազնուական Քրիստոնէից հասարակու-թիւններ. Նոյն Եկեղեցին մինչեւ այս մեր օրերը չիդադրիր Սիամի, Թոնքինի, Քոչինչինայի եւ Նոր Հոլանդիայի՝ թագաւ-որութեանց եւ այնչափ այնչափ կղզինե-րու մէջ, որ Ովկիանոսին մէջ ծածկուած են, Աւետարանին սերմերը ցանելու, որ-պէս զի աճին եւ պտղաբեր ըլլան անթիւ անհամար հոգիներուն վրայ։

Արդ՝ այս ամէն բաներէն յայտնի չ՚ե՞-րեւար, որ Հռոմէական Եկեղեցին է ճըշ-մարտապէս Կաթողիկէ, այսինքն է՝ տիե-զերական՝ եւ տարածուած ամենայն ազգաց մէջ. առով կը կատարուին ամէն Մարգա-րէութիւնները, որոնք ճշմարիտ Եկեղեցւոյ վրայ եղած էին։

Ուրիշ կողմանէ՝ կրնա՞յ ըսուիլ արդեօք

Digitized by Google

որ աս Մարգարէութիւնները Բողոքական-ներուն վրայ ալ կը յարմարին ու կը պատ-շաճին: Ո՛չ բնաւ. ինչու որ Նորոգութեան ժամանակէն յառաջ՝ այնչափ դարերու մէջ ո՞ւր էին աս Բողոքականները:

Հազար հինգ հարիւր տարի անցեր էր, եւ մէկը չէր գտնուած, որ իրենց վարդա-պետութիւնն ունենար, կամ անոր խօսքն ըլլալը լսեր: Ինք Լութեր կը հաստատէր՝ թէ իր ժամանակը ոչ ոք կը ճանչնար այն մեծամեծ բաները, որ ինք սորվեցընելու վրայ էր: Ուրեմն իրենց աղանդը Կաթո-ղիկէ չէ՛, վասնզի ամէն ժամանակներու վրայ չտարածուիր: Բայց՝ ծնանելէն ետքն ալ այս աղանդը Կաթողիկէ չիկրնար ը-սուիլ, վասն զի ամէն տեղ չտարածուիր. Ինչու որ՝ թէպէտեւ այլեւայլ երկիրներու մէջ շատերը կը գտնուին, որոնք իրենց Բողոքական անունն առած են, բայց այն-չափ աղանդներուն մէջէն ո՞րն է որ կարող է ըսուիլ Կաթողիկէ կամ տիեզերական ըլլալուն վրայ: Գուցէ Անգղիկակա՞նն է: Բայց տարիկայ եւ ոչ Անգղիայի մէջ տիե-զերական է, վասն զի բոլոր աշխարհքիս նկատմամբ մէկ պզտիկ մաս մըն է, եւ վասն զի՝ տասը հակառակ են Անմիաբանները, Եր-րէցականները, Քուէքերները, Մեթոտաքաղ-ները, Ուեսլիէնները, Սկովտականները, եւ հարիւր ուրիշ աղանդներ, որ նոյնը կը դատապարտեն: Գուցէ Լութերակա՞նն է: Բայց՝ թէ որ տարիկայ Սուետիայի եւ Տա-

Digitized by Google

Նիւմօրքայի մէջ դեռ քանի մը հետեւողներ ունի, Գերմանիայի մեծ մասը նոյնը մնացած է, եւ հարիւրաւոր զանազան աղանդներ հնարած է։ Գուցէ Կալվինականութիւնն է։ Բայց անիկայ ալ, որուն գլխաւոր աթոռը Ժընեւրայի մէջ էր, հոն ասպարէզ մը բացեր է ամէն տեսակ կարելի աղանդներու, այնպէս՝ որ այնչափ անթիւ կրօնքներէն զատ նոյն քաղքին մէջ ի պատիւ Սատանայի կրօնք մ՛ալ կը գտնուի։ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու վրայ չեմ խօսիր ուր Բողոքականներն են, որովհետեւ հոն կարելի բան չէ համրել այն ամէն տեսակ դաւանութիւնները որ կը տիրեն, ինչպէս կը խոստովանին նոյն իսկ Բողոքականները։

Ո՛վ, այսչափ աղանդներուն մէջէն ո՞րն է ուղիղն, որ կարող է պարծիլ իր Կաթողիկէ կամ տիեզերական ըլլալուն վրայ։ Տասը գլուխ մէկ տեղ իրարու համաձայն չեն գտնուիր, այսու ամենայնիւ այնչափ հպարտ են, որ Կաթողիկեայ կոչուիլ, եւ ջահ մը ըլլալ կը պահանջեն, բոլոր աշխարհք լուսաւորելու։

Երբեք կարդացե՞ր էք գորտին ու եզին առակը։ Անգամ մը՝ գորտ մը սաստիկ նախանձէն կ՛այրէր կը տոչորէր, երբ կը տեսնէր աղուոր ու խոշոր եզի մը դաշտին վրայ արածուիլը, եւ կ՛ուզէր անոր մեծութեանը հաւասարիլ։ Ի՞նչ ըրաւ։ Սկսաւ ուռիլ այնպիսի սաստկութեամբ, մինչեւ

ի վախճանի ճաթեցաւ. աս եղաւ հանած օգուտը։ Անիկայ մերձեցուցէք դուք ալ այն Թադդէականներուն, որոնք աշխարհքիս չորս կողմը կը պտըտին իրենց աղանդը Կաթողիկէ Եկեղեցի անուանելով։

Այսու ամենայնիւ իրենք ալ այնչափ համոզուած են ասոր իրենց սրտերնուն մէջ, թէ իրենք չե՛ն ճշմարիտ Կաթողիկեանները, որ եթէ Ս. Օգոստինոսի խորհրդածութեանը համեմատ, հերետիկոսաց երկրի մէջ երթաք հարցընելու ըլլաք թէ ո՞ւր է Կաթողիկէ Եկեղեցին, իրենք առաջինները կ՚ըլլան ձեզի մեր Եկեղեցին եւ ոչ թէ իրենցը ցուցընելու։ Ի՞նչ նշան է անիկայ։ Նշան է թէ ճշմարտութիւնը ինք իրմէ յաղթող է, նաեւ ի նախատինս անանց՝ որ նայիլ չեն ուզեր։

ԳԼՈՒԽ Թ.

Թադդէականութիւնը սուտ կը ցուցուի անկէց, որ հրաշքներու մէջ ճշմարիտ սրբութիւն չունի։

Յիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցւոյն մէջ սրբութիւն պէտք է ըլլայ։ Արդ աս սրբութիւնը մինակ Ուղղափառաց մէջն է եւ ոչ թէ Թադդէականաց. ուրեմն ճըշմարիտ Եկեղեցին միայն մեզի քով է։

Մենք աստ չենք ուզեր ըսել թէ ամէն Կաթողիկեանները Սուրբ են, վասնզի նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս մեզի ազդըրաւ թէ՝ մեղաւորներ ալ պիտ՚որ ըլլան

Digitized by Google

եւ անոր համար ալ Սուրբ Խորհուրդները գրաւ, անոնց գործին եւ արդարացուցման համար. կ'ուզենք ըսել միայն՝ թէ ճշմարիտ Կրօնքը այնպէս բարի, այնպէս սուրբ, այնպէս մաքուր պէտք է ըլլայ, որ՝ ո՛վ որ անոր օրինադրութիւնները պահելու ըլլայ կարող ըլլայ սուրբ ըլլալ. եւ ճշմարտապէս շատերն ալ սուրբ ըլլան Աստուծոյ օգնութեամբը եւ գործքով եւ հրաշքով ալ իրենց Սրբութիւնը ցուցընեն։

Արդ՝ այս ամենայն կատարելապէս ստուգուած է Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ։ Ըսէք ինծի. եթէ մէկը իրաւցընէ պահելու ըլլայ այն ամէն բան որ Ս. Եկեղեցին կ'օրինադրէ, Սուրբ կ'ըլլա՞յ թէ չէ։ Եթէ պահելու ըլլայ բոլոր աստուածային պատուիրանները, բոլոր հրամանները, բոլոր օրէնքները որ նոյն Եկեղեցին առջեւնիս կը դնէ, եւ եթէ ի գործ դնելու ըլլայ ամէն միջոցները, որ ինք մեզի կը մատուցանէ աղօթքի եւ խորհուրդներու մէջ Սուրբ կ'ըլլա՞յ թէ չէ։

Երբեք առջեւնիս կը դնէ՞ բան մը որ գէշ ըլլայ։ Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին երբեք ձեզի խորհուրդ մը տուա՞ւ, համոզե՞ց, սորվեցո՞ւց չար բան մը։ Քաւ լիցի. եւ ոչ ստուերը։ Մանաւանդ թէ՝ բոլորովին անոր հակառակ զմեզ միշտ խրատով, օրինակաւ, սպառնալիքներով, խոստմունքներով, եւ մինչեւ նաեւ մայրական պատիժներով չարէն հեռացուց. միշտ մեզի ամէն առաքինութիւն-

Digitized by Google

ներն, առիթներէ փախչիլ անդադար սոր-վեցուց, ինչպէս գիտէք։ Ո՛վ ինչչափ մաքուր է բովանդակ Կաթողիկէ օրէնքը։

Եւ իրօք ալ այս ամէն աստուածային վարդապետութիւններով որչափ մեծամեծ Սուրբեր չհանեց։

Թէ այսպէս ամէնքն ալ Եկեղեցւոյ ձայնին լսէին եւ հետեւէին, որպիսի՜ դիւ-ցազնական սրբութեան կը հասնէին։ Բայց ո՞վ չզարմանար այն քաջալերութեան վրայ, որով Կաթողիկէ Եկեղեցին այնչափ այն-չափ անձինք զօրացուց, որոնք մեզի պէս տկար էին եւ Եկեղեցւոյ մէջ կարող եղան ի գործ դնել բարձրագոյն առաքինութիւն-ներ՝ մինչեւ մեծամեծ Սուրբեր եղան։ Ամէն դարերու մէջ ալ սուրբք այնչափ բազմա-թիւ եւ զարմանալի եղան, որ մինչեւ իրենց անուններն միայն ժողվելը շատ հատորներու գործք է։ Ոմանք գիտցան ի գործ դնել խիստ ապաշխարութիւն մը հազուադիւտ անձնզոհութեամբ մինչեւ արքունեաց մէջն ալ, ինչպէս Հենրիկոսները, Փերդինանդ-ները, Լուդովիկոսները, Գունեկունտաները, Քլոդիլդէները։ Ոմանք գիտցան իրենց Թըշ-նամեացը ներել, եւ ամենայն եղանակաւ բարերարել, ինչպէս Ս. Յովհ. Գուալբեր-տոս, Ս. Իգնատիոս, Ս. Փրանկիսկոս Սա-լեզացի, Ս. Ալփոնսոս Լիգուորի։ Շատերը երկնային քաջալերութեամբ անտանելի ճիգն ու աշխատութիւն յանձն առին ընկերաց օգնելու համար, ինչպէս Ս. Անտոն Պա-

Digitized by Google

տուացի, Ս. Բեռնարդինոս Սիենացի, Ս. Փրանկիսկոս Քսաւեր, Ս. Փրանկիսկոս Բուէճիս, Ս. Վինկենտիոս տէ Փաւլի։ Շատերն ալ մարդկային մարմնով երկնից հրեշտակներու պէս ապրեցան, ինչպէս (մեր մէջը Ս Գրիգոր Նարեկացի) Ս. Ալոյիսիոս Կոնզակա, Ս. Ստանիսլաւոս, Սրբուհի Թերեզիա, Ս. Կատարինէ, մինչեւ Երանուհին Մարիամ Աննա Յիսուսի, որ մեր օրերը Երանելեաց կարգը դրուեցաւ։ Երբեք չէի կրնար խօսքս լմնցընել, թէ ուզէի աչքի առջեւ բերել ամէն գեղեցիկ եւ դիւցազնական առաքինութիւնները, որ պայծառ լուսաւորութեամբ ծագեցան ամէն ժամանակ մինչեւ մեր օրերը Ս. Եկեղեցւոյ մէջ. բաւական է ձեզի գիտնալը, որ անոնց մէջ թէ՛ այր եւ թէ կանայք կը գտնուին, ամէն հասակէ, ամէն վիճակէ, ամէն աշխարհքներէ, եւ այնչափ բազմութեամբ, որ նուիրական ատեանները եւ ոչ իսկ իրենց սրբացուցման դատաստանական քննութեանը կը հասնին։

Աւելի եւս. անոնցմէ շատերը նաեւ հրաշքներ գործելու շնորհքն ալ ունէին. ասիկայ անժխտելի առանձնաշնորհութիւն մըն է եւ հաստատութիւն մեր սուրբ Հաւատքին։ Յիսուս Քրիստոս խոստացաւ եւ ըսաւ, որ իրեն վրայ հաւատք ունեցողները մեծամեծ նշաններ եւ հրաշքներ պիտի՛ որ գործեն, ինչպէս ինք գործած էր, մանաւանդ թէ անոնք երբ աւելի մեծ հրաշքներ պիտի՛ որ գործեն[1]։

[1] Յովհ. ԺԴ. 10.

Արդ՝ հարցուցէ՛ք մէյմը ամէն Թաղըքականներուն, երեք հարիւր տարիէ վեր, որ աշխարհքիս վրայ երեւցած են, իրենցմէ մէկը գոնէ ամենափոքր հրաշք մը գործած ունի՞, չեմ ըսեր մեռեալ մը կենդանացուցեր է, հապա գոնէ չնչին ջերմ մը առողջացուցե՞ր է։ Ամէնքն ալ կը ստիպուին ըսելու, ո՛չ։ Բայց Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին նաեւ աս վերջին երեք դարերու մէջ գեղեցիկ շարք մը հրաշքներու ունեցաւ։ Թաղըքականները որ առանց չեն կրնար պարծիլ, յամառութեամբ մը մեր ճշմարիտ հրաշքներ ունենալը կ'ուրանան. սակայն այս իրենց յամառութիւնը առոր միայն օգնեց, որ նոյն հրաշքները մեծագոյն եւս լուսաւորութեամբ պայծառացան։ Ս. Փրանկիսկոս Քսաւեր մինակ այնպիսի մեծամեծ եւ նորանշան հրաշքներ գործեց այնպիսի եւ այնչափ բազմութեան առջեւ, որ նոյն իսկ *Հոլանտիացի հերետիկոսները չկրցան ուրանալ։ Ս. Փիլիպպոս Ների առանցմով լեցուց Հռոմ քաղաքը։ Ս. Աղոյիսիոս Կոնզակա անթիւ բազմութեամբ գործեց բովանդակ Իտալիայի մէջ։ Ս. Իսիդորոս բարի գիւղականը Սպանիայի մէջ մեծ հրաշագործ սուրբն եղաւ։

Աս հրաշքներէն շատերը քննուեցան մանր դատաստանական հարցափորձով, վաւերացան ամէն տեսակ վկաներէն, եւ ստուգուեցան նոյն իսկ Թաղըքականներէն եւ այնչափ ստոյգ են, որ մնաց համար ունեցողը չիկրնար տարակուսիլ։ Արդ՝ ինչո՞ւ ու-

Digitized by Google

բեմն Կաթողիկէ կրօնքէն դուրս երբեք հրաշքներ չեն տեսնուիր: Ինչո՞ւ գոնէ Բողոքական աղանդներէն մէկը ատով չի պարծիր: Գոնէ մէկ հրաշք մը միայն ունենային երեք հարիւր տարուան մէջ: Բայց բանն այն է, որ մենք միայն այս պարծանքն ունինք. ինչու որ մենք մինակ ունինք ճըշմարտութիւնը: Ասիկայ գեղեցիկ ցոյց մը չէ՞ ի նպաստ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ:

Այսու ամենայնիւ դեռ շատ բան կայ աւելցընելու. այս ինքն է որչափ Կաթողիկէ Եկեղեցին իր վարդապետութեան եւ իր օրէնոց մէջ սուրբ է, այնչափ Բողոքականութիւնը թէ՛ մէկուն եւ թէ՛ մէկալին մէջ ամբարիշտ է: Դուք որ մինակ այն թշուառականները կը լսէք, որ ձեր առջեւը հովուի մորթի տակ ծածկուելով, Յիսուսի, եղբայրական սիրոյ եւ հաւատքի վրայ խօսիլ մը կը կեղծաւորեն, ասիկայ դիւրաւ չէք տեսներ, եւ ոչ կ՚իմանաք. բայց թէ գիտնայիք այն ամէն զարհուրելի վարդապետութիւնները, որ աշխարհքիս սորվեցուցին, ստուգիւ կը սոսկայիք: Մէկ քանին յիշատակեմ ձեզի, մէկ դի ձգելով աւելի վերացեալները, որոնք թէպէտ աւելի ամբարշտական են, սակայն գուցէ դուք եւ ոչ կարող էք ըմբռնել: Այս անզգամները կը սորվեցընեն որ Աստուած մարդկան անկարելի բաներ կը հրամայէ, թէ իրենց բաւական շնորհք չիտար նոյները կատարելու, եւ ետքէն զիրենք դժոխք կը խրկէ,

Digitized by Google

վտանգի այն հրամաններուն չհնազանդելէն․ առիկայ զարհուրելի հայհոյութիւն մըն է, վտանգի զԱստուած անգութ, անիրաւ եւ բռնաւոր կը ցուցընէ․ ուր որ Ինքն է հայր ողորմութեան եւ բարութեան, որն որ չի հրամայեր, բայց եթէ ան բանը որ կարելի է գործել իր աստուածային օգնութեամբը, որ մեզմէ չի պակսեցըներ։ Կը սորվեցընեն թէ փրկուելու համար բաւական է հաւտալը ունենալը, եւ թէ հարկաւոր չեն բարի գործքերը, որով կ'եղծանեն մարդկան արդիւնաւորութիւնը, եւ ճամբայ կը բանան ամենայն անօրէնութիւն գործելու։ Մինչեւ ըսելու կը հասնին, (խցէ՛ ականջներդ որ չլսես այս հայհոյութիւնները) թէ Աստուած պատճառ է չարերուն եւ թէ Աստուած է, որ զմեզ կը մղէ մեղք գործելու․ առիկայ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ զԱստուած անօրէնի տեղ դնել։ Կը սորվեցընեն նաեւ՝ թէ անկարելի է Աստուածային պատուիրանները պահելը, որն որ ամէն անօրէնութիւն վաւերացընել է․ թէ պէտք չէ մեղքերնիս յայտնել խոստովանահօր, ատ ալ մեղաւորութեան ամէն սանձը կը վերցընէ։

Կ'անարգեն աղքատութեան, ողջախոհութեան եւ հնազանդութեան ուխտերը, որ կ'ընենք Աստուծոյ, եւ կը սորվեցընեն թէ այս ուխտերը պահելու բաներ չեն եւ այսպէս զմարդիկ սրբապղծութեան կը ձգեն։ Կը պնդեն թէ մարդ իր բարի գործքերովը արդիւնք մը չի վաստըկիր եւ այսպէս ․

Digitized by Google

անտատակութեան մէջ կ'ընկղմին զմարդ. եւ կը ջնջեն ամէն առաքինութիւն. չեն ուզեր լսել ոչ ծոմ, ոչ մահացուցում, ոչ ապաշխարութիւն, եւ այսպէս կը քարոզեն մարմնոյ մոլութիւնները, եւ փորձութիւնները կ'ամենցընեն: Կ'անարգեն Սրբոց պաշտօն ընծայելը եւ օգնութեան կանչելը, եւ այսպէս սուրբերէն կը վերցընեն իրենց պատիւը, մեզմէ անոնց օգնութիւնը: Չեն ուզեր որ ննջեցելոց համար աղօթք ըլլայ, եւ զմեզ անգութ անողորմ կ'ընեն խեղճ ննջեցելոց: Կ'ուզեն որ ամէնքն ալ ի հարկէ աշխարհք մտնեն, եւ այսպէս կ'ոչնչացընեն Յիսուսի Քրիստոսի եւ այնչափ Սուրբերուն օրինակը, որոնք որ առաքինութեան համար անկէն փախչին: Ասոնք միննակ մէկ քանիներն են այնչափ ատելի անօրէնութիւններէն, որ կը սորվեցընեն այնպիսի Կրօնքի մը վարդապետները, եւ կ'ուզեն որ դուք ալ նոյնը գրկէք. ասիկայ միայն բաւական չէ՞ ցուցընելու ձեզի անոր սուտութիւնը եւ զձեզ զարհուրեցընելու: Մի՛ յուսաք անոնցմէ սրբութիւն, մի՛ յուսաք, ո՛չ Առաքեալներ, ո՛չ Մարտիրոսներ, ոչ Խոստովանողներ, ոչ Կուսանք, ոչ ուրիշ Սուրբեր, վասնզի այսպիսի զարհուրելի վարդապետութիւններով Սրբութիւնն անկարելի է:

Ինծի պիտո՞ր ըսէք թէ այնչափ Բողոքականներ ալ կան, որոնք այսպիսի գէշութիւն չունին, մանաւանդ թէ բարի օրինակներ ալ կու տան, աղօթքու-

թիւն կ՚ընեն, պարկեշտութեամբ կ՚ապրին, եւ չեն կրնար այն ամէն անօրէն սկզբունք-ներն ունենալ։ Այս իմ սիրելիքս, ասիկայ ճշմարիտ է. բայց աղէկ միտ դրէք պատասխանւոյս որ պիտ՚որ տամ։ Բողոքականներուն մէջ կը գտնուին այնպիսիներ ալ, որոնք աղէկ կրթութիւն մ՚առած ըլլալով եւ աղէկ զգածման եւ բնական պարկեշտութեան ձիրքն ունենալով, համեստութեամբ կ՚ապրին եւ բարի գործք ալ կ՚ընեն. բայց կ՚ընեն ասոնք վասնզի շատ բաներու մէջ կ՚ուրանան իրենց կրօնքը, որպէս զի միտքերնին պէս ապրին։ Եթէ կուրօրէն հնազանդելու ըլլային իրենց վարդապետներուն, իրենք ալ ամբարիշտ անօրէն կ՚ըլլային. բայց որովհետեւ անոնց չեն հնազանդիր, եւ մանաւանդ թէ սրտի բարութեամբ՝ բնական ուղղութեամբ կ՚ընեն ինչ որ Կաթողիկէ Կրօնքը կը սորվեցընէ. ասոր պատճառն ալ է որ իրենց մէջն ալ օրինակներ կը գտնուին։ Մէկ խօսքով՝ այս է մեր առաւելութիւնը ուղղութեան նկատմամբ, որ [illegible] կատարելապէս կը պահենք մեր օրէնքը, Սուրբ կ՚ըլլանք. անոնք թէ որ իրենցը պահելու ըլլան ամբարիշտ կ՚ըլլան. եւ միայն անոր համար, որ իրենց կրօնքը չեն պահեր եւ մեր կրօնքին կը մերձենան, բարի կ՚ըլլան։ Եւ այս կը ցուցընէ որ մենք բարեբախտութեամբ ստացեր ենք Սրբութեան պարգեւը, որն որ մինակ Յիսուսի Քրիստոսի Կրօնքին կը վերաբերի։

Digitized by Google

Բայց եւ ոչ մէկ կը խօսիմ Բողոքականաց մէջ Հրաշքներու բոլորովին պակսելուն վրայ, վասն զի իրենք իրենցմէ կը պարտաւորին խոստովանիլ որ առանցմէ ամէնեւին զրկուած են, այն որ կ'ուզէ ըսել, թէ չունին այն ամենէն գեղեցիկ ցոյցը, զորն որ Յիսուս Քրիստոս տուաւ աշխարհքիս, իրեններըը ճանչնալու համար։ Չեմ խօսիր նմանապէս Լուտերի մէկ գեղեցիկ գործքին վրայ ալ, որ ուզեց կատարել, կենդանի մարդ մը գագաղի մէջ դնել տալով՝ որպէսզի յանուն երբ ինք հրամայելու ըլլայ. իրեն մեծ խայտառակութեանը իրաւցընէ մեռած գտնուեցաւ մարդը, որ առաջի համար գործակից եղած էր այնպիսի սրբապիղծ հնարքի մը։ Ուստի այս ամէն բաներէն պէտք ենք հաստատուիլ միշտ Ս. Հաւատքներնուս սիրոյն մէջ, եւ օրէ օր աւելի եւս պէտք ենք կապուիլ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ հետ, որն որ միայն Սրբութեան եւ Հրաշքներու առանձնաշնորհութիւնն ունի։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Սուտ է բողոքականութիւնը, վասն զի իր սկըզբունքովը ճշմարտութիւնը անկարելի կ'ընէ։

Յիսուս Քրիստոս աշխարհք եկաւ, որպէսզի մարդիկ փրկութիւն ստանան, սակայ անտարակուսելի է, եւ իր աստուածային քարոզութեանցն ալ երկնից ճամ-

բան շատ եղանակաւ դիւրացուց ու հար-
թեց ։ Հարթեց ընդարձակ ծանօթութեամբ
հարկաւոր ճշմարտութիւններու, զորոնք
աշխարհք բերաւ. հարթեց վարդապետա-
կան ճոխութեամբ, զորն որ ի մշտնջե-
նաւորս Թողուց Եկեղեցւոյ մէջ, որով
զամէնքն ալ դիւրաւ փրկութեան կը հաս-
ցրնէ. հարթեց շնորհաց առատութեամբ,
զորն որ շնորհեց մեզի ի ներքուստ. հար-
թեց Ս. Խորհուրդներու միջոցով, որոնք
ընդարձակ խողովակներու պէս առատու-
թեամբ շնորհքները արտաքնուստ մէջ կը
հեղուն. հարթեց իր օրինակներովը, որ
զմեզ առաջեկ կը շարժեն. հարթեց նոր
առաքինութիւններով, զորոնք մարդկան
ծանօթ ըրաւ ։ Բայց տեսնուեցաւ որ Բո-
ղոքականները նախանձեր էին այնչափ բա-
րիքներուն, որ Յիսուս մեզի հոգացեր էր ։
Ի՞նչ ըրին ուրեմն ։ Գոցեցին անթիւ ան-
համար հոգւոց առջեւը երկնից ճամբան ։
Դուք չէք հաւատար դիւրաւ այսչափ ան-
օրէնութեան. բայց միտ դրէք որ ես ձե-
զի յայտնի ցուցընեմ ։

Մենք Բողոքականաց ճշմարտութիւնը
ստոյգ ճանչնալու եւ նոյնն ի գործ դնելու
համար ունինք ամենապարզ միջոց մը, որ
ամենուն համար ալ դիւրին է, այսինքն է
աստուածաշնորհ Հովիւներու կենդանի
վարդապետութիւնը ։ Յիսուս Քրիստոս
հաստատեց եպիսկոպոսներ, եւ նոյները
ծայրագոյն քահանայապետին հրամանին.

Digitized by Google

տակ դրաւ։ Եպիսկոպոսները կը խրկեն քահանաները, քահանաները մեզի կը սորվեցընեն ինչ որ պէտք ենք հաւտալ եւ պէտք ենք գործել։ Աս եղանակաւ գիտենք ճշդիւ թէ ո՛ր ճշմարտութիւններուն եւ ո՛ր խորհուրդներուն պէտք է հաւտալ, ո՛ր խորհուրդները եւ որպիսի՛ պատրաստութեամբ պէտք է ընդունել, ո՛ր աղօթքները պէտք է ընել, որոնք են ամէն մէկուն պարտաւորութիւնները եւ ո՛ր մեղքերէն պէտք է զգուշանալ դժոխքի հրոյն մէջ չիյնալու համար։

Աս ամենապարզ միջոցը միանգամայն խիստ ապահով է. ինչու որ Ս. Եկեղեցին անսխալ ըլլալով եւ քահանաները Եպիսկոպոսներուն՝ Եպիսկոպոսներն ալ Ծայրագոյն Քահանայապետին հնազանդութեան տակ ուրիշ բան չկրնալով սորվեցընել, բայց եթէ ինչ որ բոլոր Եկեղեցին կ՚ընդունի, պարզ հաւատացեալները ամենեւին ստոյգ են որ աս միջոցով ճշմարտութիւնն ստացած են։ Զարմանալի՜ գիւտ Աստուծոյ իմաստութեանը, որ ամէն բան իր գրած վախճաններուն համեմատ կը կարգաւորէ աստուածային պարզութեամբ եւ գործունէութեամբ։

Իսկ Բողոքականները աս գեղեցիկ կարգը տակնուվրայ ընելով պահանջեցին որ ամենեւին ո՛չ քահանաներուն, ո՛չ Եպիսկոպոսներուն, ո՛չ Քահանայապետին եւ ո՛չ բովանդակ Եկեղեցւոյ ճոխութեանը հնա-

ջանքերու պարտաւորութիւն մ'ըլլայ. Իբրեւ սկիզբ հաստատեցին որ ամէն մարդ պէտք է ինք իրմէ Ս. Գիրքը կարդայ, ինք իրմէ իմանայ ու մեկնէ, ինք իրմէ հաւատալու ճշմարտութիւնները դուրս հանէ, ինք իրմէ գործքերուն մերձեցընէ եւ ամենեւին ուրիշին վարդապետութեանը չկապուի. աս բանս թէ որ ճշմարիտ ըլլար (ինչպէս որ Աստուծոյ շնորհքաւը ճշմարիտ չէ), ան ատեն հարկ էր որ բովանդակ մարդկային ազգը յանձն առնուր դժոխք երթալ:

Եւ յայտնի է, ինչու որ ամէն բանէ յառաջ քրիստոնէից շատերը ի՞նչպէս կարող պիտ'որ ըլլային Ս. Գիրքը կարդալ: Առջի ատենները՝ տպագրութիւն գտնուելէն յառաջ, կարելի բան չէր եւ ոչ մէկ օրինակ մը ունենալ առանց մեծ ծախքի եւ մեծ մասը չէին կրնար ալ հոգալ: Բայց ասկից՝ շատերը եւ ոչ կարդալ գիտէին, ինչու որ ան ատենները չէ թէ միայն ռամիկներն ու աշխատաւորները չէին գիտեր, հապա շատ անգամ՝ տէրերն ալ սորված չէին: Հարկաւոր էր դարձեալ որ ամէնքն ալ այս պատուիրանը գիտնային, բայց ոչ ով կը ճանչնար, եւ իրաւցընէ այն մեծ մեծ խօսող ուսուցիչները, որոնց բերնէն միշտ Ս. Գիրք Ս. Գիրք կը լսուի, կարո՞ղ են արդեօք ցուցընել մեզի Ս. Գրոց մէջէն գլուխ մը, ուր այսպիսի պատուիրան մը գտնուի: Հիմնականն ատենս ալ գիւղականներու,

Digitized by Google

աշխատաւորներու , արուեստաւորներու , կանանց մեծ մասը կարդալ չէր գիտեր ։ Հարկ էր ըսել թէ ինչպէս անցած ժամանակները , այսօրէս ալ հիմայ աղքատներու մեծ մասը պէտք էր դաստիարակուիլ . այսու ամենայնիւ Յիսուս Քրիստոս ասոր բոլորովին հակառակը սորվեցուց . ըսելով՝ թէ երկնից սուրբ Արքայութիւնը գլխաւորաբար աղքատաց համար է ։ Ուրեմն սուտ է Բողոքականութիւնը՝ որ կը սկզբունքովը զիրենք առանց յանցանաց Աստուծոյ արքայութենէն դուրս կը ձգէ ։

Բայց դնենք որ ամէնքն ալ կարդալ գիտնան , կամ թէ կարող ըլլան անոր տեղը լեցընել միտ դնելով Ս. Գիրքը կարդացողի մը . ուրեմն դնէ ասով կրնայի՞ն փրկութեան հասնիլ . ոչ , իմ սիրելիքս , եթէ ճշմարիտ էր Բողոքականներուն սկզբունքը՝ Քրիստոնէից մեծագոյն մասը եւ- ոչ ասով փրկուելու միջոց մը կ'ունենար ։ Ինչու որ ինչ օգուտ կ'ընէ մէկու մը Ս. Գիրքը կարդալը , եթէ զանիկայ չի հասկընար կամ հակառակը կը հասկընայ ։ Փոխանակ կեանք տալու՝ մահ կը ժառանգէ ։ Եթէ ես հաւատալու ըլլամ բանի մը , իբր թէ Աստուած պատուիրեր է , երբոր Աստուած անոր տեղ ուրիշ բան մը կը պատուիրէ , եթէ իբրեւ ճշմարտութիւն հաւատալու ըլլամ այն բանը՝ որն որ միայն իմ երեւակայութիւնս է , ստուգի՛ւ անիկայ ինծի թոյն չ'ը՞լլար առողջութիւն ըլլալու տեղ ։

Արդ՝ հոս է միտ դնելու բանը։ Ս. Գիրքը
շատ մութ է եւ շատ դժուարին, եւ առի-
կայ այլեւայլ պատճառներու համար։ Հին
Կտակարանը 40 դարերու պատմութիւնը
կը պարունակէ, որուն գլխաւոր գործքերը
սաստիկ համառօտութեամբ կը յիշատակէ,
բովանդակը առակ եւ նմանութիւն մըն է
Քրիստոնէութեան ատեններուն, որուն որ
դէպքերը քիչ շատ պայծառութեամբ Մար-
գարէները կը նշանակեն, խառնելով այն
ատենները պատահած գործքերուն հետ.
ուստի սաստիկ սրութիւն միտաց եւ խե-
լամտութիւն կը պահանջէ աղէկ իմացուե-
լու համար։ Պէտք է ունենալ ընդարձակ
տեղեկութիւն պատմութեան, քննադա-
տութեան, աշխարհագրութեան, հին լե-
զուներու, գլխաւորաբար այն ատեններուն
սովորութեանց, եւ մարդկան բարուցը,
այլապէս՝ կամ անհնարին բան մը չ՚իմացուիր
եւ կամ հակառակը՝ ինչպէս շատ անգամ
կը հանդիպի։ Իսկ Նոր Կտակարանը առ-
ջիններին դժուարութիւններէն զատ, իրեն
սեպհական մթութիւնն ունի, Խորհուրդ-
ներուն եւ ճշմարտութիւններուն խորուն-
կութեանը համար, որոնց վրայ կը ճառէ.
ինչպէս են ամենասուրբ Երրորդութիւնը,
Մարդեղութիւնը, Շնորհք, Խորհուրդներն
եւ այլն։ Բաց աստի՝ այն աստուածային
Թղթերուն մէջ այս Խորհուրդները շատ
անգամ հազիւ թէ ստուերագրուած են,
վասն զի Ս. Եկեղեցւոյ մէջ եղքէն կեն-

Digitized by Google

գանի բարբառով՝ պիտի ստանդուէին, առոր համար մեծապէս դժուարին է իմանալը։ Ի՞նչ պիտա՛որ ընէր ուրեմն Քրիստոնէից մեծ մասը այս ամէն խորունկութիւնները ինք իրմէ իմանալու համար։ Առ Քաղաքականները կ՚ուզեն առանց Թիկանց վրայ այնպիսի ծանրութիւն մը դնել, զոր որ տանիլը բոլորովին անկարելի է։ Երիտասարդութեան ատեն շատերը ստուգիւ չկրցան այսպիսի ուսմունքներու զբաղիլ իրենց վիճակին նայելով։ Հիմայ մէկը կին ու որդիք ունի, որոնք ուտելու հաց կ՚ուզեն, մէկալը առուտուրի ու գործքի մէջ է, մէկը արուեստ ունի՝ մէկալը զբաղմունք, եւ իրաւ է որ կարելի բան չէ Ս. Գրոց ուսմանը զբաղիլը։ Եւ կանայք՝ որ մարդկային ազգին մէկ կէսն են, անոնք ալ ի՞նչ պիտա՛որ ընէին։ Ի՞նչպէս պիտա՛որ ընէին խեղճ գեղացի կանայքը, ի՞նչպէս ծառայութեան մէջ եղող անձինքը, ի՞նչպէս ամուսնացեալները։ Իրաւցընէ՝ եթէ բաւական չէ սրբազան հովիւներու հրահանգը, եթէ բաւական չէ Եկեղեցւոյ մէջ ճշմարտութիւնները իմանալը, եթէ հարկաւոր բան է ինք իրմէ Ս. Գիրքը իմանալը, ամէնքն ալ միանգամ եւ միշտ կրնան յաւիտենական փրկութենէ հրաժարիլ։ Արդ՝ ի՞նչ այլանդակութիւն, ի՞նչ անգթութիւն է ասիկայ։

Այսպիսի յայտնի պատճառներուն գիտէ՞ք ինչ պատասխան կու տան Բողոքա-

Digitized by Google

կանոնները։ Նախ՝ կը բարկանան որ մենք Ս. Գիրքը մթին եւ դժուարին է կը զրուցենք, ետքը կը հաստատենք թէ Հոգին Սուրբ զմեզ կը լուսաւորէ իմանալու այն բաները, որ հարկաւոր են փրկութեան։ Բայց՝ թէ որ բարկանալը բաւական է իրաւունք ունենալու համար, շա՜տ աղէկ. սակայն՝ որովհետեւ՝ բաւական չէ, ո՛չ իրենց զայրանալը եւ ո՛չ իրենց պահանջմունքը Հոգւոյն սրբոյ նկատմամբ, ամենեւին չեն զօրեր դժուարութիւնները լուծելու։ Ինչու որ՝ թէ Ս. Գիրքը մթին է՝ ամենաստոյգ բան է, եւ նոյնը կը հաստատէ Աստուածաշունչ Գիրքը։ Ս. Պետրոս Առաքեալ Պօղոս առաքելոյն թղթերուն վրայ խօսելով յայտնապէս կը զրուցէ թէ՝ անոնց մէջ իմանալու դժուարին բաներ կան. ուստի եւ տգէտք, կ'ըսէ, զանոնք կ'եղծանեն՝ ինչպէս որ ուրիշ ամէն սուրբ գրուածները։ Նոյնը կը ցուցընեն նաեւ Եկեղեցւոյ Ս. Հարք, որոնք թէպէտեւ շատ գիտուն եւ լի էին Աստուծոյ շնորհօքը, այսու ամենայնիւ սաստիկ ուսմամբ աշխատեցան եւ մեծամեծ հատորներ գրեցին Ս. Գիրքը մեկնելու։ Բայց աւելի եւս յայտնութեամբ կը ցուցընէ նոյն իսկ Բողոքականաց փորձը։ Ինչու որ՝ եթէ Ս. Գիրքը այնչափ պայծառ է, ինչպէս իրենք կը զրուցեն, ինչո՞ւ իրենք ալ այնչափ այնչափ մեկնութեան հատորներ գրեցին եւ ծախեցին։ Ինչո՞ւ այս մեկնութիւններուն մէջ մէկը չկայ իրենցմէ որ

Digitized by Google

մեկնալեն համաձայն ըլլայ ։ Ինչո՞ւ այս մեկնութիւններու վրայ հիմնած դաւանութիւններնին այնչափ մեկմէկու աննման են ։ Այնչափ աղանդներու բաժնուած են, որչափ գլուխներ կան, եւ ամէն կ'ըլլեն ու կ'ըսեն թէ Ս. Գիրքը յայտնի է ։ Որ մ'ալ կարող են. ջանալ զմեզ համոզընել թէ էշերը կը թռչին, եթէ զմեզ այնչափ ապուշ գտնելու ըլլան, որ հաւատանք իրենց այլանդակ կարծիքներուն ։

Աս հակառակախօսութիւնները որոնց մէջ կը գլորին, յայտնի եւ պայծառ կը ցուցընեն թէ ինչ ստուգութիւն ունի մեկնալ բաժնին Հոգւոյ Սրբոյ ներկայութեանը վրայ ։ Ինչու որ՝ թէ ամէնքն ալ այդ ներկայութիւնը ունենային, երբեք կարելի՞ էր որ իրօք ալ մեկմէկու հակառակ խօսէին ։ Հոգին Սուրբ ուրիշ բան չի կրնար սորվեցընել, բայց եթէ ճշմարտութիւն. եւ որովհետեւ ճշմարտութիւնը մի միայն է, այսպէս պէտք էր ամենուն ալ մի եւ նոյն բանը սորվեցընէր ։ Ուրեմն երբ որ իրարու կը հակառակին, մեկզմեկ կը թշնամանեն, իրար կը խածնեն կը բզքեն եւ փոխադարձ մեկզմեկ կը նզովեն, յայտնի է իբրեւ արեւին լոյսը թէ սուտապել մին է իրենց ըսած Հոգւոյն Սրբոյ այն ներկայութիւնը՝ որով կը պարծին ։ Ասոր ուրեմն աս հաստատուն կը մնայ որ եթէ քրիստոնէական հաւատքը ուրիշ եղանակաւ չէ կերպաւորուիր, բայց եթէ Աստուածա-

շունչի մեկնութեամբ, որ ամէն մէկ կար-դացողը ինք իրեն կու տայ, մոլ հաւատքը անկարելի է մարդկան մեծագոյն մասին։ Ուրեմն Յիսուս Քրիստոս՝ որ աշխարհք եկաւ ամէն մարդկան փրկութեան միջոցը շնորհելու, մարդկան մեծագոյն մասը դրաւ (զարհուրելի հայհոյութիւն) այնպիսի վի-ճակի մէջ որ կարող չըլլայ փրկութեան հասնիլ։

Թէ այս տանելի է՝ կ'ուզեմ որ նոյն իսկ իրենց գործքերէն ու բառերէն համո-զուինք։ Աղէկ միտ դրէք։ Կը սորվեցընեն թէ ուրիշ բանի պէտք չէ հաւատալ, բայց եթէ Ս. Գրքին, եւ ի՞նչ կ'ընեն այս վար-դապետութիւնը սորվեցընելէն ետքը։ Իրենք առաջինը կ'ըլլան անոր դէմ ելլել, եւ Ս. Գրքին վարդապետութիւնը սորվեցընելու տեղ՝ իրենցը քարոզել։ Բեմը կ'ելլեն, Ս. Գիրք կը կարդան եւ ետքէն կը սկսին մեկնել։ Կ'ուզեն որ դուն ալ նոյնը այս-պէս եւ այնպէս իմանաս եւ ընդունիս այն մեկնութիւնը, որ կու տայ Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին եւ հաւատաս որ միմիայն իրենց մեկնութիւնն է աղէկը։ Արդ՝ ի՞նչ է այս ամենայն։ Եթէ Ս. Գիրքը այնպէս յայտնի է, ինչո՞ւ կը մեկնեն։ Եթէ Հոգին Սուրբ ամէն ընթերցողներուն ալ ներկայ է, ին-չո՞ւ կ'ելլեն եւ Հոգւոյն Սրբոյ գործքը՝ Ս. Գիրքը կ'աւրեն։ Եթէ պէտք չէ անսալ եւ ո՛չ Եկեղեցւոյ ճախուութեանը, ինչո՞ւ կը պահանջեն որ իրենց խօսքին անսացուի։

Digitized by Google

Գիտենք ինչ է։ Իրենք ալ կը տեսնեն որ մինակ Ս. Գրքով բանը չի լմննար, հաւատացեալները երբեք չեն կրնար գիտնալ թէ ինչ պէտք է հաւատան, ինչ պէտք է գործեն, ուստի ստիպուած են եթէ կ՚ուզեն աւանդներին տեղի վրայ պահել, կենդանի խօսքով բան մը սորվեցնել։ Եւ ասիկայ ամենայն պայծառութեամբ կը ցուցնէ, ինչպէս ցուցուցինք, թէ մինակ Ս. Գրքով հաւատալ անկարելի է։

դ. Բայց որովհետեւ մէյմը սորվեցնելու պէտք են, մեզի շատ հաճոյական էր մեր քննասիրութիւնը յառաջեցնելու համար, եթէ քիչ մը յայտնէին մեզի, ինչ անունով եւ ինչ իշխանութեամբ կը սորվեցնեն։ Ա՛ս բանս ճանչնալը՝ ամենեւին մի տարակուսէք, ձեզի շինութիւն պիտի՛ որ ըլլայ։ Ա՛ս Բողոքականները Ս. Եկեղեցւոյ աւանդութիւնը մերժեցին աս պատճառանքով, որ մարդիկներէ բաղկացեալ է եւ մարդիկ միշտ մոլորական են. հապա իրե՞նք ի՞նչպէս կ՚ուսուցանեն, իրենք ալ մարդիկ չե՞ն, մոլորական չե՞ն. ի՞նչ առանձնաշնորհութիւն ունեցեր են։ Գուցէ գիտութի՞ւն, հմտութի՞ւն, քննադատութի՞ւն, լեզուաց ծանօթութի՞ւն, պատմութի՞ւն, ժամանակագրութի՞ւն, հնութեանց տեղեկութի՞ւն ունին։ Թողունք ան, որ այս ամենայն Եկեղեցւոյ մէջ մէկու մը իշխանութիւն չի տար. Թողունք նաեւ որ այս Ս. Գիրքը տարածողները իրենց գիտութիւնը եթէ որչա-

նայնակերու, գիտնականներու, պանդուխտներու. Պէլճիգաներու մէջ տպագրած չեն, չի գիտցուիր ուստի՞ խելքերնուն մէջ մնացած է, զննենք որ գիտուն եւ իմաստուն այլ ըլլան, տակաւին թող շնորհք ընեն եւ մեղի բանն. Թէ արդեօք բոլոր գիտութիւնք գացեր իրե՞նց մէջ ապաւիներ է, այնպէս որ ամենեւին փշրանքն ալ մնացած չըլլայ Քահանաներուն [illegible] Եպիսկոպոսներուն, Առաջնորդներուն եւ Ուղղափառ ուսուցիչներուն: Գուցէ՛ օրինաւոր իշխանութենէ մը յանձնուած է իրենց առաքելութիւնք: Այո՛, ունին այն առաքելութիւնը, զորն որ ամէն մէկերնին իրենք իրենցմէ առած են, իրենք զիրենք Ս. Գրոց տարածող եւ անոնք մեկնիչ ըրած են, մինչեւ անոնք ալ (ծիծաղջ բանէ՛ թէ կրնան) իրենք իրենցմէ գլուխնին թագ դրեր եպիսկոպոսներ եղեր են: Գուցէ թէ վարուց սրբութի՞ւն ունին, որ զիրենք նշանաւոր կ'ընէ: Թող ուրեմն քանի մը հրաշքներ գործեն իրենց առաքելութիւնը մեզի ցուցընելու համար, որպէսզի մենք ալ իրենց հաւատանք:

Լսած եմ որ անոնք այսպիսի առիթներու մէջ կ'ըսեն թէ անոր համար կ'ուսուցանեն վասն զի Հոգին Սուրբ խոնարհներուն եւ անարգներուն յայտնուելով, իրենք.... բայց չէին կրնար պարկեշտութեամբ համար խօսքերնին լմընցընել, կ'ուզէին ըսել թէ իրաւցընէ Հոգւոյն Սրբոյ ընտրեալներն էին, վասնզի խոնարհ եւ

մտածեր էին։ Գոհութիւն Աստուծոյ որ Առաքեալներու վրայ քիչ մը խոնարհութիւն գանուիլը միշտ աղէկ է եղեր. միայն թէ քանի մը խորհրդածութիւններ ունինք ընելու այս խնդրանքներուն եւ փափաքներուն, այսինքն է թէ ամէն անգամ որ Աստուած միամիտներուն յայտնուեր է, միշտ եւ ատէպ ուրէպ պատուէր ու յորդոր տուեր է, որ իրենց հպարտութիւնը ճնշեն եւ հպատակիլն ամէն բանի մէջ։ Ս. Եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն, որ իրենք զիրենք մէկէ մը վեր չբռնեն, մանաւանդ թէ ամենէն ալ նուաստ համարին։ Ասոր ներհակ այս երէկուան նորաբոյս խնդրանքները — փափաքները, խոնարհութեան համար կը պարծին, թէ իրենք միայն Ս. Գիրքը կ'իմանան, խոնարհութեան համար նոյնը կը զլանան Ս. Եկեղեցւոյ, խոնարհութեան համար ամէն օրքաղան Հովիւները խաբուած կը կանչեն, խոնարհութեան համար՝ կ'ուրանան Ս. Քահանայապետներուն ճոխութիւնը, խոնարհութեան համար՝ իրենց սեպհական դատաստանը վեր կը դնեն այնչափ միլիոնաւոր Ուղղափառներուն դատաստանէն, այնչափ մեծամեծ Սուրբերուն դատաստանէն, որոնք աշխարհքս հրաշքներով լեցուցին, վայրենի եւ բարբարոս երկիրները դարձուցին, վերջապէս իրենց արեամբը հաւատքնին կնքեցին։ Ահաւասիկ աս մը միայն խորհրդածութիւնն է որ կ'ընենք։ Ուստի՝ կրնանք իմանալ որ եթէ

Digitized by Google

յօժար չէինք իրենց հաւատալու, ասոր բա-նաւոր պատճառներն ունինք:

Բայց մեր ճամբան դառնանք այսչափ շեղելէն ետքը: Փրկութիւն ստանալու համար Ճշմարիտ Եկեղեցւոյ վերադառնալը, եւ Ճշմարիտ հաւատքն ունենալը հարկաւոր է: Ասիկայ անտարակուսելի է նաեւ Բողոքա-կաններուն, որոնք ուրիշ բանի համար չեն ուզեր զձեզ իրենց աղանդին քաշել, եթէ ոչ այս պատճառաւ որ ձեզի Ճշմարիտ հաւատքը կու տան եւ զձեզ Ճշմարիտ Ե-կեղեցւոյ կը յարեն: Արդ գիտնանք որ ե-թէ Ճշմարիտ ըլլար ինչ որ ասոնք կը սոր-վեցնեն, թէ ամէն մարդ ինք իրմէ Ս. Գրքին մէջ պէտք է փնտռէ հաւատալու բաները, բոլորովին անկարելի կ'ըլլար փըր-կութիւնը, ինչու որ անկարելի է՝ այս սկզբունքով հաւատոյ հասնիլը եւ Եկեղե-ցիին նորէն դառնալը:

Միտ դրէք այս երկու գեղեցիկ պատ-ճառներուս, որոնք այնպէս պայծառ են՝ որ քանի մը հազարաւոր Բողոքականներու բաւա-կան եղան աչքերնին Ճշմարտութեան բա-նալու, երբոր ասոնց ծանրութիւնը աղէկ կշռեցին: Հաւատքը՝ հաւատք ըլլալու հա-մար հարկ է որ բոլորովին հաստատ ըլլայ, ապա թէ ոչ կ'ըլլայ կարծիք մը, անստու-թեան եղանակ մը, հաւանականութիւն մը եւ ոչ աւելի: Արդ՝ ով որ ինք իրեն հաւ-ատք մը կը շինէ միայն Ս. Գիրքը կարդա-լով եւ առանց անսխալ Ճշտութեան մը

որ իրեն նոյնը յայտնէ, անկարելի՛ է որ երբեք այնպիսի ստուգութիւն մ'ունենայ։ Ինչու որ՝ ի՞նչպէս կրնայ երբեք ապահով ըլլալ որ Ս. Գրքին սոյն իմաստը դրած է։ Հարկ է որ այնչափ աւելի վրան տարակուսի, որչափ կը տեսնէ թէ ուրիշներ, որոնք իրեն չափ եւ իրմէ աւելի գիտուն եւ կ'ըսեն, թէ Հոգւոյն Սրբոյ նոյն ներկայութիւնն ունին ինչպէս ինքը, եւ թէ նոյնչափ միամտութիւն ունին ճշմարիտը խնդրելու, Ս. Գիրքը ամենուն տարբեր եղանակաւ կը մեկնեն։ պէտք է ուրեմն որ գոնէ տարակուսի, չըլլայ թէ մոլորութեան մէջ ըլլայ։ Լուտերականը կը տեսնէ որ Կալվինականը մէկ եղանակաւ կը մեկնէ, իսկ Անգղիականը ուրիշ եղանակաւ. Սոկինեանը երրորդ, Մորմոնեանը չորրորդ եղանակաւ, աւելի տարբեր կը մեկնէ Քուէքերը, Սուէտենպորկեանը, Կրկնամկրտիչքը, Միանձնականը, եւ այլն եւ այլն։ Այսչափ մեկնութիւններու մէջ, ո՞վ կրնայ այնչափ ինք զինքը հաւնիլ որ կարծէ թէ ինք միայն այս աստուածաշնչահասութիւնն ունեցած ըլլայ ճշմարտութեան նպատակին հասած ըլլալու։ Եթէ այս աստիճանի հասած չէ, որ ինք զինքը անսխալ համարի բոլոր Եկեղեցւոյն անսխալութիւնը ուրանալէն ետքը, միշտ կասկածելու պէտք է ստիպուի։ Արդ՝ ով որ կը կասկածի ճշմարտութեան մը վրայ, չի կրնար անոր վրայ հաւատք ունենալ, որն որ ստուգու-

Digitized by Google

թիւն մըն է որ ամէն կասկած կը փարատէ։ Անկից կը հետեւի որ իրաւցընէ ստոյգ է, թէ Բողոքականութիւնք երկնից ճամբան իր հետեւողներուն գոցած է, վասն զի անոնց սրտէն սուրբ հաւատքը խլեր է։

Բայց ասկից՝ փրկութիւն ստանալու համար, ճշմարիտ Եկեղեցւոյ վերաբերելը հարկաւոր է, որ Նոյին շինած տապանին կը նմանի, կ'ըսեն Ս. Հարք, եւ անկէ դուրս ոչ ոք ալեկոծութենէ կ'ազատի։ Եւ Հոգին Սուրբ մեզի կ'ըսէ, թէ ով որ Եկեղեցւոյն չի լսեր, պէտք է իբրեւ հեթանոս եւ մաքսաւոր համարի, որն որ ըսել կ'ուզէ թէ այնպիսին փրկութեան ճամբէն դուրս է։ Արդ՝ իմ սիրելիքս, եթէ ճշմարիտ է Բողոքականներուն սկիզբը թէ՝ ամէն մարդ պարտաւոր է ինք իրեն հաւատք մը շինել Ս. Գիրքը կարդալով, ան ատեն անկարելի է մեզի ամէննուս ալ ճշմարիտ Եկեղեցւոյ վերաբերելը, եւ այսպէս անկարելի է նաեւ մեր փրկուիլը։ Այս է երկրորդ զօրաւոր պատճառը, որ ձեզի կ'առաջարկէի։

Բայց դիտա՛որ ըրէք, ինչո՞ւ Բողոքականները չեն կրնար վերաբերել Ս. Եկեղեցւոյ։ Երկու պատճառի համար. Նախ՝ Եկեղեցի չեն կրնար ունենալ, երկրորդ՝ թէեւ իրենց մէջ ճշմարիտ եկեղեցի ալ ըլլայ, իրենք երբեք չեն կրնար նոյնը ճանչնալ։ Եւ յայտնի է որ չեն կրնար զանիկայ ունենալ. ինչու որ՝ Եկեղեցին ի՞նչ կը նշանակէ։ Մեր նպատակին նայելով՝ կը նշա-

Digitized by Google

նակէ մի եւ նոյն հաւատքը դաւանողներու բազմութիւն մը։ Արդ՝ ի՞նչպէս կ'ուզես որ գտնուի մի եւ նոյն հաւատքը դաւանողներու բազմութիւն մը անոնց մէջ, որոնք իրենց ուզածին պէս Ս. Գիրքը կը մեկնեն։ Որպէս զի կարելի ըլլայ մի եւ նոյն բանը միաձայնողներու բաղմութիւն մը մէկտեղ գալ, հարկ է որ այնպիսիներու բազմութիւն մ'ըլլայ որ նոյն եղանակաւ Ս. Գիրքը կը մեկնեն։ Արդ՝ ասիկայ շատ կարելի, մանաւանդ թէ փոխաւ դիւրին բան է մեզի Ուղղափառաց համար, վասն զի ամէնքերնիս ալ նոյնը կը մեկնենք ինչպէս Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին կը մեկնէ. բայց Բողոքականաց մէջ պէտք է ի հարկէ որչափ գլուխ՝ այնչափ կարծիքներ ըլլալ։ Եւ իրօք ալ ստուգիւ այսպէս է, վասն զի եւ ոչ մէկը կ'ուզէ մէկալին խօսքին անսալ, եւ ասիկայ բարձրաձայն կը քարոզեն եւ կը պարծին։ Ո՞ւր է ուրեմն իրենց մէջ Եկեղեցին, այսինքն է՝ բազմութիւն մը որ մի եւ նոյն հաւատքը խոստովանի։ Չկա՛յ որչափ ալ փնտռեն՝ չկա՛յ։ Ըսէք՝ կարելի բա՞ն է աղէկ ցորեն ունենալ՝ ուր ամենեւին ցորեն չկայ։ Աղէկ գինի ունենալ՝ ուր ամենեւին գինի չկայ։ Խե՜ղճ Բողոքականներ, որ բաժնուելով Կաթողիկէ Եկեղեցիէն՝ բոլորովին որբ մնացեր են եւ առանց մօր։ Գոնէ աս աղէկ զգածմունքն ունենային, որ թէ իրենք չեն ուզեր Եկեղեցւոյ գիրկը դառնալ, ուրիշները անկից չխլէին։

Digitized by Google

Բայց ի՞նչ ըսեմ։ Ճշմարիտ Եկեղեցի մը չունենալով՝ հարիւրաւորներ չինեցին իրենց ձեռքովը եւ ամէն մէկը կը պարծի թէ իրենը ճշդիւ Յիսուսէ հաստատուած եկեղեցին է։ Այսպիսի եկեղեցիներու բազմութիւն մը չինեցին Անգղիոյ, Գերմանիոյ, Զուիցերիոյ, Ամերիկայի միաբանեալ նահանգներու մէջ, եւ մէկը մէկալէն տարբեր. մանաւանդ թէ նորէն ձեւելու վրայ են։ Բայց ի՞նչ։ Դնենք թէ այնչափ սուտերուն մէջ ապէկ մ՚ալ գտնուի (իրաւամբ ըսի [illegible], ինչու որ ստուգիւ ամէնքն ալ սուտ են), ի՞նչ պէտք է ընեն Բողոքականները՝ որ կարող ըլլան զանիկայ ճանչնալ եւ մէկալներուն մէջէն ընտրել։ Մենք Կաթողիկեայքս հրաշքներ, մարգարէութիւններ, մարտիրոսներ, սրբութիւն, առաքելականութիւն, Կաթողիկէութիւն եւ այնչափ ուրիշ նշաններ ունինք, որ մեզի կ՚օգնեն Ճշմարիտ Եկեղեցին ընտրելու անոնց ամենուն մէջէն, որ նոյնպիսի կերպարանք մը իրենց կը սեպհականեն։ Բայց Բողոքականները՝ որոնց եկեղեցիներուն այս ամէն նշանները յայտնապէս կը պակսին, ի՞նչ եղանակաւ կրնան ճանչնալ որ իրենցը ստուգիւ ճշմարիտն է։ Կարելի չէ։ Եւ եթէ չեն կրնար ճանչնալ, ի՞նչ պիտ՚որ ընեն փրկուելու համար։ Յիսուս իր պարգեւները, իր ներկայութիւնը եւ փրկութիւն չէ թէ որեւէ եւ իցէ եկեղեցւոյ խոստացաւ, այլ միայն իր Եկեղեցւոյն. այն մէկալները

Digitized by Google

բնաւ չի ճանչնար մանաւանդ թէ կը գարշի։ Ի՞նչ պիտի՛ ըլլան ուրեմն այն դժբախտները, որ անանց հաղորդակից են։ Ահաւասիկ թշուառական վիճակը՝ ուր զձեզ ալ կը բաղձան ձգել։ Յիսուս իր ողորմութեամբը շնորհեց ձեզի Ս. Հաւատքի պարգեւը, որ ճշմարիտ փրկութեան արմատն է, անկից զձեզ իբրեւ բախտաւոր ընկեր Ս. Եկեղեցւոյ գեղեցիկ պարտէզին մէջ, որպէս զի կարող ըլլաք աճիլ եւ պտղաբեր ըլլալ ի յաւիտենական կեանս, եւ այս ողորմելիները կը ջանան սրտերնուդ մէջէն հաւատքը փրցընել, զձեզ Ս. Եկեղեցւոյ ծոցէն մեկդի նետել եւ դատապարտութեան ճամբուն մէջ դնել։ Ուրեմն Յիսուսի սիրոյն համար, որ ձեզի այսպիսի մեծ շնորհք ըրած է, երկնից արքայութեան ցանկութեանը համար որ ունիք, եւ միանգամայն դժոխքէն փախչելու համար, զգուշացէք ձեր սիրելի հաւատքին, սերտիւ կապուեցէք ձեր Մօրը Եկեղեցւոյ հետ եւ գարշեցէք զզուեցէք անոնցմէ որ այնչափ խաբէութեամբ կը ջանան հոգինիդ կործանել։

Digitized by Google

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Քահանայապետութիւնը սուրբ կը ցուցուի, կամ թէ Միջնորդոյն կերպը մը շարժի:

Որչափ քիչ ալ ճանչնայ մէկը Քրիստոնէական կրօնքը, շատ աղէկ գիտէ թէ Յիսուս Քրիստոս զանիկայ հիմնած է Գողգոթայ մէ վրայ, որպէս զի միշտ անկէց կառավարուի: Լսեցէք Յիսուսի Քրիստոսի յաւիտենական ճշմարտութեան եւ Ս. Եկեղեցւոյ հիմնադրին գերագոյն խօսքերը: Դարձաւ եւ ըսաւ Պետրոսի. Դուն (Պետրոս) վէմ ես. ես ալ այս վէմին՝ սա վրայ՝ պիտ'որ շինեմ իմ Եկեղեցիս, եւ դժոխոց դռները զանիկայ պիտ'որ չյաղթահարեն: Քեզի պիտ'որ տամ երկնից Արքայութեան բանալիները, եւ ինչ որ անգամ մը կապելու ըլլաս երկրիս վրայ, կապուած ըլլայ երկինքն ալ, եւ ինչ որ երկրիս վրայ արձակես, արձակուած ըլլայ երկինքն ալ[1]: Ըսէք կարելի՞ էր աւելի պայծառ բացայայտ խօսիլ: Յիսուս Քրիստոս յայտնի կը զրուցէ թէ՝ իր Եկեղեցին Պետրոսի վրայ պիտ'որ շինէ, ուրեմն Պետրոսն է Գլուխը. կ'ըսէ թէ անոր պիտ'որ տայ բանալիները ճշդիւ այնպէս՝ ինչպէս իշխանի մը կը տրուին, երբոր քաղաք մը կը մտնէ ի նշան իր տէրութեանը, ուրեմն ինքն է Իշխան Եկեղեցւոյ. անոր կու տայ լիուլի իշխանութիւն կապելու եւ արձակելու ամէն բան, ուրեմն անոր

1 Մատթ. ԺԶ. 18.

Digitized by Google

իշխանութիւնը կը տարածի ամէն հաւատացելոց վրայ։ Այս ամենայն այնչափ պայծառ է՝ որ հարկ է աչք չունենալ չտեսնելու համար։ Եղաքէն այս Գլխաւորութիւնը Ս. Պետրոսի վրայ հաստատելու համար Յիսուս իրեն ըսաւ յայտնապէս որ նախ արածէ իր գառնուկները, որ են Հաւատացեալք, ետքը նաեւ մայր ոչխարները[1], որոնք են Հովիւները, այսինքն է՝ մեկալ Եպիսկոպոսները եւ Քահանաները։ Պետրոսի կ'ըսէ բացայայտ, թէ իրեն համար աղօթեց, որպէս զի իր հաւատքը չպակսի, որպէս զի ինք հաստատէ իր եղբայրները[2]։ Զինքը Ս. Աւետարանին մէջ միշտ առաջին կոչել տուաւ, որպէս զի իր գլխաւորութիւնը նշանակուի։

Եկեղեցւոյն ամէն մեծամեծ Սուրբերը միշտ այսպէս իմացան այս ամենապայծառ խօսքերը, ասոր համար ալ միշտ զՍուրբ Պետրոս իբրեւ Գլուխ Եկեղեցւոյ, իբրեւ փոխանորդ Յիսուսի Քրիստոսի ընդունեցան։ Ուրիշ կերպ ալ չէր կրնար ըլլալ։ Ի՞նչպէս կարելի էր առանց Գլխոյ պահպանել այնչափ ընդարձակ Եկեղեցի մը, որ բովանդակ աշխարհքիս երեսը կը տարածի։ Ընտանիք մը առանց գլխոյ չի կրնար կարգաւորուիլ, ապա որչափ առաւել քաղաք մը, թագաւորութիւն մը, այնչափ թագաւորութիւններ որ Եկեղեցւոյ մէջ կը բովանդակին։ Հարկ է՝ որ մէկն ըլլայ որ

[1] Յովհ. ԻԱ. 15, 16. [2] Ղուկ. ԻԲ. 32.

լուծէ ամենայն տարակոյսները, որ կ՚ելլեն. դողդղեցընէ ամէն հակառակութիւններն ու կռիւները, որ կը բորբոքին. պահէ վարդապետութեան միութիւնը, միաբանութիւնն ու սէրը:

Բայց որովհետեւ Ս. Եկեղեցին՝ Յիսուսի կամքը հաստատ պէտք է տեւէ մինչեւ ի վախճան ժամանակաց, ու Գլուխն ալ ի հարկէ պիտի՛որ տեւէ մինչեւ ի վախճան ժամանակաց. ապա թէ ոչ՝ Եկեղեցին չէր մնար ինչպէս Յիսուս կերպաւորեց՝ միաբան, մի, նոյն վարդապետութեամբ եւ նոյն կարգաւ: Արդ՝ ո՞վ պէտք է ըլլայ այս Եկեղեցւոյ Գլուխը: Ուրիշ մէկը չի կրնար ըլլալ, բայց եթէ անիկայ որ օրինաւորապէս կը յաջորդէ Ս. Պետրոսի, այսինքն է՝ Հռոմէական Քահանայապետը: Ս. Պետրոս հիմնեց Հռոմէական Աթոռը. հոն ապրեցաւ եւ հոն մեռաւ: Ուստի՝ Հռոմայ Աթոռը եղաւ ճշմարիտ Պետրոսի Աթոռը, ուր կը գտնուէին եւ ուր փոխադրուեցան ամէն Անոր իրաւունքները: Եթէ Պետրոսի յաջորդները իր Աթոռին վրայ չժառանգէին Պետրոսի իշխանութիւնը, ի՞նչպէս կրնար ստուգուիլ որ Եկեղեցին Պետրոսի վրայ հիմնուած էր, ինչպէս խոստացաւ Յիսուս: Անժխտելի է ուրեմն որ անոնք ամէնքը, որոնք հետեւեալ դարերու մէջ նոյն աթոռը նստան, են ճշմարիտ երեւելի Գլուխք Եկեղեցւոյ եւ Յիսուսի Քրիստոսի Փոխանորդներ:

Ասոր համար՝ մեր Ս. Հաւատոյ քաղաք նախնիքը, ամէն հնագոյն եկեղեցապետական Աթոռներուն յարգ ու մեծարանք ընծայելէն ետքը՝ գլխաւորութիւնը միշտ Հռոմէական Աթոռին տուին։ Անոր կը բաղդատէին ամէն հաստատութեանց ու խնդրոց մէջ որ կը յուզէին, եւ ինք միշտ լուծեց ամէն տարակոյսները, խորհուրդ տուաւ ամէն պէտքերու; ամէն վէճերը սահմանեց եւ դատապարտեց ամէն մոլորութիւնները։ Ս. Պետրոսի Աթոռը յարգեցին ամէն հաւատացեալք, հնազանդեցան ամէն իշխանները, որոնք Ուղղափառ Կաթողիկեայ մնալ ուզեցին, հաստատեցին ամէն ժողովքի գումարած Հայրերը եւ մեծարեցին ամէն Քրիստոնեայք։ Յիսուս Քրիստոս՝ որպէս զի փորձով ցուցընէ որ իր հիմնադրութիւնն է, հաստատեց իր առաջնակարգութեանը մեծ Աթոռը, որ երբեք չպարտուի։ Մէկալ հնագոյն աթոռներուն մէջ երբեմն մտաւ մոլորութիւն եւ շատերուն մէջ ծանր մոլորութիւններ։ Իսկ Պետրոսի Աթոռին վրայ երբեք մոլորութիւն չմտանուեցաւ։ Մէկալ աթոռները գրեթէ ամէնքն ալ կործանեցան կամ ուրիշ աթոռներու հպատակ եղան, Պետրոսինը ամէն հալածանքներու մրրիկներուն մէջ, որ յարուցին անօրէն իշխանները, ամբարիշտ կայսրները եւ հերետիկոսաց դաւաճանութիւնները, մնաց միշտ ողջ եւ անսասան, եւ Աստուած այնպէս հոգ ունեցաւ այս

մեծ Աթոռին՝ իր խոստովանութեան գործարանին վրայ. որ Թէպէտ երբեմն քանի մը անզգայի քահանայապետաց ալ եկան նէ (առանց Թիւը շատ քիչ է). սակայն Թող չտուաւ որ ամենեւին հակառակ Հաւատոյ եւ բարի վարուց բան մը սորվեցընեն. մանաւանդ Թէ այնպէս ըրաւ որ նոյն իսկ այս քահանայապետները Քրիստոսի խօսքին համաձայն՝ մեզ հաստատեցին հաւատքի մէջ իրենց եղբայրները անդադար ճշմարտութիւնն աւանդելով։

Սքանչելի՛ հիմնարկութիւն, զորն որ մեր Աստուածային Փրկիչը իբրեւ գերագոյն հոգաբարձու մը մեզի ամէննուս համար հաստատեց. ինչու որ ասոր մէջ վառեց ջահ մը, որ կը լուսաւորէ մեր խաւարները. այնպէս որ ով որ կ'ուզէ անոր լուսովը երԹալ, չի կրնար երբեւիցէ ճամբան կորսնցընել։

Արդ՝ ի՞նչ կ'ընեն Բողոքականները։ Կ'ուզեն վերցընել ձեզմէ այս գեղեցիկ ջահը, որ այնպէս աղէկ զձեզ կը լուսաւորէ, կ'ուզեն վերցընել ձեզմէ այս անշարժ վէմը, որ ձեր ապահովութիւնն է, այսինքն է՝ Ս. Եկեղեցւոյ մէջէն կ'ուզեն վերցընել գլխաւորական քահանայապետը։ Յիսուս Քրիստոս տուաւ Պետրոսի եւ իր յաջորդներուն իշխանութիւնը, եւ աս Բողոքականները կ'ուզեն իրենցմէ նոյնը յափշտակել։ Յիսուս Քրիստոս ըսաւ Պետրոսի որ ամենուն ալ սորվեցընէ, եւ անոնք կը պա-

Digitized by Google

հանգչին որ լաւ է, եւ իրենք յառաջ կ'ան-ցնին ուսուցանելու։ Յիսուս Քրիստոս ը-սաւ Պետրոսի որ հաստատէ զամէնքը Հաւ-տոյ մէջ., եւ անոնք կը մերժեն զՊետրոս, եւ իրենք զիրենք ճշմարտութեան մէջ հաս-տատել կը պահանջեն։ Յիսուս Քրիստոս զՊետրոս իրենց Գլուխ դրաւ, եւ անոնք աս Քրիստոսէ դրուած Գլուխը կը հերքեն, որպէս զի հպատակ ըլլան՝ որո՞ւն։

Կ'ամչնամ ըսելու, կամ զինուորի մը, որ զիրենք սրով կը կարգաւորէ, կամ իշ-խանի մը, որ ամենեւին բանէ չի հասկընար Ս. Հաւատքի նկատմամբ եւ կամ նաւա-տղու մը կամ կնկան մը, ինչպէս ուրիշ ան-գամներ պատահած է եւ կը պատահի դեռ Անգղիայի Բողոքականներուն։ Եթէ սար-կայ յաւիտենական ամօթ մը չէ, հապա ո՞րը պիտ'որ ըլլայ։ Ա՞ս է գեղեցիկ Կրօնքը, որ մեզի կ'ուզեն պարգեւել. եւ ա՞ս կրօն-քին համար է որ զմեզ կ'ուզեն կաթողիկէ Եկեղեցւոյ գրկէն յափշտակել։ Թող իրենք հնազանդին որուն կը հաճին. մենք կը ճանչնանք մի միայն Հռոմայ Քահանայա-պետը եւ Յիսուսի Քրիստոսի փոխանորդը, եւ յընկերութեան ամէն Սուրբերու, ամէն Հարց, ամէն վարդապետաց Անոր հպատակին ենք եւ զինք կը պատուենք երկրիս վրայ եւ առանց Իրեն երբեք չենք ճանչնար ճըշ-մարիտ Եկեղեցին։ Գեղացի խոհեմ կնիկ մը Պարոնին մէկուն, որ զինք Բողոքական ըլլալու կը յորդորէր, աս հարցումը ըրաւ.

Իսկ այն տաճարը որո՞ւն ուրեմն այնո՛ր հիմնադրին։ Ո՛չ մէկու մը, պատասխան տուաւ Պարոնը, դուն քեզմէ կ'ըսես, քեզի կ'եկայ սուրբ Գիրքը կարդալ եւ անկէց քեզի կրօնք մը շինել։ Ան տաճարը բոլոր հինիկը. Պարո՛ն, եւ ոչ իմ հաւատոյս առանց առաջնորդի ադէկ կրնայ երթալ. մտածեցէք ուրեմն թէ կրնա՞յ ադէկ երթալ բովանդակ Եկեղեցին առանց Գլխոյ մը։ Աս պարզ՝ բայց խորհրդոյ պատասխանով, կռնակը դարձուց եւ թողուց Պարոնը ամօթով։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Բողոքականութիւնը սուտ կը ցուցուի, վասն զի խոստովանանքը մէջէն կը վերցնէ։

Մեծագոյն բարիքներէն մէկը, որ մեզի բերաւ Յիսուս Քրիստոս իր մարդասիրութեանը աշխարհքս գալովը, այն է որ հաստատեց Ապաշխարութեան խորհուրդը։ Ինչու որ՝ ինչպէս մարդիկ այնչափ դիւրաբեկ ըլլալով՝ միշտ կը մեղանչեն եւ միշտ հարկաւորութիւն ունին թողութեան տանելու, այնպէս մեծագոյն է այն շնորհքը, որ մեզի կը դիւրընծայէ թողութիւնը։

Ահաւասիկ ինչպէս աս բանս եղաւ։ Յիսուս Քրիստոս՝ փառաւոր յարութենէն ետքը Առաքեալներուն քովը ներկայացաւ, փչեց անոնց վրայ իր Աստուածային բերանովը եւ հաղորդեց անոնց զՀոգին Սուրբ. եւ տուաւ այն հանդիսաւոր իշխանութիւնը

մեղաց թողութիւն տալու, ըսելով. «որոնց որ ձգեցէք նէ թողած՝ թողուած, եւ որոնց որ նէ բռնէք՝ բռնուած»[1]։ Այսպէս կ՚ըսէ Ս. Աւետարանը։ Արդ՝ ինչպէս կրնայ ի գործ դրուիլ այս Աստուածային հրամանը։ Քահանան՝ հոն յայտնապէս ի Յիսուսէ Քրիստոսէ դատաւոր դրուած է. անանկ չէ՞։ Արդ դատաւոր մը՝ անտեղեկացած մեղք արձակելու կամ դատապարտելու համար ի՞նչ կ՚ընէ։ Կը հարցընէ, մեղանները կը լսէ եւ ետքը կամ կ՚արձակէ եւ կամ կը դատապարտէ։

Նոյնը պէտք է ըսէ Քահանան, այսու տարբերութեամբ որ արտաքին դատաւորը կրնայ վարուիլ արտաքին մեղաներով։ Խոստովանահայրը՝ որ դատաւոր է ոչ եթէ արտաքին գործքերու այլ մեղաց՝ որոնք գլխաւորաբար սրտով կը գործուին, պէտք է վարուի նոյն անձին մեղայութեամբը՝ որ կ՚ուզէ արձակուիլ. ասոր եւ մեղաւորը պէտք է որ ինք իրմէ իր յանցանքները յայտնէ։

Միայն աս եղանակաւ կրնայ ի գործ դրուիլ Յիսուսի սքանչելի խօսքը, որով ուզեց որ Առաքեալներն եւ իրենց յաջորդները մեղքերը կապեն կամ արձակեն։ Եւ իրաւցընէ տեսնենք ալ մէջս ի գործ դրուելու Աստուծոյ Ս. Եկեղեցւոյն մէջ ամէն դար ամէն ժամանակ։

Ս. Կղեմէս Սրբոյն Պետրոսի աշակերտն ու յաջորդը, եւ անձամբ խոստովանու-

[1] Յովհ. ի. 23.

թիւնը կը յանձնէր: Որովհետեւ առաջ հա-
մար խորհուրդ կու տար յարմար խոստո-
վանահայր ընտրելու: Ս. Կիպրիանոս մար-
տիրոսը՝ կը յորդորէր նոյնը ընելու ցուցնելով
որ. ժամանակը ձեռնադրելնին է, որպէս զի մահը
յանկարծ առանց խոստովանութեան զինք
չգտնէ: Ս. Յերոնիմոս առաքինութիւն
կ'ընէր, թէ խոստովանահայրն է որ դիտէ
թէ ե՞րբ պէտք է արձակէ կամ՝ կապէ: Ս.
Օգոստինոս կը յորդորէ Հաւատացեալները
որ ամենալէն շնորհալին եւ ամէն բան որ
կը ճանչնան թէ պէտք ըսէր. նա՝ բարեպաշտ
զգուշաւոր, այսպէս ամէն հին Սուրբերը:

Աւելի եւս այս պարտաւորութիւնը այն-
պէս հաստատուն մնաց որ երբեք մէկը առա-
նկից չյաջողեցաւ. խոստովանեցան ամենէն
մեծ Սուրբերը, Ուղղափառ Կայսրները, Արո-
նաւորները, Քահանաները, նոյն իսկ Ծայ-
րագոյն Քահանայապետները, վասն զի ա-
մէնքն ալ ճանչցան թէ Յիսուսի Քրիս-
տոսի անփոփոխելի հրամանն ապաշխարութիւնը
անհրաժեշտ հարկաւոր է:

Եւ հիմայ՝ ահաւասիկ ի՞նչ կը պատահի.
առանձնաւորներ դարերէ ետքը. որոնց մէջ բո-
վանդակ Ս. Եկեղեցին պայծառ էր, եւ
բռնած էր Յիսուսի հրամանին վրայ հիմնուած,
կ'ելլեն Բողոքականները եւ կ'ըսեն թէ խոս-
տովանութիւնը հարկաւոր չէ, թէ խոստովա-
նութիւնը մարդկային գիւտ է եւ թէ բռնա-
կան է Աստուծոյ հրամանին: Բայց կը-
չէ երեկո մը չ'ուզեր այս ամենայնն ընելու:

Digitized by Google

Խոստովանութիւնը մարդկեղէններին փրկուած ե, կ'ըսեն . լաւ է՝ պատասխանեմ ասուէք, ու-ըսէք որո՞նք եղան խոստովանութիւնը դըր-նագիրները։ Ո՞ր ժամանակ գտնուեցաւ։ Ո՞ր երկրին մէջ նախ առաջին ի գործ դրուե-ցաւ։ Որո՞նք եղան առաջինները որ յանձն առին պատրաստութիւններուն վրայ այս լուծը դնել, որմէ յառաջագոյն ազատ էին։ Հաւ-անականաբար հին ատեններ ալ, այսպիսի ծանրութեան տակ չմտած, ամէն հաւատ-ացեալք ընդդիմութեան ցոյց մը առած պիտ'որ ըլլային, եթէ ան ատեններուան մար-
* դիկ . ապուշ ոչխարներ չէին։ Ոմանք՝ որոնք ուելի իմաստուն կը կարծուին, պատաս-խան կու տան թէ Լատերաննեան 1215ին ժողովքին գիւտն է . բայց կամ՝ կարդալ չեն գիտեր եւ կամ՝ չարամիտ են, վասնզի այն ժողովքին մէջ օրէնք կը տրուի միայն զանցառուներուն համար (որանցմէ ան ա-տեններ ալ կային, ինչպէս հիմայ ալ կան) որ խոստովանելու պարտաւոր ըլլան գոնէ տա-րին անգամ՝ մը, ի պատրաստութիւն Զատ-կական Տօնին . ուստի առաջի անգամուն ան ժողովքին մէջ չհնարուեցաւ խոստովա-նութիւնը, մանաւանդ որ ժողովքը արդէն կ'ենթադրէր որ Քրիստոնեայք պարտաւոր էին խոստովանիլ, ան ժամանակը սահմա-նեց թէ երբ կը հարկադրէին արդէն ու-նեցած պարտքերնին կատարել . ինչպէս օ-րինակի համար, մէկու մը որ տան վարձքը վճարելու պարտական է, դուն պատուի-

Digitized by Google

բերեր որ Ս. Միքայէլը կամ Ս. Յովհաննէ-սը անոնքն վճարէ։

Մէկալ անհամաձայն պատճառը որ յառաջ կը բերեն աս է. Պատուիրան ի Առաքելոց խոստովանիլ։ Այսպէս է։ Բայց՝ եթէ Աստուած պատուիրած է զմեզ որ նաև քահանայներուն խոստովանինք, ան ատենն ալ բաւակա՞ն է միայն Աստուծոյ խոստովանիլը։ Արդ՝ ո՞վ է որ աս խորհուրդը սահմանեց։ Նոյն ինքն Յիսուս չէ՞ր, ինչպէս վերը տեսանք։ Ո՞վ էք դուք ուրեմն որ կու գաք ու կ'ըսէք, թէ բաւական է Աստուծոյ խոստովանիլը։ Ո՛չ բաւական չէ՛, վասնզի Յիսուս ուրիշ կերպ ուզեց. բաւական չէ՛, վասն զի իր կամքը յայտնի նշանակեց. բաւական չէ՛, վասն զի ձեզի չ'իյնար Աստուծոյ օրէնք տալ, այլ Աստուծոյ կ'իյնայ ձեզի օրէնք դնել. բաւական չէ՛, վասն զի Յիսուս ըսաւ որ իր պաշտօնեաներէն բռնուած՝ այսինքն է չարձակուած մեղքերը նաև երկինքը բռնուած պիտի՛ որ ըլլան։ Բայց աս Պարոններուն յանդգնութիւնը չափ չունի։ Յիսուս կը հանի, զմեզ դժոխք երթալու տեղ, որուն մեր ծանր ծանր մեղքերը կ'արժինաւորին, մեզի անոնց թողութիւնը շնորհել, բաւական որ սրտանց դարձինք և յայտնենք նոյն մեղքերը իրեն մէկ պաշտօնէյին և արձակումն ընդունինք. իսկ մենք հպարտաբար կ'ըսենք Աստուծոյ որ մեզի հաճոյական չէ այս իր կարգադրութիւնը և զանց կ'ընենք և անոր տեղ կ'ուզենք իրեն

Digitized by Google

միայն խոստովանիլ։ Ըսէք, եթէ Աստուած ալ յանդուգն ծայրահեղութեան համար զմեզ Դժոխքին յատակը նետելու ըլլայ, ամենայն իրաւունք չ՚ունենար։

Վերջապէս ոմանք կ՚ըսեն թէ՝ խոստովանութիւնը անհամապատասխան է։ Ինչո՞ւ. վասնզի առիթ կու տայ աւելի դիւրութեամբ մեղանչելու։ Ա՛հ կ՚երեւայ թէ ասոնք Քրիստոնէականին շատ քիչ գացեր են կամ թէ բողոքողներն չեն գիտեր։ Ի՞նչ դէպք է որ մէկը մեղք գործելէն ետ կենայ։ Ամենուն միտքը ան է, որ մէկը երբեք ետ չի կրնար կենալ, եթէ մեղաց դէմ կատարեալ ատելութիւն, կատարեալ գարշելի մը չ՚ունենար, հաստատուն առաջադրութեամբ մէյ մ՚ալ չմեղանչելու։ Արդ՝ խոստովանութեան համար հարկաւոր գործքերը ասոնք չե՞ն։ Քրիստոնէական վարդապետութիւն սորվեցընողները, Քարոզիչները, Առաքեալները, ամէնքն ալ աս գործքերը չե՞ն յանձներ, եւ անդադար չե՞ն ազդարարեր որ եթէ ցաւ չունինք, եթէ առաջադրութիւն չունինք, ամենեւին ոչինչ կ՚արժէ խոստովանանքը։

Յայտնի է ուրեմն որ Ս. Խոստովանանքի մէջ կը կատարուին այն գործքերը, որ աւելի զօրաւոր են զմեզ մեղքէ ետ քաշելու։ Մոլորութիւնք, որ ունին խոստովանութիւնը մերժողները յայտնի է, որ կը կարծեն թէ մենք Ուղղափառքս կը համարինք թէ մեղքերը կը քաւուին առանց անոնց վրայ ատելութիւն ու գարշութիւն ունե-

Digitized by Google

նալու, եւ առանց առաքինութեան զնե-լու մէջ մ՚ալ չմեղանչելու. բայց ամենայն անհնարին է։ Ինչո՞ւ այսպիսի այլանդակ վարդապետութիւն մը վերանիս կը նետեն, որպէս զի եղբէն ասու հանեն ու խնաման։ Թո՛ղ նախ ճանչնան Ս. Եկեղեցւոյ աւան-դած վարդապետութիւնը եւ ետքը դատո-ղեն թէ կրնան։

Եւ ոչ իսկ փորձը եւս կը մնայ աչքեր-նուս առջեւը հաստատելու այն մեծ բա-րիքը որ կ՚ընէ մեզի խոստովանութիւնը։ Յայտնի խօսինք։ Որո՞նք են որ աւելի կը հաւհայեն, աւելի կը տրտմենան, աւելի յանցանս կ՚երթան անհանգ մը անկէ, անհանգ մը ան-ձինքնեկրու քով, որո՞նք են որ աւելի վրա-նքին խօսիլ կու տան։ Անո՞նք են, որ շատ շատ կը խոստովանին, թէ անոնք որ տա-րին անգամ մը խոստովանութեան կ՚երթան եւ ամէն տարի խոստովանահայրերնին կը փոխեն որ չճանչցուին։

Եթէ դուք դաշինք մը դնելու ըլլաք, որո՞նց աւելի կը վստահիք։ Եթէ կին առ-նելու ըլլաք, ի՞նչպէս կ՚ուզէք որ ըլլայ։ Եթէ հարկաւորութիւն մը ունենաք, որո՞ւն կը դիմէք։ Անո՞նց, որոնք որ խոստովանա-րանին չորս կողմը կ՚առնեն, թէ մեկնաներ-րուն որ կը ճանչնաք արդէն։

Հապա, թո՛ղ հանդիսա անվրդով ձգեն Ս. խոստովանութիւնը, որ այնպէս կեն-դանի կը պահէ աստուածպաշտութիւնը ժողովրդոց մէջ, որ կը մխիթարէ մեր հո-

Digitized by Google

գիրքը, որ կը նորոգէ մեր հոգեւոր կարօտութիւնները, որ զմեզ Յիսուսի հետ կը հաշտեցնէ, որ կեանքերնուս մէջ դժուարին պարագաները առջեւնիս կը դնէ եւ մեզ համար առնէն Արքայութիւնը կը բանայ։ Նաեւ ընդերեկ քաղաքին մէջ Բողոքականները այնչափ ըրին, այնչափ խօսեցան՝ որ մինչեւ յաջողուցին խոստովանանքը անտարբերական ընել։ Բայց ի՞նչ, գողութիւնները, յափշտակութիւնները, անառակութիւնները, ամէն տեսակ յանցանքները այնպէս շատցան հեղեղեցին, որ քաղաքապետը եւ քաղաքին մեծերը Կարոլոս Ե. Կայսեր դեսպաններ խրկեցին եւ աղաչեցին, որ նորէն խոստովանութեան գործադրութիւնը նորոգել տայ. ինչու որ խոստովանութիւնը վերցուելէն ետքը, կ'ըսէին, ալ անկարելի էր ապրիլը։ Ահաւասիկ ի՞նչպէս անհրաժեշտ է խոստովանութիւնը։

Իսկ Բողոքականները, որ այս խորհուրդիս աստուածային հիմնադրութեանը չեն հաւատար եւ ոչ ալ Քահանայ ունին որ կարենայ աստուածային հրամանը մեղքերը արձակելու կամ կապելու, յայտնի կը ցուցնեն թէ Յիսուսի Եկեղեցին չեն, այն որ միայն, այս մեծ առանձնաշնորհութիւնն ունի։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Բաղդատականութիւնը սորա կը ցուցանէ, քանի մը շնորհք Ս. Հաղորդութեան բարիքը։

Խոստովանութենէ ետքը՝ որ զմեզ մեր մեղքերէն կը սրբէ, Քրիստոնէից մեծագոյն բարիքն է Ս. Հաղորդութիւնը։ Այս խորհուրդն է որ Քրիստոնէից ամենէն մեծ քաղցրութիւնք կու տայ եւ իրենց ամենէն մեծ պատիւն է, ինչու որ առով հաղորդակից կ'ըլլան՝ ոչ միայն Յիսուսի շնորհաց, այլ նաեւ նոյն իսկ Յիսուսին։

Ս. Հաւատքը ուրեմն կը սորվեցընէ աս Ս. Խորհուրդին նկատմամբ, թէ քահանայագործութեան խօսքերուն միջոցովը, որ կ'ըսէ քահանան հացին ու գինւոյն վրայ, Ամենակալ Աստուծոյ զօրութեամբը՝ ալ չի մնար հաց ու գինի, այլ գոյացափոխութեամբ՝ հացն ու գինին կ'ըլլան մարմին եւ արիւն Աստուածային Փրկչին մերոյ․ այնպէս որ հացին տեսակին տակ՝ կայ ճշմարտապէս Յիսուս Քրիստոս եւ ոչ թէ օրինակաւ․ կայ իրապէս եւ ոչ թէ երեւակայական ներկայութեամբ․ կայ գոյացապէս եւ ոչ թէ մինակ իր Աստուածային զօրութեամբը․ եւ այսպէս ով որ Ս. Հաղորդութիւնը կ'ընդունի՝ կ'ընդունի ճշմարտապէս Յիսուսի Քրիստոսի Աստուածային Մարմինը, իր անգին արիւնը, իր ամենասուրբ Հոգին, իր անճառելի Աստուածու-

Digitized by Google

թիւնը։ Առնկայ շնորհք մըն է, եւ այնչափ մեծ շնորհք մը, որուն չէինք կրնար հաւատալ եթէ ինքն Յիսուս Քրիստոս ըսած չըլլար։ Բայց՝ կենդանի է Աստուած յաւիտենական ճշմարտութիւնը՝ Յիսուս Քրիստոս, առնկայ այնպէս ապահովութեամբ տուաւ մեզի որ յաւիտեան երբեք կարելի չէ վրան տարակուսիլը։

Ահաւասիկ ինչպէս Ինքն հաճեցաւ ասոր վրայ մեզի սորվեցընել առջի անգամուն որ ան նիւթիս վրայ խօսք բացաւ երբոր Կափառնաում ժողովրդանոցին (Սինակոկային) մէջ կը քարոզէր։

Ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզ, իր խօսքերն են, եթէ Որդւոյ մարդոյ մարմինը չէք ուտեր ու իր արիւնը չէք խմեր, ձեր անձերնուդ կեանք չէք ունենար։ Ով որ իմ մարմինս կ'ուտէ ու իմ արիւնս կը խմէ, կ'ունենայ յաւիտենական կեանքը ու ես զինքը կը յարուցանեմ վերջին օրը։ Վասն զի իմ մարմինս ճշմարիտ կերակուր է, ու իմ արիւնս ճշմարիտ ըմպելի է[1]։ Կենանք հոս։ Կրնա՞ր Յիսուս Քրիստոս աւելի պայծառ խօսիլ մեզի յայտնելու համար, որ իրաւցընէ կ'ուզէր տալ մեզի կերակուր իր մարմինը եւ իր աստուածային արիւնը։ Յայտնի չի՞ զրուցեր ով որ իմ մարմինս կ'ուտէ, ով որ իմ արիւնս կը խմէ։ Կրկին անգամ չի՞ զրուցեր թէ իր մարմինը կերակուր է, իր արիւնը ըմպելի է։ Ասոր վրայ չ'աւելցըներ այս մեծ նշանակութիւն ունեցող ճշմարիտ բառը, որպէսզի ոչ

[1] Յովհ. Զ. 54, 55.

որ այն խօսքերն այլափոխ իմաստով ըմբռնել ։ Ոմանք իր աշակերտներէն կը գայթակղէին այս խրատման վրայ, կարծելով թէ անկարելի էր կատարումը եւ Յիսուս գուցէ ե՞տ առաւ իր խոստմունքը ։ Բողոքողին անոր հակառակ Յիսուս նորէն հաստատեց՝ շատ աւելի զօրաւոր խօսքերով նոյնը կրկնելով, նորէն նորէն բացատրելով մարմնոյն եղանակաւ եւ արեան կերպով ։ Ան կը մնար ուրեմն ըսել թէ Յիսուս չկրցաւ իւր միտքը յայտնել, կամ թէ կ'ուզէր զմեզ խաբել ։ Բայց այդպիսի բան մը մտքէ անցնելն ալ մեծ հայհոյութիւն է ։

Այսու ամենայնիւ՝ իբրեւ թէ ասիկայ բաւական չէր, երբոր եկաւ հասաւ այն մեծ ժամը, ուր որ այս անգին պարգեւը մարդկան պիտի'որ ընէր Յիսուս, դարձեալ նոյն եղանակաւ խօսեցաւ ։ Առաւ հացն ու օրհնեց, եւ օրհնելէն ետքը տուաւ սուրբ Առաքեալներուն ըսելով. Ա՛ս է իմ մարմինս. օրհնեց նաեւ բաժակը եւ անոնց խմելու տալով ըսաւ. Ա՛ս է իմ արիւնս ։ Բայց՝ ո՞ր մարմնոյ եւ ո՞ր արեան համար կը խօսէր. Ճշմարտապէս իր մարմնոյն եւ արեանը, այն մարմնոյն համար որ մահուան պիտի'որ տրուէր, այն արեան՝ որ մեղաւորաց համար պիտի'որ թափուէր[1], ինչպէս ինքն ըսաւ ։

Թէ կարելի՞ է արդեօք ասկէց աւելի բացայայտ խօսիլ, ես չեմ գիտեր ։ Ճշմարիտն այն է որ այս աստուածային խօսքե-

[1] Ղուկ. ԻԲ. 19 ։ Ա. Կոր. ԺԱ. 25 ։

Digitized by Google

բանի վրայ հիմ դնելով ամէն Առաքելա-կանները եւ բոլոր Եկեղեցին. միշտ ի գործ դրեր են այս սուրբ խորհուրդը. այսպէս ա-ռաջին Հաւատացեալները սովոր էին ստէպ ստէպ առ Ս. Խորհուրդն ընդունիլ. Ինչ-պէս կը յիշատակեն Առաքելոց Գործքերը, մինչեւ նաեւ Հեթանոսները՝ որոնք նոյնը աղէկ չէին հասկնար, ամէն կողմ կը տա-րածէին թէ՝ մենք զոհուած տղոց մարմինը կ'ուտէինք: Ստոյգ է որ բովանդակ Ս. Եկեղեցին ի սկզբանէ իր ամենահնագոյն եւ Ս. Խորհրդատետրին մէջ՝ նուիրեալ Աւանդութեան իր ամէն պաշտամունքները կը մատուցանէ:

Աւելցուցէք ասոնց վրայ նաեւ այն մե-ծամեծ ցոյցերը, զորոնք այս աստուածային խորհուրդը վաւերացնելու համար աստուա-ծային Յիսուս Քրիստոս զարմանալի հրաշք-ներով, որ պատահեցան քահանայագոր-ծեալ նշխարքներուն միջոցաւը, այնպիսի հրաշքներով, զորոնք հերետիկոսաց հետա-զօտութիւնն ալ չէ կրնար ուրանալ, երբեմն նոյն Ս. Նշխարքը երկնաւոր լուսով շրջա-պատեալ ցուցնելով, երբեմն անոր մէջ սքանչելի գեղեցկութեամբ մանկիկ մը ե-րեւցնելով, ուրիշ անգամ յանկարծական մահուամբ սատակելով Ս. Խորհուրդը ան-արժան առնող անօրէնները, եւ առաքինեաց շնորհք-ներ ընելով անոնց՝ որոնք մեծ յարգու-թեամբ երկրպագութիւն կը մատուցանեն. Վերջապէս շատ անգամ ալ իր ներկայու-թեանը յայտնի եւ պայծառ ցոյցերը տա-

Digitized by Google

լով Հաւատացելոց, ինչպէս կը պատմէն Սրբոց վարքերը եւ եկեղեցական պատմութիւնները։

Աս պատճառաւ է որ առաջին ատենը դարերու մէջ ոչ մը նաեւ Հերետիկոսաց մէջէն որչափ ալ խեռ եւ յամառ էին, յանդգնեցան այս աստուածային խորհուրդը տարակուսի տակ ձգել։ Առաջինն եղաւ Բերենգարիոս Հերետիկոսապետը, որն որ ետքէն ետ կանչեց իր մոլորութիւնը, եւ մեռաւ զղջմամբ։ Աւելին կ'ուզէ՞ք։ Նոյն իսկ Մարտինոս Լուտեր ամէն Բողոքականաց հայրը, երբեք չհամարձակեցաւ ուրանալ Յիսուսի իրական ներկայութիւնը անճառելի խորհրդին մէջ։ Ա՛յնչափ պայծառ յայտնուած է բոլոր սուրբ Գրքերուն եւ հնութեան ամէն յիշատակարաններուն մէջ։

Բայց հիմայ թէ մէկը այս նոր ուսուցիչներուն հաւատալու ըլլայ, բանը ատանկ չէ։ Բողոքականներէն շատերը որդեգրութեան այն աստիճանը հասեր են, որ կը համարձակին ուրանալ Յիսուսին Ս. Ընթրիքին մէջ ներկայութիւնը, եւ այնչափ կը յանդգնին որ զանիկայ հացի կտոր մը կը կոչեն։ Այո՛ այս թշուառականները մինչեւ սա աստիճանը հասեր են։ Որով նախ զՅիսուս Քրիստոս սուտ կը հանեն, որ կը հաստատէ թէ իր ճշմարիտ Մարմինն եւ իր ճշմարիտ Արիւնն է, ետքը բոլոր Ս. Եկեղեցին, որ իր ամէն պաշտամունքը իւր

Digitized by Google

բարեկար եւ Ս. Խորհրդեան մէջ նուիրեալ Աստուածոյն կը մատուցանէ, եւ պատրաստ է բովանդակ արիւնն ալ թափելու այս ճշմարտութիւնը անարատ պահելու համար։ Սուտ կը համարի նաեւ նոյն խելքի իրենց գլուխը Լուտեր, որ սրբազան ալ կ'ուզէր՝ երբեք չյանդգնեցաւ իրական ներկայութեան հակառակ ելնել. կը սորվեցնենք այնպիսի միութիւն մը որ պաշտպանուած է հաւատարմապէս բովանդակ Ս. Եկեղեցիէն, ամէն Ս. Հայրերէն, միաբանութեամբ ամէն հին հերետիկոսներէն եւ նորերուն մէջէն ալ շատերէն, առանց տանայական հաստատութենէ աւելի բարձրամտութեամբ իրենց զիրենք միայն ճշմարտութիւնը ունեցողներն եւ ճշմարտութեան լուսաւորեալ ճանաչողները կը համարին։ Ո՜վ ամբարտաւանութիւն, ո՜վ յանդգնութիւն, որ վախճան չունի։

Բայց դուք որ կը լսէք այսպիսի պարշելի հայհոյութիւններ մեր բարեկար եւ սիրոյ Աստուածոյն դէմ, որ մեզի համար գիշեր ցերեկ մեր խորաններուն վրայ կը բնակի՝ այսպէս ըսէք։

Նախ սատանին տակաւ մ'ունեցէք Բողոքականութեան դէմ, որ ամենուն էր Յիսուսին ներկայութիւնը չունի. որով Հրեաներէն ալ շատ վար կը մնան, որոնք գոնէ աստուածային Խորհրդին օրինակին ունէին Մանանայէն վրայ, զոր կը պահէին տապանակին մէջ։ Եղբէն նորոգեցէք միշտ

ձեր Հաւատքը առ Յիսուս ի Ս: Խորհրրդեան եւ այս հաւատքը ցուցուցէք ձեր յարգութեամբը, որով անոր առջեւը կը կենաք:

Ս. Լուդովիկոս Գաղղիացւոց Թագաւորը, այնպիսի կենդանի հաւատք մ'ունէր որ անգամ մը հրաւէր ընդունելով Եկեղեցի մը երթալու, ուր զարմանալի հրաշքով Յիսուս Նշխարքին մէջ մանկան կերպարանքով կ'երեւար, պատասխանն առաւ թէ երթայ ով որ կ'ուզէ, բայց ինք անկէ չերթար: Զարմանալով այսպիսի պատասխանի մը վրայ. Ո՞հ ինչո՞ւ, հարցուցին իրեն, չե՞ս ուզեր տեսնել զՅիսուս: Բայց Սուրբը նորէն դարձաւ ու բսաւ. Ես իմ կարծիքէս այնչափ ապահով եմ Հաւատքով, որ հաւատալու համար հարկաւորութիւն չունիմ աչքերս տեսնելու: Բաց ասկից ասէք ասէք Քանանացէք զինքն ընդունիլ. Համոզուած ըլլալով որ ուրիշ լաւագոյն կերպով չէք կրնար զոհ ընել Իր սէրը՝ որ մեր վրայ ունի, բայց եթէ ամէնքնիդ ալ Անոր հետ միանալով առ Խորհրդեան մէջ: Վերջապէս ամենայն մեծարանքով պատուելով Անոր անձնատուութիւնը Սիրոյ, հատուցած մ'ըրէք այնչափ գանձ նախատանաց՝ որ կ'ընդունի հերետիկոսներէն; որոնք կամ չեն ճանչնար այն Սիրոյ եւ կամ չարաչար եւս կը հայհոյեն:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Սուտ է Բողոքականութիւնը, վասն զի Պատարագ չունի։

Նախընթաց գլխուն մէջ ցուցուած մոլորութեան վրայ, կ'աւելցընեն Բողոքականները ուրիշ ծանրագոյն մ'ալ, որով նորէն կը ցուցուի թէ սուտ է Բողոքականութիւնը, այսինքն է՝ վասն զի չեն ճանչնար ու կը մերժեն Պատարագի Սուրբ Զոհը։

Որպէս զի կարող ըլլաք աղէկ իմանալ այս մոլորութիւնը, նախ պէտք էք գիտնալ որ ամենէն մեծ պարտաւորութիւնը, որ մարդիկ ունին երկրիս վրայ առ Աստուած, ճանչնալն է անոր մեծութիւնն եւ մեծվայելչութիւնը։ Աստուած մեր Արարիչն է եւ մենք իր գործքն ենք. Աստուած մեր Տէրն է եւ մենք իրեն ծառաները. Աստուած մեր Հայրն է եւ մենք իր որդիքը. ուստի իբրեւ որդիք, իբրեւ ծառայք, իբրեւ արարածք, պարտաւոր ենք ընծայել Իրեն մեր երկրպագութեան, ծառայութեան, երկիւղի եւ սիրոյ մեծարանքը։ Ասիկայ անտարակուսելի է, բայց աւելի եւս բան մ'ալ կայ. այսինքն է՝ թէ մարդն յԱդամ մեղանչելով եւ այս առաջին մեղքին վրայ մենք ալ նորէն այնչափ ուրիշ մեղքեր աւելցընելով, պարտական մնացեր ենք անոր հատուցում ընելու, զորն որ երբեք կարող պիտա'որ չըլլանք կատարել մեր խեղ-

ճութեանը նայելով։ Ի՞նչպէս ուրեմն այս մեծ պարտքը պիտո՛ր վճարենք Աստուծոյ։ Աղօթելով, թողութիւն խնդրելով, բայց առաւելապէս ընծայելով եւ զոհելով։ Իրեն մեր ունեցածը՝ թէ եւ ողորմելի ալ ըլլան, ընծայ մատուցանելով կը խոստովանինք թէ ինքն է ամենուն տէրը. իրեն բան մը զոհելով կը յայտնենք թէ կարող ըլլայինք մեր անձերնիս ալ իրեն կը զոհէինք ի նշան այն յարգութեան, զոր պարտաւորեալ ենք իրեն եւ ի հատուցումն մեր այնչափ յանցանքներուս որ գործեցինք։ Ուստի եւ աշխարհքիս առջի ժամանակներէն անմիջապէս սովորական եղաւ ընծայ եւ զոհ մատուցանելը։ Կայէն իր երկրին պտուղներն Աստուծոյ կ'ընծայէր, Աբէլ իր հօտին գառնուկներն ու ոչխարները։

Յետոյ ժամանակի նոյն ինք Աստուած կարգադրեց հաց, գինի եւ երկրին երախայրիքը ու անասուններու անդրանիկները ընծայ մատուցանել, ինչպէս նաեւ ողջակէզն ալ իրեն հրամայեց գառնուկներն ու ցուլերը զոհելով։ Թէպէտ եւ այս ամենայն շատ քիչ էր Աստուծոյ անսահման մեծվայելչութեանը։ Բայց ահաւասիկ Աստուծոյ Միածին որդին, ցաւակից ըլլալով մեր նուաստութեանը, որ չէր կրցած աստուածային անսահման Մեծվայելչութեան արժանաւոր ընծայ եւ զոհ մատուցանել, աշխարհք եկաւ մարմին առաւ, ինչպէս մեր մարմինն է, եւ ինք զինք ընծայեց ու զո-

Digitized by Google

հեց խաչին խորանին վրայ, որպէս զի հատուցանէ մեր ամէն պարտքերը եւ որպէս զի արժանապէս պատուէ զԱստուածութիւնը։ Այն զոհով վերջապէս հաշտեցաւ Աստուած, եւ Աստուած ունեցաւ պաշտօն մը՝ իրեն արժանի՝ անսահման արժողութեամբ։ Բայց ի՞նչ. այն մեծ զոհը կատարուելէն ետքը, նոյն ինքն Յիսուսէն հիմնուած Ս. Եկեղեցին առանց զոհի՞ մնար պիտի՞ որ։ Եւ մենք՝ որ Աստուծոյ որդիքն ենք՝ նորոյ ու շնորհաց օրինաց մէջ, զո՞ւրկ պիտի՞ որ ըլլայինք անկէց, որ չպատկանեցաւ Նահապետաց եւ Հրէից։ Ո՛չ ո՛չ. մենք ալ ունինք զոհ մը, իրաւցընէ արժանի Աստուծոյ Մեծվայելչութեանը. մենք Ամենասուրբ Երրորդութեան կ'ընծայենք միշտ զնոյն ինքն Յիսուս, որ զոհեցաւ խաչին վրայ եւ կը նորոգենք թէպէտ եւ առանց արիւն թափելու նոյն զոհը՝ որ ան ատեն ընծայուեցաւ։ Զո՛հ սքանչելի, որ իբրեւ անդին խունկ մը կը բարձրանայ յԱթոռ Աստուածութեան. Զո՛հ որ կը հաշտեցընէ քաղցրութեամբ մեր Տէրը, կը կակղեցընէ իր բարկութիւնը, շնորհակալ կ'ըլլայ, ինչպէս պէտք է այն ամէն բարիքներուն համար՝ որ մեզի բրած է, բարեխօս կ'ըլլայ որ պաղատաբեր անձրեւն ամենայն բարեաց երկինքէն վրայ հանէ, եւ ամէն բանէն աւելի կը ճանչնայ եւ կ'ընդունի արժանապէս յանուն ամենայն մարդկան զերագոյն եւ բարձրագոյն Աստուածային Մեծվայելչութիւնը։

Digitized by Google

Ո՛հ. որքա՜ն գեղեցիկ խորհուրդներ. որքա՜ն զարմանալի գիւտ Աստուածային սիրոյն մեզի նկատմամբ:

Բայց՝ ի՞նչէ՞ն գիտենք որ Յիսուս իրաւ-ցընէ կատարեալներ է այս մեծ խորհուրդը: Իմ՛ սիրելիքս, նոյն ինք Յիսուսէն գիտենք, որ վերջին ընթրեաց ատեն նախ քան այս մեծ զոհն ընծայելը, ետքը հրաման տուաւ Առաքեալներուն եւ իրենց յաջորդացը որ նոյնպէս կատարեն: Ինչպէս որ այս մեծ Զոհը գրուած է Քահանայագործութեան վրայ, որ կը ներկայացընէ Յիսուսի մարմնոյն յարենէն բաժանումը եւ ըստ հետեւորդի իր մահը, այսպէս Յիսուս քահանայագործելով բաժանաբար նախ հացը՝ ետքէն բաժակը, ինք իրմէ կատարեց այս մեծ Զոհը, եւ պատուիրելով Առաքելոց որ նոյնն ընեն, բովանդակ Եկեղեցւոյ համար զանիկայ կարգադրեց:

Այսպէս կը ստուգուի Դաւթի բանը Յիսուսի՛ Քրիստոսի վրայ, թէ պիտի՛ որ ըլլար քահանայ ըստ կարգին Մելքիսեդեկի[1], որն որ նուէր ընծայեց հացով ու գինիով: Այսպէս կը ճշմարտի մէկալ Մաղաքեայ գեղեցիկ մարգարէութիւնը, թէ հին զոհերը մերժուելով՝ արեւելքէն մինչեւ արեւմուտք՝ երբեմն նաեւ հեթանոս ժողովուրդեան մէջ, պատարագ սուրբ եւ զոհ սուրբ[2] պիտի՛ որ մատուցուէր: Այսպէս կը ստուգուի Ս. Պօղոսի խօսքը թէ՝ ունինք մենք

[1] Սաղմ. ՃԺ. 4: [2] Մաղ. Ա. 11:

Digitized by Google

խորան մը, որուն չէին կրնար մօտենալիք բնաւ Հրեաները[1]:

Յիսուսի Քրիստոսի օրինակին եւ Ս. Գրոց վրայ հիմ դնելով, Ս. Առաքեալները շուտ մը սկսան այս մեծ Խորհուրդը բոլոր երկրիս վրայ կատարել: Ս. Անդրէաս Առաքեալը՝ ինչպէս ունինք իր մարտիրոսութեան Գործքերուն մէջ, Ես կը զոհեմ, կ՚ըսէր, ամէն օր չէ թէ ցուլերու մի[illegible]այլ անարատ Գառնը խաչին վրայ, որու[illegible] մարմինը բոլոր հաւատացելոց ժողովուրդը ուտելէն եւ անոր արիւնը խմելէն ետքը, նոյն իսկ զոհուած գառնը կենդանի եւ անարատ կը մնայ: Մեկալ Առաքեալներն ալ՝ հաստատած Եկեղեցիներնուն մէջ այս մեծ Խորհուրդը կատարեցին, եւ մենք շատ փորձն ունինք Պատարագամատոյցներուն մէջ[illegible] որ Ս. Պետրոսի, Ս. Յովհաննու, Ս. Մատթէոսի, Ս. Մարկոսի անուամբ կը գտնուին: Նոյն իսկ խիստ հին հերետիկոսները, որ այնչափ Ս. Եկեղեցւոյ դէմ թշնամութիւններ ըրին եւ անկէ բաժնուեցան, այսու ամենայնիւ իրենց հետ մէկտեղ տարին եւ միշտ պահեցին Ս. Պատարագի մատուցումը: Խիստ հին Ս. Հարք՝ ինչպէս Ս. Կղեմէս աշակերտ Սրբոյն Պետրոսի, Ս. Յուստինոս վկայ, Ս. Իգնատիոս, Ս. Կիպրիանոս, (մեր Ս. Հայրը Գրիգոր Լուսաւորիչ), Ս. Յովհաննէս Ոսկեբերան եւ Ս. Օգոստինոս, ոչ միայն

[1] Եբր. ԺԳ. 10:

մեծապէս կը գովէին Ս. Պատարագը, այլ նաեւ կը մատուցանէին մեծ յարգութեամբ եւ ջերմեռանդութեամբ. ամենէն գիտուն, ամենէն լուսաւորեալ Սուրբերը մեր ա-տեններն իսկ, որոնց մեծ մխիթարութիւ-նը դրած էին այս մեծ խորհրդեան վրայ։ Ս. Թովմաս պատարագելու ատեն ի սիրոյն կը հալէր, Ս. Փիլիպպոս Ների, եւ Ս. Իգնատիոս չէին կրնար խորանէն զատուիլ, ինչու որ պատարագելու ատեն Արքայու-թեան ճաշակ մը կը զգային եւ կը լու-սաւորէին նաեւ Ս. Պատարագին՝ հրեշ-տակային պաշտօն մը համարելով, ինչպէս իրօք ալ է։

Բայց այնչափ զարմելի բանը որ այս ճշմարտութիւնն այսպէս աղէկ հաստա-տուած է, այսպէս վաւերացեալ է, ա-հաւասիկ կու գան Բողոքականները եւ ա-մէն բան կ'ուրանան, որպէս զի ամէն բան կործանեն եւ իրենց մեհեանէր ժանտ վար-դապետութեան աղթուէն սորվեցընեն, թէ չկայ Պատարագ, թէ հարկաւոր չէ այն-պիսի Զոհ, մինչեւ կը լրբին նաեւ ամէնք զանիկայ կռապաշտութիւն կոչել։

Ո՛վ նենգաւոր թշնամիք Յիսուսի Քրիս-տոսի եւ քրիստոնեայ ժողովրդեան խռո-վիչք։

Գոնէ ըսէք մեզի, ինչո՞ւ հարկաւոր չէ Պատարագը։ Ահաւասիկ ինչու. վասն զի Յիսուս Քրիստոս, կ'ըսեն, արդէն կատա-րեց փրկագործութիւնը, ուստի աւելի զա-

Digitized by Google

հեր մտաւորութեանը իրեն անհրաժեշտութիւն մըն է, իբրեւ թէ իրենը բաւական չէր ։ Բայց այս պատմութեան մէջ որչափ անգիտութիւն եւ որչափ չարութիւն կը պարունակուի ։ Իչ ի՞նչ ։ Գուցէ թէ Ուղղափառաց կ'ուզէն ուրիշ զոհե՞ր ընել, որովհետեւ բաւական չէ փրկագործութիւնը ։ Ո՛չ, կը մտածուցանեն Ս. Պատարագի զոհը, որպէս զի խաչին վրայ կատարուած Ս. Զոհին իրենց վրայ սեփականացուցմանը եւ պտուղին արժանի ըլլան ։ Արդ՝ պէտք է գիտնալ որ թէպէտ Յիսուս Քրիստոս իր չարչարանքովը եւ մահուամբը, ամենայն մարդկան համար արդիւնաւորեց մեզի Թողութիւն, Աստուծոյ հետ հաշտութիւն, փրկութեան համար հարկաւոր օգնութիւնները, բայց այս ամէն շնորհքները մեզի չեն օգներ՝ եթէ չեն[illegible]ձեցուներ ։ Ինչպէս Յիսուս դիպչեց պատանեկ ըսելու համար, մեծ գանձ մը, բայց աս գանձը զորն որ Յիսուս կրնար մեզի բաշխել առանց մեր կողմանէ փոյթ մ'ունենալու, չ'ուզեր մեզի մատակարարել եթէ մենք ալ մեր գործքերովը գործակից չենք ըլլար ։ Կ'ուզէ զմեզ նորէն ծնանել նոր կենաց համար՝ երբոր աշխարհք կուգանք, բայց կ'ուզէ որ ի գործ դնենք Մկրտութիւնը. կ'ուզէ թողութիւն տալ մեր մեղքերուն, բայց կ'ուզէ որ իր սուրբ օգնութեամբը ջանանք սրտանց անոնցմէ զատուիլ ։ Կ'ուզէ մեզի հետ միանալ եւ սուրբ սիրով կապուիլ, բայց կ'ուզէ որ մենք ալ

Digitized by Google

ամենայն զօրութեամբ ջանալէն երթանք ի-րեն հասնելու. թէ՛ սիրոյ գործքերով եւ թէ՛ Ս. Հաղորդութեամբ. կ'ուզէ տալ մեզի Ս. Աղբայութիւնը՝ զորն որ ինք մեզի համար արդիւնաւորեցաւ, բայց կ'ուզէ որ մենք ալ բարի գործքերով փութանք ժա-ռանգելու. այսպէս ալ մեր խնդրոյն մէջն ալ, եթէ կ'ուզէ զմեզ խաչէն Ս. Զոհին ամենայն պտղոց մասնակից ընել, կ'ուզէ միանգամայն որ մենք ալ նորոգելով այն մեծ Զոհը խորանին վրայ, խանդաղակաթ գթով, յարգութեամբ, հաւատով, սիրով յիշատակին ընենք այն ամէն բաները, որ ինք կատարեց չարչարուելով ու մեռնելով մեզի համար:

Եւ աստանկ ալ կ'իմացուի Ս. Պօղոսի այն խօսքը թէ՝ իմ մարմնոյս վրայ կը լրացնեմ Քրիստոսի չարչարանաց պակասութիւնը անոր Եկեղեցւոյն համար[1]: Կ'ուզէ ըսել որ թէ-պէտ Յիսուս Քրիստոս տալով զինքը ա-մենուն համար հատուցումն ըրաւ, այսու-ամենայնիւ կ'ուզէ որ ամէն մարդ աղօթ-քով, չարչարանքով, զոհերով նոյն հա-տուցումը իրեն սեպհական ընէ, իրեն մերձեցընելով այն աստուածային գինը եւ այսպէս մեր գործքերը չէ թէ գին կ'ըլ-լան, հապա թէութիւն եւ միջնորդ Քրիս-տոսի Փրկագործութիւնը մեզի մերձեցը-նելու:

Այս վարդապետութիւնը Յիսուսի ան-

[1] Կող. Ա. 24:

իրաւութիւն ընելու տեղ, ինչպէս կ'երազեն Բողոքականները, անոր գերագոյն պատիւ կ'ընծայէ. նախ վասնզի մենք կը ճանչնանք որ առանց Յիսուսի երբեք չէինք կրնար ունենալ այն գանձը արդեանց ու շնորհաց, որ հարկաւոր են մեր փրկութեան. եւ դարձեալ վասն զի կը ճանչնանք որ առանց Յիսուսի չէր տրուեր մեզի այն շնորհքը. եւ ոչ արդիւնքները մեզի կը մերձենային:

Երկրորդ՝ Բողոքականներուն նենգութիւնը կը խայտառակէ, որոնք այս պատճառանքով թէ՝ մեր ամէն ջանքը, մեր բարի գործքերը, մեր խորաններուն Զոհը, անարգութիւն են Խաչի Զոհին, կը կարծեն թէ ա՛լ պարտաւորութիւն չունին բան մ'ընելու, ուստի եւ իրենց փրկութեան վրայ անհոգ եւ անփոյթ կ'ապրին. յանդուգն վստահութեամբ մը Յիսուսի արդեանցը վրայ: Թէ [illegible] որչափ հեռու է Քրիստոնէական հոգիէ, կրնայ իմանալ ամէն մարդ՝ որ առողջ միտք ունէր է եւ քիչ մ'ալ Ս. Աւետարանը կարդացեր է, որ ամէն էջերուն մէջ կը յորդորէ եւ կը առաքէ զմարդիկ, որ իրենց անձանց դէմ պատերազմելով, ամէն տեսակ չարէ ետ կենան եւ որպիսի դժուարութեամբ ալ ըլլայ ի գործ դնեն ամէն տեսակ բարի գործքերն եւ առաքինութիւնները:

Ասոր համար երբոր կը զրուցեն ձեզի, թէ Պատարագի Ս. Զոհը անարգութիւն

Digitized by Google

է Յիսուսի, քանզի անոնց որ Յիսուսի անարգութիւն ընողն իրենց ապերախտութիւնն է այսպիսի մեծ բարերարութեան դէմ, իրենց նենգութիւնն է, որ անոր յարգը չի ճանչնար, իրենց չարութիւնն է, որ այսպիսի ծանր մոլորութիւններ կը յանէ եւ կը ջանայ Քրիստոնեաները այսպիսի Զոհէ մը զրկելով, բարբարոս երկիրներու վայրենիներուն եւ անբան անասուններուն կարգը դնել:

Բաւական մի համարիք միայն սոսկալի ու զզուելի այնպիսիններէն, որ այս մեծ Զոհը կը թշնամանեն. այլ ջանացէք որ ըլլաք անոնցմէ, որոնց յարգութիւնը եւ մեծարանքը չափ չունի առ այս Ս. Խորհուրդ, ինչու որ ամէն աղօթքներէ որ կարող էք ընել, անհամեմատ առաւել են Ս. Պատարագին աղօթքները. Ան ատենն է, որ կու գայ Յիսուս Խորանին վրայ. Յիսուս որ կը զո[illegible] Յիսուս որ կ'ընծայուի երկնաւոր Հօր, Յիսուս որ իր աստուածային միջնորդութեամբը բարեխօս կ'ըլլայ մեզի համար. ան ատենն է որ շնորհքները կ'անձրեւեն առատիկ առատութեամբ երկրիս վրայ եւ ամենեւին մեզի չի զլացուիր բան մը, որ հարկաւոր է մեր փրկութեան: Ո՜վ երկիրս՝ եթէ այս մեծ Պատարագին Զոհը չէր ըլլար: Գուցէ թէ Աստուած հազար անգամ աշխարհքս կործանած էր, ինչպէս ըրաւ ջրհեղեղի ժամանակ: Բայց միջնորդամայն վա՜յ մեզի, եթէ դադրելու

Digitized by Google

ըլլայ առ մեծ Ջահը մեր երկիրներուն մէջ:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Սուտ է Բողոքականութիւնը, վասնզի աստուածպաշտութիւն չունի:

Բողոքականութիւնը սուտ կրօնք մըն է, վասն զի կ'արհամարհէ ու կը մերժէ Ցիսուսի Քրիստոսի կարգադրութիւններուն շատերը, զորոնք լինքն Ցիսուս հաստատեց եւ կ'ուզէր որ եղեն ալ միշտ պահուին Եկեղեցւոյ մէջ: Այսու ամենայնիւ՝ իրենց վրայ կերպարանք մը առնելու եւ աղօտհաւատութեամբ խաբելու համար, Բողոքականները Աստուծոյ խօսքին վրայ մեծ յարգութիւն կը կեղծաւորին, կը գովեն զանիկայ, կը բարձրացընեն, կը մեծցընեն եւ կ'աղաղակեն միշտ Աստուծոյ խօսքը, Աստուծոյ խօսքը: Երանի՜ թէ սրտանց զրուցէին, որովհետեւ իրենց այնչափ շարեաց մէջ բարի բան մ'ալ ըրած կ'ըլլային: Բայց ճշմարիտն այն է, որ իրենց յարգութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ արտաքին երեւոյթ մը. որովհետեւ նոյն իսկ Աստուծոյ խօսքերուն այն ապաքինանք հարուածներ եւ եղծումներ տուեր են եւ կու տան մինչեւ ցայսօր իրենց մեկնութիւններովը, որ սոսկում կը բերէ: Իրենք են, որ Աստուծոյ խօսքին այնպիսի այլանդակ հակառակախօսութեանց եւ անճառելի հայհոյութեանց նշանակութիւն-

Digitized by Google

ներ կ՚ընծայեն. իրենք են՝ որ Աստուծոյ խօսքերը Ս. Գրոց մէջ կը կրճատեն, ամէն ազգաց նաեւ բարբարոսաց առջեւը կը նետեն՝ անոնց ճշմարտութիւն ծանուցանելու պատճառանքով: Իրենք են՝ որ այն ճշմարտութիւնը պարունակող թղթերը կ՚առնեն եւ իրենց պիտոյից նաեւ աղտեղեաց կը գործածեն: Աս է՝ որուն շատ եւ շատ անգամ փորձն առած ենք իրենց Ս. Գրոց ըսուած ընկերութիւններուն:

Բայց մեծագոյն անիրաւութիւնը որ կ՚ընեն Աստուծոյ խօսքին ան է, որ անոր մեծ մասը հաւատացեալներէն կը ծածկեն: Ի՞նչպէս: Բողոքականները Աստուծոյ խօսքը կը ծածկե՞ն: Մեզի կ՚ըսէին թէ Ուղղափառներն են որ կը ծածկեն եւ հիմայ կ՚ըսէք թէ Բողոքականներն են: Բայց իրն աս է: Բողոքականներն այն պարտապաններուն կը նմանին, որոնք պարտատէր կը ձեւանան որպէս զի պարտքերնին չվճարեն: Ահաւասիկ ինչպէս: Պէտք է գիտնալ որ Աստուծոյ խօսքը մենք ընդունած ենք Սուրբ Առաքեալներուն եւ Աւետարանիչներուն բերնէն, որոնք մեզի աւանդեցին ինչ որ նոյն իսկ Յիսուսի բերնէն լսեցին, կամ ներշնչուած էին անոնցմէ որոնք Յիսուսէն լսած էին. եւ ինչպէս որ թէ՛ Առաքեալները եւ թէ՛ Աւետարանիչներն առանձինն Հոգւոյն սրբոյ ներկայութիւնը քովերնին ունէին որ չմոլորին, ինչպէս Յիսուս իրենց խոստացած էր, այսպէս այս

Digitized by Google

շնորհքին ունեցած լուծներին մաքուր անա-
րատ եւ առանց մոլորութեան ուրիշներուն
աւանդելու։ Բայց երկու եղանակաւ նոյնը
մեզի աւանդեցին։ Մէյ մը գրելով Յիսու-
սէն լսածներնուն մէկ մասը, եւ այսպէս
ստացանք Նոր Կտակարանին Գրքերը, ու-
րիշ կերպով մը կ'ըսենք թէ նոյն Գրքերը կը
պարունակեն Աստուծոյ խօսքը եւ անոնց
անսահման յարգութիւն կ'ընծայենք։ Եր-
կրորդ եղանակն որով մեզի նոյնը աւան-
դեցին՝ քարոզութիւնն է, որ ըսել կեն-
դանի ձայնիւ։ Ինչու որ՝ ինչպէս Հոգւոյն
սրբոյ ներկայութիւնը իրենց հետ էր գրած
ատեններին, այսպէս նաեւ նոյն Հոգւոյն
սրբոյ ներկայութիւնն իրենց կ'առաջնոր-
դէր երբ որ Ս. Հաւատքը կը քարոզէին
եւ Եկեղեցիներ կը հիմնէին։ Եւ այս եր-
կրորդ եղանակաւ աւանդին մեզի Յիսու-
սի խօսքերը կը ծանուցանէին, վասն զի
Յիսուս ալ գլխաւորաբար այս եղանակը
կ'իմանար ու կ'ուզէր, երբ որ իր Առա-
քեալները կը խրկէր կենդանի ձայնիւ իր
հաւատքը սորվեցընելու, եւ գրքերէն յա-
ռաջ նոյնը մարդկան սրտին մէջ տպաւո-
րելու եւ անկելու։ Այսպէս կենդանի ձայ-
նով յայտնուած Աստուծոյ խօսքը ընդու-
նեցան ժողովուրդներն ու նախնական հօ-
վիւները, զորոնք Առաքեալները առաջնորդ
կը դնէին իրենցմէ հաստատուած Եկեղե-
ցիներուն վրայ, եւ պահեցին ամենայն
զգուշութեամբ Ս. Եկեղեցւոյ աւանդու-

Digitized by Google

թեանց, Սրբոց Հարց գրուածքներուն, ժողովքներու հրամանագիրներուն եւ հրապարակական աղօթքներու մէջ եւ երկար հատուած մինչեւ մեզի։ Եւ այս ան Աստուածոյ խօսքն է, որ մենք աւանդութիւն կ'անուանենք, վասն զի մեզի աւանդուեցաւ մեր Հաւատոյ նախնիքներէն։

Իսկ թէ այս աւանդութիւնը հարկաւոր է Ս. Կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ, բոլորովին անտարակուսելի է նոյն իսկ Ս. Գրոց ճոխութենէն։ Ս. Գիրքը չէ՞, որ կ'ըսէ Ս. Պօղոսի հետ. Ե՛ղբարք, ամո՛ւր կեցէք ու պինդ բռնեցէք աւանդութիւնները, որ սորվեցաք մեր խօսքով կամ մեր թղթով[1]։ Այս խօսքերուն վրայ Ս. Յերոնիմոս կը գրէ, թէ ուրեմն յայտնի է որ Առաքեալներն ամէն բան գրով չսորվեցուցին, այլ շատ բան առանց գրոյ։ Ս. Յովհաննէս չէ՞, որ կը հաստատէ թէ Շատ բան ունիմ ձեզի գրելու, բայց չուզեցի թուղթով ու մելանով գրել[2], այլ կենդանի ձայնով ըսել եւ այսպէս աւանդութիւն թողուլ։ Ս. Պօղոս չէ՞, որ Տիմոթէոսին կը գրէ. Ողջամիտ խօսքերու օրինակը ունեցիր, որ ինձմէ լսեցիր, աղէ՛կ պահէ այդ բարի աւանդը[3], եւ քիչ մը վար, Ինչ որ ինձմէ լսեցիր շատ վկաներով, նոյնը յանձնէ հաւատարիմ մարդիկներու, որոնք կարենան ուրիշներուն ալ սորվեցնել[4]։ Կրնա՞յ ըսուիլ աւելի յայտնի բան մը աւանդութիւնը վաւերացընելու համար։

[1] Ա. Թես. Բ. 14։
[2] Բ. Յովհ. 12։
[3] Բ. Տիմ. Ա. 13։
[4] Անդ.

Digitized by Google

Ահաւասիկ բովանդակ դաւանաբանական քննութիւնը։ Առաքեալը կը խօսի, վկաները կը հաստատեն, Ս. Տիմոթէոս նոյնը ուրիշներուն կը յանձնէ եւ անոնք ալ դարձեալ ուրիշներուն յաջորդաբար իբրեւ ժառանգական աւանդ մը, եւ այսպէս կը պահուի աւանդութիւնը բովանդակ Եկեղեցւոյ մէջ։ Այս ամենայն պարզ եւ պայծառ չէ՞։

Բայց ասկից՝ եթէ աւանդութեան մէջ Աստուծոյ խօսքը չէր պարունակուիր, հարկ կ՚ըլլայ դատապարտել իբրեւ աւանդ հաւատոյ գրեթէ ամէն հին Եկեղեցիները եւ նոյն իսկ Ս. Առաքեալներէն հաստատուածները, ինչու որ ամէնքն ալ շինուեցան կենդանի ձայնով տրուած, ոչ թէ գրաւոր խօսքով, մանաւանդ որ Նոր Կտակարանին քանի մը մասերը Յիսուսի մահուանէ վաթսուն տարի ետքն ալ գրուեցան, եւ ամէնքը մէկանց հաւաքուած եւ Եկեղեցւոյ հասարակաց չէին եղած, բայց եթէ չորս հարիւր տարիէ աւելի ետքը։ Արդ՝ թէ որ չենք ուզեր ըսել որ այն Եկեղեցիներուն բազմութիւնը, որոնք լի էին եռանդով եւ արդէն մարտիրոսներու գեղեցիկ լեգէոններ երկինք խրկած էին, ամենեւին հաւատք ունեցած չէին, վասն զի չունէին Աստուծոյ գրաւոր խօսքը, բայց եթէ աւանդութեան մէջ միայն պարունակուածը. ուրեմն հարկ է ըսել թէ աս ալ կենդանի եւ ճշմարիտ Աստուծոյ խօսքն է։

Վերջապէս ասելիք կ'ուզէք։ Թէ աւան-
դութիւնն Աստուծոյ ճշմարիտ խօսքը կը
պարունակէ, ասիկայ նոյն իսկ Բողոքա-
կաններուն վկայութեամբը հաստատուած
կը գտնենք, որոնք իրենք իրենց հակառակ
խօսելով, ինչպէս սովորական է ամէն հե-
րետիկոսներու, թէ որ մէկ կողմանէ նոյնը
յամառութեամբ կ'ուրանան՝ մէկալ կող-
մանէ կը ճանչնան եւ կ'ընդունին։ Ասոնք
իրենց հաւատքին բոլոր հիմք Ս. Գրոց
վրայ դրած են եւ կը հաստատեն թէ՝ ա-
սիկայ միայն Աստուծոյ ճշմարիտ խօսքն է։
Լաւ է. բայց կը պարտաւորին գիտնալ
մեծագոյն ապահովութեամբ թէ որոնք են
գրքերը, որ բուն ու ճշմարիտ Աստուա-
ծաշունչ Ս. Գիրքը կը կոչեն. կը պար-
տաւորին գիտնալ թէ ամենեւին ապական-
ուած չեն ասոնք, ինչու որ մեզմէ այնչափ
հեռաւոր ժամանակաւ գրուած եւ ուրիշ
այնչափ գրքերու մէջ խառնուած ըլլալով
որոնք նաեւ Ս. Գիրք կը հրատարակուին,
եթէ այդ Բողոքականները ստուգութիւն
չեն ունենար թէ՝ որոնք են ճշմարտա-
խօսները, իրաւցընէ զրկուած կ'ըլլան այն
Գրքերէն, որոնց վրայ բոլորովին իրենց
հիմք դրած են։ Արդ՝ աս ամէն բանի մէջ
ապահովութիւննին ուստի՞ է։ Մի միայն
աւանդութեան գիտելով, որ կը պահուի
Ուղղափառ Եկեղեցւոյ մէջ։ Ուստի եթէ
Ս. Գրոց գանձը ունենալ կ'ուզեն, կը
պարտաւորին Աւանդութեան ճշմարտու-

Digitized by Google

թիւնն ընդունիլ ։ Հոս սրամտեաւ իրենց շահաւոր է՝ կ'ընդունին Աւանդութիւնը. բայց՝ երբոր ընդհանրապէս ընդունելովինն շփոթութեան մէջ կ'ելլան եւ կը պարտաւորին խոստովանիլ իրենց մոլորութիւնը այնչափ անչափ պահանջմունքներուն մէջ, ան տասն նորէն կը մերժեն։ Ըսել է թէ՝ բառ քննող կը գործեն, երբոր բառ կանոնաց ճշմարտութեան վէճն երթար, այլ այնու եղանակաւ որ իրենց նախապաշարեալ խորհրդոյը համաձայն է։

Այսու ամենայնիւ հրաժարելով այնչափ գեղեցիկ աւանդութիւններէն, որոնց մէջը ճշմարտութիւնը կը յայտնեն, մանաւանդ թէ նոյները դատապարտելով, Աստուծոյ խօսքին մեծ մասը մէջէն կը վերցընեն։ Այսինքն է՝ այն ամենայն որ գրուած չէ Աւետարաններուն մէջ, բայց Առաքեալներն աւանդեցին Յիսուսէն կենդանի ձայնով լսելով այն ամենայն՝ զոր Աստուած իրենց ներքուստ ազդեց որպէս զի մեզի աւանդեցնեն, եւ իրենք ալ շատ մը ի գործ դրին Եկեղեցին հաստատելու, եւ Եպիսկոպոսներն ու Քահանաները ուսուցանելու ատեններին, զորոնք ամէն կողմ կը տեղաւորէին պարզ հաւատացելոց հօտը կառավարելու համար. այս ամենայնս մէջէն կը յափշտակեն եւ այսպէս Քրիստոնէից ժողովուրդը շատ բարձրագոյն ճշմարտութիւններէ եւ հարկաւոր բարեպաշտական գործքերէ կը զրկեն. մէկ խօսքով կը վեր-

Digitized by Google

ցուցնեն մեզի Աստուծոյ խօսքին մեծ մասը ,
այսու ամենայնիւ միշտ Աստուծոյ խօսքը,
Աստուծոյ խօսքը կ՚աղաղակեն :

Իրենք չե՛ն ուրեմն Աստուծոյ բոլոր խօս-
քը ունեցողները, որ անոր այնպիսի մեծ
մասը մերժել կը ձգեն. ուստի եւ իրենք չեն
Յիսուսի Քրիստոսի Ճշմարիտ Եկեղեցին
կազմողները, որն որ թէպէտ եւ անսահման
յարգութիւն ունի Աստուծոյ խօսքին այն-
մասին վրայ՝ որ սուրբ գրքերուն մէջ կը
պարունակուի, բայց նուազ յարգութիւն
ալ չունի միւսալ մասին, որ կենդանի ձայ-
նիւ Առաքեալներէն՝ իրենցմէ հիմնուած Ե-
կեղեցիներուն աւանդուած է եւ կը պա-
հուի սուրբ Հայրերուն կենդանի վար-
դապետութեան մէջ, զորանք Աստուած իր
Եկեղեցին կառավարելու համար դրած է :

Անկեց ուրիշ ծանրակշիռ հետեւու-
թիւն մ՚ալ կրնայ հանել, եւ է ձեր սա-
լու պատասխանը անօրէնութեան վարդա-
պետներուն, որոնք ձեզի նենգաւոր հարց-
մունքներ կ՚ընեն կաթուղիկէ վարդապե-
տութեան քանի մը կէտերուն վրայ : Ո՞ւր
գրուած է ձեզի կը հարցընեն, Ս. Աւե-
տարանին մէջ թէ՝ օրինակի համար, ծոմ
պահելը հարկաւոր է : Ո՞ւր գրուած է թէ՝
կը պարտաւորինք Պատարագ տեսնել : Ո՞ւր
գրուած է թէ՝ հարկ է Եկեղեցի երթալ,
խորհուրդներ ընդունիլ եւ այնչափ բարե-
պաշտութեան գործքեր կատարել : Եւ դուք
պէտք է պատասխան տաք. թէ այս ամե-

նոյն բոլոր բաւականին պայծառ գրուած է Նոր Կտակարանին մէջ կարդալու աչք ունեցողներուն համար. բայց եթէ գրուած ալ չըլլար, միտս չէր առներ. վասնզի Աստուծոյ խօսքն է, զոր աւանդեցին Առաքեալները Եկեղեցւոյ եւ Եկեղեցին մեզի սորվեցուց: Եւ Աստուծոյ խօսքը, որ կու գայ կը հասնի մեզի աս ճամբով, այնչափ անսխալ է՝ որչափ անսխալ է անիկայ, որ Նոր Կտակարանին մէջ գրուած է: Ուստի եթէ սրբապիղծ է ով որ չ'ընդունիր կամ կը մերժէ Ս. Գիրքը, հաւասարապէս սրբապիղծ է ով որ չ'ընդունիր ու կը մերժէ Աւանդութիւնը:

Բայց կ'ըսեն Բողոքականները, թէ Ս. Գիրքը կը դատապարտէ զԱւանդութիւնը: Եւ դուք պատասխան տուէք անոնց, թէ անիրաւութեամբ կը ստեն: Բոլորովին ասոր հակառակ Ս. Գիրքը կը գովէ կը յանձնէ մեծապէս: Ս. Պօղոս կ'ուզէ որ աւանդութիւնները զգուշութեամբ պահուին եւ ոչ որ ուրիշ վարդապետութիւն մ'ընդունի, բաց անկէց որ ինք կենդանի ձայնով սորվեցուցեր էր, եւ թէ քանի մը վարդապետութիւններ ալ ինք չէր ուզեր գրով, այլ միայն կենդանի խօսքով աւանդել:

Եւ եթէ անգամ մը Յիսուս Քրիստոս փարիսեցիները յանդիմանեց, որ օրէնքը զանց կ'առնէին որպէս զի իրենց աւանդութիւնները պահեն[1]. Յիսուսի խօս-

[1] Մատթ. ԺԵ. 3, եւ հետեւ.

քը ամենուրեք առաքելական աւանդու-
թեանց համար չէր, որոնց վրայ հիմայ կը
խօսինք. կը խօսէր Յիսուս քանի մը ա-
վորութիւններու վրայ, որ ժողովուրդն ա-
ւելորդապաշտութեամբ կը կատարէր ա-
ստուածային ճոխութեան դէմ։ Ի՞նչ գե-
ղեցիկ բան. որովհետեւ կը դատապարտուի
ժողովրդեան մէջ մնած զեղծում մը,
հարկ է նաեւ ջնջել ամենայն օրէնքները
որ ժողովրդեան համար արուած են։ Յի-
սուս Քրիստոս կ՚արգելէ Հրէից մէկ քա-
նի սովորութիւնները, զորոնք պահելու
համար Աստուծոյ օրէնքը ոտքի տակ կ՚ա-
նէին, սակայն կը հաւանեցնէին Բողոքական
ուսուցիչները՝ թէ ուրեմն ալ պէտք չէ
ընդունելու Առաքելոց ամենասուրբ վար-
դապետութիւնները, որոնք բոլորովին հա-
մաձայն են աստուածային պատուիրաննե-
րուն։ Բայց՝ խենթի խօսք չէ՞ ասիկայ։ Այո՛
անանկ է։ Մենք իբրեւ Առաքելական ա-
ւանդութիւն ուրիշ բան չենք ճանչնար,
բայց եթէ այն աւանդութիւնները՝ որոնք
ամենայն ճշդութեամբ այնպէս ճանչցուած
են ի Հարց, ի Վարդապետաց եւ Ս. Եկե-
ղեցւոյ յիշատակարաններէն։ Մենք զանոնք
ժողովրդէն չենք առնուր, այլ նուիրական
Հովիւներէն։ Մենք զանոնք չենք ընդու-
նիր, երբ հակառակ են Աստուծոյ խօսքին
որ Ս. Գրոց մէջն է, որովհետեւ Աստու-
ծոյ խօսքը հակառակ Աստուծոյ խօսքին
չի կրնար ըլլալ։ Մենք զանոնք չենք ընդու-

Digitized by Google

նիր՝ բայց եթէ Ս. Եկեղեցւոյ ճոխութե-նէն, որն որ չէ կրնար սխալել ճշմարտու-թեան պահպանութեան մէջ, զորն որ Յի-սուսէն ընդունած է։ Ասոր համար այն աւանդութիւնները նաեւ Ս. Գրքէն կը վաւերացուին, որ զմեզ կը պարտաւորէ ան-սալ Եկեղեցւոյ մեր ամէն տարակոյսնե-րուն մէջ։

Արդ՝ աւանդութիւնը չընդունիլը ա-պատճառանքով որ Յիսուս Քրիստոս ար-գելեր է քանի մը Հրէից սովորութիւննե-րը, որ զեղծմամբ եւ անկարգութեամբ ժողովրդեան մէջ մտած էին եւ աւելի եւս անկարգութեամբ ի գործ կը դրուէին, բո-լորովին չգիտնալէն յառաջ կու գայ թէ ինչ է Աւանդութիւնը, Յիսուսի խօսքե-րը ծուռ իմանալ է, եւ պատճառանք խնդրել մըն է իրենց անհնազանդութիւնը եւ ապստամբութիւնը ծածկելու համար։

Ուրեմն անտարակուսելի կը մնայ թէ՝ Բողոքականները Աւանդութիւն չընդունե-լով, չունին ամէն Աստուծոյ խօսքը եւ չընդունելով ամէն Աստուծոյ խօսքը՝ չեն եւ չեն կրնար ըլլալ ճշմարիտ Եկեղեցի Յի-սուսի Քրիստոսի։

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

Սաստ ի Բողոքականութիւնը, կամ զի կը գործադրուի ծածուկ ու դաւէք:

Յիսուս Քրիստոս աշխարհք եկաւ՝ աշխարհքս նորոգելու համար. ու վախճանաւն գլխաւորաբար պատերազմել բոլոր անիրաւ մոլութեանց դէմ, որ են հպարտութիւն, ագահութիւն եւ զգայականութիւն: Բայց աս մոլութիւնները ինչպէս կրնանք ճնշել ու յաղթել՝ Ուրիշ կերպով կարելի չէ՝ բայց եթէ պատերազմելով առաքինութեամբ եւ մահացուցմամբ: Ասոր համար բոլոր Ս. Աւետարանը մշտնջենաւոր խրատ մըն է՝ մեր կամքը, մեր մոլութիւնները, մեր ցանկութիւններն ուրանալու: Ով որ ասիկայ չէ իմացեր, անիկայ սուրբ Աւետարանէն եւ Յիսուսի վարդապետութենէ բան մը իմացած չունի:

Ասկէ մարդ կը տեսնէ ուրեմն որ հարկաւոր է աս վախճանիս համար ապաշխարանք քաշելը, որպէս զի թէ՛ Աստուծոյ հաստատուած մ'ըլլայ մեղաց համար, զոր այս կիրքերը մեզի գործել տուին, թէ՛ ջնջելու վրանիս մոլութեանց ունակութիւնները, եւ թէ՛ աւելի եւս ճնշելու մարմինը, որ ամբարտաւանութեամբ կ'ըմբոստանայ, եւ եթէ չասանձուի զմեզ ամէն անսակ չարեաց մէջ կը տանի կը ձգէ: Ասոր համար Յիսուս Քրիստոս մարմնոյ մոլութեանց դէմ աւանդեց ծոմապահքը հրա-

Digitized by Google

մայեց ։ Մեզի յայտնել տալու թէ՝ դեռ ոչ մը առաքեալներ (եւ ասոնք են Հայոց վճռային հաստատուն զգայականութեան առաքեալնե-րը) խօսեր չեն հանդերձ՝ ինչ որ ողջունել ա-պահելով[1]. Ծանուցանէ մեզի թէ՝ երբոր փեսան [illegible] հետ անդամ ըլլայ, այսինքն է՝ երբոր ինք իր տեսանելի ներկայութիւնը մեզմէ հեռացընելու ըլլայ, ան ատենը պահք պիտ'որ բռնենք[2]. եւ ենթադրելով այս պարագը՝ մեզի խօսիլ տալու, թէ պահք պահելու ատեններս պէտք չէ ընենք ինչպէս կ'ընէին Փարիսեցիները, որ երեսնին կը մրոտէին ե-րեւնալ կը ներկայանային, որպէս զի պահք պա-հելնին ցուցընեն մարդոց. հապա պէտք ենք ուրախութեամբ ընել, իբրեւ թէ բանի զուարթութեամբ մը, որպէս զի չերեւայ թէ շատ է Աստուծոյ ըրածնիս այսչափ քիչ բան իրեն ընծայելով[3]:

Բայց ասկէց՝ որովհետեւ ինքն Յիսուս ուզեց ամէն բանի մէջ մեզի օրինակ ըլլալ, թէպէտ եւ իր անձին համար ամենեւին հարկաւորութիւն չունէր պահոց, վտանգի եւ ոչ վտանգի մէջ կրնար իյնալ փոր-ձուելու կամ հրապուրուելու իր ամենա-սուրբ մարմնէն, այսու ամենայնիւ անա-պատ քաշուեցաւ եւ հոն անցուց քառա-սուն օր եւ քառասուն գիշեր ամենախիստ ծոմապահութեամբ ։ Այս պատուիրաննե-րէն եւ աս օրինակէն Եկեղեցին սորվելով

[1] Մարկ. Բ. 28
[2] Մատթ. Թ. 15
[3] Մատթ. Զ. 16։

կարգադրեց սուրբ ծոմապահութիւնը, եւ երկու եղանակաւ ըրաւ: Աւելի՛ խստու-պատուիրեց Մեծ պահոց, Յիսնակաց, Չորս եղանակներու եւ ուրիշ քանի մը օրերու ծոմապահութիւնը, որոնց մէջ ուզեց որ թէ՛ մսեղէն չճաշակենք եւ թէ՛ օրուան մէջ անգամ մը միայն ճաշակենք, թէ-պէտ եւ աս ալ ետքէն չափաւորեց. իսկ աւելի մեղմ եղանակաւ հրամայեց պահել Ուրբաթ ու Շաբաթ[1] օրերը, ուր մսեղէն չճաշակելը հաստատուն բանեց, բայց մեր ազատութեան թողուց շատ անգամ ճաշակելը:

Արդ՝ ըստ ինքեան առնէք աւելի ի՞նչ իրաւացի եւ ի՞նչ աւելի պատշաճագոյն բան կայ Քրիստոնեայ ժողովրդեան, եւ համաձայն Յիսուսի կամացը: Կարելի՞ է ուրեմն տարակուսիլ, որ Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցւոյն չըլլայ անիկայ, որ կը հնազանդի այս պատուիրաններուն եւ կը նմանի աս օրինակներուն: Ի՞նչ ըսենք ուրեմն Բողոքականներուն, որ ո՛չ հնազանդիլ եւ ո՛չ հետեւիլ կ'ուզեն:

Բայց Յիսուս Քրիստոս ըրաւ, կը զրու-

[1] Հոս գրուածները արեւմտեան Եկեղեցւոյ համար են: Բայց յայտնի է որ Արեւելեան Եկեղեցին ալ նոյնը կը պահէ բոլոր էական մասին, թէպէտ եւ եղանակին տարածութեան եւ օրերուն կողմանէ կը տարբերի: Բայց թէ՛ Արեւելեան եւ թէ՛ Արեւմտեան եկեղեցիք կը վկայեն որ ծոմապահութիւնը Եկեղեցւոյ հին ծէսն է: Ծ. Թ.

Digitized by Google

ցեն Բողոքականները, թէ՝ ինչ որ բերնէն կը մտնէ չէ մարդը պղծողը, այլ այն որ բերնէն կ'ելլէ[1], այսինքն է՝ անէծք, հայհոյութիւնք, անիրաւութիւնք, ատելութիւնք: Այո՛, Յիսուս Քրիստոս ըսաւ սա խօսքերը. բայց ասոնք շատ հեռուն են սուրբ ծոմապահութիւնը դատապարտելէն: Ասիկայ իմանալու համար պէտք էք գիտնալ որ Հրեաները, որոնք միշտ մարմնաւոր ու ապուշ տեսութիւն մ'ունէին, մտքերնին դրած էին որ եթէ տեսակ մը արգելուած կերակուրներ ուտելու ըլլային, այս կերակուրները նիւթապէս հոգին կ'աղտոտէին, իբրեւ թէ հոգին ա[illegible]ական բան մըն էր, որ կերակրով կամ ըմպելիքով կրնար աղտոտել: Տէրն մեր սա խաբէութիւնը մտքերնէն հանելու համար, ըսաւ իրենց թէ՝ կերուած բանը նիւթապէս չ'աղտեղեր, հապա ան որ կ'աղտեղէ՝ անօրէն յօժարութիւններն եւ սրտի չար կամքն է: Ասիկայ ամենաստոյգ է: Բայց Կաթողիկեայք երբեք չըսին թէ կերակուրը նիւթապէս հոգին կ'աղտեղէ. ոչ, ասոր ներհակ կը սորվեցընեն՝ թէ ծոմն ու պահքը աւրուելու [illegible]ան հոգին աղատողը, անհնազանդութիւնն է, որով մարդիկ Եկեղեցւոյ եւ Յիսուսի կամքին դէմ կը գործեն. ապաշխարանք քաշել չուզելը, երբոր հրամայած է՝ հրամայելու օրինաւոր իշխանութիւն ունեցողը. Յիսուսի օրինակներուն հետեւիլ չուզելն է, որն որ

[1] Մատթ. ԺԵ. 11:

Digitized by Google

նոյները աշխարհքիս վրայ թողուց որ մենք ալ հետեւինք։ Այս յանցաւոր եւ [illegible] կամքըն է՝ որ կ'արատէ ու կը պղծէ սիրտը եւ աստուածային Մեծվայելչութիւնը կ'անարգէ։ Ուստի՝ երբ որ կը լսէք, որ կ'ըսեն ձեզի թէ ինչ որ բերնէն կը մտնէ՝ ան չի պղծեր, առանց պատասխան տուէք՝ թէ ինչ որ կը մտնէ Աստուծոյ կամացը դէմ, անհնազանդութեամբ Յիսուսի Քրիստոսի հրամանացը եւ առաքելութեան հօտում, այն կը պղծէ եւ անանկ կը պղծէ որ դժոխքի յաւիտենականութեան արժանի կ'ընէ։ Ով որ Եկեղեցւոյ չէ լսեր, ըլլայ Հեթանոսի եւ Մաքսաւորի պէս քեզ, կ'ըսէ Յիսուս։ Եւ այնչափ ճշմարիտ է, թէ [illegible] չենք հաւատար անմաքրութեամբ որ կերակուրը կը պղծէ զհոգին, մինչեւ Եկեղեցին նոյնը հրամայած թոյլ կու տայ, եւ Եկեղեցին երբեք թող չէր տար՝ եթէ մեղք ըլլար։

Իսկ թէ ով է ճշմարիտ միտքը Յիսուսի խօսքին, պայծառ կը տեսնուի Անոր գործքէն. ինչու որ եթէ ինք ծոմապահութիւնը դատապարտել կ'ուզէր, ինչպէս կ'ըսեն Բողոքականները, ինչո՞ւ ինքն ալ կը պահէր։ Ուրեմն Յիսուս կը հրամայէ բան մը եւ ետքէն ինք ուրիշ բա՞ն կ'ընէ։ Ինչո՞ւ պահեց Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ։ Ինչո՞ւ պահեցին Սուրբ Առաքեալները, ինչպէս ունինք Ս. Գրքէն։ Ո՛չ, միթէ Առաքեալները չէի՞ն գիտեր որ Յիսուս ծոմապահութիւնը արգելեր է։ Թո՛ղ դատա-

Digitized by Google

պարտին ուրեմն թէ կը համարձակին, թող դատապարտեն աստուածային Փրկիչը իր Առաքեալներովը եւ կամ լռեն որ Ս. Եկեղեցին անոնցմէ առնելով շարունակէ իր ծոմապահութիւնները:

Թերեւս կը բաղձաք գիտնալ թէ՝ ո՞րն է ճշմարիտ պատճառը, որուն համար Բողոքականները եւ [illegible] մարդիկ այնչափ ծոմապահութեան դէմ կը պոռան կը կանչեն: Ահաւասիկ այս է: Անսահման սէրն զոր ունին իրենց մարմնոյն. ասոնք երբեք չհանդուրժեն Առաքելոյն խօսքը որ կ՚ըսէ, թէ որոնք որ Յիսուսի Քրիստոսի են [illegible], անոնք իրենց մարմինը իր մոլութիւններովը ու ցանկութիւններովը խաչ հանեցին[1], եւ ոչ ալ իմացան նոյն Առաքելոյն գործքը երբ կ՚ըսէր թէ. Ես իմ մարմինս կը ճնշեմ եւ կը ծառայեցնեմ:

Իրենք ողորմելի ստրուկներ են իրենց հաճոյքներուն ու հեշտութեանը, եւ ասոր համար չեն կրնար տանիլ որ Քրիստոնէից մէջ խօսուի վշտամբերութեան, մահացուցման, ծոմի եւ ապաշխարութեան վրայ: Եւ որովհետեւ շատ ամօթալից բան մը կ՚ըլլար բուն պատճառն յայտնելը որ զիրենք կը մղէ, հնարք մը կը փնտռեն ըսելու թէ Յիսուս Քրիստոս ծոմապահութիւնն արգելեր է:

Բայց դուք թող տուէք ըսեն ինչ որ կ՚ուզեն եւ մի խռովիք. վասնզի Աստուած

[1] Գաղ. Ե. 24:

զիտէ ժամանակը իրենցմէ համար պահան-ջելու ծառայապահութիւնն ուրախութեան համար. եւ հաստատուն կեցէք ծառայապահութեամբ եւ նոյնը յարգելու մէջ, ջանացէք միշտ առնել եւս ճշմարիտ Հաւատքը սիրել, որ Յիսուսի նմանելով, քաղած առաքինութիւն-ներովը, նոր ցոյց մը կու տայ իր ճշմար-տութեանը։

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Սուրբ ի Բողոքականութիւնը, կեանքին վերջին ժամանակ մէջ անյոյս կը վերջէ։

Մարդ ցորչափ առողջ, արթուն եւ ծաղ-կեալ վիճակի մէջ է, անհոգութեան կերպ մ'ունի մտածելու, զորն որ շատ անգամ կը փոխէ, երբ որ շարիքները, դժբախտու-թիւններն վրան կը թափին։ Բայց առաւել զարմանալի փոփոխութիւնները կը հանդի-պին մահուան ժամուն մէջ։ Ի՞նչ է ասոր պատճառը։ Ա՛յն է որ մարդ իր կեանքին եւ աշխարհքին անխելք ուրախութիւննե-րէն բաժանուած ատեն՝ կը մտնէ ինք զին-քը, իր պարապերը արդարութիւնն ու-ճշմարտութիւնը. Եւ երբոր Աստուծոյ ձեռքէն կը տանջուի, ան ատեն Անառակորդ-ւոյն բանը կ'ընէ, ինք իրեն կու գայ ու-կ'ըսէ. Ո՜հ, հիմայ կը յիշեմ չարիքները՝ որ ըրի իմ մեղքերը որ գործեցի[1]։ Այո, ճրագն որ կը վառի մահուան անկողնոյ քովը, կը ցուցնէ

[1] Ա. Մակ. Զ. 12։

Digitized by Google

չնաս խօսուածներ եւ կը ծագէ այնպիսի կեն-
դանի լոյս մը, որ իրենը կենդանութեա-
նը մէջ սեւեռուածէն՝ բոլորովին տարբեր
կ'երեւան: Եւ վճիռը որ մահն տանց վրայ
կը կարէ, նոյն իսկ Հոգին Սուրբ կը հաս-
տատէ, Ո՛վ մահ, ի՞նչպէս քեզ յիշելն կու դառ-
նացուցանես[1]: Լսեցէք ուրեմն մահուան
այլ եւ այլ վճիռներն, որ կու տայ սա
խնդրոյն մէջ:

Երբեք մէկը գտնուա՞ծ է, որ մահուան ժամուն մէջ զղջացած ըլլայ Կաթողիկեայ ըլլալուն կամ Բողոքականութիւնն ընդունած չըլլալուն վրայ: Եկէք, ըսէք, երբեք եղա՞ծ է Ուղղափառ մը, որ զղջացած ըլլայ ամէն բանի մէջ եւ ամէն եղանակաւ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ հնազանդ, Ս. Քահանայապետին հպատակ ըլլալուն, ամէն տեսակ սուրբ խորհուրդներն ընդունելուն, Եկեղեցւոյ մէջ աղօթելուն, ամենասուրբ Կոյսը յարգելուն, Սուրբերը պատուելուն, ծոմապահութիւն ընելուն, ապաշխարութիւնք քաշելուն եւ Կրօնքի ամէն բարի կրթութիւնները կատարելուն վրայ: Ըսէք համարձակ, գտա՞ք մէկը՝ որ այս ամէնոյն զղջացած ըլլայ. այսինքն՝ ճշդիւ այս սահմանի ժամուն մէջ իր Ուղղափառ ըլլալը ուրացած ըլլայ, հրաժարած ըլլայ եւ իր փրկութիւնը ապահովցընելու համար Բողոքականներու չորհքը խնդրած ըլլայ: Բացէք բոլոր գրքերը, կարդացէք ամէն պատմու-

[1] Սիրաք. ԽԱ. 3:

թիւնները, այս դէպքը երբեք գիտնալիքներ չ'ելլեր :

Բոլորովին ատոր ներհակը, մէկ որ աղէկ ի գործ դրած է ազգը Ուղղափառ. Հաւ-ատքը, այն ժամանակին մէջ աւելի եւս սեր-տիւ կը կապուի անոր հետ, անդադար ինքզինքը Յիսուսի, Ս. Կուսին, Սուրբերուն կը յանձնէ, Ս. Խորհուրդները, Եկեղեցւոյ ամէն օրհնութիւնները կը խնդրէ եւ անոնց մէջ կը գտնէ այն օգնութիւնները, որ իրեն կը մատուցանէ իր բարեգութ Մայրը. կը գտնէ փրկարար քաղցրութիւն մը, քաղցր համեմակերպութիւն մը, մինչեւ նաեւ ճաշակ մը անոր ուրախութեան, եւ կը մեռնի օրհնելով զԱստուած Ուղղափառ ապրելուն համար եւ կը բաղձայ մեռնիլ ինչպէս ապրած էր։ Եթէ կան անոնք որ այն ատեն խղճի խայթ կ'ունենան, պատճառը Ս. Եկեղեցւոյ պատուիրաններն ըստ բաւականին աղէկ չպահելնուն համար է։ Անիկայ ստոյգ, հանապազօրեայ եւ ամենական դէպք մըն է, որուն դուք ալ հազար անգամ վկայ եղած էք։ Արդ՝ ասոր ինչ կ'ուզէ ըսել։ Այն վայրկեանը ալ ծաղրելու, ծիծաղելու ատեն չէ. կ'ուզէ ըսել ուրեմն թէ մահուան անկողնոյ մէջ մեռնիող կը տեսնուի, թէ Կաթողիկեայ Կրօնքը միայն է որ կը բանայ փրկութեան ճամբան։ Պրունշուայկի Ուլրիկոս իմաստուն դուքսը ան պատճառաւ շարժեցաւ Բողոքականութիւնը ձգելու եւ Կաթողիկէ Կրօնքը ըն-

Digitized by Google

գաւառները։ Հաստատուն կերպով ուրեմն այս կղզիներուն մէջ, որ ձեզի այն վայրկեանին մէջ այնչափ վստահութիւն կու տայ։

Եթէ մահուան անկողնոյ մէջ Կաթողիկեայ մը երբեք չէ զղջացեր խիստ ճշգրտութեամբ իր Կրօնքը պահելուն, եւ երբեք չէ՛ ուզեր Բողոքական ըլլալ իր փրկութիւնն աւելի եւս ապահովցընելու համար. գուշակէ թէ նոյնը պատահած է նաեւ Բողոքականներուն։ Ո՛հ. իրենցմէ քանիներն տեսաք ներհակ բաղձանքին Ուղղափառ ըլլալ նոյն ահաւոր վայրկեանին մէջ, իրենց կրօնքին վրայ ապահովութիւն մը չունենալով։ Մինչեւ Հենրիկոս Ը. այն ժամանակը որ այնչափ հակառակութիւններ սերմանեց Աստուծոյ Եկեղեցւոյն մէջ, վերջին ժամերուն մէջ խղճմտանքին խայթերը հանդարտեցընելու միայն ուզեց նորէն Կաթողիկեայ՝ Ուղղափառ ըլլալ, թէպէտ եւ աղէկ չէր գիտցուեր թէ բանը ինչպէս գնաց։ Քրիստոնէից հիւանդանոցներու մէջ շատ անգամ՝ կը պատահի որ խեղճ Բողոքականները, այն վերջին վայրկեաններուն մէջ Աստուծոյ շնորհքէն շարժելով եւ յաւիտենականութիւնը առջեւնին ունենալով, կ'ուզեն մեզմէ ըլլալ։ Մինչեւ՝ Սեւաստոպոլի վերջին պատերազմին ատենը, շատ դէպքեր պատահեցան, որ՝ խեղճ զինուորները կը խնդրէին այս մեծ շնորհքը եւ կ'ընդունէին Կաթողիկեայց միանալու. եւ այս ա-
[illegible]

*10

թագինեայ մը երազից երբեք այն փերզէն-ժամանուն մէջ Բողոքական ըլլալ։ Այս ամենայն ի՞նչ կ'ուզէ ըսել։ Ո՛հ, մահուան ծերացն խրատուցքնէ մեծ լոյս կը ծագէ։

Բայց ի՞նչ պատահեցաւ մահուան ատենն անոնց որոնք ուղղափառութիւնը ձգելով Բողոքական եղած էին։ Շատերը մեռան յայտնի նշաններ ցուցընելով իրենց դատապարտութեանը, անոնք ալ զղջացան եւ իրենց մոլորութիւնէն ետ դարձան հրապարակաւ խոստովանելով որ մոլորեցան, պատուախնդրանաց զանուեցան, եւ թողութիւն խնդրեցին տուած գայթակղութեանց համար։ Լուտերը՝ գինէմոլութեան անկարգութիւններէն եւ ոճիրներէն ետքը գրեթէ յանկարծակի մեռաւ իրիկ. առառուն մը, եւ քիչ մը ետքը այնպիսի զարշահոտութիւն կը տարածէր, որ կապարէ սնտուկի մէջն ալ փակուած ըլլալով անկարելի էր տանիլը։ Կալվինն փչեց հոգին որդերը զարշահոտ մարմնոյն վրայ կրելով եւ այնպիսի յուսահատական աղաղակներով ու հայհոյութիւններով, որ նոյն իսկ իր Բողոքականներուն վկայութեամբը տակաւ կը բերէր։ Զուինկլիոսի համար կ'ըսէր Լուտեր, թէ պատերազմին խողխողեց զանիկայ իր հայհոյութիւններուն համար։

Չարաչար Եղիսաբէթ Թագուհին իւր զինքը աղաղակելը կը կանչէր ու կ'ըսէր. Լաւ մը դժոխքին պարտանոցին վրայ. եւ մեռաւ սեւամաղձութեամբ եւ դառն յուսահա-

տութեանց։ Սփալլութիւն՝ Լուտերի ներքին բարեկամք կեանքը փնտռացուց՝ խղճի խաղ-թերէն ու յուսահատութենէ մաշելով՝ եւ մինչեւ խելքն ալ կորսնցուց։ Յուսա-տոր Յովհաննու մեռաւ յուսահատելով Աստուծոյ ողորմութենէն։ Մաթեւոսս կենաց վերջին տարին անցուց խղճի խայթերու եւ վախերու մէջ յուսահատութեամբ։ Հաշտակաւոր Պիրանենդալիս անդադար կը զղջացեր թէ դատապարտութեան մէջ ինկած է՝ սուտ վարդապետութիւն մը պաշտպանելուն համար եւ միաբանութեան վայրկենի մէջ ինք զինքը պատուհանէն վարնետեց։ Վեց տարի ետքը մեռաւ եղբայրն ալ նոյն մոլորութեանց մէջ թաթխուած։ Համբաւաւոր Քէննի կենաց վերջին տարին անցուց միշտ լալով ու հեծկլտալով։ Ուրիշ շատերն ալ մեռան խենթանալով։ Եթէ այս հերետիկոսութեանց գլխաւորներուն, ամէն սոսկալի մահերը ձեզի պատմել ուզէի, զձեզ սոսկումի ահու դողով եւ սարսափման մէջ կը ձգէի[1]։

Իսկ սոսկալի այն վատա ուրացողները մահուան սոսկալի վայրկեանին մէջ, պիտի՛ որ յիշէին Ուղղափառ Եկեղեցւոյ ամէն վարդապետութիւնները, առաջին Սուրբ Հաղորդութիւնը որ ընդունեցան անմեղութեան վիճակի մէջ, խոստովանութիւնները, Պատարագները եւ ամէն օգնութիւնները որ միշտ գտան մէր մէջը, եւ ո՜հ ան

1 Տես Փիլլոնէ, Պատճառ հաւատոց Ս. Գ. Դ. Զ։

Digitized by Google

ատեն ի՜նչ խայթեր, ի՜նչ ցաւեր, ի՜նչ վախեր պիտ'որ չկրեն։ Ան ատենն է, որ Տիրատաթիլի, Տէ-Մանքեթիսի, Պարեկլայի եւ ուրիշ վարդապետներուն գրուածներու ընթերցուածքէն շատ ու շատ պարբերներ բառեր հարկաւոր պիտ'որ ըլլային [illegible] մխիթարելու։ Ան ատեն պիտ'որ տեսնէին, թէ ամենայն ինչ համբաւոր պատարագնին մէջ եղած էր իրենց կիրքերէն խաբուելով, եւ եթէ կարող եղան մոլորեցընել զմարդիկ, երբեք չկըրցան խաբել ոչ զԱստուած եւ ոչ իրենց խղճմտանքը։

Այսպէս անոնք որ վերջին ժամանուն մէջ Աստուծմէ դարձի շնորհքին ընդունեցան, այնպիսի ցաւ, այնպիսի տագնապներ կրեցին, որ երբեք չէին կրնար համբերել. Աստուծմէ եւ մարդիկներէն անդադար թողութիւն կը խնդրէին այն զարհուրելի մեղքին համար որ գործած էին Ս. Հաւատքնին ուրանալով։ Արդ՝ այս ամենայն ի՞նչ կ'ուզէ ըսել։ Կ'ուզէ ըսել, ինչ որ Մելանքթոն Բողոքականը իր մօրը ըսաւ։ Այս բարեկինը խնդրեց իր որդիէն, որ այնչափ նոր կրօնքին մեծ վարդապետն ըլլալուն վրայ կը պարծենար, ե[illegible]աբերայ քարոզութիւններովը այնպիսի շշուկ հանած էր, որ ըսէ իրեն անկեղծութեամբ, կաթողիկեայ ըլլա՞լը աւելի աղէկ էր, չէ նէ Բողոքական։ Մելանքթոն պատասխան տուաւ թէ լաւ է կաթողիկեայ մնալը, ինչու որ (միտ դրէք պատճառին) Բողոքականութիւնը աղէկ էր

ապրելու համար, բայց մեռնելու համար լաւագոյն էր կաթողիկէ կրօնքը։ Իմացա՞ք հիմայ։ Զգայութիւնները գոհ ընելու, կիրքերը բորբոքելու եւ ըստ քմաց ապրելու համար աղէկ է Բողոքականութիւնը, որ ամենեւին ոչ խստավարութեան, ոչ Հաղորդութեան, ոչ Եկեղեցւոյ, ոչ Պատարագի, ոչ ծոմապահութեան հոգ ունի եւ այլն եւ այլն։ Բայց այն սոսկալի վայրկենին համար, որ մէկը Աստուածային Դատաստանին առջեւը պիտի՛ որ ելլէ, ուր յաւիտենականութեան մէջ պիտի՛ որ մտնէ, ուր հոգին՝ պիտի՛ որ տայ իր ամէն գործերուն, ուր վճիռ պիտի՛ որ ընդունի կա՛մ յաւիտենական վարձուց եւ կա՛մ յաւիտենական տանջանքներու, այն վայրկենին համար լաւագոյն է Ուղղափառ Կրօնքը։ Արդ՝ ինչո՞ւ համար աշխարհք եկած են, բայց եթէ երջանիկ յաւիտենականութիւնը ստանալու։ Ո՞ր կրօնքն ուրեմն պէտք է ընդունինք։ Այն կրօնքը միայն որ մխիթարութիւն կու տայ մահուան ատեն, ապահովութիւն հանդերձեալութեան մէջ եւ կը պատրաստէ յաւիտենական կեանք։

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Խաբէութիւնք, որոնցմով ներս կը մտնէ Բողոքականութիւնը։

ԳԼՈՒԽ Ա.

Առաջին խաբէութիւն։ Առաքինութիւն ու ուղղութիւն ձեւացընել։

Եթէ սատանան ցուցընելու ըլլար որ երեւելապէս կը փորձէ զմարդիկ, ամենեւին բան մը չէր կրնար ձեռք ձգել, ինչու որ ամէնքն ալ Ս. Խաչին նշանովը կը զինուորէին եւ զինք կը հալածէին։ Այսպէս Բողոքականները որ ձեր հոգիները կ՚ուզեն մոլորեցընել, եթէ ցուցընելու ըլլային ձեզի իրենց վարդապետութեանց ամէն գարշութիւնն ու աղտեղութիւնը, ամենեւին բան մը չէին կրնար վաստըկիլ. ասոր համար բոլորովին ուրիշ կերպ կը կեղծաւորին եւ սուրբերու նմանութիւն ու կերպարանք կ՚առնեն զձեզ խաբելու համար։ Ասոր մէջ կը նմանին հին հերետիկոսներուն, որոնք միշտ ի գործ դրին, ինչպէս կը վկայեն հին Հարք, ամէն տեսակ խաբէութիւն իրենց վախճանին հասնելու եւ այսպէս կը ստուգեն Յիսուսի Քրիստոսի խօսքը, թէ առջեւնիդ կ՚ելլեն ոչխարի մորթով, բայց ներքուստ յափշտակող գայլեր են։

Digitized by Google

ապրելու համար, բայց մեռանելու համար լաւագոյն էր Կաթողիկէ կրօնքը: Խաչեալին հետեւիլ: Զգայութիւնները զոհ ընելու, կիրքերը բորբոքելու եւ լաւ քէֆով ապրելու համար պէտք է Բողոքականութիւնը, որ ամենեւին ոչ Խոստովանութեան, ոչ Հաղորդութեան, ոչ Եկեղեցւոյ, ոչ Պատարագի, ոչ ծածկապահութեան հոգ ունի եւ այլն եւ այլն: Բայց այն սոսկալի վայրկենին համար, որ մէկը Աստուածային Դատաւորին առջեւը պիտի՛ որ ելլէ, ուր յաւիտենականութեան մէջ պիտի՛ որ մտնէ, ուր համա՛ր՝ պիտի՛ որ տայ իր ամէն գործքերուն, ուր վճիռ պիտի՛ որ ընդունի կամ յաւիտենական վարձուց եւ կամ յաւիտենական տանջանքներու, այն վայրկենին համար լաւագոյն է Ուղղափառ Կրօնքը: Արդ՝ ինչո՞ւ համար աշխարհք եկած են, բայց եթէ երջանիկ յաւիտենականութիւնը ժառանգելու: Ո՞ր կրօնքն ուրեմն պէտք է ընդունինք: Այն կրօնքը միայն որ մխիթարութիւն կու տայ մահուան ատեն, ապահովութիւն հոգեվարութեան մէջ եւ կը պատրաստէ յաւիտենական կեանք:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Խաբէութիւնք, որոնցմով ներս կը մտնէ Բողոքականութիւնը։

ԳԼՈՒԽ Ա.

Առաջին խաբէութիւն։ Առաքինութեան ու ուղղութեան կեղծաւորել։

Եթէ սատանան ցուցընելու ըլլար որ երեւելապէս կը փորձէ զմարդիկ, ամենեւին բան մը չէր կրնար ձեռք ձգել, ինչու որ ամէնքն ալ Ս. Խաչին նշանովը կը զինուորէին եւ զինք կը հալածէին։ Այսպէս Բողոքականները որ ձեր հոգիները կ'ուզեն մոլորեցընել, եթէ ցուցընելու ըլլային ձեզի իրենց վարդապետութեանց ամէն գարշութիւնն ու աղտեղութիւնը, ամենեւին բան մը չէին կրնար վաստըկիլ. ասոր համար բոլորովին ուրիշ կերպ կը կեղծաւորին եւ առաքինութեան նմանութիւն ու կերպարանք կ'առնեն զձեզ խաբելու համար։ Ասոր մէջ կը նմանին հին հերետիկոսներուն, որոնք միշտ ի գործ դրին, ինչպէս կը վկայեն հին Հարք, ամէն տեսակ խաբէութիւն իրենց վախճանին հասնելու եւ այսպէս կը ստուգեն Յիսուսի Քրիստոսի խօսքը, թէ առջեւնիդ կ'ելլեն ոչխարի մորթով, բայց ներքուստ յափշտակող գայլեր են։

Այսր համար պատշաճ կը համարիմ զձեզ զգուշացընել այսպիսի պատրանքներէն, յայտնելով ձեզի իրենց դաւաճանութիւնները, որոնցմով հասարակօրէն աս ատեններս ձեզի որոգայթ կը դնեն։ Ամենէն յառաջ կը կեղծաւորին առաքինութեան մեծ եռանդ մը եւ սրբութեան սէր։ Ի սկզբան ուրիշ բանի վրայ չեն խօսիր բայց Յիսուսի Քրիստոսի, ընկերակցութեան, չզայրանալու, չհայհոյելու, զԱստուած հոգւով եւ ճշմարտութեամբ պաշտելու վրայ, ամէնքն ալ շատ աղէկ եւ շատ սրդար բաներ. եւ ետքէն երբ որ անգամ մը զձեզ կը շահին այսպիսի սրբութեան երեւոյթներով, ծածուկ թոյնը ներս կը թափեն։ Այսպէս կ'ընէին, ինչպէս Որոգինէս կը վկայէ, Առաքելականները, Մարկիոնեան, Վաղենտինեան եւ ուրիշ հերետիկոսները, որոնք հեզութիւն մը, ընկերսիրութիւն մը, արդարութեան սէր մը ամենքն ալ (իրաւցընէ շատ քիչերը) մինչեւ նաեւ ողջախոհութիւն մը ցուցընելով, կը ջանային անուն առնալ, որպէս զի աւելի ազդեցութեամբ մոլորութիւնները տարածեն։

Արդ դուք զգոյշ կեցէք այս առաջին խաբէութենէն, ինչու որ Յիսուս Քրիստոս սիրել գիտնալու համար հարկաւորութիւն չունինք, որ Բողոքականները մեզի սորվեցընեն։ Մեր ժողովրդապետները, մեր քահանաները մեզի միշտ կը յիշեցը-

Digitized by Google

նեն, թէ Յիսուս Քրիստոս մեր ամենա-բարի Աստուածն է, մեր Հայրը, մի միայն փրկիչը, որ աշխարհք եկաւ մեր սիրոյն համար, տառապեցաւ ու գործեց մեր սիրոյն համար, եւ թէ պէտք ենք մեր յոյսն Իրեն վրայ դնել, զինք սիրել ի բոլոր սրտէ եւ Իրեն հնազանդ ըլլալ ամէն բանի մէջ որ մեզի կը հրամայէ։

Չեն գար մեզի նոր բան սորվեցընելու, երբ կ'ըսեն թէ կը պարտաւորինք մէկզմէկ սիրել։ Եւ ո՞վ չի գիտեր թէ Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին, երբեք ուրիշ բան չի յանձներ, բայց եթէ հարք՝ սիրեն իրենց որդիքը, որդիք՝ իրենց հայրերը, կինը՝ զէրիկը, էրիկը՝ զկինը, եղբայրք՝ իրարու բարի եղբայրներ իրարու հետ վարուելն, ազգականք՝ իրարու բարի ազգականներ իրարու հետ անմանուելն, մէկ խօսքով ոչ ոք ատելութիւն ունենայ իր մերձաւորին դէմ, մանաւանդ թէ ամէն մարդ ջանայ բարիք ընել նաեւ անոր, որ իրեն չարիք հասուցեր է։ Իսկապէս ունէ՞նք հարկաւորութիւն որ սոյնք գային եւ իրենց մեղմախառնութեր մեզի այս ճշմարտութիւնները սորվեցընէին։

Այսպէս՝ նաեւ այնչափ խօսք կը հանեն, թէ զմեզ կը խրատեն ու կը յորդորեն չհայհոյել։ Ո՛հ, իրաւցընէ եթէ սոսնք չգային մեզի չսորվեցընէին, այս ամենայն գիտա՛որ չգիտնայի՞նք արդեօք։ Ինչո՞ւ ուրեմն այնչափ կը քարոզուի մեր մէջը հայհոյութեան դէմ։ Ինչո՞ւ ընկերութիւններ

Digitized by Google

եւ եղբայրութիւնները դրուած են աշխարհ-
քիս երեսէն այս չարը ջնջելու. եւ ինչո՞ւ
խաղաղասիրականհայրերը երբ կը տեսնեն որ
մէկը ամենեւին փոյթ չի տանիր ինք զինքն
ուղղելու, մինչեւ սուրը արձակումը կը
գործածեն :

Բայց զարմանալին ան է, որ մեզի խրատ
ալ կու տան զԱստուած հոգւով ու ճշմար-
տութեամբ պաշտելու, իբր թէ կա-
թողիկեայքս իրենցմէ աւելի նոյնը յարգա-
րած չըլլայինք, մենք որ ոչ միայն իրենցմէ
աւելի նոյնը կը յարգարենք այլ նաեւ ի-
րենցմէ ալ աւելի ի գործ կը դնենք: Ի՞նչ
է զԱստուած պաշտելը հոգւով ու ճշմար-
տութեամբ: Կ'ուզէ ըսել՝ թէ գոհ ըլլա-
լու չենք ըսելով զԱստուած գովելնուս
եւ արտաքին գործքով պատուելնուս վրայ,
այլ թէ նաեւ աստուածային պաշտաման
ամէն գործքերը ներսանց պէտք է ընենք եւ
ամենէն աւելի գործքով կատարենք ինչ
որ Աստուած մեզի կը հրամայէ: Աս է
պաշտել հոգւով եւ ճշմարտութեամբ:
Արդ՝ Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին ուրիշ ի՞նչ
կը հրամայէ, բայց եթէ մեր սիրտը, զգա-
ղեցընել ան ամէն բաներու մէջ որ աս-
տուածային պաշտամանը կը վերաբերին: Գու-
ցէ թէ ճշմարիտ չէ՞ որ մեզի անդադար կը
յիշեցընէ Ս. Եկեղեցին, որ աղօթքի մէջ
գոհ չըլլանք միայն բառերն արտաբերել-
նուս վրայ թութակներու պէս, հապա
ներսանց ընենք: Գուցէ ճշմարիտ չէ՞, որ

երբ խոստովանելու կ'երթանք, կը պատուիրէ մեզի մեղաց վրայ սրտանց զղջալ, ապա թէ ոչ խոստովանանքը բանի մը չի ծառայեր: Գուցէ թէ ճշմարիտ չէ՞, որ կը խրատէ զմեզ, որպէս զի Ս. Հաղորդութեան առնէն եւ ետքը ուրիշ անգամներն ալ, սրբենք բոլորով սրտիւ մեր ամենաբարի Յիսուսը, իրեն ընծայելով ամէն մեր խորհուրդները, մեր զգայութիւնները, մեր յօժարութիւնները: Եւ ինչո՞ւ Աստուածածին կուսին գեղեցիկ գեղեցիկ տօներուն մէջ գթած Ս. Մօրերնուս աղօթել կուտայ, որ ինք ընծայէ մեր սրտերը Յիսուսին: Աս ամէն բաները Ս. Կաթողիկէ Եկեղեցին միշտ մեզի չէ՞ յանձներ, չէ՞ յորդորեր: Իրաւցընէ հարկաւո՞ր էր ուրիշ որ գային Բողոքականները եւ մեզի այս ճշմարտութիւնները սորվեցընէին:

Իսկ Յիսուսի կամքը կատարելու նկատմամբ, որ իր պատուիրաններուն մէջ յայտնուած է, գուք գիտէք, ձեր ժողովրդապետները, ձեր քահանաները, միշտ նոյնը չե՞ն պատուիրեր, թէ բաւական չէ միայն բարի ըլլալ ուզելը, հապա հարկաւոր է զՅիսուս գոհ ընել՝ գործքով կատարելով ինչ որ ինք մեզի կը հրամայէ. թէ հարկաւոր է որ հայրը եւ մայրը ընտանեաց մէջ հըսկեն իրենց որդւոց վրայ եւ թէ որդիք պատուեն իրենց ծնողքը, թէ գողութիւն ընելու չէ, թէ տօնի օրերը սուրբ պահելու, [illegible], [illegible]

րը, հեշտասիրութիւնները, անտարբերութիւն-
ները, մէկ խօսքով ամէն աստուածային
պատուիրաններու բռնաբարութիւնները
մեծ մեղքեր են։ Դրախտն ալ ստէպ ստէպ
չեն խոստանար եւ յորդորեր, թէ բաւական
չեն զերծեցնել խոստովանութիւնները, հապա գործը
հարկաւոր է, այսինքն է՝ գործքով ամէն
մարդ իր վիճակին պարտաւորութիւնները
պէտք է կատարէ։ Իսկ հիմայ կու գան ա-
ռանց մեղքի այս ամենայն սրբերներուն, ի-
րենց թէ մենք Ուղղափառաց գիտցած
չըլլայինք եւ ստէպ ստէպ, գէթ իրենք աշ-
խարհք չեկած, քարոզած չըլլային։ Ինչ,
մենք ալ գիտենք իրենցմէ ուսեր, թէ հարկ
է պաշտել զԱստուած հոգւով եւ ճշմար-
տութեամբ։ Բայց՝ գիտէք ինչ վախճանա-
ւոր ամենայն ձեզի կը քարոզեն։ Չէ թէ ի-
րենց հոգն է, այլ անոր համար որ պաշ-
տպաններնին խօսին։ Այս ամէն բարի բա-
ները յորդորելէն ետքը, ծածուկ ծածուկ
իրենց թոյնը թելադրել կը ջանան. ուրիշ
բան չէ ըրածնին, բայց եթէ ինչպէս ցորեն
ծախողներէն ամենք կ՚ընեն, պարկին բե-
րանը քիչ մը աղէկ ցորեն կը դնեն, բայց
տակինը պարկը գէշ ցորենով լեցուն է։
Այսպէս ալ ասոնք, այս բարի յորդորնե-
րով քիչ մը անուն առնելէն ետքը, ձե-
զի այնչափ գէշ գէշ բաներ կը սորվեցը-
նեն. կ՚ըսեն թէ Աստուծոյ օրէնք բարի է,
բայց ետքէն կ՚ուսուցանեն թէ հարկաւոր
չէ Եկեղեցի երթալ, Ս. Պատարագ տես-

նել, մեղքերը խոստովանելը, Ս. Քահանա-
յութեան Պաշտօնը ընդունիլը. կ'ըսեն թէ պէտք
չէ հայհոյել, անհաւատից բարք ցուցնել. բայց
իրենք կու տան ձեզի դէշ ցուցնել, ամե-
րըսելով թէ Աստուծոյ քահանայները պէտք
չէ անսալ, թէ պէտք չէ անոնց խօսքին
մտիկ ընել, թէ պէտք չէ վախնալ այն
պատիժներէն որ կը սպառնան Աստուծոյ
անուամբը՝ կ'ըսեն թէ հարկ է զԱստուած
պաշտել հոգւով ու ճշմարտութեամբ,
անհաւատից աղէկ ցուցնել. բայց իրենք կու
տան ձեզի դէշ ցուցնել ըսելով՝ թէ հար-
կաւոր չէ Ս. Հաղորդութիւնն ընդունիլ,
թէ աղէկ չէ Ս. Աստուածածնայ եւ Սրբոց
դիմելը, թէ աւելորդ են այն ամէն արա-
րողութիւնները, որ կը կատարէ Ս. Եկե-
ղեցին։ Ա՜հ, մինչեւ դայլեր. Եղբարք կըր-
նայիք հաւատալ, խե՛ օրիորդներ, որ ա-
սոնք զձեզ խաբելու համար կարօղ էին
այնչափ ցոյց, այնչափ եռանդ աստուած-
պաշտութեան ցուցընել։ Իրաւ ցընէ՝ ճիշդ
այնպէս է, ինչպէս ձեզի կ'ըսէի. աշխարհ
մըթով կը ծածկուին որ վրանին յայտ-
նուին։ Հիմայ դուք աղէկ ըրէք երբ կը
տեսնէք այն ամէն կցուրդները ըսելու, շատ
մի զձեզ զգուշութեան մէջ դրէք, շա-
տով մտիկ ըրէք այնպիսիները՝ պատասխա-
նելու տալով, թէ ստուգիւ հարկ է զԱս-
տուած պաշտել հոգւով ու ճշմարտու-
թեամբ, բայց սոսկ համար պէտք չէ սա-
տար աստուածպաշտութեան ամէն արարքին մէջ-

Digitized by Google

նորոգները զանց առնել, զորօրինակ Ա-ղօթքները, Ս. Խորհուրդները, բարի գործ-քերը, ինչպէս իրենք ձեզի կը պնդեն. մանաւանդ թէ հարկաւոր է անձնային եւ անդամ ի գործ դնել, վասն զի առանց են, որոնցմով կը հասնինք ճշմարիտ երկրպագութեան հոգւով ու ճշմարտու-թեամբ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Երկրորդ խաբէութիւն։ Հաւատքը բաւական է փրկութեան համար։

Առջինին նման է սա երկրորդ խա-բէութիւնը, որով այնչափ կը բարձրա-ցընեն Ս. Հաւատքը եւ կ'ըսեն թէ բաւա-կան է միմիայն յԱստուած հաւատք ու-նենալ եւ ուրիշ ամէն բան հարկաւոր չէ փրկութեան. եւ այս հաւատքն է զոր որ այնչափ աղաղակաւ կը բարձրացընեն։

Արդ լսեցէք՝ իմ սիրելիքս, Բողոքա-կանները կ'ըսեն, թէ բաւական է յԱս-տուած հաւատք ունենալը փրկուելու հա-մար. լաւ է, եթէ Ուղղափառները ասոր բոլորովին հակառակը ըսելու ըլլան, այս-ինքն է՝ թէ միմիայն հաւատքը բաւական չէ, որո՞ւն պէտք է հաւտալ։ Ես կը կարծեմ թէ ամբողջ Ս. Կաթողիկէ Եկե-ղեցին գոնէ կ'արժէ այնչափ, որչափ կրնայ արժել այս նոր ուսուցիչներէն մէկը։ Ուստի առանց այնչափ պատճառներ յա-

Digitized by Google

առաջ ըսելու, դատը արդէն անձնուած վճռուած է։

Բայց գուցէ պատճառներ կը պահանջե՞ն ցուցընելու, թէ բաւական չէ միմիայն հաւատքը։ Այն ատեն սուրբ գրքերը լեցուն են անյաղթելի ցոյցերով։

Բաւական չէ միմիայն հաւատքը, ինչու որ յայտնի կը զրուցէ Ս. Պօղոս թէ հաւատքէն զատ նաեւ յոյս եւ սէր հարկաւոր են եւ եթէ այնչափ հաւատք ալ ունենանք մինչեւ խորող ըլլանք լեռները փոխադրել, եւ նորանշան հրաշքներ գործել, առանց այն սրտանց սիրոյ ոչինչ ենք Առաքելոյ ասելովը[1]։ Բաւական չէ միմիայն հաւատքը, վասնզի կը պահանջուին նաեւ բարի գործքերը։ Ս. Յովհ. Առաքեալ պայծառ կը խօսի թէ ՈՎ որ չի պահեր Աստուծոյ պատուիրանները, անիկայ սէր չունի[2], ինչու որ սիրոյ ցոյցը աստուածային օրինաց պահպանութիւնն է։

Բաւական չէ հաւատքը, ինչու որ Ս. Պօղոս բարձրաձայն կ'աղաղակէ, թէ ամէնքս ալ Աստուծոյ ատեանին առջեւը պատիժ կամ վարձք պիտի'որ առնուն իրենց գործքերուն համեմատ[3]։ Եւ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս մեզի կը ստուգէ, թէ վերջին օրը անոնք որ բարի գործքեր ըրած չեն, ըսեն ինչ որ կ'ուզեն, պիտի'որ դատապարտուին առանց ողորմութեան դժոխքին մէջ[4]։

[1] Ա. Կորն. ԺԳ. 2։
[2] Ա. Յովհ. Բ. 3. 4։
[3] Բ. Կորն. Ե. 10։
[4] Մատթ. ԻԵ։

Digitized by Google

Բաւական չէ հաւատքը, վասնզի թէ որ ատիկայ բաւական ըլլար, բովանդակ աշխարհքս կը կործանէր, եթէ հաւատքը ունենալու պատճառանքով ամէն ապօրինութեանց գործադրութիւնը անարգելով՝ մարդիկ իրենք զիրենք, ինչպէս ըրին Լուտերականները, որոնք համարձակ ամէն մոլութեանց տալու ըլլային Յիսուսի Քրիստոսի հրամայած վարդապետութեան եւ նոյն իսկ ուղիղ մտաց դէմ:

Բաւական չէ վերջապէս հաւատքը, վասնզի անոնք որ բաւական է կ'ըսեն՝ եւ ոչ նոյն հաւատքին ունին, ոչ ունին եւ ոչ ալ կարող են ունենալ. ինչու որ եւ ոչ իսկ գիտեն թէ ինչ է այս հաւատքը:

Եթէ խօսածնին լսելու ըլլաս, մեծամեծ գովեստներ կու տան Ս. Հաւատքի եւ շատ զարմանալի բաներ կը դրուագեն անոր վրայ, բայց եթէ հարցընելու ըլլաս իրենց, թէ ճշդիւ ի՞նչ կը համարին Հաւատքը, կը շփոթին եւ չեն գիտեր ինչ պատասխան տան: Ես շատերուն հետ ատիկայ փորձեցի եւ ճիշդ տեսանելի է: Կը համարինք. պատասխանեան կու տան անոնք, թէ Աստուծոյ հաւատալն է. բայց ստուգիւ եւ ոչ մէկու մը բաւական է Աստուծոյ միայն հաւատալը փրկուելու համար: Սատանան ալ կը հաւատայ Աստուծոյ, կ'ըսէ Ս. Յակոբոս, Մանաւանդ թէ այնչափ կը հաւատայ, որ կը սոսկայ դողալէն[1]: Բայց ոչ որ

[1] Յակ. Բ. 19:

կ'ըսէ թէ աստուածային փրկութեան տեղի կայ։

Կ'ուզէք դուք ուրեմն գիտնալ թէ ստուգիւ Ս. Հաւատքն ի՞նչ է։ Ես ըսեմ ձեզի եւ իմանաք որ Բողոքականները ամենեւին հաւատք չունին։

Հաւատք չէ պարզապէս շիտակ հաւատալը թէ կայ Աստուած եւ Փրկիչ մը, այլ այն հաւատքը որ կը հաւատայ ամէն բաներու որ այս Աստուած եւ Փրկիչը յայտնած է, եւ կը հաւատայ անոր համար, վասն զի Ի՛նք գերագոյն ճշմարտութիւնը այն բաները յայտնած է եւ վասն զի Ս. Եկեղեցին զանոնք առջեւնիս կը դնէ հաւատալու։

Նախ հաւատալ այն ամէն բաներու որ Աստուած յայտնած է, այսինքն է՝ ամէն բանի որ կը բովանդակուի Ս. Գրոց մէջ, եւ ետքը ամէն բաներու, որ Աւանդութիւնը կը պարունակէ, մէկ խօսքով ամենայն բան որ Ինք Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ աւանդեր է եւ Կաթողիկէ Եկեղեցին մեզի կ'առաջարկէ։

Բողոքականները չեն հաւատար ամէն բանի զոր Աստուած յայտնած է, այլ բանից կ'ընտրեն, մէկը կ'առնեն, մէկալը կը թողուն։ Օրինակի համար չեն հաւատար թէ եօթն են խորհուրդները, թէ աստուածային է Պատարագի զոհը, թէ բարի է Սուրբերը օգնութեան կանչելը, թէ պարտք է Պատարագ տեսնելը, Խոստովանիլը, Հաղորդուիլը եւ հարիւր ուրիշ բաներ։ Ու-

Digitized by Google

բերնէ ամենուն չհաւատալով, չտեսնելն ճշմա-րիտ հաւատքը։

Բայց եւ ոչ ալ կրնայ ըսուիլ թէ կը հաւատան Աստուծոյ, ինչու որ երբ իրենք իրենցմէ ընտրութիւն կ'ընեն, ընդունելու եւ մերժելու բաներու մէջ, ստուգիւ չեն հաւատար ուրիշներուն, հապա իրենց ան-ձանց, 'իրենց քմաց եւ իրենց դատաստա-նին եւ ոչ աւելի։

Գլխաւորաբար չեն հաւատար Եկեղե-ցւոյ ճշմարտութեանը, որ կ'առաջադրէ։ Արդ՝ պէտք էք գիտնալ թէ ասիկայ շատ ծանր եւ կարեւոր կէտ մըն է։

Յիսուս Քրիստոս Եկեղեցին տուաւ մե-զի իբրեւ ուսուցիչ եւ կ'ուզէ որ լսենք Անոր։ Ինքն Յիսուս ըսաւ իր աշակերտնե-րուն համար. Ով որ ձեզի կը լսէ՝ ինծի կը լսէ, ով որ ձեզ կ'անարգէ՝ զիս կ'անարգէ[1]։

Յիսուս ըսաւ թէ Եկեղեցին է Սիւնն ու հաստատութիւն ճշմարտութեան[2]. Ըսաւ դար-ձեալ թէ Ո՛վ որ Ս. Եկեղեցւոյ չի լսեր, պէտք է հեթանոսի ու մաքսաւորի տեղ դրուի[3]։ Ուրեմն իր կամքն է, որ մենք յայտնուած ճշմարտութիւններու հաւատալու ատեն, հարկաւ Եկեղեցւոյ վարդապետութեանը կապուինք։ Ան Եկեղեցին է, որ կը պահէ Ս. Հաւատքի ամէն ճշմարտութիւնները, ասիկայ մեզի Ս. Գիրքը կը մեկնէ, ասիկայ ճշմարիտ աւանդութիւնները մեզի կը ծա-

[1] Ղուկ. Ժ. 16։
[2] Ա. Տիմ. Գ. 15։
[3] Մատթ. ԺԸ. 17։

Digitized by Google

նուաստանէ եւ Յիսուս կ'ուզէ որ Հաւատոյ ամէն ճշմարտութիւնները մեզի տալու ձեռքովը առաջնորդութեան : Բայց Բողոքականները Հպարտութեամբ լեցուն, կը մերժեն Եկեղեցւոյ վարդապետական իշխանութիւնը, կ'ուզեն իրենք իրենցմէ ընել, նախ իրենք զիրենք դատաւոր կը դնեն այն բաներուն որոնց պէտ'որ Հաւատան եւ ետքէն շողոքորթութեամբ Հաճոյք զձեզ ալ դատաւոր կը նստեցընեն :

Ամէն մարդ, ինչպէս կ'ըսեն, Ս. Գիրքը պէտք է կարդայ եւ ճշմարտութիւնը գտնէ. ամէն մարդ պէտք է անոր վրայ քննութիւն ընէ եւ յիմարութեամբ ու անօրէնութեամբ կը պահանջեն որ դատաւոր ըլլայ այն խորունկ ճշմարտութեանց այնպիսի մէկը որ երբեք չէ սորված, եւ ոչ ալ ժամանակ եւ կարողութիւն ունեցեր է սորվելու : Ասով անկարելին կ'ուզեն փորձել, եւ այնպէս կը յոգնեցընեն ու կը թմբեցընեն խեղճ ժողովրդեան խելքն ու միտքը, որ ալ չի գիտեր ինչ Հաւատայ եւ ինչ չՀաւատայ, այնպէս կը խլեն ողորմելին սրտերնուն մէջէն Ս. Հաւատքը. ինչու որ երբ մեր Հաւատքը չենք դներ Ս. Եկեղեցւոյ Իշխանութեանը այլ մեր մտաց դատաստանին վրայ՝ արդէն Հաւատքը վերցուած է : Ահաւասիկ, իմ սիրելիներս, ինչ է ատոնց ըսածը որ միշտ Հաւատք, Հաւատք կը կանչեն, սակայն բան չէ բայց եթէ յափշտակել ձեզմէ Հաւատոյ անգին գանձը.

մեղքերնիդ տալով մոլորութիւններով եւ սրտերնիդ լեցնելով հպարտութեամբ եւ ունայնութեամբ։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Երրորդ խորհրդածութիւն։ Մտնէ Յիսուս հասարակաց ամէն տրտմին կուրծքերը։

Քաղաքականները, ինչպէս նախընթաց գլխուն մէջ տեսանք, չէ թէ միայն հաւատք չունին, այլ նաեւ ուրիշներուն վրայ նոյնը կ'եղծանեն։ Բայց ինչո՞ւ ուրեմն միշտ նոյնը բերաններնին է, ինչո՞ւ այնչափ կը գովեն ու կը յորդորեն։ Ի՞նչ վախճան կրնայ ունենալ ասս իրենց հնարքն ու կեղծաւորութիւնը։ Ես յայտնեմ ձեզի եւ ծանուցանեմ միանգամայն իրենց մէկ խաբէութիւնն ալ, որով ձեր Կրօնքին որոգայթ կը դնեն։ Կը գովեն ու կը բարձրացնեն Հաւատքը, որպէսզի ետքէն դիւրութիւն ունենան կաթողիկէ ուղղափառ բարեպաշտութեան ամէն կրթութիւնները ու գործքերը ոտքի տակ առնուլ։

Դիտա՞ծ էք, ինչ կ'ընեն տրտունջողներէն շատերը։ Իսկզբան կը սկսին քիչ մը աղէկ խօսիլ անձինքներուն վրայ, որպէս զի ճշմարտախօս երեւան, եւ ետքէն անգամ մ'որ բերաննին կը բանան բամբասելու, ալ Աստուած գիտէ ինչպէս անոնց պատիւն ալ համբաւն ալ գետնէ գետին կը զարնեն։

Ասանկ կ'ընեն ասոնք ալ, Իսկզբան

բարձր գաղափարներով քարոզ մը կու տան Հաւատոյ վրայ, բայց արդէն երկրորդ մտաւքին մէջ վար կ'իջնան դաստիարակելու ամենէն ուրբ եւ աստուածահաճոյ գործքերը, զորոնք՝ Ս. Եկեղեցին ի գործ կը դնէ հաւատացելոց բարեպաշտութիւնը սնուցանելու համար: Հոս իրենց չարաճճի հրապոյրներէն մէկ քանին կ'ուզեմ ժողվել. Մտածումներուն վրայ ուրիշ անգամ արդէն պիտի՛ որ խօսիմ: Արդ՝ գովելով հաւատքը՝ կը զրուցեն որ հարկաւոր չէ Եկեղեցիներու մէջ ժողվիլը աղօթելու համար, որովհետեւ ամէն տեղ բարի է, ինչպէս կ'ըսեն նաեւ թէ այնչափ հարկաւոր բաներ չեն ծէսերն ու արարողութիւնները, զորոնք Ուղղափառք սովոր են ընել եւ թէ Աստուած մեզմէ ուրիշ բան չի խնդրեր: Ասոնք մէյմէկ կարծիքներ են, որ թշնամենին պաշտպանուն վրայ է: Տեսնենք ուրեմն ասոնց հաշիւը:

Հարցնենք մը Եկեղեցւոյ թշնամւոյ՝ կը զրուցեն. եւ ինչո՞ւ. վասն զի Աստուած ամէն տեղ կը գտնուի: Ուրեմն ինծի թող պատասխանէ տայ. Հին ատեններն ալ Աստուած ամէն տեղ չէ՞ր գտնուեր: Այո՛, ճշմարիտ է: Այսու ամենայնիւ ինչո՞ւ ուրեմն ուզեց Աստուած որ Երուսաղէմ մեծ հոյակապ տաճար շինուի, եւ ամէնքն ալ նաեւ հեռաւոր գաւառներէն հոն երթալու պարտաւորուէին: Եթէ Աստուած ամէն տեղ կը գտնուի, կրնար զանանք այն

Digitized by Google

ճանապարհորդութենէն ազատ ընել։ Բայց ասկից՝ ինչո՞ւ ինքն իսկ Յիսուս տաճարի մէջ ներկայ կը գտնուէր։ Ո՛հ, միթէ Ինքն ալ Աստուած եւ մարդ, Եկեղեցւո՞յն կը կարօտէր։ Գիտէ՞ք պատճառը։ Այս է. Թէպէտեւ Աստուած ամէն տեղ է, սակայն ամէն տեղ չ՚ուզեր նոյն ունկնդրութիւնն ընել։ Առոր տեղ ուզեց որ Եկեղեցի երթանք, հոն աւելի մտադիր ըլլանք, եւ մեր բարեպաշտութիւնը օգնութիւն գտնէ եւ անձի այնչափ արտաքին միջնորդներով՝ պատկերաց, խաչելութեան, մոմեղինաց եւ զարդուց, մեր եղբարցը բարի բարի օրինակներով։ Յիսուս ուզեց Եկեղեցին, վասն զի ուզեց որ մեր աղօթքը հասարակաց միատեղ ըլլայ. եւ հրատարակեց որ ուր շատերը մէկտեղ ժողված են իր անուամբը, Ինքն ալ անոնց մէջն է։

Բայց ուրիշ ծանր պատճառ մ՚ալ կայ, զորն որ չտեսնելու համար խլուրդներէն աւելի կոյր պէտք է ըլլալ։

Յիսուս Քրիստոս մեր Տէրը, ինչպէս վերն ըսի, հաստատելով իր աստուածային մարմնոյն եւ իր անգին արեանը ամէնօրհնեալ խորհուրդը, ուզեց մեր մէջը գտնընուիլ եւ մեր խորաններուն վրայ Տապանակներուն մէջ բնակիլ. հոս իր աստուածութենէն զատ ունինք նաեւ իր ամենասուրբ Մարդկութիւնը, որն որ միայն երկինքը եւ քահանայագործեալ նշխարքներու մէջ կը գտնուի։ Ո՞վ չի տեսներ ու-

Digitized by Google

ըսեմ թէ մըշտապէս մեծ փայլք պէտք է ու-
նենան Հաւատացեալները Եկեղեցւոյ մէջ
կենալու։ Սուրբերը առաւելու իրենց արդար
մեծ գիտութիւնը հոն կը գտնէին. եւ
հոգւով երկնաւոր բաներու զբաղելով, խո-
րին յարգութեամբ իրենց աստուածային
Փրկիչը կը մեծարէին հրեշտակներու եւ
հրեշտակապետներու ընկերութեամբը, որ
միշտ իրենց ի խորհրդեան նուիրեալ Աս-
տուածային բոլորտիքն առած կը գովեն, շնոր-
հակալութիւն կ'ընեն կ'օրհնեն ու կ'երկրպա-
գանեն։ Ահաւասիկ ինչու համար Եկեղե-
ցւոյ մէջ կը կեցուի։

Հարկաւոր է նաեւ ներկայ գտնուիլը, վասն զի հոն միայն կը մատուցուի մեր մեծ Զոհը, հոն յարգութեան համար (երբ հիւանդ չենք կամ պատճառ մը չունինք ազատ ըլլալու) Մկրտութեան, Դրոշմի, Ապաշխարութեան եւ Ս. Հաղորդութեան խորհուրդները կ'ընդունինք. հոն միատեղ ժողված հաւատացեալներուն Աստուծոյ խօսքին գանձը կը բացուի ճշմարտութեամբ։ Հոն կը ժողվինք հասարակաց աղօթքն ընելու, որ աւելի ընդունելի է։ Նոյն իսկ նիւթական միութիւնը որ կը ցուցընենք երկրիս վրայ Աստուծոյ տանը մէջ, պատկեր մըն է այն միութեան, զորն որ կը յուսանք որ մը երկնաւոր Երուսաղէմի մէջ վայելել, ինչպէս որ խորանն ալ նշանակ է Յիսուսի, որ է Վէմ անկեան եւ միացուց երկու կտակարանները, այսինքն Հրէից ու-

Digitized by Google

Հեթանոսաց ժողովուրդը՝ զԱստուած կատարելապէս պաշտելու. այս եւ ուրիշ խորհուրդները զորոնք մանր մանր հասկնալը շատ երկայն կ'երթայ, կը ցուցնեն թէ որչափ ազնուութեամբ եւ չարամտութեամբ այն թշուառները կը դատապարտեն Եկեղեցին երթալն ու ներկայ գտնուիլը։

Բայց եթէ կ'ուզէք վերջին ցոյց մ'ալ, նոյնը կը գտնէք այն յիմարական պատճառին մէջ, որ յառաջ կը բերեն Բողոքականները իրենց հայհոյութիւնները ջատագովելու համար։ Յիսուս Քրիստոս պատուիրեց որ, կ'ըսեն, աղօթենք ներքնատան մէջ, եւ թէ գոցենք դռներնիս, եւ ծածուկ աղօթենք[1], եւ զարմանալ թէ ժամանակն արդէն հասած է, ուր ոչ միայն լերան մը վրայ, եւ ոչ Երուսաղէմի մէջ, այլ ամէն տեղ աղօթել պէտ'որ ըլլայ[2]։ Եւ այս Յիսուսի խօսքերը կը կարծեն թէ կարող են հաստատել որ Եկեղեցիներու մէջ աղօթք պէտք չէ ընել։ Անմիտնե՜ր։ Ի՞նչ կ'ուզէր ըսել Յիսուս, երբ կը պատուիրէր որ ծածուկ աղօթենք։ Կ'ուզէր յանդիմանել (ինչպէս պայծառ կը տեսնէ Աւետարանը կարդացողը), կ'ուզէր յանդիմանել Փարիսեցիներուն կեղծաւորութիւնը, որոնք կանգնուն շիտակ կը կենային փողոցներու գլուխը եւ հրապարակներու անկիւնները եւ կ'աղօթէին, որպէսզի ամէնքն ալ զիրենք տեսնեն եւ ամենուն աչքին մէյմէկ սուրբեր երեւան։

[1] Մատթ. Զ. 6։ [2] Յովհ. Դ. 21—25։

Առանց Յիսուսի ազդեցութիւն բնաւ որ տուներնուն մէջ աղօթեն, եւ չըլլեն այն ինքնապարծութիւնները՝ լի ամենայն հպարտութեամբ եւ ունայնութեամբ ։ Նաեւ մեր ամէններս ալ, երբ որ կը տեսնենք այս կեղծաւորներէն մէկը որ նման գործողութիւններ կ՚ընէ, կը յիշեցընենք իրեն Յիսուսի ազդեցութիւնը․ բայց տաճար ու Եկեղեցի երթալու կամ չերթալու մէջ ի՞նչ տարբերութիւն կայ ։ Յայտնի է, որ առաջ Եկեղեցի երթալու յարգուած ատեն, չենք իմանար որ երթան մարդիկ ու իրենք զիրենք ցուցընեն ու պարծենան ։

Մէկալ խօսքերն ուղղեց Յիսուս Սամարացւոյն, որ աւելորդապաշտութեամբ կը համարէր թէ այն ծանօթ լերան վրայ կը պարտաւորէին միայն աղօթել, որպէս զի աղօթքնին աղէկ ըլլար, եւ վար կը զարնէր Հրեաները որ Երուսաղէմի տաճարին մէջ կ՚աղօթէին ։ Արդ Յիսուս իրեն գեղեցիկ վարդապետութիւն մ՚ըրաւ, եւ ըսաւ թէ արդէն ժամանակն հասած է, ուր ամէն տեղ աղօթք պիտո՛ր ըլլար առանց նկատմունք մ՚ընելու՝ ո՛չ այս լերան եւ ո՛չ ալ Երուսաղէմի ։ Եւ մենք այս վարդապետութիւնը կատարուած կը տեսնենք, որովհետեւ հաւատացեալները ամէն տեղ կ՚աղօթեն, տուներնուն եւ Եկեղեցիներու մէջ, որ ի պատիւ Յիսուսի երկրիս ամէն կողմը շինուած են ։ Ահաւասիկ ինչ կ՚ուզէր ըսել Յիսուս. եւ առնենք ծածկելով Յիսուսի գեղե-

ցեկ խօսքերուն խորունկ իմաստը, նոյնը կը խանգարեն իրենց եւ ձեր կրօնասէրը հաւատք։

Վար կը զարնեն նաեւ Ս. Եկեղեցւոյ ծէսերն ու արարողութիւնները եւ կ'ուզեն ընջել վերցնել զանոնք ալ, որպէսզի զմեզ բարբարոս եւ վայրենի ընեն. բայց հոս ալ կ'երեւայ իրենց աշխարհական աղքատութիւնն ու չարամտութիւնը։ Կ'երեւայ իրենց աղքատութիւնը, վասն զի չեն գիտեր թէ ալ գրած է սա ծէսերը եւ ոչ ալ թէ ինչ կը նշանակեն։ Պէտք է գիտնալ ուրեմն, թէ այն ծէսերուն եւ այն արարողութիւններուն մեծ մասը Առաքեալներէն հրամայած կամ հաւանած են, եւ կամ Ս. Եկեղեցւոյ ճոխութիւնն ի գործ դրած է, բարձր անհասանելի խորհուրդները նշանակելու եւ զանոնք եղանակաւ մը հաւատացեալ ժողովրդեան բացատրելու համար։

Գտնէ օրինակ մը տամ։ Ս. Մկրտութեան մէջ երախան եկեղեցւոյ դռներէն դուրս կը տարուի[1], եւ ինչո՞ւ. որպէսզի իմացուի որ դեռ հաւատացելոց թուոյն մէջ չէ, եւ ներս կը բերուի երբ որ Քրիստոնեայ քահանայը անոր անուանքը Ս. Հաւատքին շնորհքը կը խնդրէ։ Քահանան թեթեւ մը կը փչէ երախային երեսը. ինչ կ'ուզէ նշանակել։ Թէ Ս. Եկեղեցին Յիսուսի Քրիստոսի իշխանութեամբը, որ իրեն տրուեցաւ, կը հեռացնէ անկէ դժոխայ-

[1] Այս մանրական ծէսերը են բուն Լատինացւոց արարողութեան։

լմն օդին, որն որ զինք դէպ բանած է սկզբնական մեղաց պատճառաւ։ Նորէն անոր շրթունքին վրայ քիչ մը աղ կը դնէ, եւ ի՞նչ պատճառաւ։ Ինչպէս որ աղն է որ նիւթերը կը պահպանէ ապականութենէ եւ համ կու տայ, այնպէս ատով կը նշանակուի, թէ այն հոգին անմահ կենաց պէտ'որ ունենայ խորհուրդին զօրութեանքը, զորն որ ընդունելու վրայ է, եւ իմաթէ պէտ'որ համեմի ամէն պարգեւներով ու ամէն շնորհքներով, զորոնք Հոգին սուրբ անոր վրայ պէտ'որ հեղու։ Բայց Ս. Եկեղեցւոյ մէջ մտնելէն ետքը, դարձեալ ինչ գեղեցիկ ու խորունկ են արարողութիւններն որ Ս. Մկրտութենէ յառաջ կը կատարուին։ Քրիստոս իր թուքը ի ծնէ կոյրին աչքին մերձեցնելով զանիկայ լուսաւորեց. Քրիստոսի պաշտօնեան նոյնպէս շօշափելով երախային ականջները եւ քիթը՝ զանիկայ հոգեպէս կը բժշկէ, այսինքն է՝ անոր միտքն ականջները կը բանայ, որպէս զի եղքէն իմանայ Աստուծոյ ամէն սուրբ օրէնքները. այնպէս հոտառութիւնն ալ կը զօրացընէ, որպէս զի Քրիստոսի աստուածային անուշահոտութեանը եռեւէն երթայ։ Կու գան ետքը հրաժարմունքները որ պէտ'որ ընէ։ Քրիստոս նախ՝ սատանայէն, աշխարհէքէն, եւ իւր ամէն անօրէն գործքերուն յաղթելու համար. ապա՝ երախայն յառաջ քան որդի Աստուծոյ ըլլալը, կը ճանչնայ իր բոլոր թշնամիները, գեղեցիկ

Digitized by Google

դաւանութիւն մը կու տայ Յիսուսի ճշմա-րիտ հետեւողն ըլլալու : Մկրտութիւնը կը տրուի իրեն ճերմակ ուրարով մը ի նշան ուրախութեան, որով Ս. Եկեղեցին կ'ըն-դունի իր նոր որդեակը, եւ ի նշան անմե-ղութեան որով զինք կը զգեցունէ : Չեմ ուզեր յիշել այն ամէն գեղեցիկ աղօթքնե-րը որոնցմով կը կատարէ այս սուրբ գոր-ծողութիւնները . այն եռանդուն իղձերը, որոնցմով Աստուծոյ կը յանձնէ իր նոր որդեակը, եւ ոչ այն երդմնեցուցութիւն-ները, որոնցմով դժոխային իշխանութեան ձեռքէն զանիկայ կ'ազատէ, վասն զի ան-բաւ գործք մը կ'ըլլար . միայն կը գոչեմ . Ո՜վ սուրբ ծէսեր, ո՜վ պաշտելի արարո-ղութիւններ, որ լի էք ամենայն սրբու-թեամբ :

Ինչ որ ձեզի ըսի Մկրտութեան ծէսին վրայ, նոյնը դուք իմացէք նաեւ Ս. Եկե-ղեցւոյ միւս ամէն ծէսերուն վրայ, այն գեղեցիկ երգերուն, որով Ս. Պատարագը կը մատուցուի, նուագարաններու ձայնին, որոնք երկնից հրեշտակներուն մեղեդիները կը նշանակեն, սուրբ խնկարկութեան՝ որ կը ներկայացընէ հաւատացելոց աղօթքնե-րը, որոնք երկինք կ'ելլեն ի հոտ անուշից, ճրագներուն, որ կը վառուին ի նշանակ հո-գեւոր լուսոյ, որ հոգւոց վրայ կը ծագէ, եւ կը ցուցընեն առաքինութիւններն եւ իղձերը, որ սրտերնուս մէջ կը բորբոքին . նոյնը իմացէք նաեւ Եկեղեցւոյ գեղեցիկ

Digitized by Google

տաճարներուն եւ հռովմէական պաշտօնատներուն վրայ, որոնք այն մեծութիւնը կը նշանակեն, զոր որ պէտք է ունենան անոնք որոնք կը կատարեն, կ'ընդունին եւ մասնակից կ'ըլլան նոյն սուրբ խորհուրդներուն: Չէի կրնար երբեք խօսքս լմնցընել, թէ ուզէի այս ամէն մեծանուն պարագաներուն վրայ խօսիլ ու նկարագրել:

Բոլոր տարւոյն մէջ Ս. Եկեղեցին միշտ նոր տօներ ունի, եւ անոնց մէջ ծէսեր ու արարողութիւններ կը կատարուին, որոնք հոգիները զարմանքով եւ բարեպաշտական զգածմամբ կը լեցընեն: Միայն յիշեցէք ծննդեան գեղեցիկ գիշերը, երբ Եկեղեցին մեզի զՅիսուս մանուկ կը ցուցընէ, որ երկնքէն աշխարհս գալով ցրտէն կը դողդողայ յարդին վրայ երկու կենդանիներու՝ եզին ու յաւանակին մէջ. յիշեցէք Սուրբ Շաբաթը, ուր աչքերնուս առջեւը կը դնէ մեր սիրելի Յիսուսին բովանդակ չարչարանքները, բանտարկութիւնը, ատեաններուն թշնամանքները, ձաղուիլը, փշով պսակուիլը, խաչը տանիլը, հոգեվարութիւնն ու մահը: Գեղեցիկ չե՞ն այս ամէն արարողութիւնները, լի ամենայն բարեպաշտական ազդեցութեամբ, եւ մեր հոգիները չե՞ն լեցըներ երկնաւոր քաղցրութեամբ: Ի՞նչ ըսեմ դարձեալ այն գեղեցիկ թափօրներուն համար, որով Յիսուս մեր քաղաքներուն ու դաշտերուն մէջէն հանդիսաւորապէս կը տարուի, որպէս զի ամէն

Digitized by Google

տեղ իր երկնաւոր օրհնութիւնը տարածէ։ Ի՞նչ ըսեմ Անդաստանաց օրհնութեան վրայ, որով՝ քահանայն եւ ժողովուրդը Աստուծոյ օրհնութիւնը մեր երկիրներուն, պտուղներուն եւ տներուն վրայ կը կանչեն, բարեխօս բռնելով Ամենասուրբ Կոյսը եւ երկնից բոլոր Սուրբերը։ Ո՜վ հրեշներ, որ կը յանդգնին անարգելու այսպիսի բարեպաշտական արարողութիւններ։

Ասոր համար էր որ, իմ սիրելիքս, ձեզի կ'ըսէի թէ ասոնք տգիտութենէ զատ ուրով կը հայհոյեն չճանչցած բաներնին, ունին նաեւ անհաստատուն չարութիւն։ Չեն կրնար չտեսնել որ այս ամէն Ս. Եկեղեցւոյ ծէսերը զարմանալի զօրութիւն մ'ունին մեր մտաց մէջ կենդանի մտածութիւններ արթնցընելու աստուածային բաներուն վրայ, եւ մեր սրտերը բորբոքելու զգալի եռանդով ու սիրով առ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս։ Բայց թէ որ ասիկայ չեն կրնար ուրանալ, ինչո՞ւ ուրեմն կ'ուզեն զմեզ զրկել աս միջոցներէն, զորոնք միշտ Ս. Եկեղեցին ի գործ դրած է, Սուրբերն այնչափ գոված են, ամէն հաւատացեալք այնպէս կը յարգեն եւ մեր հոգեւոր օգտին այնչափ ազդեցութիւն ունին։ Իրենք այսպիսի թշնամանքներով դաշնակից կ'ըլլան ամէն անհաւատներու, ամէն զեղծ փիլիսոփաներու եւ ամէն ամբարիշտներուհետ, որոնք կը բաղձան Աստուծոյ պաշտօնը երկրիս երեսէն ջնջուած տեսնել, եւ

Digitized by Google

մեզի քիչ ատենուան մէջ անասնոց կեանք անցընել տալ առանց Եկեղեցւոյ, առանց պաշտամանց, առանց Քահանայի, առանց Հոգւոյ եւ առանց Աստուծոյ, որպէս զի ետքէն ալ ի յաւիտենս ապրեցընել տան ողբով եւ տառապանօք եւ յուսահատութեամբ յաւիտենական հրոյն մէջ։ Աստուած պահէ զմեզ իր ողորմութեամբը։ Բայց դուք՝ (աղէկ մտօ դրէք խօսքերուս) նայեցէք որ չզղջանաք այս գեղեցիկ բարեպաշտական գործքերը ընելէն, մանաւանդ թէ աւելի յօժարութեամբ յանձնեցէք ատոնց եւ օրէ օր զձեզ աւելի եռանդնոտ եւ յարգող ցուցուցէք։ Օձ մըն է սատանան. ուր որ անգամ մը գլուխը կը խոթէ, հոն բոլոր մարմինը կ'անցընէ։ Անգամ մ'որ մտքերնէդ ու սրտերնէդ այս բաները հանելու ըլլայ, անկէց ետքը թէ' խորհուրդները, թէ' Պատարագը եւ թէ' փրկութեան ամէն միջոցները ձեզմէ կը վերցընէ։

Վերջապէս կը զրուցեն, բաւական է չոր [illegible], բաւական է որ [illegible] [illegible] ու հարկաւոր [illegible]։

Իրաւ է, հարկաւո՞ր էին մեզի այս տեսակ շաղակրատութիւնները։ Բաւակա՞ն է չար չգործելը։ Ի՞նչ շահ ունին ուրեմն, որ մեզմէ մեր այս ամէն բարեպաշտութեան կրթութիւնները վերցընել կ'ուզեն։ Կարծեմ թէ ատոնցմով մէկու մը վնաս չենք տար, եւ մեր ծէսերն ու արարողութիւնները մէկու մը հետ որոյ պակասութիւն

Digitized by Google

ունենալու առիթ չեն ըլլար. Ինչո՞ւ ուրեմն այնչափ ատոնց դէմ թոյներնին կը թափեն: Ինչո՞ւ իրենք չեն ուզեր մեզի հետ քիչ մը ախորժով վայելել եւ զմեզ մեր խաղաղութեան մէջ ձգել: Ինչո՞ւ կու գան մեր երկրին մէջ խռովութիւն եւ անդոհութիւն կը սերմանեն: — Ա՞ս է սէրը, որ կը քարոզեն: Կեղծաւորներ: Բայց յայտնի խօսինք ատոնց հետ: Չէ՛, բաւական չէ չար չգործելը. Հարկաւոր է նաեւ բարիք ընել, բաւական չէ սէր ունենալը ինչպէս իրենք կ'իմանան, հարկաւոր է արդարութիւն ալ ունենալ, հաւատք ալ ունենալ, համբերութիւն ալ ունենալ եւ նաեւ խոնարհութիւն ալ ունենալ, որն որ ճշդիւ կը պակսի այդ քարոզիչներուն. Հարկաւոր է դարձեալ հնազանդութիւն ունենալ, զորն որ ատոնք ամենեւին չեն ճանչնար, վերջապէս հարկ է ունենալ ամէն առաքինութիւն: Չար չգործելը, չգողնալը, չսպաննելը շատ քիչ է: Վասն զի նաեւ շատ քիչ է (յայտնի խօսինք) քիչ մը բարիք ընելը մեր ընկերներուն: Անիկայ բաւական է մարդիկ խաբելու, բաւական է համարում առնելու, բաւական է աշխարհքի հաճոյ ըլլալու, բայց Աստուծոյ հաճոյ ըլլալու համար ստուգիւ ուրիշ բան հարկաւոր է:

Հարկաւոր է զգուշ… ել Ս. Հաւատոյ եւ սրբոց հրապոյրներով ալ մեր հաղորդութիւնը զմեզ հրապուրելու ըլլայ,

Digitized by Google

մեր պարտքն է հպատակիլ Ս. Եկեղեցւոյ, ի գործ դնել ինչ որ ինք մեզի կը սորվեցընէ, Ս. Պատարագի ներկայ ըլլալ, խոստովանիլ, հաղորդուիլ երբ ինք կը հրամայէ, ծոմերն ու պահքերը պահել երբոր կը պատուիրէ. Կիրակի ու Տօն օրերը սուրբ պահել ինչպէս ինք կը հրամայէ. սանձել մեր կիրքերը, ճնշել բարկութիւնը, նախանձը, հպարտութիւնը, որկրամոլութիւնը, արհամարհել աշխարհք եւ իր վայելչութիւնները, սանձել [illegible] մարմինը եւ չտալ ինչ որ կը պահանջէ. այս ամէն բան հարկ է ընել եւ ամենայն ճշդութեամբ:

Բաւական չէ չորս հինգ անգամ գովեստով խօսիլ սիրոյ վրայ, որով եւ ոչ իսկ կ'իմացուի թէ ինչ կ'ուզեն ըսել:

Եւ եթէ մարգարէութիւն [illegible], կ'ըսէ Ս. Պօղոս, [illegible], եւ սէր [illegible] [illegible][1], ինչպէս կ'ըսեն սանկ իրենց սիրոյ մեղրով անուշցուցած խօսքերովը, պղնձամով այնչափ անխիղճ մարդիկ կը խօսին:

Ասկէց կրնաք հետեւցընել թէ բոլորովին սուտ է այն որով կը պարծին թէ չար չեն գործեր. ինչու որ իրօք ալ խիստ շատ կը գործեն, ճշմարիտ բարին զանց առնելով, եւ պակսելով ի ճշմարիտ սիրոյ նոյն իսկ սիրոյ [illegible]ութեամբ պարծելու տենչին, եւ միանգամայն ամենայն չարութեամբ լեցուած ըլլալով:

[1] Ա. Կորն. Թ. 27:

Digitized by Google

Ճշմարիտ Ուղղափառն ան է, որ անոր համար չար չի գործեր, վասնզի կը յարգէ Աստուծոյ ամէն իրաւունքները, կը կատարէ ամէն իր պարտքերն ընկերաց նկատմամբ եւ կը ջանայ որ իրեն նկատմամբ ալ չըպակսի։ Ով որ ասանկ կը մտածէ; Ս. Աւետարանին ամէն վարդապետութեան համաձայն կը մտածէ։ Ով որ ասանկ չի մտածեր, կամ խելագար է որ ինք զինքը կը խաբէ, եւ կամ խաբեբայ մըն է որ ուրիշները կը մոլորցնէ։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Զուգորդ խաբէութեան։ Ամէն մտածմանց մարդ հաւատոյ դաւանանք ըլլալ։

Ուրիշ խորամանկութիւն մ'ալ ի գործ կը դնեն այս անօրէնները ձեր Ս. Հաւատոյ գանձը գողնալու համար։ Ի՞նչ կ'ընէ գայլը, որ կ'ուզէ յափշտակել ոչխարիկը. կը ջանայ վրան յարձակիլ երբոր հովիւները հեռու են ու շները կը քնանան։ Ի՞նչ կ'ընէ դարանակալը որ կ'ուզէ հրապուրել կին մը կամ խաբել պատանեակ մը. կը դիտէ ժամանակն երբոր անոր էրիկը հեռու է եւ ասոր հայրը մօտիկ չէ։ Ասանկ կ'ընեն այս Բողոքական ուսուցիչներն ալ։ Իրենց մոլորութիւնները ձեզի կը թելադրեն, երբոր ձեր Քահանաները, ձեր ժողովրդապետները չեն լսեր. մանաւանդ թէ կ'արգելեն ձեզի անանց յայտնելու ինչ որ

ձեզի կը խօսին, գիրերը ցուցընելու՝ զորոնք ձեզի կը պարգեւեն, եւ ծանուցանելու իրենց վարդապետութիւնը՝ որ ձեզի կը սորվեցընեն: Եւ բոլոր իրենց մոլորութիւնները ծածուկ եւ ժողովականներու մէջ կը տարածեն: Ո՛հ, ինչո՞ւ այսպէս: Եթէ սորվեցուցածնին ճշմարտութիւն ըլլար, չէին վախնար լուսաւորութենէ. Միայն չար գործողը՝ լոյսը կ'ատէ [1], կ'ըսէ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս: Եթէ այսչափ լոյսը կ'ատեն, աս ի՞նչ նշան է:

Բայց ասկից ի՞նչպէս կը սորվեցընեն ձեզի: Ճշդիւ այն եղանակաւ, ինչպէս խաբեբայ մը կ'ուզէ: Կը տեսնեն որ դուք հացերնիդ գանելու համար դաշտերու՝ վրայ գործքի մէջ կամ արհեստի մը զբաղած ըլլալով, չէք կրցեր Կրօնքի ուսմունքները խորունկ սորվիլ, ուստի եւ չէք կրնար գիտնալ թէ որն է ճշմարիտ Ս. Գիրքը, եւ ոչ ալ թէ[illegible]չպէս պէտք է նոյնը իմանալ չմոլորելու համար: Արդ ձեռքերնիդ կու տան սուրբ Գիրք մը, որ շատ եղանակաւ խանգարուած ու աղաւաղուած է, թէ՛ թարգմանութեան մէջ սուտ ու չինծու բառեր ու իմաստներ խոթելով, եւ թէ՛ հատուածներ եւ ամբողջ գիրքեր մէջէն վերցընելով: Աս գիրքը ձեռքերնիդ տալէն ետքը, կը յո[illegible]րեն զձեզ աս կամ ան միտը կարդալու: Տեսէք աս խօսքերը, տեսէք ան խօսքերը. եւ դուք որ խորունկ

[1] Յովհ. Գ. 20:

տարուած· չէք Ս. Գիրքը, չէք գիտեր ինչ պատուական տալու էք եւ շփոթած կը մնաք. ան ատեն տանիք ձեզի այն խօսքերը կը մեկնեն իրենց եղանակաւը, մտքերնուդ մէջ ծանր ծանր մոլորութիւններ կը խօթեն, եւ ձեզի հաւատացընել կու տան, որ այն իրենց մոլորութիւնները հիմ ունին Ս. Գրքին մէջ եւ թշուառաբար խաբուած կը մնաք:

Ով որ այսպիսի դժբախտութեան մէջ ինկած է, անիկայ պէտք չէ որ ուրիշը յանցաւոր համարի, բայց եթէ իւր զինքը: Ինչու որ չաղցե՞ց մեզի Յիսուս Քրիստոս, թէ Եկեղեցւոյ ձայնէն դուրս ուրիշին խօսքին ականջ մի՛ դնէք, եւ թէ մենք մեր դաստիարակներին վրայ պէտք չէ ապահովինք: Ի՞նչ զարմանք է, եթէ անոնք որոնք իրենց սրբազան հովիւներուն վարդապետութեանը վրայ ապահովութեամբ հանգչելու տեղ, կ'ուզեն իրենց աչքովը տեսնել եւ իրենց ձեռքովը շօշափել, երբ տար կարողութիւն ալ չունին, վերջապէս իրենց հպարտութեանը համար խաբուած մնալու ըլլան: Հաւատքը երջանիկ ծառ մըն է, որ չի ծլիր հպարտ սրտերու մէջ, անոր ներհակ խոնարհ սրտերու մէջ խորունկ արմատներ կը ձգէ, կ'աճի, կը ծաղկի եւ զարմանալի պտուղ կը բերէ: Վա՜յ վա՜յ հպարտներուն, բսաւ Յիսուս այնչափ անգամ, վասնզի Աստուած անոնց հակառակ պէտ'որ ըլլայ եւ անոնց պէտ'որ զլանայ իր շնորհքը:

Այդ երբոր ատենք կը սկսին այն խան-գարուած Աստուածաշունչները եւ այն ա-պականած Աւետարանները ձեզի պարզելու, դուք ըսէք իրենց համարձակութեամբ, որ չէք ուզեր եւ ոչ ձեռքերնիդ առնուլ. վասն զի չէք ուզեր զձեզ պաշտպանել։ Եթէ որ այն իրենց սեթեւեթ պատճառները առջեւնիդ կը դնեն, ըսէք որ դուք չէք ամչնար այնպիսի պատճառները չիմանալ-նուդ վրայ, վասնզի չէք կրցեր այն նիւ-թերուն վրայ խորունկ գիտութիւն ու-նենալ, ըսէք որ երթան ձեր վարդապետ-ներուն, ձեր Քահանաներուն, նախ զանոնք դարձընեն եւ ետքը ձեր վրայ մտածեն։

Անցօղապէս խօսելով, ճշդիւ ատանկ ալ կը վարուի Ս. Կաթուղիկէ Եկեղե-ցին։ Այս գթած Մայրը, որ լոյսէն վախ-չունի, երբոր Ս. Հաւատքը տարածելու համար կը գործածուի, չէ՞ թէ աւելի տգէտ անձանց հետ, հապա պայծառ լու-սով մը գիտնագոյն Բողոքականներուն հետ կը խօսի, անոնց հետ որոնք աւելի սորված են. եւ ճշդիւ անոնց կ'առաջարկէ իր սուրբ վարդապետութիւնները, եւ ասոնք շատ անգամ, վասնզի աւելի ընդունակ են ի-մանալու, առջինները կ'ըլլան գրկելու սուրբ Կաթողիկէ Վարդապետութիւնը։

Ճշդիւ ատ օրերս, որ ասոնք զձեզ կը ջանան մոլորեցընել, որ ատ նիւթերու մէջ անփորձ էք, իրենցմէ ամենէն մեծ իմաս-տունները կը թողուն Բողոքականութիւ-

նը եւ Ուղղափառութեան կը դառնան։ Եւ եթէ ասիկայ ձեր առջեւն ուրանալու ըլլան, որովհետեւ խիստ անամօթ երես ունին՝ չեն ամչնար յայտնուած ճշմարտութիւնը ուրանալու, դուք հարցուցէք իրենց, ճշմարի՞տ է, թէ չէ, որ Անգղիա՝ Օքսֆորթի Համալսարանին գլխաւոր քաղաքական ուսուցիչները Ուղղափառ եղած են. եթէ ասիկայ ուրանալու ըլլան, ըսէք իրենց, թէ սուտ կը խօսին քաղաքական Եւրոպայի առջեւ, որ այն անձինքը կը ճանչնայ, եւ աւոր համար մինչեւ երկինք գովեստով կը բարձրացընէ. եւ եթէ ասիկայ ընդունելու ըլլան, դարձեալ ըսէք իրենց այսպէս, որովհետեւ այդչափ գիտութիւն ունիք, գացէք զանոնք դարձուցէք, մենք չենք ուզեր գրկել այնպիսի կրօնք մը, զորն որ կը թողուն իր ամենէն իմաստուն անձինքը, որոնց բոլոր շահը նոյնը չմերժելուն վրայ էր, որովհետեւ անոր մէջ ծնած էին, ուրեմն յայտնապէս տեսան որ սուտ է։

ԳԼՈՒԽ Ե.

Հինգերորդ խաբէութիւն։ Ըսել թէ Ս. Եկեղեցին Աստուածաշունչ կարդալը կ՚արգիլէ։

Սուրբ Գիրքը կարդալու նկատմամբ ալ Բողոքականներուն ուրիշ զրպարտութիւն մը կը հնարեն, եւ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ վրայ կը նետեն. կ՚ըսեն թէ Կաթողիկեայ

Քահանաները զձեզ ազատութեան մէջ բռնել կ'ուզեն, որպէսզի իրենց խաբէութիւններն ու ստութիւնները չտեսնէք. ուստի սուր համար ալ չեն ուզեր որ կարդաք Աստուածաշունչը, Ս. Աւետարանը, ինչու որ եթէ սա գրքերը կարդալու ըլլաք, իրենց խաբէութիւնները դիւրաւ ճանչնաք: Աս կը զրուցեն աներեսութեամբ: Բայց զուտ ստութիւն, զուտ զրպարտութիւն է: Ս. Եկեղեցին ուրիշ բան այնչափ չի բաղձար, որչափ ամէն Հաւատացեալք խորունկ տեղեկութիւն ունենան Ս. Գրոց ճշմարտութեանց մէջ: Միթէ ժողովրդապետները, Քահանաները միշտ զձեզ յորդորելու վրայ չե՞ն, որ Խրատի եւ Աւետարանի քարոզութեան երթաք, եւ ձեր զաւկըները Քրիստոնէական Վարդապետութեան խաւրէք: Արդեօք մանաւանդ հոգ չի տարուիր որ առաջին Ս. Հաղորդութիւնը եւ Դրոշմի Ս. Խորհուրդը ընդունած՝ փութաջան կրօնական կրթութիւն մը առնուի: Միթէ Ս. Եկեղեցին հրաման հանած չէ՞, որ ժողովրդապետները յառաջ քան պսակելը հարսն ու փեսան քննեն քրիստոնէական Վարդապետութեան մէջ, ապահով ըլլալու համար որ սորված ու տեղեակ են: Արդեօք ճշմարիտ չէ՞ որ ամէն տարին Խոստովանահայրք, երբ որ կը տեսնեն թէ Ապաշխարողները չեն գիտեր փըրկութեան հարկաւոր եղած բաները, այնպիսիներուն արձակումը կ'ուշացընեն, մին-

Digitized by Google

չեւ որ տարվին։ Անկից աւելի ի՞նչ ծանր ստուԹիւն կրնայ ըլլալ, որ կը հաստատեն Թէ Ս. Եկեղեցին աղքատուԹիւնը կը յառաջացընէ։ Գիտնաք որ աս վերջի ատեններն ի բաց առնելով, աշխարհքիս վրայ ամէն դպրոցներն եւ ամենէն հռչակաւոր Համալսարանները, Եպիսկոպոսներէն ու Ծայրագոյն Քահանայապետներէն բացուած են։ Տեսէք որ սա՞նք են, որ կը սիրեն աղքատուԹիւնը։ Եւ դուք ըսէք աս ձեր ուսուցիչներուն, որ շնորհք ընեն ցուցընեն մեզի որ աս ասանկ չէ։

Բայց պիտ'որ ըսէք, Թող չեն տար ժողովրդեան որ Ս. Գիրքը կարդայ։ Աս ալ յայտնի զրպարտուԹիւն է։ Ս. Եկեղեցին չարգիլեց Հաւատացելոց Ս. Գիրքը, այլ կ'ուզէ որ կարդալու համար երկու զգուշաւորուԹիւն ըլլայ։

Նախ չ'ուզեր որ հերետիկոսներէն խանգարուած, աղաւաղուած եւ ստուԹեամբ խառնուած Աստուածաշունչ մը կարդացուի, ինչպէս է ձեր ձեռքը տրուած Աստուածաշունչը։ Եւ իրաւունք ունի ասանկ ընելու, ինչու որ ան ատենը ձեր հոգւոյն կերակուր մ'ունենալու տեղ՝ մոլորուԹեանց Թոյնը կ'ունենաք, որ այն Աստուածաշունչներուն մէջ խառնուած է։ ԵԹէ որ բոլորովին մոլորուԹենէ մաքուր Աստուածաշունչ մը կարդալու ըլլաք, ինչպէս է Գերապ. ՄարԹինին տպածը (իտալացւոց համար) անիկա Ս. Եկեղեցին չ'արգիլեր։

Digitized by Google

Արդ ըսէք ինծի. անտարակոյս դուք ձեր զաւակացը կ՚արգիլէք որ փտտած, թթու պտուղներ եւ ուրիշ վնասակար կերակուրներ չուտեն. եթէ մէկը անիկա առիթ առնելով ըսելու ըլլայ ձեզի, թէ դուք չէք ուզեր ամենեւին որ զաւակնիդ ուտեն եւ կ՚ուզէք որ անօթութենէ մեռնին, ի՞նչ կ՚ըսէիք. կ՚ըսէիք թէ զրպարտիչ է, վասնզի դուք գոհ էք թէ ամենէնին ուտեն եւ առողջ կերակուրներ ուտեն: Արդ նոյնը կ՚ըսէ Ս. Եկեղեցին: Թո՛ղ կարդան հաւատացեալք Ս. Գիրքը եւ կարդան ջերմեռանդութեամբ, յարգութեամբ, բարեպաշտութեամբ, խոնարհութեամբ, որ պտուղ քաղեն. բայց կարդան ճշմարիտ Ս. Գիրքը, չէ թէ զանիկա որ ապականուած է հերետիկոսներէն: Անկէց աւելի ի՞նչ բանաւոր բան կայ:

Մեկալ զգուշաւորութիւնը, զոր կ՚ուզէ որ ընենք գթած Մայր Եկեղեցին, աս է որ ջանանք կարդալու ատեն չխաբուիլ եւ ծուռ իմաստ չհանել: Ինչու որ պէտք է գիտնալ, որ Ս. Գրքերուն մէջ շատ խորունկ, նուրբ, իմանալու դժուարին բաներ կան, որոնք եթէ ծուռ առնուելու ըլլան, փոխանակ զմեզ ճշմարտութեան մէջ հրահանգելու, մոլորութեան կը տանին, ինչպէս կը սորվեցընէ նոյն ինքն Պետրոս Առաքեալը:

Արդ որպէսզի աս դժբախտութիւնը մեզի չպատահի, Ս. Եկեղեցին կ՚ուզէ որ կար-

գանք՝ զանիկա քովը տարուած պատշաճաւոր մեկնութիւններով։ Ասանկով թէ որ տարակոյս մը ծնանելու ըլլայ կամ դժուարութիւն մը առջևնիս ելլէ, շուտով մը լուծումը եւ մեկնութիւնը կը գտնուի։ Ուստի կ'ուզէ Ս. Եկեղեցին որ Ս. Գիրքը աղէկ եւ իր ապահով ճանչցած մեկնութիւններն ունենայ, եւ այսպիսի բացատրութիւններով զարդարուած ժողովուրդեան ձեռքը տրուի։ Անոր համար Ս. Եկեղեցւոյ մեծ ուշքն ու մեծ խնամքը քեզի չ'ե՞րեւար, որ մեր վրայ ունի։ Կու տայ մեզի այնպէս աղէկ պատրաստուած ու կարուած հաց մը, որպէսզի մեզի վնաս չտայ։ Դուք ձեր տղոցը թող կու տաք, որ խաղան խնտան, ցատքռտեն ու զբօսնուն, բայց թող կու տա՞ք որ ընեն աս ամէն բան փոքր կամ դարաւանդի մը քով։ Ո՛չ ամենեւին, կ'ուզէք որ անվտանգ ըլլան։ Ասանկ ալ կ'ընէ ձեզի հետ Ս. Եկեղեցին։ Զաւակներնին քաշէն տակէն Ս. Եկեղեցւոյ ամէն զրպարտիչները եւ ամենուն, եւ դուք միշտ անոր խնամատարութեանը վրայ զարմացէք եւ շնորհակալ եղէք իր սիրոյն։

Բայց ի՞նչ վտանգ կրնայ գիտնալնիս ելլել Ս. Գիրքը կարդալու առեն, վասնզի Հոգին սուրբ է որ կը յայտնէ մեզի ինչ որ անոնց մէջ պարունակուած է։ Այո՛, գիտեմ որ Բողոքականները միշտ բերաննին ունին աս գեղեցիկ պատճառը, բայց չարին ան է, որ ամենեւին սուտ է, թէ.

Հոգին սուրբ խօսք տուած է մեզի մեկնիչ սուրբ գրոց ըլլալու: Հոգին Սուրբ մեզի ամէն բան կը սորվեցընէ՝ այսու միտքը, որ երբոր ականջնիս կը հասնին առաքելին վարդապետութիւնները Ս. Եկեղեցւոյ օրինաւոր հովիւներուն եւ կամ Աստուածաշունչ Գրոց, ըստ մեկնութեան սրբոց Հարց խոնարհութեամբ կարդալով, Հոգին սուրբ մեզի հաճութիւն մը կը պատճառէ եւ մեր հոգւոյն նոյները կը քաղցրացընէ, ինչպէս ամէն օր կը տեսնենք որ կը պատահի անկեղծ ջերմեռանդ անձիկներուն. բայց չէ սորվեցըներ մեզի այնպիսի եղանակաւ, որ յայտնէ մեզի զգալի ապացուցութեամբ ինչ որ պէտք է հաւատանք եւ ի գործ դնենք: Այսպիսի բան պահանջելը յիմարութիւն է եւ աղբիւր ուրիշ անհամանուն յիմարութիւններու, որ կը տեսնենք անոնց վրայ, որոնք այսպիսի անմիջական ապացուցութեան մը կը հաւատան: Մէկ խօսքով Հոգին Սուրբ մեզի մեկնիչ Ս. Գրոց չ'ըլլար, բայց երբ որ անիկա ամբողջ միտքը մեկնուած է՝ ինք մեզի նոյնը կը քաղցրացընէ եւ անկէց օգուտ քաղել կու տայ: Եւ սա է, զոր որ կը սորվեցընէ մեզի Ս. Գիրքը յայտնի զգուշացնելով, թէ Հաւատքը մեզի լսելու միջոցով կու գայ, այսինքն է մեկնութեամբ, որ կու տայ Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետական ճշմարտութիւնը. Թէ Ս. Գիրքը պէտք չէ իմանալ ըստ առանձնական մեկնութեան, այլ ինչպէս Ս. Եկեղեցին կը մեկ-

Digitized by Google

նէ. Թէ Ս. Գրոց մէջ շատ դժուարիմաց բաներ կան, եւ թէ ոմանք ի կործանումն անձանց զայնները կը թիւրեն եւ այսպէս կը կորսուին: Այսու ամենայնիւ այնչափ յայտնի է, թէ Հոգին Սուրբ երբեք խօսք տուած չէ, ամէն մարդու առանձին առանձին սորվեցընելու, որ ասիկա տեսնելու համար բաւական է միայն աչք ունենալ: Ի՞նչ է Հոգին սուրբ: Հոգի ճըշմարտութեան է: Չի կրնար ուրեմն ճշմարտութիւնը չյայտնել: Արդ՝ թէ որ ամենուն ալ Հոգին Սուրբ տրուած ըլլար նէ, անանք որ Ս. Գիրքը առանձին կը մեկնեն, կարող չըլլային պիտի'որ իրարու հակառակելու, հապա ամէնքն ի հարկէ միաբան պիտի'որ ըլլային մի եւ նոյն ճշմարտութեան վրայ, զոր որ Ս. Գրքէն կը հանեն., ասկայն գործքը զմեզ կը համոզէ վերջին ստուգութեամբ, թէ բոլորովին ասոր հակառակը կը պատահի, երբոր ամէն մարդ իր եղանակաւը կ'իմանայ:

Լուտերին կ'ըսէ Հոգին Սուրբ, օրինակի համար, թէ Յիսուս Քրիստոս Նշխարքի մէջ կը գտնուի, Կալուինին կ'ըսէ թէ [illegible] է, խորհրդականներուն՝ թէ բացարձակապէս չի գտնուիր: Հոգին Սուրբ կ'ըսէ ոմանց, թէ բարի գործքերը հարկաւոր են, ուրիշներուն՝ թէ անօգուտ են, ուրիշներուն ալ՝ թէ կարելի բաներ չեն, այսպէս իմացէք ուրիշ բաներն ալ: Ամէնքը իրենց վարդապետութիւնը կը հիմ-

Digitized by Google

նեն Ս. Գրոց վրայ, ամէնքը կը զրուցեն թէ ունին զՀոգին Սուրբ, որ իրենց կ'առաջնորդէ, բայց կարելի՞ է որ Հոգին սուրբ ըսէ, այո՛ եւ միանգամայն ո՛չ, ամէն րոպէի մէջ ինք իրեն հակառակ խօսի եւ այնչափ հակառակախօսութեանց, որչափ են գլուխները: Հոգին Սուրբ Աստուած է, ինչպէս Հայր եւ ինչպէս Որդին, եւ է նոյն ինքն իմաստութիւն, արդարութիւն եւ ճշմարտութիւն: Ուրեմն սրբապիղծ եւ հայհոյիչ է ով որ զանիկա խաբեբայի, ստախօսի եւ ինք իրեն դէմ հակառակախօսի տեղ կը դնէ: Արդ՝ ո՛վ որ չ'ուզեր հայհոյել, թող մէկ դի ձգէ իր կամակորութիւնը առանձնական ազդեցութեան վրայ: Հոգին Սուրբ միացեալ է Յիսուսի Եկեղեցւոյն հետ, զանիկա կը կառավարէ, կը լուսաւորէ, կը զօրացընէ, եւ անոր կ'օգնէ իր պարգեւներովը եւ իր շնորհքներովը, եւ մենք ցորչափ որ Եկեղեցւոյ միութեան մէջն ենք, մասնակից կ'ըլլանք Հոգւոյն Սրբոյ պարգեւաց եւ իր ճառագայթին լուսոյն. բայց հազիւ թէ կը հեռանանք անկէց, Հոգին սուրբ ալ մեզմէ կը հեռանայ, եւ մենք ան ատենը այնչափ կը տկարանանք որ աստուածային ազդեցութեան տեղ կ'առնենք խելքերնուս ամէն մէկ այլանդակութիւնները:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Վեցերորդ խաբէութիւն: Ս. Եկեղեցւոյ վրայ կռապաշտութեան կերպը գտնել:

Զրպարտութիւնը՝ որչափ որ ալ ատենին յայտնուած ըլլայ, միշտ բիծ մը կը թողու անոր ճակտին վրայ, որուն վրայ անգամ մը դրուած էր: Ասոր համար է որ մոլորութեան Ուսուցիչները ասիկա անդադար ձեռք կ'առնեն, եւ ստութեամբ կը հրատարակեն թէ մենք խել մը սուտ վարդապետութիւններ ունինք, զորոնք չէ թէ միայն չունինք, հապա բոլոր սրտէ կը մերժենք, եւ անգամ մ'որ այսպիսի ստութիւններ վրանիս նետեն, ալ կը սկսին անոնց դէմ խօսիլ, վար զարնել իբրեւ թէ ճշմարիտ եղած ըլլային: Ձեզի քանի մը օրինակ յառաջ բերեմ. պզտիկ միտ դրէք:

Նախ՝ Կ'ըսեն թէ մենք կռապաշտ ենք եւ ետքէն Ս. Գրքէն քանի մը խօսք առջեւնիս կը նետեն, թէ Աստուծմէ կռապաշտութիւնը դատապարտուած է՝ եւ այսպէս զմեզ չարաչար կը վատահամբաւեն: Մենք ալ գիտենք որ կռապաշտութիւնը մեծ անօրէնութիւն է. բայց հոս է իրենց զրպարտութիւնը, մեզի Ուղղափառացս այսպիսի կերպ մը գտնել, որմէ մենք առաւելապէս ի բոլոր սրտէ կը զարշինք: Այսուամենայնիւ կը կարծէ՞ք դուք, թէ անոնք գիտե՞ն ինչ է կռապաշտութիւնը: Միշտ բերաննին է աս զրպարտութիւնը, բայց ես

մէկ անգամէն աւելի փորձն ըրած եմ, որ չեն ալ գիտեր թէ ինչ կը նշանակէ։ Եւ ես մեկնեմ ձեզի, որպէս զի ձեռքով շօշափէք թէ Աստուծոյ ողորմութեամբը որչափ հեռու ենք աս անօրէնութենէն։

Կռապաշտութիւնն է արարածի մը այն երկրպագութիւնն ընծայել, որ միայն Աստուծոյ պարտական ենք, ինչպէս կ'ընէին Հեթանոսները, որոնք իրենց ձեռքովը շինած արձաններուն եւ կուռքերուն իբրեւ ամենասաստայք աստուածութիւններու զոհ եւ խունկ կը մատուցանէին. ասիկա ամենածանր յանցանք է, ինչպէս ամէն մարդ կը տեսնէ, որովհետեւ անարգ արարած մը Արարչին հաւասար կը դնէ եւ անոր աստուածական պատիւներ կը մատուցանէ, յափշտակելով նոյներն աստուածային մեծվայելչութենէն, որ միայն արժանաւոր է այնպիսի պատուոյ։ Արդ՝ Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ո՞րն կ'ընծայուի գերագոյն երկրպագութեան պաշտօնը։ Կաթողիկէ Եկեղեցին կը սորվեցընէ ու կը դաւանի որ ասիկա մինակ Աստուծոյ պարտական ենք, որն որ մեր Արարիչը, մեր մի միայն Փրկիչը, մեր գերագոյն Պաշտպանն է. եւ թէ նոյնը կը պարտաւորինք իրեն հատուցանել որդւոց իրեն հետ միանալով հաւատքով, յուսով եւ սիրով, իրեն միայն սրտերնիս դարձընելով, որ միայն կրնայ մեր կատարեալ երանութիւնը կերպաւորել հաղորդելով մեզի ինք զինքը, որ անսահման բարութիւն

Digitized by Google

է։ Եւ ասոր ցոյցն ան է որ Ս. Պատարա-
գի զոհը Եկեղեցւոյ ամենէն բարձր եւ
համագիտաւոր կրօնական գործողութիւնը՝
Աստուծոյ միայն կը մատուցուի. եւ թէ-
պէտ անոր մէջ նաեւ Սուրբերու բարե-
խօսութիւնը կը խնդրուի որ մեզի օգնա-
կան ըլլան այնպիսի մեծ զոհն արժանապէս
նուիրելու, սակայն Պատարագը միշտ միայն
Աստուածութեան կ'ընծայուի։

Ասիկա աստանկ ըլլալէն ետքը, ինչպէս
կրնայ ճշմարիտ ըլլալ որ Եկեղեցւոյ մէջ
կռապաշտութիւն գտնուի, Ամենասուրբ
Կուսին եւ Սուրբերուն երկրպագութեան
այն գործքերն ընծայելով՝ որ Աստուածու-
թեան կը պատշաճին։ Աստուած չընէ որ
մենք այնպիսի ոճրագործութեան մէջ իյ-
նանք։ Ստուգիւ կը պարծինք Աստուածա-
ծին Կոյսը եւ Սուրբերը պատուելնուս
վրայ. բայց ամէն բանէ առաջ իրենց վրայ
աստուածային կատարելութիւն մը չենք
ճանչնար, կ'ուրանանք որ իրենց վրայ Ա-
րարչի, Փրկչի, գերագոյն Տեառն եւ վեր-
ջին վախճանի յատկութիւններ գտնուին,
կը վկայենք թէ ամէն բարի բան որ ունին՝
տրուեցաւ իրենց Աստուծմէ Յիսուսի ար-
դեանցը համար, թէ ինչ որ մեր օգտին
համար կ'ընեն, այն ամենայն միայն աղա-
չելով ու բարեխօսելով կարող են ընել,
եւ թէ բոլոր իրենց երջանկութիւնը Յի-
սուսի հետ միացեալ ըլլալու վրայ է։ Կը

Digitized by Google

տեսնէք ուրեմն թէ որչափ հեռու ենք կռապաշտութենէ։

Իրաւցընէ՝ եթէ մենք Ս. Աստուածածինը կամ Սուրբերն իբրեւ աստուածութիւն յարգելու ըլլայինք, կ'ըսէի՞նք երբեք, որ մեզի համար բարեխօս ըլլան։ Խիստ յայտնի բան չէ՞ ասիկա։ Բայց քննեցէք ամէն գեղեցիկ աղօթքները, որ կ'ընենք Ամենասուրբ Կուսին եւ Սուրբերուն. եւ կը տեսնէք որ միշտ կ'ըսենք, որ բարեխօս ըլլան մեզի համար։ Ողջոյն քեզ Մարիամին մէջ դուք ի՞նչ կ'ըսէք. Սրբուհի Մարիամ Մայր Աստուծոյ, բարեխօս եղիր մեզ մեղաւորացս համար, հիմայ եւ մեր մահուան ատենը։ Ս. Աստուածածնայ եւ Սրբոց Լիթանիաներուն մէջ ի՞նչ կ'ըսէք. Աղօթեա՛ վասն մեր, աղօթեցէ՛ք վասն մեր։ Տեսա՞ք հիմայ։ Այսու ամենայնիւ ստախօսները չեն դադրիր ըսելէն, թէ կռապաշտ ենք եւ թէ Ս. Աստուածածինը եւ սուրբերը Աստուած կը ճանչնանք։ Եւ այսպէս զմեզ զրպարտելով՝ զմեզ կ'ուզեն խաբել։

Բայց գուցէ ճշմարիտ չէ՞ ան որ կ'ըսեն, թէ Ուղղափառները չափազանց կը բարձրացընեն Ս. Աստուածածնայ մեծութիւնները, երբոր զինք իրենց կեանքը, իրենց քաղցրութիւնը, իրենց յոյսը կ'անուանեն եւ այլն։ Գուցէ աս ալ ճշմարիտ չէ՞, թէ աս անունները միայն Յիսուսի կը պատշաճին։ Ո՛հ, իմ սիրելիքս, չէ՛ չէ՛։ Ուղղափառներուն աս բաներու մէջ ամենեւին չա-

մը չէին ընդուներ. Մինչեւ որ Ս. Կուսին Աս-տուած չըլլալը ճանչնալէն ետքը, ուրիշ ինչ մեծացուցինք եւ բարձրացուցինք բան իրեն վրայ բնական ըլլան, ամէնն ալ փոքր է, քիչ է, իր Աստուածամայրութեան անհամեմատ արժանաւորութեանը նայելով։ Ինքն իսկ Հոգւով Սրբով լեցուած կը գո-չէր. Իմ վրաս մեծամեծ բաներ ըրաւ Հզօրը. ուստի ասոր համար ալ ամենայն ազգերը երա-նի իրենք պիտի՛ որ տան։ Բայց ուրեմն՝ ինչ-պէս կը պաշտպանէին Ամենասուրբ Կուսին այն ամէն անունները։ Գիտենք որ երկու եղանակաւ մէկը կրնայ բռնել մեր կեան-քը, յոյսը, քաղցրութիւնը եւ այլն. կամ որ անոր կը վերաբերի մեզի կեանք տալը եւ մեր յոյսը կերպարանելը, եւ կամ եթէ անոր չի վերաբերիր մեզի նոյնները շնորհելը, բայց կրնայ մեզի համար առնուլ անկից, որ կարող է տալ։ Արդ՝ այն անուններն առաջին եղանակաւ միայն Յիսուսի կը պատ-շաճին, երկրորդ եղանակաւ շատ լաւ կը պատշաճին նաեւ Ամենասուրբ Կուսին։ Աւելի աւելի պայծառ իմանալու համար, մտածեցէք աղքատ գեղացիի մը որ տան-տիրոջը բոլոր վստահութիւնները ունեցող տնտեսին առջեւն եկած է. անդաստանի մը վարձու առնելու համար, եւ կամ մտածե-ցէք պաշտօնեայ մը, որ Իշխանին բոլոր վստահութիւնը վայելող պաշտօնեայ մը քով մօտեցեր է, որպէս զի անոր ձեռքովը յա-ռաջացում մ'ունենայ. արդ՝ թէ՛ գեղա-

ցին թէ՛ պաշտօնատէրն ու ատեաններուն մէջ ի՞նչ պիտի՛որ ընեն։ Տէ՛ր, իմ յոյս բոլորովին քու վրադ դրած եմ, Դուն ատուագիւ կընտաս ինծի չ'ուզէս. թէ որ դուն ինծի հաւանը միջնորդ ըլլալու ըլլաս, ինծի ձրանօ՛ կու տաս եւ բաժանդական ընտանեաց փրկութիւնը կ'ըլլաս։ Այս եւ ասոր նման խօսքեր երկուքն ալ պիտի՛որ գործածեն։ Միթէ ատենակիրոջ կամ իշխանին չի՞ վերաբերիր շնորհք ընելը, եւ իրենց նախատինք չ'ը՞լլար այն եղանակաւ իրենց պաշտօնէականներուն հետ խօսիլը։ Ոչինչ ամենեւին. ինչու որ ամէնքն ալ գիտեն թէ շնորհք ընելու իշխանութիւնը ճշմարտապէս ատենակիրոջ եւ իշխանին ձեռքն է, իսկ ատորոնակարգականներուն ,բաժանդակ իշխանութիւնն աղաչելու եւ բարեխօս ըլլալու վրայ է։ Արդ՝ նոյն բանն է նկատմամբ Ամենասուրբ Կուսին։ Որովհետեւ ինք իբրեւ Մայր Յիսուսի անբաւ ազդեցութիւն ունի ուզած շնորհքներն խնդրելու եւ ընդունելու, այսպէս մենք ալ զինք մեր կեանքը՝ մեր յոյսը եւ ասոր նմաններով կը կանչենք, զմեզ իրեն յանձնած ատեններս. բայց արդէն կը գիտցուի որ իր ըրածը միայն կարողութիւն եւ ազդեցութիւն աղաչանաց է, իսկ էական իշխանութիւնը միմիայն Յիսուսի ձեռքն է։ Արդ ուրեմն՝ այն աղօթքներու ձեւքին մէջ ամէնեւին զեղծմունք մը չկայ, մանաւանդ թէ ամենայն եւանգելական ատեղ ատեղ նոյներն ընելու ենք,

վրան դի շատ զօրութիւն ունին մեր վստա-
հութիւնն աւելցնելու։

Ս. Աստուածածնայ վրայ ուրիշ ամե-
նածանր մոլորութիւն մ'ալ կը տարածեն։
Այս անօրէնները՝ նմանելով սատանային որ
միշտ մեծ թշնամի եղած է Մարիամ Կու-
սին, կը յանդգնին ուրանալ անոր սուրբ
Կուսութիւնը։ Հին սուրբերը, ինչպէս Ս.
Հերոնիմոս, Ս. Ամբրոսիոս, Ս. Բեռնար-
դոս, երբոր այս զարհուրելի հայհոյութիւ-
նը կը լսէին Ամենասուրբ Կուսին մեր Մօ-
րը դէմ, այնպէս մեծ սոսկում կը զգային
որ ականջնին կը գոցէին։ Արդ՝ նոյնը մենք
ալ պէտք է ընենք։ Բայց՝ ի՞նչ կ'ընեն ա-
սոնք՝ իրենց հայհոյութիւնը համոզցնե-
լու համար։ Կը տեսնեն, որ Ս. Աւետա-
րանին մէջ երբեմն Յիսուսի եղբայրները
կ'անուանուին, ասկից շուտ մը կը կարծեն
թէ Ամենասուրբ Կոյսը ուրիշ զաւակներ
ալ ունեցած ըլլայ։

Արդ՝ ասիկա բոլորովին իրենց տգիտու-
թիւնն է, ինչու որ չեն գիտեր թէ Սուրբ
Գիրքը, արեւելեան եղանակաւ խօսելով,
ուրիշ ազգականներն ալ եղբայրներու ա-
նունով կը կոչէ, ինչպէս են հօրեղբօրոր-
դիներն ու տղաները եւ այլն. այսպէս Ս.
Աւետարանը չ'ուզեր ըսել թէ Յիսուս ու-
րիշ մօրենաւոր եղբայրներ ալ ունէր, այլ
հօրեղբօրորդիներ եւ ազգականներ. ուստի
ամենեւին սուտ է թէ Ս. Կոյսը Յիսուսէ
զատ ուրիշ որդիք ալ ունեցեր է, ինչպէս

Digitized by Google

բովանդակ Սուրբ Եկեղեցին հաստատութեամբ ընդունած է, մինչ պատմագրութելով այն հերէշները, որոնք Մարկիոն Աստուածնի կը զանան իր մեծ առանձնաշնորհութիւնը Կոյս մնացած ըլլալու՝ յառաջ քան զծնանելը, ծնած ատենը եւ ծնանելէն ետքը։

Բայց՝ ի՞նչ հարկաւորութիւն կայ, կ'ըսեն դարձեալ, Ս. Կուսին եւ Սուրբերուն դիմել եւ բարեխօսութեան կանչել, չե՞նք կրնար շիտակ Յիսուսին երթալ։ Մենք ալ իրենց պատասխան կու տանք, թէ երթան Յիսուսին որչափ կ'ուզեն եւ երբեք շատ գացած չեն ըլլար, եւ երբեք զիրենք ատոր համար չենք յանդիմաներ, միայն թէ չյանդգնին դատապարտել Ս. Եկեղեցին որ անոնց բարեխօսութիւնը կը գործածէ։ Իրենք ալ գիտեն անոնց այնչափ, որչափ կը գիտէ Ս. Եկեղեցին իր պաշտամանց մէջ. որպէս զի անոր հնազանդ որդիքն ըլլան. այսու ամենայնիւ առանձնական ջերմեռանդութեան կրթութեանց մէջ, եթէ ոմանք կ'ուզեն շիտակ Յիսուսի դիմել՝ ազատ են։

Մենք Ուղղափառաց առանձին վստահութիւն ունինք Ամենասուրբ Կուսին եւ Սրբոց վրայ շատ պատճառներու համար, վասն զի մենք մեր յանցաւորութեան վրայ համոզուած եւ խոնարհութեան խորին զգածմունքներով լեցուած ըլլալով՝ կը հաւատանք որ աւելի դիւրութեամբ մեր աղաչանքները կը լսուին, երբոր ատոնցմ-

Digitized by Google

ծայրին աթոռին առջեւը կ'ելլենք Սուրբե-
րանն եւ առանձին Ներսէսի Կուսին ա-
ղօթից ընկերութեանը, որն որ Յիսուսի
Մայրն ըլլալով՝ անսահմանաբար օրհնելի է
անոր որդւոյն. փառաւոր ենք որ այսպէս Յի-
սուս աւելի գործունէութեամբ մեզի օգ-
նութեան կը շարժի, աւելի առատու-
թեամբ զմեզ կը մխիթարէ եւ մեզի կ'ո-
ղորմի։ Մեր ըրածն ան է ինչ որ ամենէն
առօրին ամեն ծառայ մը կ'ընէ. ասիկա
թէ որ իր տանտիրոջմէ շնորհք մը ընդու-
նիլ կ'ուզէ, կը դիմէ ուրիշ ծառայի մը,
որ աւելի մտերիմ է Տիրոջը, որպէս զի ի-
րեն համար խօսի. եւ այս խոնարհութեան
զգածմունքը ստուգիւ մեծ յարգ ունի
Աստուծոյ առջեւ, որ խոնարհ աղօթքը կը
սիրէ։

Բայց ասկից՝ ատով աւելի եւս զՅիսուս
Քրիստոս կը պատուենք։ Ինչու որ տայդ-
չե՞ք համարիր, թէ իշխան մը այնչափ աւելի
պատիւ կը ստանայ, որչափ աւելի մեծ ան-
ձինք են, որոնք իրեն առջեւը կը խոնար-
հին շնորհքներ եւ նպաստներ խնդրելու։
Արդ՝ մենք մեր Աստուածը եւ Փրկիչը
Յիսուս՝ այնչափ մեծ կը համարինք, մին-
չեւ կը բաղձանք որ իր առջեւը խոնարհին
եւ պաղատին ոչ միայն ամէն Սուրբերը եւ
ամէն հրեշտակները, այլ նաեւ անոնց ա-
մենուն Թագուհին՝ Մարիամ, եւ այսպէս
իրեն կը մատուցանենք մեծագոյն պատիւ.
որչափ կարող ենք։ Տեսէք ուրեմն թէ որ-

Digitized by Google

չափ յիմարական բաներ կը զրուցեն ձեզի, երբոր կը հաստատեն թէ պատուելով զՄարիամ՝ Յիսուսի նախատինք կ'ըլլայ:

Բայց դուք՝ լսելով այս ամենայն անարգանքները, որ կու տան Բողոքականները մեր սիրելի Մօրը Մարիամու, Ջանացէք աւելի եւս զինք պատուել եւ այն սոսկալի անարգանքներուն փոխարէնը հատուցանել, իրեն աւելի ջերմեռանդութեամբ աղօթելով, օր քան զօրէ իր սուրբ Վարդարանը զրուցելով, ձեր ընտանիքներն իրեն պաշտպանութեան յանձնելով եւ պարծելով ամէն ատեն, ամէն առթի մէջ, ձեր գթած Մօրն եռանդուն պաշտպան ըլլալնուդ վրայ: Նոյնն ըրէք պատշաճաւոր համեմատութեամբ նաեւ Սուրբերու նկատմամբն ալ: Սէր ունեցէք ձեր Պաշտպան եւ Բարեխօս Սուրբերուն, որոնք Աստուծմէ տրուած են ձեզի, եւ կ'աղօթեն ձեզի համար, բայց դուք ալ միշտ յանձնեցէք զձեզ անոնց ամենայն վստահութեամբ:

Բովանդակ Սուրբ Եկեղեցին լեցուած է այնչափ զարմանալի շնորհքներով, զորոնք Ամենասուրբ Կոյսը եւ Սուրբերն ըրած են իրենց ջերմեռանդներուն. Հրաշքները՝ որոնք հետզհետէ գործուած են իրենց բարեխօսութեամբը՝ բիւրաւոր են, աշխարհքիս ամենէն երեւելի մարդիկներէն հաստատուած եւ շատ անգամ ամբողջ բազմութեան առջեւ պատահած, այնպէս որ անկարելի է ուրանալը. եւ այս է մեծ պա-

Digitized by Google

տեղն երկինքէն եւ երկրէ Թագաւորին՝ Յի-սուսի Քրիստոսի, որ իր ծառաներն ալ այնչափ մեծ են, որ կարող են Իրմէ այն-պիսի հրաշքներ գործելու կարողութիւնն ընդունիլ, ինչպէս են անոնք՝ որոնց վրայ կը զարմանանք ի փառս Յիսուսի եւ փոր-ձը կը տեսնենք մեր օգտիւը:

ԳԼՈՒԽ Է.

Եօթներորդ խաբէութիւն: Պատկերներն ու մա-սունքները կռապաշտութեան աղբիւրներ են:

Ուրիշ մէկ պատճառը, որուն համար Բողոքականները զմեզ կռապաշտ կը կան-չեն, ան է որ կը պատուենք Սրբոց պատ-կերները եւ կը յարգենք անոնց մասունք-ները: Մանաւանդ ասոր դէմ այնչափ կ'աղաղակեն, որ նմանը չէ տեսնուած. յառաջ կը բերեն յարմար կամ անյարմար վկայութիւններ Ս. Գրքէն, կ'երդնուն որ մենք հեթանոսներէն ալ գէշ ենք եւ մին-չեւ ըսելու կը հասնին թէ այս մեր աւե-լորդապաշտութիւնները պահելու համար, նաեւ Աստուծոյ պատուիրաններն եղծեր խանգարեր ենք: Արդ՝ զգոյշ կեցէք, իմ սիրելիքս, աս ալ իրենց մէկ խաբէութիւնն է, որ նախընթացէն վար չի մնար:

Եւ նախ առաջին յիշեցէք ինչ որ ձե-զի մեկնած են ձեր Քահանաները Քրիս-տոնէական վարդապետութեան մէջ Սուրբ Պատկերներու եւ Մասունքներու նկատ-

Digitized by Google

մանի։ Գուցէ թէ երբեք ըսի՞ն ձեզի, որ փայլունին, թուղթին, լաթին, մետաղին մէջ, որոնցմէ շինուած կամ կերպարանուած են պատկերները, զօրութիւն մը պարունակուած ըլլայ։ Ո՛չ ամենեւին։ Մանաւանդ որ Ս. Եկեղեցին մեզի բացարձակապէս կ՚արգիլէ, որ չհաւատանք պատկերներու մէջ զօրութիւն կամ իշխանութիւն մը գտնուելուն. կ՚արգիլէ մեր վստահութիւնը նիւթական արձաններուն կամ պատկերներուն վրայ դնելու, եւ կ՚ուզէ որ ամէն պատիւ որ անոնց կու տանք, իրենց բուն օրինակին՝ այսինքն է Սուրբերուն, Ս. Կուսին եւ նոյն իսկ Յիսուսի երթան, որ կեան ու կը թագաւորեն յերկինս. այնպէս որ երբ զանոնք կը համբուրենք, կամ ծնրադրութիւն կ՚ընենք առջեւնին, մենք ան պատկերներուն երկրպագութիւն կամ պատիւ չենք ըներ, այլ մեր պատիւը Սուրբերուն եւ Ս. Կուսին, իսկ երկրպագութիւնը՝ Յիսուսի կը մատուցուի։ Ասիկայ է Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը, ինչպէս ծանօթ է ամէն Քրիստոնէական վարդապետութիւններէն եւ Տրիտենդեան Ս. Ժողովքէն։

Արդ՝ ան միայն բաւական չէ՞ ցուցնելու թէ հոս կռապաշտութիւն չկայ եւ չի կրնար ալ ըլլալ։ Եթէ մենք պատկերներուն մէջ ամենեւին կարողութիւն կամ զօրութիւն մը չենք ճանչնար, ապա ուրեմն եւ ոչ աստուածութիւն մը կը ճանչ-

Digitized by Google

նանք, եւ եթէ տատամսութիւն մը չենք ճանչնար, ո՞ւր է կատարելութիւնը: Նոյնպէս եթէ անմիջապէս ուղիղ բան չենք ընենք, բայց եթէ. բուն սկզբնապատկերները պատուել, տալ ուրեմն փայլը, մտաջին, ըմթին պաշտօն չենք ընծայեր, ինչպէս անոնք կը զբաղցին, ուստի նաեւ չկայ կատարելութիւն:

Բայց այն ատեն պատկերները ինչո՞ւ կը գործածենք: Խրատուցինք այնչափ ինչ ունեքու համբաւութիւն չունենք պատճառ տալու, որովհետեւ կրնանք պատասխանել տալ, որ Ս. Եկեղեցին՝ Հոգւոյն Սուրբէն լուսաւորեալ եւ առաջնորդեալ՝ միշտ ատենի ըրած է, եւ աս պատճառը բաւականնէն աւելի է. այսու ամենայնիւ իրենց օգտակարութեանը ցուցակը ըսելով, կ'ըսենք թէ պատճառներն շատ եւ խիստ ծանր են:

Մենք սուրբ պատկերները կը գործածենք, վասն զի կ'արթնցընեն մեր վրայ Յիսուսի, Ամենասուրբ Կուսին ու Սրբոց յիշատակը, եւ այսպէս կը հրաւիրեն զմեզ՝ բարեպաշտութեամբ զիրենք մեզի բարեխօսութեան կանչելու: Ինչո՞ւ Բողոքականներն ալ հօրերնուն, մօրերնուն, ազգականներնուն եւ իրենց սիրելի անձինքներու պատկերները նկարել կու տան: Անոնք ի՞նչ բանի կը ծառայեն: Պատասխան կու տան ձեզի, թէ կը ծառայեն կենդանի պահելու անոնց յիշատակը, որ զուցէ սրտէն մոռած են կամ հեռու կը գտնուին եւ այս-

Digitized by Google

դէս զիրենք միշտ առջեւնին ներկայ ունե-
նալու։ Լաւ է, մենք ալ կը բաղձանք յա-
ճախ Յիսուսի՝ մեր Հօրը, Մարիամու՝ մեր
Մօրը, եւ Սրբոց՝ մեր Եղբարց եւ բարե-
կամաց յիշատակը մտքերնիս բերել, եւ
դեռ իրենցմէ հեռու ըլլալնուս համար, կը
ցանկանք գոնէ իրենց պատկերաց տեսու-
թեամբը զմայլիլ։ Ասոր ի՞նչ կրնան ըսել։

Սուրբ պատկերները կը ծառայեն նաեւ
պատերնուս վրայ շատ օգտակար տպաւո-
րութիւն ընելու, վասն զի գրեթէ աչքեր-
նուս առջեւը կը բերեն Յիսուսի կենաց
խորհուրդները եւ Սրբոց գործքերը, որոնք
զմեզ այնչափ սիրեցին։ Սոյդ չէ՞ արդեօք,
որ գեղեցիկ Մանուկ Յիսուսի տեսութիւ-
նը՝ մէկ վայրկենի մէջ իրեն աստուածային
մանկութեան ամէն քաղցրութիւններն առ-
ջեւնիս կը բերէ։ Ս. Փրանկիսկոս Ասիզա-
ցին այսպիսի տեսութեամբ այնչափ ի
գութ կը շարժէր, որ կու լար սաստիկ ար-
ցունք թափելով։ Եւ սոյդ չէ՞ արդեօք,
թէ աղուոր խաչելութիւն մը մէկ վայրկենի
մէջ աչքերնուս առջեւ կը դնէ Յիսուսի
չարչարանքները, իր համբերութիւնը, իր
կսկիծները, իր մահը, եւ ի՞նչպէս սաստ-
կութեամբ զմեզ կը շարժէ։ Ամէն Ուր-
բերբաւ օրերը կը հաւաքէին կը մնչէին խա-
չելութեան դիմացը։ Նոյնն ըսէք նաեւ
գեղեցիկ Սիրոյ Յիսուսի մը տեսնելու ա-
տենները, որն որ իր բացերանք մէջէն յիշել
կու տայ սիրոյն անչափութիւնը, զորն որ

Յիսուս մեր վրայ ունեցաւ։ Նոյնն ըսէք Մարիամու պատկերներուն համար, որ մեզի կը յիշեցնեն, թէ երկինքն ունինք գթած Մայր մը, որ մեզի համար կ'աղօթէ։ Նոյնն ըսէք նաեւ Սրբոց պատկերներուն նկատմամբ, որ մտքերնիս կը ձգեն ինչ որ իրենք Յիսուսի համար գործեցին ու կրեցին, եւ մեզի սիրտ կու տան նոյնպէս գործելու։ Ասոր համար է որ բարի հաւատացեալները այնչափ կը սիրեն սուրբ պատկերները, կը զուարճանան նոյնները եկեղեցիներու մէջ տեսնելով ու կը ժողվեն աղօթելու համար. ինչու որ կը շարժեն անոնք երեւակայութիւնը մտադիր կենալու. կ'ուրախանան նաեւ տուներնուն մէջ նոյնները տեսնելով, որպէսզի իրենց գրգիռ ըլլան աղէկ եւ սուրբ մտածութիւններ ունենալու, կ'ուրախանան առանձինն՝ անկողնոյ շուրջ կողմը տեսնելով, որպէս զի զՅիսուս եւ զՄարիամ յիշեն անկողին գացած ու ելած ատեննին, այնչափ սիրելի են ասոնք իրենց մահուան ժամուն մէջ. կը պագնեն, եւ անդադար սրտերնուն կը մերձեցնեն, իբրեւ թէ զՅիսուս եւ զՄարիամ ողջագուրեն։ Շատ դժբախտ են անոնք, որոնք պատկերի պաշտօնը բաներէ չեն հասկընար։ Անոնք միայն կարող են չարչարել սուրբ պատկերները, որոնք բուն սկզբնապատկերները չեն սիրեր. ինչու որ անկարելի է տեսնել կենդանագիր մը, երբոր սիրելի է անձը՝ որ անով կը ներկայացուի։

Digitized by Google

Կը ծառայեն նաեւ ասոր պատկերները տխմար կարդալ չգիտցող անձինքներու հրահանգ մը տալու ։ Ինչու որ այն պատկերներուն մէջ, Յիսուսի կենաց, չարչարանաց ու մահուան խորհուրդները նկարուած տեսնելով, ան ամէն դէպքերը մտքերնուն մէջ կը տպաւորուին, եւ անոնց գեղեցիկ պարագաներն ալ մտքերնէն չեն ելլեր ։ Նոյնը կը պատահի համեմատաբար Սրբոց եւ Երանելի Կուսին կենացը նկարանքը, որոնք մեզի շինութիւն, օրինակ եւ խթան ըլլալու կը ծառայեն ։ Հիմնական տեսնես որ տղոց հարիւրաւմէկ արժէք չունեցող բաներ սորվեցըներու համար, մեծ շռայլութեամբ այնչափ փորագրութիւններ եւ նկարներ կը գործածուին, եւ նոյն իսկ Բողոքականները միշտ անոնցմով կը վարուին, դեռ խելքերնին չի հասնիր, թէ ինչպէս Ս. Եկեղեցին՝ այն որ երկնաւոր իմաստութիւնն ունի, կարող եղեր է իրենցմէ յառաջ ասս միջոցը ի գործ դնել հաւատացելոց կրթութեան համար ։

Վերջապէս ասոր պատկերները երբեմն կը ծառայեն աստուածպաշտութիւնն արտաքոյ կարգի զարթուցանելու համար ։ Վասն զի Աստուած շատ անգամ՝ ասս պատկերներուն միջոցով՝ առանձինն եղանակաւ Եկեղեցւոյ մը, վկայարանի մը մէջ փառաւորուիլ ուզելով, իր շնորհքները հոն առատութեամբ կը հեղու, հաւատացելոց բարեմտութիւնը հրաւիրելով, տանք

ալ ամենայն փութով հոն կը ժողվին, ե-
ւանդեանք կ'աղօթեն, փառաւորութիւններն
կը զօրանայ, մեծագոյն հաւատքով Յիսու-
սի կենաց խորհուրդներուն ամէն տեղեակ
կ'ըլլան, եւ միաբանականցյն մեծագոյն եռան-
դով անոր ծառաները՝ Սուրբերը եւ կամ
Ս. Աստուածածինը յարգելով, մեծամեծ
շնորհքներ ու օգնութիւններ կ'ընդունին:
Ասով իբրեւ թէ կը նորոգի, քրիստոնէա-
կան աստուածպաշտութիւնը որն որ մեր
տկարութեանքը մէջա նուազելու եւ պակ-
սելու վրայ է:

Ս. Պատկերաց պաշտօնէն զատ, նաեւ
Ս. Մասունքներու պաշտօնն ալ կը դա-
տապարտեն. բայց յայտնի է թէ կը խա-
բուին եւ հոս ալ կ'ուզեն խաբել. պատ-
կերաց համար յառաջ բերուած պատճառ-
ները ասոնց համար ալ կ'արժեն: Մենք
Մասունքները կը գործածենք, ինչպէս
պատկերներու համար ըսինք, այն անձինք-
ներն յիշատակելու վախճանաւ, որոնց մա-
սունքներն են. որպէսզի յարգութիւնք զա-
նոնք պատուելու եւ անոնց նմանելու, ա-
ռանց անոնց նուիրական զօրութիւն մը ըն-
ծայելու: Ասոր համար աս նիւթիս մէջ
մեզի դէմ ամէն ըրածնին սուտ զրպար-
տութիւն է:

Այսու ամենայնիւ ինծի կ'երեւայ թէ
Բողոքականները չեն գիտեր բոլորովին,
թէ ի՞նչ են մասունքները՝ որ մենք կը
յարգենք: Ինչու որ եթէ գիտնալու ըլլային,

Digitized by Google

կրնայի՞ն արդեօք այնպէս խօսիլ, ինչպէս կը խօսին: Գլխաւոր մասունքները որ Ս. Եկեղեցւոյ մէջ կը յարգուին, են նաև՝ Ս. Խաչափայտին, Ս. Փուշ-պսակին, Տէ-գին, Ս. Սինդոնին կամ Պաստառակալին, ինչպէս նաև Փրկչին չարչարանաց ուրիշ գործիքներուն մասունքները: Բայց Բողո-քականները, որ այնչափ Ուղղափառաց դէմ կ'աղաղակեն, իբր թէ ըստ բաւակա-նին Յիսուսի Քրիստոսի վրայ չեն մտածեր, կրնա՞ն զմեզ յանդիմանել, որ Յիսուսի սիրոյն համար կը մեծարենք մինչեւ նաև գործիքները, որ անոր ամենասուրբ մարմնոյն մերձեցան: Նոյնէն կու գան Սուրբ Մար-տիրոսներուն կամ Խոստովանողներուն մա-սունքները, որոնք իրենց մարմինը սրբացու-ցին կամ մարտիրոսութեամբ եւ կամ ա-պաշխարութեամբ, նուիրելով ի պատիւ Յիսուսի: Եւ այն մարմինները՝ որ եղան կենդանի տաճար Հոգւոյն Սրբոյ, եղան նաև գործիք այնչափ ապաշխարութեանց, սրբացան այնչափ խորհուրդներով, ուստի եւ մեծաւ փառօք պիտ'որ պայծառանան բովանդակ յաւիտենականութեան մէջ. արդ այս մարմինները՝ արժանի չե՞ն արդեօք մեծ եւ առանձին յարգութեան: Չարախօսելու մեծ ախորժակ մը պէտք է աս ամէն բա-ներու մէջ զարմանալու առիթ մը գտնելու համար. եւ կամ պէտք է կարծել թէ Քրիս-տոնեաներուն ու Սուրբերուն մարմիններն անասնոց մարմիններու պէս բաներ էին:

Digitized by Google

Բայց՝ գիտէ՞ք արդեօք, որո՞նք են որ սուրբ մատուռներու պաշտօնը կը կատա– րարեն. անոնք են՝ որոնք միջնորդութեամբ ուրիշ անտակ մատուռներ սատանային ե– ատեւէն կ՚կինան: Անոնք են՝ որոնք մեծ մա– տուռի մը պէս կը պահեն այն ապարանքի ու– րացողին՝ Մարտինոս Լուտերի՝ կաղապարը, անոնք են՝ որոնք մատուռի պէս կը պահեն խառնակողաց մէկուն դրիչը, ինչպէս է Պայ– լըն. անոնք են՝ որոնք ինչ գնով որ ըլլայ, կը գնեն հին կօշիկ մը, վասնզի Նաբոլէոն գործածեր էր. անոնք են՝ (յայտնի զրա– ցենք իրենց անձնթողը) որոնք իրարու ձեռ– քէ կը յափշտակեն ժապաւէն մը, ծաղիկ մը, ընչեն բան մը, վասնզի կայսրուհի մը, գուլպայ մը, բող մը գործածեր էր: Իրա– ցընէ [illegible] պաշտպաններուն բերնին կը վայլէ, որ վար զարնեն Կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ ամե– նամեծագոյն պաշտամունքը:

Բայց մենք չենք, կ՚ըսեն դարձեալ, մենք չենք որ այդ ամենայն կը դատապարտենք, այլ Ս. Գիրքն է: Սուրբգի՞ր կ՚ըսեն: Իրաւ– ցընէ Ս. Գի՞րքն է: Չէ՞ք գիտեր, որ Ելից Գրքին մէջ յայտնի կը գրուցէ, թէ ամե– նեւին զրօշեալ մ՚ունենար: Նոյնպէս Մարգարէներն ու առաքեալն Աստուծոյ բարձրաձայն կ՚աղաղակեն անոնց դէմ, ո– րոնք կուռքեր եւ անօրէններ կը շինեն: Ի– րաւունք ունինք ուրեմն Բողոքականները կռապաշտ կանչելու: Ճշմարիտ կը գրու– ցեմ, եւ այսպիսի նոր հեթանոսութեան մը

չէր տեսներ, ստուգիւ բարձրագոյն հան-ճար մը կ'ուզէ այս խոստովանութիւնն ընե-լու։ Աստուած արգելեց որ կաւէ, մտա-դէ եւ առանց նման արձանները Աստուած-ներու տեղ չդնենք ու չհաւատանք, ու-րեմն չեն կրնար եղեր գործածուիլ արձան-ներն ու պատկերներն անմեղ՝ մանաւանդ թէ սուրբ գործածութեամբ, այսինքն է՝ Աստուծոյ յիշատակը դիւրացընելու, եւ լաւագոյն եղանակաւ Ս. Հաւատոյ խոր-հուրդներին իմանալու համար։ Բայց սա է իրենց խոստովանութիւնը։

Ինչու որ (ըսենք իրենց դժուարութիւնը լուծելու համար), որո՞նց համար տրուած են այն արգելքները անդրի եւ պատկեր չշինելու։ Տրուած են Հրէաներուն, որոնք Եգիպտոսի կռապաշտութեան մէջ զար-գացած ըլլալով, բնականապէս առ այն միտեալ էին, ինչպէս կը տեսնուէր անա-պատին մէջ, ուր իրենց ոսկի որթը շինե-ցին, ու ետքէն ալ ուրիշ հարիւրաւոր դէպքերու մէջ, իրենց դրացի ազգերուն Աստուածները պաշտեցին։ Հրէաները ի՞նչ հաւատք ունէին այն արձաններուն ու պատկերներու վրայ։ Կը հաւատային իբրեւ առոյգ աստուածութիւններ, անոր համար ալ անոնց երկրպագութիւն ընելով կը պաշտէին, զոհեր կը մատուցանէին եւ ա-նոնց պատճառաւ ճշմարիտ Աստուծմէ կը հեռանային։ Արդ՝ ասոր նկատմամբ Աս-տուած ի՞նչ կը հրամայէ իրենց։ Կ'արգե-

Digitized by Google

ըլէ որ արձանները կամ երկինքէն եւ երկրէն վրայ գտնուած որ եւ իցէ առարկաներու պատկերը չշինեն. վասն զի չէր ուզեր որ զանոնք պաշտեն, որովհետեւ ինքն է մի միայն եւ ճշմարիտ Աստուած, որուն երկրպագութիւն ընել պէտք է։ Եւ ինչ որ Աստուծմէ արգելուած էր, նոյնը նորէն անոր անուամբը Սուրբ Մարգարէներէն ալ արգելուեցաւ. եւ որպէս զի միշտ եւ ամէնքը ետ հեռանայ ժողովուրդը սուտ Աստուածներու երկրպագութենէն, սուրբ Թագաւորը Դաւիթ զանոնք ամէնքն ալ ծաղրելով կը խայտառակէր ու կ'ըսէր, թէ աչք ունին եւ չեն տեսներ, ականջ ունին եւ չեն լսեր, ձեռք ունին եւ չեն շօշափեր, ոտք ունին եւ չեն քալեր, բերան ունին եւ չեն խօսիր. մէկ խօսքով անկենդան փայտի ու մետաղի կտորներ են։ Ահա իմաստը այն խօսքերուն, զորոնք միշտ Ուղղափառաց դէմ յառաջ կը բերեն առանց հասկընալու։

Արդ. շնորհք ըրէք, մտածեցէք ինչ յարաբերութիւն ունին աս խօսքերը մեր պաշտամանց հետ։ Մենք՝ արձաններն ու պատկերները կը գործածենք, բայց կ'ըսե՞նք արդեօք, թէ Աստուածներ են։ Երբէք սորվեցուցի՞նք, որ Յիսուսի պատկերը՝ ճշմարիտ Յիսուսն է, թէ Մարիամու պատկերը՝ ճշմարիտ Աստուածածինն է։ Բոլորովին ներհակը կը զրուցենք, թէ ուրիշ բան չեն բայց եթէ փայտ, կաւ կամ մե-

տալ· այնպէս որ եթէ հիմնական ըլլան եւ մեզի ալ չծառայեն, առանց խղճի մէկ դի կը դնենք: Բայց ասկից զուցէ թէ ատոնց աստուածայի՞ն զօրութի՞ւն մը, նիւթական կարողութի՞ւն մը կ'ընծայենք, ինչպէս կ'ընէին կռապաշտները· բոլորովին ներհակը, յայտնի կը սորվեցընենք, թէ ասոնք չեն պարունակեր իրենց մէջ ոչ կարողութիւն եւ ոչ զօրութիւն մը: Վերջապէս պատկերներուն եւ արձաններուն սրբոյն հասնոր կը թողո՞ւնք ճշմարիտ Աստուածոյ երկրպագութիւնը, ինչպէս կ'ընէին կռապաշտները: Ամենեւին: Մանաւանդ թէ կը սորվեցընենք՝ թէ պատկերներուն վրայ պէտք է յարգել միայն զանիկա, զոր որ կը ներկայացընեն եւ անոր հանդէպ կը գործածենք զանոնք, վասնզի կ'օգնեն մեզի նոյնը լաւագոյն եւս պատուելու: Ո՞ւր են ուրեմն այն ամէն ապշեցընողները, որ կ'երազեն: Այն ամէն Ս. Գրոց վկայութիւններ որ յանկարծ կը բերեն Բողոքականները, ի՞նչ յարաբերութիւն ունին մեզի հետ: Արդ՝ եթէ չեն ճանչնար կաթողիկէ վարդապետութիւնը, ինչո՞ւ կը հակառակին: Եթէ կը ճանչնան, ինչո՞ւ նենգութեամբ կռապաշտներուն վարդապետութեան հետ կը շփոթեն:

Այսու ամենայնիւ կը հաւատա՞ք արդեօք, այս իրենց յիմարութեան մէջ անանկ յամառ են, որ մինչեւ կը յանդգնին ըսելու, ինչպէս մէկ քանիներէն

լուած եմ, թէ մենք Ուղղափառաց ազա-
տութեամբ կաապաշտպանութիւն ընել կարող
ըլլալու համար, նաեւ աստուածային Պա-
տուիրանները խարդախեր ենք, այսպէս ո-
ղորմելի ուրացող մ՚ալ Ս. Հաւատքէն հեռ-
ան տարիճանի աւելի մեծամտութիւնն ալ
կորսնցուցեր է, մինչեւ այսպիսի յիմա-
րութիւնները տպագրութեամբ ալ Հրա-
տարակած է՝ այն անարգ տետրակներուն
մէջ, զորոնք այնչափ կը ջանան ձեռքեր-
նիդ հասցընել: Բայց այսպիսի զրպարտու-
թեան մը ի՞նչ կերպարանք կրնայիս տալ
արդեօք: Անհաւատիկ: Մեր Քրիստոնէա-
կան Վարդապետութիւններուն մէջ գտեր
են, թէ աստուածային Պատուիրանները
բառ առ բառ չեն օրինակուած Ելից
Գրքին մէջէն, եւ թէ զանց առնուած են
առ բառերը [illegible] եւ
այլն. եւ ասոր վրայ կ՚աղաղակեն թէ խար-
դախութիւն կայ, կամ թէ ուզեր է Եկեղեցին
մատնութիւն ըրեր է հաւատացեալներուն:
Միտ դրէք, եւ միշտ աւելի եւս կը ճանչ-
նաք այս ուրացողներուն բարեմտութիւ-
նը: Պատուիրանները բառ առ բառ Քրիս-
տոնէականին մէջ չեն օրինակուած, կ՚ը-
սեն: Ի՞նչ զարմանալի բան: Արդէն կը
գիտցուի, թէ բառ առ բառ չեն օրինա-
կուած: Ա՛հ, Քրիստոնէականի մէջ հա՞րկ
է բոլոր Ս. Գիրքն օրինակել: Քրիստո-
նէական վարդապետութիւնը ուրիշ բան
չէ, բայց եթէ համառօտութիւն գիտնա-

Digitized by Google

լու հաւատք ամենէն. հարկաւոր Ճշմարտու-
թիւններուն. Առաքեալները, թէպէտ եւ պար-
տաւորեալ եւ անգէտ էին, թէպէտ եւ տա-
ռուածային, այսու ամենայնիւ զանց կ'առ-
նուին: Այս պատճառաւ է, որ աստուա-
ծային Պատուիրաններէն այն ամենայն կը
ձգուի, որոնք գլխաւորաբար Հրէից հաւատք
տրուած էին: Այսպէս առաջին Պատուի-
րանին մէջ զանց կ'առնուի թէ Աստուած
ելեր Փարաւոնի երկրէն ազատեց, վասն
զի անոնց կը նայի. զանց կ'առնուին նոյն-
պէս օրհնութիւններն ու պատիժները, զո-
րոնք Աստուած դրեր էր այն անոնց որ նոյ-
ները կը պահեն կամ չեն պահեր, ինչու որ
երկրաւոր պատիժներն ու վարձքերն աւելի
պատշաճաւոր էին հին օրինաց քան թէ
նոր օրինաց: Երրորդին մէջ կը ձգուի այն
մասը, որ տօները աւուրք պահելու համար
այն մասնաւոր ժողովրդեան սովորութեան-
ցը հանդիսաւոր էր: Վերջինին մէջ քիչ բա-
ռերով կը համառօտուի ինչ որ ընդար-
ձակ գրուցուած է: Արդ՝ նոյն երդանական
առաջինին մէջ ալ զանց կ'առնուի ինչ որ
կռապաշտութեան կը նայի, ինչու որ
Քրիստոնէից ժողովրդեան մէջ, Աստուծոյ
գոհութիւն, այլ այս վտանգը չկայ, միայն
կենդանի ու Ճշմարիտ Աստուածմէ զատ ու-
րիշ մի այլ չէ Ճանաչուիր: Որովհետեւ ժողո-
վրդեան ինչ գրաւոր պահած է Ս. Եկե-
ղեցին: Ան բանը, որուն գիտութիւնը հար-
կաւոր չէ, եթէ իրաւցընէ մէջն չէին զար

Բողոքականները եւ ըսեր թէ մեր մէջն խօսակցեր վասնզի կայ կուսապահութեան: Այսու ամենայնիւ եւ ոչ ասիկա ծածկեր է Ս. Եկեղեցին, ինչու որ ամէն քիչ մը ընդարձակ Քրիստոնէականներու մէջ (Ուրացողները ասիկա հարկ է որ գիտնան) երկային կը խօսուի կուսապահութեան վրայ, եւ կը գրուին ամէն բաները ինչպէս են Երեց մէջ. բայց ասկից Ս. Գրքին մէջէն այն բաները վերցուցած չէ, եւ ով որ կ'ուզէ կարդալ, դիւրութեամբ կրնայ տեսնել: Հոս ի՞նչ չարութիւն կայ ուրեմն: Այն չարութիւնը միայն, որ կը հասցընեն Ս. Կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ վրայ անիրաբերշա զրպարտիչները: Ահաւասիկ վերջապէս ալ կը տանին կը հասցընեն իրենց պատճառանները, որպէս զի ցուցընեն թէ Եկեղեցւոյ մէջ կուսապահութիւն կայ:

Սակայն աս կուսապահութիւնը կը տեսնեն հոն՝ ուր չկայ ամենեւին, եւ չեն տեսներ Քրիստոնէական բարեպաշտութիւնը՝ ուր իրաւ եւ արդարեւ կը գտնուի: Չեն տեսներ ինչպէս Յիսուս իր առաքեալներուն միջոցաւը երկրպագութիւն ընդունելով եւ Ս. Կոյսն ու սուրբերը անանցելով բարեխօսութեան կանչելով, մեզի ամէն տեսակ շնորհքներ կ'ընեն: Չեն տեսներ որ Յիսուս երբեմն մանուկ նկարուած, երբեմն վշտակիր, եւ երբեմն խաչեալ, կը զարթուցանէ այնչափ Քրիստոնեայ սրտերու մէջ այն գեղեցիկ զգածմունքները հաւա-

ագոյ, վշտակցութեան, սիրոյ, յուսոյ եւ զղջման. չեն տեսներ թէ ինչպէս Ս. Կոյսն այնչափ տառապանքներու մէջ բարեխօսութեան կանչուելով, կ'ընդունի Յիսուսէն ամենէն մեծ շնորհքները. չեն տեսներ որ Սուրբերը իրենց գերեզմանին վրայ եւ իրենց մասունքներուն մեծարուելով, շատ անգամ Աստուծմէ ընդունած են հիւանդաց առողջութիւն, կուրաց տեսութիւն, խուլերու լսողութիւն եւ մինչեւ մեռելոց դարձի շնորհքը: Չեն տեսներ որ Եկեղեցւոյ մէջ ամէն ատեն միշտ սովորութիւն եղած է Սուրբերին օգնութեան կանչել եւ մասունքներնուն պաշտօն ընծայել, անանկ որ մինչեւ գետնափոր գերեզմաններու մէջ այս պաշտօնը կատարուած կը տեսնուի: Չեն տեսներ որ ամենէն մեծ Սուրբերը ասիկա մեզի յանձնեցին, եւ կը պատմեն ասոր հետեւութիւնները մեծամեծ հրաշքներով: Չեն տեսներ որ միայն ալ ատոր կը հաւանի, հաւատքը նոյնը կը խօսանէ, մինչեւ նաեւ առողջ մտածութիւնը մեզի նոյնը կը համոզընէ: Չեն տեսներ այս ամենայն որ այնչափ պայծառ է եւ կը տեսնեն մոլեգին ըղձերնուն երազները, եւ զանոնք ձեզի հաւատալէ ցուցընելով՝ այնպիսի ամբարտաւանութեամբ կը պարծին, որ զզուամ եւ միանգամայն ցաւակցութիւն կը պատճառեն: Յիսուս լուսաւորէ զիրենք Ս. Աստուածածնայ եւ այն Սուրբերուն բարեխօսութեամբը, զորոնք դժբախ-

Digitized by Google

տութեամբ չեն ուզեր ճանչնալ, բայց դուք մերժեցէք անոնց հայհոյութիւնները. միտքերնիդ ըլլան ձեզի սուրբ պատուիրանները, անժամու մխիթարուեցէք աչքերնիդ առջեւն, ունենալով անոնց կենդանագիրը, որոնց հետ կը յուսամք ընտանեբար կենցաղավարել բովանդակ յաւիտենականութեան մէջ։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Ուղղորդ խափանութեան։ Քահանայութեանը արհամարհելի ցուցնել։

Սուրբ Հաւատքի թշնամիները, Նուիրական բաներն ի չարն մեկնելէն ետքը, անձինքներուն ալ չարամտութեամբ կ'անիրաւեն. եւ ահաւասիկ ուրիշ մէկ որոգայթ մը, որ կը դնեն ձեր միամտութեանը զձեզ խաբելու համար։ Աչքերնուդ առջեւը կը դնեն ձեր քահանաները, մանր մանր կը քննեն անոնց պակասութիւնները, ամէն մոլորութիւններնին ու մեղքերնին, եւ ետքէն խոշոր պատկեր մը նկարելով, անոնց տուած գայթակղութեանը եւ ամէն տեսակ անկարգութեանը, ի՞նչպէս կրնայ աղէկ ըլլալ, կ'ըսեն, կրօն մը՝ որ այսպիսի քահանաներ ունի։ Իմ սիրելիքս, աղէկ լսեցէք ճշմարտութիւնը եւ կը տեսնէք թէ որչափ անխելք են այսպէս խօսողները։

Ես կը շնորհեմ ձեզի նախ՝ որ նաեւ քահանաներուն մէջ գէշ ու գայթակ-

դիտուցիչ անձինք կը գտնուին ։ Այս՛ քահանաները ալ մարդիկ են, մարմին ունին եւ կրնան սխալիլ ։ Ուրեմն Կրօնքի մը ազդեցութիւնը քահանաներուն ազդեցութենէ՞ն կը կախուի ։ Ո՛հ որչափ անխելք է ով որ այսպէս կը մտածէ ։ Կրօնքը աղէկ է եւ սուրբ է, վասնզի Յիսուս Քրիստոս հաստատած է ։

Եթէ քահանաներէն ոմանք զանիկա չեն պահեր, մեղքն իրենց է, վասնզի պիտա՛ որ պատժուին հոգւոր անդամ աւելի քան մէկ աշխարհական մը. բայց անոր համար Կրօնքը բան մը չի կորսնցըներ իր ներքին գեղեցկութիւնէն ու բարութենէն ։ Եթէ Կրօնքը՝ իր պաշտօնեաներուն չարութիւնն ու գէշութիւնը յառաջացընելու ըլլար, ան ատեն կրնայիք յանցանքը Կրօնքին տալ. բայց երբոր չէ թէ միայն չի յառաջացըներ անոնց յանցանքը, այլ նաեւ ամենայն խստութեամբ կը դատապարտէ, ի՞նչ յանցանք ունի ։ Գիտէք արդէն, Կրօնքը յայտնի կը ծանուցանէ, որ եթէ դուք աշխարհականներդ՝ մեղաց մէջ մեռնելու ըլլաք, ի հուրն յաւիտենական պիտա՛ որ դատապարտուիք. բայց եթէ քահանաները մեղաց մէջ մեռնելու ըլլան, ձեզմէ շատ խիստ դատապարտութեան պիտի կրեն. դժոխքի մէջ իրենց տանջանքները աւելի դառն, հարուածները աւելի խիստ, չարչարանքները աւելի անողորմ պիտի ըլլան. կը տեսնէք ուրեմն որ Կրօն-

Digitized by Google

քը մնա չունի իրենց յանցաւորութեան մէջ։ Համարեցէք թէ անխրատ եւ չարա-դիրած որդի մը ունիք, դուք զանիկա չէք թողուր ճամբուն մէջ գնելու համար կը խրատէք, կը յանդիմանէք, կը պատուհասէք, կը պատա-ժէք եւ կ'ընէք՝ ինչ որ կրնաք ընել։ Եթէ անիկա իր չարեաց մէջ միշտ անուղղայ եւ յամառ մնալու ըլլայ, կրնա՞յ մէկը յանցանքը ձեր վրայ ձգել, որ ամէն կարելի միջոցներին ի գործ դրիք զինքն ուղղելու։ Արդ՝ եթէ ասիկա ձեզի անիրաւ կ'երեւայ, երբոր ձեր վրայ է խօսքը, դուք նկատմամբ Աստուծոյ նո՞յնպէս ըրա՛ծ վարուիք։ Նաեւ Աստուծոյ ձայնը բարձրացուց, պատուհասաւ եւ իր ժամանակին կը պատժէ նաեւ գայթակղեցուցիչ քահանան, ինչո՞ւ ուրեմն իրեն յանցանք ըրա՛ծ համարուի։

Եւ ձեզի շնորհեցի, որ քահանաներուն մէջին ալ գէշեր եւ գայթակղեցուցիչներ կը գտնուին. բայց աղէտք եմ ծանուցանել որ Աստուծոյ շնորհքովը բարիները խիստ շատ են։ Ո՛րչափ խեղճ ժողովրդապետներ գիշեր ու ցերեկ իրենց անձանցը չեն խնայեր ձեր ամէն հարկաւորութիւններն հոգալու համար։ Ո՛րչափ քահանաներ ամենեւին հոգնիլ չեն գիտեր երկայն ժամերով խոստո-վանարաններու մէջ պաշտօննին կատարելու։ Ո՛րչափներն ամբողջ գիշերներ խեղճ հիւանդներու քով կ'անցընեն։ Ո՛րչափներ ըստ իրենց կարողութեանը աղքատներուն նաեւ դրամական օգնութիւն ընելէն չեն

Digitized by Google

զաղթեր։ Ո՞ւր են անոնք, որ իրենց Հայ-րենիքը ձգելով, կը թողուն կ'երթան բար-բարոսաց երկիրները, անդաւ վտանգներու մէջ ծովերն ու անապատներն անցնելով, որպէսզի քարոզեն Սուրբ Հաւատքը հե-թանոս ու վայրենի ազգերու։ Քահանա-ներն են։ Ո՞ւր են անոնք, որ նաեւ մեր կողմերը կ'աշխատին սուրբ Առաքելու-թեանց մէջ։ Թէ՛ վանական եւ թէ՛ աշ-խարհական քահանաներն են։ Ո՞ւր են անոնք, որ ըղեղնին կը մաշեցընեն նուիրա-կան ուսմունքներու մէջ, գրքեր գրելով ժողովրդեան շինութիւն ըլլալու եւ անոր բարեպաշտութիւնն աճեցընելու համար։ Քահանաներն են։ Ո՞ւր են անոնք, որ իրենց աշխատութեամբը, ձեր հոգւոյն փրկութեան թշնամիներուն դէմ, ձեր եր-կրաւոր եւ յաւիտենական օգտին պաշտ-պան կը կենան։ Քահանաները։

Գիտէ՞ք ինչու համար գէշերուն քով բարիները այնչափ չեն երեւար։ Վասնզի գէշերը, ինչպէս սայլի մը ամենէն գէշ ա-նիւը, աւելի կը շառաչեն, ամէն հրապա-րակներու, ամէն ակումբներու, մինչեւ պանդոկներու եւ խաղերու մէջ կը տես-նուին, եւ ամենուն աչքին փուշ են. ա-սոր ներհակ բարիները աւելի քաշուած ու առանձնացեալ կը կենան, կամ գրքերով զբաղած են եւ կամ Եկեղեցիներու մէջ բարիք ընելու վրայ են, եւ այսպէս ձայ-ներնին քիչ կ'ելլէ, եւ անոր համար կ'ե-

Digitized by Google

բեւայ թէ քիչուոր ըլլան, թէպէտեւ
բազմաթիւ են։

Կը տեսնէք ուրեմն թէ որչափ անհ-
րաժեշտութիւն է զրպարտել ամէն քահա-
նաները, ինչպէս կ'ընեն այդ անօրէնու-
թեան ուսուցիչները, ըսելով թէ ամէնքն
ալ մէկ կաղապարէ են։ Ո՛չ. ամէնքն ալ
այնպէս չեն, բարիներ կան, եթէ չարեր
ալ կան։ Արդար կը համարէ՞ք, եթէ դա-
տապարտութիւն արհեստի մը ամէն մարդկ-
կը, եթէ այս արհեստին մէջ ոմանք յան-
ցաւոր գտնուելու ըլլան։

Գեղացիներուն մէջ անտարակոյս ո-
մանք տէրերնուն բաները կը գողնան, բայց
կ'ըլլայ՞ք եթէ ամէն գեղացիները ալ գող
կոչուէին։ Արհեստաւորներուն եւ գոր-
ծաւորներուն մէջ կան ոմանք, որ չեն գի-
տեր արհեստնին աղէկ բանեցընել, արդա՞ր
էր եթէ ամէնքն ալ անճարտար եղծիչ
արհեստին կոչուէին։ Աղջկանց եւ կար-
գուածներու մէջ կան չարեր եւ ի-
րենց խոստմանցը անհաւատարիմներ։ Արդեօ՞ք
ուրեմն այս պատճառաւ տալու է ամէն կանանց
նաեւ ձեր ամուսիններուն եւ ձեր դստե-
րաց, զամէնքն ալ աշխարհասէր կանչելով։
Ի՞նչպէս ուրեմն գէշ կ'անուանէք ամէն
քահանաները ալ, վասնզի անոնց մէջէն
ոմանք գէշ կը գտնուին։

Մանաւանդ թէ պէտք էր (ձեր հա-
րեւանցի խօսելով) զամէնքն ալ յարգէիք,
որովհետեւ իրենց պաշտօնական արժանաւո-

ջութիւնը չի նուաստիր, որպիսի եւ իցէ յան-
ցանք ալ գործելու ըլլան: Եթէ ասոնք
չար կը գործեն, չարիքը իրենցն է, մեզի
վնաս մը չեն տար: Խօսքերնին որոնք մեզի
կը քարոզեն, Աստուծոյ խօսքերն են, եւ
աստուածային խօսքը չ'աղտեղիր նաեւ ե-
թէ անարժան բերնէ անցնելու ըլլայ: Ար-
ձակումն որ կու տան՝ մեզի Ապաշխարու-
թեան ատեանին մէջ հաւատարապէս աղէկ
է: Ս. Պատարագը՝ մեզի համար որ կը
ըսենք նոյն զօրութիւնն ունի. քանի է նոյն-
պէս Ս. Հաղորդութիւնը, որ մեզի կը մա-
տակարարեն. նոյնը ըսէք նաեւ Վերջին
օծման եւ ուրիշ ամէն բանի համար, ո-
րանցմով կ'օգնեն մեզի իրենց պաշտամանն
մէջ: Իրենց իշխանութիւնը չի նուաստիր ի-
րենց անարժանութեամբը: Եթէ Աստուած
կը պահէ անոնց վրայ իր շնորհած իշխա-
նութիւնը իրենց անօրէնութեանը չնայե-
լով, մենք ինչո՞ւ նոյնը պիտի՛ որ չյարգենք:

Ա՛հ, վայ ան անիծեալ քահանան,
որոնք փափկանուակ գթութեամբ քահանայից՝
իրենց հայրերուն պակասութիւնները ծած-
կելու, նոյնները կը յայտնեն եւ կը ծանրա-
ցընեն: Աստուած է, որ իր ժամանակին
անոնց վրէժխնդիր պիտի՛ որ ըլլայ: Մեծ
ինքնակալն Կոստանդիանոս առաւելութիւն
ունէր ըսելու. Ես իմ կողմանէս եթէ աչ-
քովս տեսնէի քահանայի մը յանցանք
գործելը, կ'երթայի եւ իմ կայսերական
ծիրանիներուս կը ծածկէի. այսչափ մեծ կը

համարէր յաջողութիւնը, որ պարտաւոր է անոնց արժանաւորութեան :

Իսկ եթէ կ'ուզէք գիտնալ, եթէ ի՞նչ է ամենէն սաստիկ պատիժը, որ կը կրէ Աստուած իրեն պաշտօնեաներուն թշնամա-նողներուն եւ անարգողներուն վրայ, ես զրուցեմ ձեզի. անոնց՝ որոնք կեանքերնուն մէջ քահանաները խիստ անարգեր են, Աստուած երբեմն թոյլ կու տայ, որ քա-հանայ չգտնուի քովերնին մեռնելու ա-տեններնին :

Այն վերջին ժամուն մէջ եթէ բոլոր իշխանները, ամէն կայսրները, աշխարհքիս բովանդակ թագաւորները զձեզ շրջապա-տելու ըլլան, ձեր հոգւոյն ի՞նչ օգուտ կրնան ընել: Կրնան ազատել ձեր հոգւոյն համար, բայց ոչ ոք կարող է ամենեւին մեղքերնիդ արձակել: Մինակ Քահանան է, որ իշխանութիւն ունի զձեզ մեղաց կապանքէն արձակելու՝ բարի եղեր է չար եղեր է, եւ ինչ որ ինք երկրի վրայ ար-ձակելու ըլլայ արձակուած պիտի՛ որ ըլլայ նաեւ երկինքը, եւ ինչ որ հոս կապելու ըլլայ, հոն վերն ալ կապուած պիտի՛ որ ըլ-լայ: Եւ եթէ Աստուծոյ արդար դատաս-տանօք քովերնիդ Քահանայ չգտնուի նոյն ժամուն մէջ, եւ դուք մահացու մեղքե-րով ծանրացած ըլլաք, ձեր վախճանը ի՞նչ պիտի՛ որ ըլլայ: Անցեալ դարուն մէջ Հրա-չակուած անօրէն մը, որ բոլոր կեանքը մէջ կը ծաղրէր Աստուծոյ պաշտօնեաները,

վերջին ժամուն մէջ, երբոր բաները՝ ա-ռաջնութեան առնենէն՝ շատ տարբեր կը տեսնէր, մարդ խրկեց Քահանայ մը կան-չելու: Բայց ի՞նչ: Նոյն իսկ իրեն բարե-կամները երբեք թող չտուին Քահանային որ խուցը մտնէ, եւ ինք շան պէս վընկ-վընկալով եւ հայհոյելով մեռաւ յուսա-հատութեամբ: Այս օրինակները ուրիշ ան-գամ ալ կրկնուեցան. վա՜յ էր մեզի, եթէ մեր մէջն ալ աս բաները կրկնուէին: Բայց մեր գլխաւոր կէտին դառնալով, մտքեր-նուդ մէջ հաստատութեամբ տպաւորե-ցէք, որ Կրօնքը միշտ մի եւ նոյն բարին է, թէպէտեւ քանի մը Քահանայք գէշ ալ ըլլան, եւ թէ ծանր մոլորութիւն մըն է Կրօնքի վրայ նետել այն յանցանքը, զորն որ. ինք անձնային խստութեամբ կ'արգելէ:

Ուրիշ նենգ մ'ալ կը գործեն ատոնք Աստուծոյ Քահանայից դէմ, զիրենք անարգ եւ ատելի ընելու համար, եւ գիտէ՞ք որն է: Ձեր ականջը զանոնք իբրեւ շահասէր մարդիկ կը նկարեն: Չէ՞ք տեսներ, կ'ը-սեն, որ Պատարագի, քարոզի եւ ուրիշ ամէն հոգեւոր պաշտաման համար ստակ կ'ուզեն: Լսեցէք ուրեմն մէկ խօսքով՝ պա-տասխանս, բայց մտքերնուդ մէջ աղէկ տեղաւորեցէք: Այդ Բողոքականնե՞րն են, որ ձեզի աս դժուարութիւնը կը հանեն. ասիկա ձեզի եւ ձեր միամտութեանը որո-գայթ մը դնել է: Աստուծոյ սիրոյն հա-մար ըլլայ, աչքերնիդ բացէք: Միթէ ի-

Digitized by Google

համարէր յաջողութիւնը, որ պատրաստուած է անոնց արժանաւորութեան ։

Իսկ եթէ կ՚ուզէք գիտնալ, եթէ ի՞նչ է ամենէն սաստիկ պատիժը, որ կը խրկէ Աստուած իրեն պաշտօնեաներուն թշնամանողներուն եւ անարգողներուն վրայ, ես զրուցեմ՝ ձեզի. անոնց՝ որոնք կեանքերնուն մէջ քահանաները խիստ անարգեր են, Աստուած երբեմն թոյլ կու տայ, որ քահանայ չգտնուի քովերնին մեռնելու ատեննին ։

Այն վերջին ժամուն մէջ եթէ բոլոր իշխանները, ամէն կայսրները, աշխարհքիս բովանդակ իմաստունները զձեզ շրջապատելու ըլլան, ձեր հոգւոյն ի՞նչ օգուտ կրնան ընել ։ Կրնան աղօթել ձեր հոգւոյն համար, բայց ոչ ոք կարող է ամենափոքր մեղքերնիդ արձակել ։ Մինակ քահանան է, որ իշխանութիւն ունի զձեզ մեղաց կապանքէն արձակելու՝ բարի եղեր է չար եղեր է, եւ ինչ որ ինք երկրի վրայ արձակելու ըլլայ արձակուած պիտի՛ որ ըլլայ նաեւ երկինքը, եւ ինչ որ հոս կապելու ըլլայ, հոն վերն ալ կապուած պիտի՛ որ ըլլայ ։ Եւ եթէ Աստուծոյ արդար դատաստանաւ քովերնիդ քահանայ չգտնուի նոյն ժամուն մէջ, եւ դուք մահացու մեղքերով ծանրացած ըլլաք, ձեր վախճանը ի՞նչ պիտի՛ որ ըլլայ ։ Անցեալ դարուն մէջ Հռչակուած անօրէն մը, որ բոլոր կենացը մէջ կը ծաղրէր Աստուծոյ պաշտօնեաները,

Digitized by Google

վերջին ժամուն մէջ, երբոր բաները՝ ա-առաջնութեան աստենէն՝ շատ տարբեր կը առնէին, մարդ խրկեց Քահանայ մը կանչելու ։ Բայց ի՞նչ ։ Նոյն խակ իրեն բարեկամները երբեք թող չտուին Քահանային որ խուցը մտնէ, եւ ինք շան պէս վնգվնգալով եւ հայհոյելով մեռաւ յուսահատութեամբ ։ Այս օրինակները ուրիշ անգամ ալ կրկնուեցան. վա՜յ էր մեզի, եթէ մեր մէջին ալ սա բաները կրկնուէին ։ Բայց մեր գլխաւոր կէտին դառնալով, մտքերնուդ մէջ հաստատութեամբ տպաւորեցէք, որ Աւետիքը միշտ մի եւ նոյն բարին է, թէպէտեւ քանի մը Քահանայք գէշ ալ ըլլան, եւ թէ ծանր մոլորութիւն մըն է Աւետիքի վրայ նետել այն յանցանքը, զորն որ. ինք անձնային խոստութեամբ կ'արգելէ ։

Ուրիշ նենգ մ'ալ կը գործեն ոմանք Աստուծոյ Քահանայից դէմ, զիրենք անարգ եւ ատելի ընելու համար, եւ գիտէ՞ք որն է ։ Ձեր առջեւը զանոնք իբրեւ շահասէր մարդիկ կը նկարեն ։ Չէ՞ք տեսներ, կ'ըսեն, որ Պատարագի, քարոզի եւ ուրիշ ամէն հոգեւոր պաշտաման համար ստակ կ'ուզեն ։ Լսեցէք ուրեմն մէկ խօսքով՝ պատասխանս, բայց մտքերնուդ մէջ աղէկ տպաւորեցէք ։ Այդ Բողոքականնե՞րն են, որ ձեզի սա դժուարութիւնը կը հանեն. ատիկա ձեզի եւ ձեր միամտութեանը որոգայթ մը դնել է ։ Աստուծոյ սիրոյն համար ըլլայ, աչքերնիդ բացէք ։ Միթէ ի-

Digitized by Google

րենց պաշտօնէաները կամ քահանաները, ինչպէս կ'ուզէք կանչեցէք. անշահաւէ՞տ են։ Անոնք այնչափ հարուստ եկամուտներ ունին՝ որ, ինչպէս հաշիւները կը ցուցնեն, միայն Անգղիական եկեղեցին՝ իր պաշտօնեաներուն տուածը՝ շատ աւելի է քան թէ բովանդակ Կաթուղիկէ եկեղեցին ընդունածն ընդհանուր աշխարհաց վրայ։ Եւ այս եկամուտները չեն ծախեր աղքատներուն, վասնզի իրենց կանանց շռայլութիւնը պէտք է գոհ ընեն, իրենց աղջիկներուն օժիտ տան, իրենց որդիքը հագուն։ Եւ ի՞նչ է բրածներին ժողովրդեան համար, այնչափ առատ եկամուտները վայելելէն ետքը։ Ո՛չ խոստովանանք կը լսեն, ո՛չ հիւանդներուն օգնութեան կ'երթան, ո՛չ պատարագ կը մատուցանեն. բոլոր իրենց մեծ գործքը աս է միայն, որ տօնի օրերը համառօտ քարոզ մը կու տան, զորն որ կամ տգիտութեան կամ ծուլութեան համար եւ ոչ բերնուց գիրնեն, այլ կ'երթան հրապարակաւ կը կարդան։ Արդ՝ առանց յանդգնիլն ու Կաթուղիկէ Կղերը շահասէր կանչելը, կրաւցընէ սոսկալի բան մըն է։

Այսու ամենայնիւ Կաթուղիկէ Կղերին ըրածն ի՞նչ է։ Գուցէ թէ Պատարագները, Քարոզներն եւ անոնց նմանները վճարե՞լ կու տայ, ինչպէս ոմանք անխելքութեամբ (չարագոյնը չըսելու համար) կը զրուցեն։ Ո՛չ երբեք։ Վճարել չի տրուիր

ո՛չ Պատարագը, ո՛չ Քարոզը. վասնզի այն մեծ գործը կամ աստուածային խօսքը եթէ վճարելի ըլլային, ոչ միայն դուք՝ հապա եւ ոչ իսկ երկրիս ամէն իշխաններն իրենց գանձատուններուն մէջ այնչափ ստակ կըրնային ունենալ, որ կարող ըլլային վճարել: Ձեր պաշտօնեաները իրենց պաշտօնը ձրի կը կատարեն, ինչու որ ո՛չ Պատարագը, ո՛չ Քարոզները եւ ո՛չ Խորհուրդները ամենեւին չեն վճարուիր: Միայն աղքատութիւն մը կը տրուի, վասնզի հարկ է որ Քահանաներն ալ ապրին: Եւ ասիկա համաձայն է Ս. Գրոց, որն որ հին օրինաց Քահանաներուն նկատմամբ կը ծանուցանէ, թէ տասնը աստուածային տրամադրութեամբ, ստացուածքներէն զատ, որ կ'առնէին ամէն ցեղերէն, կ'ընդունէին նաեւ շատ նուէրներ ու պարգեւներ ալ զանազան առիթներու մէջ. մանաւանդ թէ՝ Նոր Կտակարանին մէջն ալ, Ս. Պօղոս կը յայտնէ մեզի, թէ Քահանաները իրենց պաշտօնին արժանաւորութեան համար կրկին պատիւ կ'արդիւնաւորին[1]. Եւ գարձեալ՝ թէ մեծ բան չէ եթէ ասոնք, որ ձեզի հոգւոյ կերակուրը կը մատակարարեն, ձեզմէ մարմնոյ կերակուրը[2] ընդունելու ըլլան. վասնզի վերջապէս՝ ով որ խորանին կը ծառայէ, խորանէն ալ կ'ապրի[3]:

Իսկ ան որ կ'ըսեն շատերը, թէ նախինք

[1] Ա. Տիմ. Ե. 17:
[2] Ա. Կորն. Թ. 11:
[3] Անդ. 13:

Digitized by Google

քահանաները իրենց ձեռաց աշխատու-
թեամբը կ'ապրէին, բայց միայն իրաւ է,
բայց միայն սուտ: Իրաւ է որ երբեմն քա-
հանաները քանի մը աղիթներու մէջ, որ-
պէսզի հեթանոսներուն պատճառ չտան
տրտնջելու, իբր թէ Աւետարանը շահու
համար կը քարոզէին. իրենց ձեռաց աշ-
խատութեամբը կը կերակրուէին. եւ ասիկա
շատ անգամ հիմա ալ կ'ընեն մեր առա-
քեալները Հեթանոսաց մէջ նոյն պատճա-
ռաւ. սուտ է թէ միշտ այսպէս կ'ընէին
հինները. ինչու որ՝ ուր Քրիստոնէական հա-
սարակութիւններ հաստատուած էին, հոն
քահանաները հոգեւոր պաշտամանն կը զբա-
ղէին, եւ հաւատացեալներէն իրենց պա-
րէնը կ'ընդունէին. ինչպէս կ'երեւայ Ս.
Պետրոսի եւ միւս Առաքելոց գործքե-
րէն, որոնք եւ ոչ իսկ ողորմութիւնները
բաշխելու համար շատ զբաղիլ ուզեցին,
որպէսզի հոգեւոր կրթութեանց համար
ժամանակնին չկորսնցընեն, ուստի եւ աս
պատճառաւ ընտրեցին սարկաւագներ, ինչ-
պէս կը պատմուի Գործք առաքելոցին մէջ[1]:
Այսու ամենայնիւ մեր Յիսուսէն գերա-
գոյն Քահանայէն սկսեալ, որն որ կ'ապրէր
իր աստուածային քարոզութեանց մէջ,
Յովհաննայի, Մագդաղենացւոյն, Շուշա-
նայ եւ ուրիշ հարուստ անձանց ողորմու-
թենէն, ինչպէս կը յիշէ Ս. Աւետարանը[2],
քահանաները միշտ հաւատացելոց ողոր-

[1] Գործ. Զ. 2:
[2] Ղուկ. Ը. 2. 3:

Digitized by Google

մութիւնին աղբաւանքին կը զանէքին. եւ ասիկա շատ արդար եւ իրաւացի է, ինչու որ քահանաները չեն կրնար 'թէ՛ հաւատացելոց հոգւոյն միտ դնել, եւ թէ՛ մտանգամնոյն արհեստ մը բանեցնել ապրելու համար. եւ վա՜յ այն անզգամ եւ հայրատեաց որդւոց, որոնք կը յանդգնին չարանալ իրենց հոգւոց հօրը դէմ, եւ անոնց բերնին պատառները կը հանեն. ինչու որ եթէ Աստուած ժամանակ մը իրենց անզգամութիւնը չտեսնելու տայ զարնէ, ետքէն պիտի'որ ցուցնէ թէ իրե՛ն դէմ էր այն թշնամանքը, որ կ'ընէր իր Պաշտօնեաներուն :

ԳԼՈՒԽ Թ.

Իններորդ խօսակցութիւն: Քահանայապետներու, եւ Ս. Եկեղեցւոյ առաջնորդներու պետութեանը:

Քահանաներուն ազատութիւնը յանդիմանելէն ետքը, յառաջ կ'անցնինք անոնց շքեղութիւնները պատասխանելու, զորս որ գլխաւորաբար քահանայապետներուն, կարդինալներուն եւ Սուրբ Եկեղեցւոյ առաջնորդներուն վրայ կը տեսնեն։ Տեսէք, կ'ըսեն, թէ Ս. Պետրոս գահի վրայ կը նստէ՞ր, թէ ուրիշ առաքեալները ծիրանի կը հագնէ՞ին, թէ այնչափ սպասաւորներով եւ կառքերով կը պտըտէին. աս խօսքերով ա-

նանկ կը համարձակին թէ կարող են Կրօնքը դատապարտել իբրեւ սուտ:

Չինաց գաւառ մոնիկ ըսէք. բայց վայրկեան մը մտքերնուդ մէջ այնպէս ձեւացուցէք, թէ այս ամենայն անկարգութիւններն եղած ըլլան, որ չեն ստուգիւ, ինչպէս պիտի՛ որ ցուցընենք, այսու ամենայնիւ մեզ այնպէս համարեցէք թէ անկարգութիւններ են. աղէ՛կ է, բայց արդեօք հետ ինչ յարաբերութիւն ունի Յիսուսի Քրիստոսի Կրօնքը: Աս ատուելն կրնար ըսուիլ, թէ Առաջնորդները զանիկա չեն պահեր կոր, ինչպէս պարտաւորեալ են: Սակայն եթէ անոնք չեն պահեր, ուրեմն Կրօնքը սո՞ւտ է: Ինչպէս տարի ըղեղ մը պէտք է այս հետեւութիւնը հանելու համար:

Բայց Բողոքականները, որ այնչափ ուեր եւ նախանձ ունին Առաքելական աղքատութեան, ինչո՞ւ իրենք չեն սկսիր իրենց տանը մէջ նոյնը յառաջացընելու: Անգղիա ու Պրուսիա այնպիսի երկիրներ են, որ ամէն Բողոքականներուն ալ օրինակի տեղ կ'անցնին. ասոր վրայ ոչ ոք կը տարակուսի: Արդ աս երկիրներուն մէջ, ո՞րոնք են Կրօնի գլուխները: Պրուսիոյ մէջ՝ Թագաւորը, Անգղիայի մէջ՝ Թագուհին: Եթէ թագաւորական արժանապատուութիւնը, շքեղութիւնը, իշխանական պերճութիւնը անհամաձայն է Կրօնքի Գլխոյ մը խոնարհութեանը հետ, անոնք որ այսպիսի Գլուխներ ըլլալնուն վրայ կը պարծենան, ինչո՞ւ

այնչափ փառաւորութիւններ կը ցուցընեն, ոչ միայն ձիերով ու կառքերով, հապա նաեւ հանդէսներով ու թէատրոններով։ Ինչո՞ւ այս ամենայն ոչ միայն իրենց, այլ նաեւ իրենց կնոջը, որդւոցը կամ՝ երկանը համար այնչափ հօգածութեամբ կը պատրաստեն։ Ինչո՞ւ չեն դատապարտեր Անգղիական Եկեղեցականներուն անբաւ եկամուտները եւ շքեղութիւնը, որոնք մեր Եկեղեցականներէն ու Կարդինալներէն շատ աւելի հարուստ են, եւ իրենց ամէն հարստութիւնը կը ծախեն կնոջ շուայտութեան եւ իրենց որդիքն ու դստերքը տեղաւորելու համար, աղքատներուն բաշխելու տեղ։ Պիտ՚որ ըսէք, բայց անոնք թագաւորներ են։ Այո, բայց ինչո՞ւ առոնց ալ չէք ըսեր, թէ Ս. Պետրոս գահի վրայ չէր նստեր, ծիրանիներով չէր զարդարուեր, մանաւանդ որ իրաւամբ կրնայիք աս ալ աւելցընել, թէ Ս. Պետրոս այնչափ արքունական սպասաւորներու եւ արքունական ափկիններու մէջ ալ չէր նստեր։ Կեղծաւորնե՛ր, գերանը աչքերնուդ վրայ է, եւ ուրիշին աչքին վրայ չեղած յարդը կը փնտռէք։

Բայց վերջապէս ստոյգ չէ՞ որ Ս. Պետրոս եւ Առաքեալներն այնչափ փեղ-խութիւն չունէին, ուստի հարկ է որ իրենք նորէն նոյն առաքելական աղքատութեանը դառնան։ Աղէ՛կ. եթէ կ'ուզէք իրենք նոյն վիճակին մէջ խոթել, կը յուսամ՝ որ կրկին կշիռք եւ կրկին

չափ ունեցող մարդիկ չէք ուզեր ըլլալ։ Եթէ իրերը այն՝ առաքեալներուն առաջնորդութեանը պէտք է դառնան, դուք ամէն բան պէտք է նոյնին համաձայնցընէք, ոչ միայն քահանայապետը, եւ սուրբ Եկեղեցւոյ առաջնորդները, հապա նոյն իսկ աշխարհականները եւ բոլոր Քրիստոնեայ ժողովուրդը։ Գիտենք որ երբոր Ս. Պետրոսը եւ Առաքեալները, ցնցոտի կապերտօներով կը ծածկուէին, նոյն իսկ Հաւատացեալներն աւելի շքեղ չէին հագնիր։ Ուրեմն սկսեցէք դուք ալ գետնափորներուն մէջ ապրելու, ինչպէս անոնք կ՚ապրէին, հա՛ն, այն խոր վիրապներուն՝ այն տխուր գերեզմաններուն մթութեան մէջ, ուր սոսկումն ու սարսափումն է։ Ա՛ն ատենը Հաւատացեալները (եւ առինքա Գործք Առաքելոցին մէջն է) կը վաճառէին ունեցածնին եւ գինը Առաքեալներուն կը յանձնէին, որ աղքատներուն, այրիներուն բաժնեն. դուք ալ այնպէս ըրէք։ Ա՛ն ատենը Քրիստոնեաները երկայն երկայն ժամերով աղօթք կ՚ընէին անդադար. դո՛ւք ալ սորվեցէ՛ք ցուցուցէ՛ք որ քիչ մը երկայն աղօթելու սովոր էք։ Ա՛ն ատենը ատեն ատեն՝ նաեւ ամէն օր կը հաղորդուէին, ներկայ ըլլալով Աստուածային պաշտաման. ի՞նչ կեցեր էք, ցուցուցէք զձեզ փոյթեռանդն ամէն առտու օրեր Ս. Պատարագը տեսնելու, եւ գոնէ ամիսը մէյմը հաղորդուելու։ Ա՛ն ատենը

Հաւատացեալները պատրաստ էին Յի-
սուսի Քրիստոսի սիրոյն համար արիւննին
թափելու, կեանքերնին զոհելու տանջանք-
ներուն մէջ· ուրեմն քիչ մը քաջութիւն
գոնէ ալ ցուցուցէք, եթէ հիւպատոսնե-
րուն եւ դահիճներուն առջեւն ալ չէ,
գոնէ անհաւատներուն եւ անառակներուն
առջեւը:

Եթէ ասկէն բայց ան ժամանակներուն
առաքելութեան գործերնին կ'ուզէք, անիրաւ
մը ըլլայ, մի գործէք միայն Քահա-
նայապետը եւ Եպիսկոպոսները, այլ զա-
մէնքն ալ, նաեւ պարզ Հաւատացեալները:
Հաճելի՞ է ձեզի սա նոր տեսակ Քրիս-
տոնէի կեանքը: Գրկեցէք նոյնը շուտով,
եւ ասկէն յանդիմանեցէք զանոնք, որ
այնպէս չեն վարուիր:

Իսկ եթէ բառ պատահման քաղցր է
ձեզի աներկիւղ մէջ հանդարտութեամբ
կեանք գործքերնիդ տեսնել. Եկեղեցին
երթալ երբ կ'ուզէք, մանաւանդ եթէ
ծանր ալ կու գայ ձեզի հոն երթալը, այն
քիչ անգամներն ալ, որ այնտեղ չափաւո-
րութեամբ կը պատուիրէ ձեզի Ս. Եկեղե-
ցին, ինչո՞ւ ուրեմն սուտ նախանձաւորու-
թեամբ Սուրբ Եկեղեցւոյ Առաջնորդնե-
րուն, Եպիսկոպոսներուն, Քահանայապետ-
ին դէմ կը շարախօսէք: Ա՜յ կեղծաւոր-
ներ, զարմեալ կ'ըսեմ, կեղծաւորներ,
ձեր կշիռը երկու կշռորդ ունի, մէկով
զձեզ, մէկալով ուրիշները կը կշռէք:

Digitized by Google

Բայց մեծութիւնը քիչ մը ճշմարտութիւնը։ Սովոր է, որ արտաքին փայլեղութիւնն ու իշխանութիւնը դէմ կ'ելլայ Եկեղեցւոյ Գլխոյն եւ Առաջնորդաց։ Սուտ է եւ անհնարաւոր։ Այո՛ առջի ատենները Եկեղեցին խիստ անարգ վիճակի մէջ էր, բայց անիկա իր բուն վիճակը չէր, ինչպէս տղայութեան հասակն ալ մարդուն բուն հասակը չէ։ Յիսուս ժամանակ մը թող տուաւ, որ Եկեղեցին փոքր, ծածկուած, հալածանքի տակ ըլլայ, որպէս զի ամէն մարդ տեսնէ եւ իմանայ, որ եթէ այսպիսի վիճակի մէջ ալ կը հաստատուի եւ կը տարածի, ատոր ուրեմն իր հիմնադրութիւնը մարդկային գործք մը չէր, եւ այսպէս ամէն մարդ ճանչնայ Աստուծոյ աջը․ բայց ան ժամանակին անցնելէն եւ այն ցոյցը մեր խրատաւորութեանը արուելէն ետքը, Աստուածային կամքն ան էր, որ Սուրբ Եկեղեցին յաղթէր եւ բոլոր աշխարհքիս առջեւը հաշտուէր ու փառաւորուէր, որպէսզի առաւել կարող ըլլար ամէն կողմ իր լոյսը սփռել, իրեն քաշել ամէնուն աչքը, եւ ամէն մարդկան սիրտը նուաճել։ Կ'ուզէր ուրեմն որ արտաքին փայլեղութեամբ խիստ երեւելի ըլլայ, վասն զի իր արտաքին մեծութիւնը պիտի՛ր ծառայէր իրեն ձգելու անբաւ բազմութիւն մը արդեկուց, ուստի եւ այն արտաքին փառաւորութիւնը գլխաւորաբար չէ թէ

Հովիւներուն, այլ հաւատացելոց օգտին համար էր։

Ասոնք կը գուշակեն ամէն մարգարէութիւնները, որոնք Եկեղեցւոյ վրայ, մեծ թագաւորութեան մը պէս կը խօսին, որ պիտի տարածուի երկրիս մէկ ծայրէն մէկալ ծայրը, ինչպէս ուրիշ տեղ ցուցեցինք։ Ասոնք ալ մեզի կը ծանուցանէ ինքն Յիսուս, որն որ այս մեծութեան առաջին սերմերը ցանեց, ունենալով ի հասարակի Առաքելոց հետ մէկտեղ այն դրամը որ իր Հաւատացեալներէն կ՚ընդունէր, ինչպէս կը ցուցնէ Ս. Աւետարանէն, որն որ կը պատմէ թէ Յուդայ եկած դրամները իր քովը կը պահէր։ Դարձեալ նոյն իսկ Առաքեալները մեծ գումարներ ձեռքերնուն ունէին ու կը տրամադրէին, ինչպէս կը մակաբերուի անկից՝ որ հարկ համարեցան եօթը սարկաւագներ ընտրել, որպէսզի դրամական տնտեսութիւնը անոնց յանձնեն։ Հաւանօք Քահանայապետները՝ անոնց յաջորդները՝ նոյն արտօնութեան մէջն էին, ինչպէս կը տեսնուի Կոստանդիանոս կայսեր ըրած կտակագրութիւններէն, որ Եկեղեցւոյ ետ դարձընել հատուցանել տուաւ. բազմութիւն դրամոց, զոր իր ժամանակէն յառաջ իր նախորդները յափշտակած էին։ Ս. Գրիգոր Մեծ՝ իր թղթերուն մէջ յայտնի կը ցուցնէ, թէ որչափ ստացուածքներ ունէր իր տրամադրութեան

Digitized by Google

տալ թէ՛ Հռոմ, թէ՛ Սիկիլիա. եւ թէ ուրիշ անգղիացիք, ուստի կրնար հետեւցընել, թէ Եկեղեցին ծնաւ տառապելու իրաւամբ, մինչդեռ ուրիշ ամէն ընկերութիւններ. եւ այդ եւամբ ալ անմիջապէս Ժողովք հարստութիւններ անցած էր ու կը տարածուէր :

Բայց համբերութեան, եթէ Եկեղեցին նոյնը աղքատաց գործածելու ըլլար. տակայն այնչափ դրամ՝ չքաւորութեան համար վատնել. քաւ լիցի : Աս չքաւորութեան տանուած գեղեցիկ պատճառը աղէն անդամ՝ գիտէ՞ք ով դասաւ : Յուդայ, որ կը համարէր թէ Մագդաղենացին տառապիկ շռայլութեամբ անուշահոտ իւղոյն մեծ անօթը Յիսուսի բոլորովին թափեր էր, երբ կրնար անոր գինը լաւագոյն եղանակաւ աղքատներուն օգտին նուիրել : Եւ մինչդեռ որ աս պատճառը աղէն անդամուն Յիսուսի դէմ գործածուեցաւ, տակաւին եղբէն ալ շատ անդամ՝ նոյնը յառաջ բերուեցաւ Յիսուսի Քրիստոսի հարսին Ս. Եկեղեցւոյ դէմ : Բայց Յիսուս Քրիստոս հաճութեամբ չըսեց այն նենգաւոր պատճառը, մանաւանդ թէ գովեց զՄագդաղենացին այն դեղխութեանը համար, իբրեւ սուրբ գործքի մը դէս. նոյնը կրնայ ըսուիլ Ս. Եկեղեցւոյ հօգեւորներուն վրայ անուանուած վայելչութեան նկատմամբ, զորն որ ոմանք շռայլութիւն կը կարծեն : Վասնզի մինչդեռ

Digitized by Google

Սուրբ Տաճարները կը զարդարուին մեծ շքեղութեամբ, որպէսզի արտաքին փառաւորութիւնը մեր միտքը ի վեր առ Աստուած բարձրացընէ, օգնէ մեր բարեպաշտութեան եւ ծառայէ ջերմեռանդութեան, այսպէս Ս. Եկեղեցին կ՚ընդունի Սուրբ Հովիւներուն արտաքին փառաւորութիւնը, ինչու որ արտաքին մեծութիւնը մեզի գաղափար մը կու տայ այն ամենամեծ իշխանութեան, զոր որ իրենց շնորհած է Յիսուս Քրիստոս, եւ այն մեծ յարգութեան, որ այսպիսի իշխանութեան մը պարտական ենք: Երկրաւոր իշխաններն իրենց իշխանութիւնն ու առաւելութիւնը ցուցընելու համար, ամէն միջոց ի գործ կը դնեն: Իրենց պատուաւորութեան համար բազմութիւն մարդկան կը ծառայեցընեն, մեծաշէն պալատներու մէջ կը բնակին, եւ այնպիսի փառաւորութիւններով կը պերճանան: Իսկ Ս. Եկեղեցւոյ առաջնորդները, որոնց բարձրագոյն ճոխութիւնը այնչափ աւելի է քան երկրաւոր թագաւորներուն իշխանութիւնը, որչափ հոգին քան զմարմինը կը գերազանցէ, պէտք չէ՞ որ իրենք ալ ճանչցընել տան իրենցը: Կամ թէ ունայնութի՞ւն պէտք է համարիլ այն բանը, որ Յիսուսի փառաց կը դառնայ, որ այնպիսի իշխանութիւն տուաւ մարդկան ի պատիւ Ս. Եկեղեցւոյ՝ որ մեծացաւ եւ բարձրացաւ, եւ յօգուտ հաւատացելոց, որոնք այն ար-

Digitized by Google

տաղքին մեծվայելչութենէ շարժեալ աւելի եւս՝՝ քաղցրութեամբ կը յօժարին յարգել, մեծարել եւ հպատակել Քահանայապետին եւ Առաջնորդաց Ճոխութեանը: Եւ ի՞նչ: Հին օրէնքին մէջ Աստուած պատուէր չտուա՞ւ Քահանայապետին եւ Ղեւտացիներուն մեծարքին եւ խիստ փառաւոր զգեստներ շինելու:

Այսու ամենայնիւ՝ ծայրագոյն Քահանայապետին համար արքունական գահ ունենալը հարկաւոր բան մը չէ, կ'ըսեն Բողոքականները: Աղէ՛կ. համարեցէք թէ հարկաւոր չըլլայ. ուրեմն ասոր համար գէ՞շ բան պէտք է ըլլայ: Այնչափ բաներ կան որ հարկաւոր չեն, բայց զանոնք ի գործ դնելը գէշ չէ: Ի՞նչ ընդդիմութիւն կայ եթէ իշխանի եւ Քահանայապետի երկու արդիւնութիւնները իրարու հետ միանան: Այս երկու աւագութիւնները այնչափ անգամ միացան Հրէից հին ժողովրդեան մէջ, որ օրինակ էր Քրիստոնեայ ժողովրդեան. ինչո՞ւ ուրեմն հիմա ընդդիմութիւն պիտի գտնուի: Ցուցէք նաեւ Բողոքական իշխանները, որոնք եկեղեցիներու Գլուխներ են, եւ անոնց դէմ ոչ ոք ձայն կը հանէ, ոչ ոք կը բողոքէ:

Բայց Յիսուս Քրիստոս ըսաւ, թէ իմ թագաւորութիւնս աս աշխարհէս չէ: Այո՛. խակ Բողոքականները, որ կը պնդեն թէ իրենց քովն է ճշմարիտ Եկեղեցին, ինչո՞ւ իրենց վրայ չեն առներ աս ընտգե-

Digitized by Google

րը. եւ ի՞նչու կը լան, որ իրենց գլուխը Թագաւոր կամ Թագուհի մը նստի: Այսկայն ճշմարտութիւնն այն է, որ Յիսուսի Քրիստոսի խօսքերը բոլորովին ուրիշ բան կ'ուզեն նշանակել քան զոր կը մեկնեն անօրէնութեան ուսուցիչները, եւ ականջնիդ կը լեցընեն ամէն օր: Այդ խօսքերը կ'ուզեն նշանակել, թէ Յիսուս Քրիստոս, թէպէտեւ ընդհանուր Թագաւոր էր ամենայն մարդկան, սակայն ամենեւին իր փափաքանքն այն չէր, որ աշխարհքիս վրայ երկրաւոր թագաւորութիւն մը հաստատէ, որպէսզի անով զմարդիկ կառավարէ, ինչպէս կ'ընեն երկրաւոր թագաւորները. մանաւանդ թէ կ'ուզէր զամէն մարդիկ այնպէս կարգաւորել, որ այն մեծ թագաւորութիւնը կերպաւորեն, որուն լրութիւնն ու կատարելութիւնն երկինքն ըլլայ, ուստի եւ ասոր համար այնչափ անգամ Աւետարանին մէջ Արքայութիւն երկնից կ'անուանուի: Եթէ այս խօսքերը ուրիշ կերպ իմացուելու ըլլային, հայհոյութիւն մը կը նշանակէին Յիսուսի դէմ. ինչու որ կը նշանակէին թէ Յիսուս չունեցաւ զերագոյն իշխանութիւն ամէն մարդկան վրայ, եւ թէ չի կրնար թագաւորել անոնց վրայ նաեւ հոս աս աշխարհքիս մէջ: Արդ՝ ո՞վ է, որ չի գիտեր թէ Յիսուս մարդ եւ Աստուած է, իբրեւ Աստուած՝ տէր է ամէն բանի, իբրեւ մարդ՝ ամէն բան իր Հօրմէ ընդունեցաւ, որն որ ամենայն ինչ իր ձեռ-

Digitized by Google

ժը դարու, ինչպէս կը զրուցէ Աւետարանը[1]: Ուրեմն՝ երբոր կ'ըսէ Յիսուս, թէ իր թագաւորութիւնը աս աշխարհքէս չէ, ուրիշ բան չ'ուզեր ըսել, բայց եթէ որ թէպէտեւ ինք բացարձակ տէր է ամենուն, բայց եկած չէ մէկ երկրաւոր թագաւորութիւն մը հաստատելու, որպէս զի անոր մէջ ուրիշ Միապետներուն պէս թագաւորէ, ինչպէս կը կարծէին Հրեաներէն շատերը եւ նաեւ երկու Առաքեալները՝ Յակոբոս եւ Յովհաննէս, եւ անոր համար կը բաղձային մէկը Յիսուսին աջ կողմը՝ մէկալը ձախ կողմը նստիլ. հապա կ'ուզէր անոր տեղ հիմն դնել հոգեւոր Միապետութեան, որ գրկէր ու ամփոփէր պիտի'որ ամէն հաւատացեալները, զորոնք ինք ծայրէն իր հոգեւոր ու երկնային թագաւորութեան մէջ պիտի ժողվէր, եթէ անոր արժանի ըլլային: Արդ՝ ի՞նչ կ'ընէ Ծայրագոյն Քահանայապետը: Կը շարունակէ նոյն ինքն Յիսուսի գործքը, կը կառավարէ սուրբ Եկեղեցւոյ ամէն անդամները, կը կանոնաւորէ զամէնքը, կը հոկէ ամենուն վրայ, ամենուն կը սորվեցընէ, զամէնքը կը հաստատէ, այս ինքն է՝ Եպիսկոպոսներ կը դնէ, Հաւատոյ աւանդը անարատ կը պահէ, կ'որոշէ Հաւատացելոց տարակոյսները, որոնք բոլոր աշխարհքիս երեսը ցրուած են, եւ ինչպէս յայտնի է, զիրենք կարգաւորելու նպատակը

1. Յովհ. Դ. 35.

երկրաւոր Միապետութիւն մը ձեւացը-նել չէ, այլ երկնաւոր ու հոգեւոր Միապետութիւն մը։ Այսպէս՝ ամենայն ճըշդութեամբ ինքն ալ կրնայ ըսել, թէ իր թագաւորութիւնը աս աշխարհքէս չէ. Եթէ մէկը ան աստիճանին ապշութեան հասած չէ, որ հաստատանէ թէ բոլոր աշխարհքիս Ուղղափառները Քահանայապետական երկրաւոր հպատակներն են։

Բայց եւ ոչ այս իշխանութիւնը որ ունի, ըսեմ այսպէս, ամենայն Հաւատացելոց հոգեւոր թագաւորութիւնը կարգաւորելու, կ'արգելէ զՔահանայապետը՝ որ կարող չըլլայ ժամանակաւոր կարգաւորիչ ըլլալ փոքր Տէրութեան մը, ինչպէս է Եկեղեցւոյ տէրութիւնը։ Մանաւանդ որ իր անբառ արժանաւորութիւնը զինք աւելի արժանի, աւելի ընդունակ կ'ընէ աղէկ անաչառութիւն ընելու. ինչու որ միշտ ընդհանրապէս խօսելով, Քահանայապետ մը նուազ կրից տէր է քան զՄիապետ մը, եւ Կրօնքի սրբազան զգաստութիւնը որով զարդարուած է, շատ աւելի կ'օգնէ իրեն նաեւ ժամանակաւոր անաչառութիւնն աղէկ կատարելու։

Բանն անոր վրայ է, որ այն Գահուն իրք օրինաւոր իրաւունք մ'ունենայ։ Բայց Քահանայապետութեան այս ժամանակաւոր իշխանութեան իրաւունքը տարակուսի մը տակ ձգելն ալ մեծ եւ անըմբռնելի այլանդակութիւն մըն է. վասնզի Քահանայա-

Digitized by Google

պետը Վենետիկոս եղաւ՝ իշխաններուն ու ժողովրդոց կամաւորապէս իրեն հպատակելովը, վասնզի եր իշխանութիւնը հաստատուած է այնչափ դարերու նախապաշարութեամբ, որչափ ալ որ ուրիշ միապետութիւն մը ամենեւին չի կրնար ցուցընել, եւ գործեալ՝ վասնզի ճանչցուած է աշխարհքիս ամէն վեհապետներէն եւ պաշտպանուած է։ Եթէ այս իրաւունքները չեն արժեր, ան ատեն իրենց առըջուանական գահերէն վար առէք նաեւ երկրիս ամէն իշխանները, վասն զի եւ ոչ մէկը կը գտնուի որ կարող ըլլայ պարծիլ այնպիսի իրաւունքներով, որ գոնէ հետեւանց հաւասար ըլլան Հռոմայ Քահանայապետներուն իրաւանցը։

Ու՞ր կը կարծէ թէ ժամանակաւոր թագաւորութեան մը կառավարութիւնը վնասակար է ընդհանուր Եկեղեցւոյ հոգեւոր անդորրութեանը, որովհետեւ իրը բոլորովին ատոր հակառակն է։ Ծայրագոյն Քահանայապետը զամէնքն ալ մշտնջենաւոր երանութեան ի՞նչպէս պիտի՛ որ առաջնորդէ։ Հարկաւոր է, որ ազատութեամբ խօսի ամենուն հետ, ամենուն քարոզէ Քրիստոնէական ճշմարտութիւնները, զամէնքը յորդորէ, յանդիմանէ, ամենուն ազատանայ եւ եթէ հարկ է նաեւ պատուհաս պատիժներով նուաճէ։ Եթէ Քահանայապետը արձակ ձեռք չ՚ունենար, ի՞նչպէս կրնար ազատութեամբ հրամայել։ Արդ՝ իրեն աշխարհներուն մէջ կը գտնուին քրիստոնեայ Իշ-

Digitized by Google

խաններ, Թագաւորներ, Կայսրներ։ Նաեւ ատանց վրայ պէտք է որ տարածէ իր հոգեւոր իշխանութիւնը, խրատէ, խորհուրդ տայ, յանդիմանէ եւ եթէ հարկը պահանջելու ըլլայ, նաեւ բանադրէ. եթէ չենք ուզեր ըսել, թէ ատոնք ալ Քրիստոնեայ եւ Յիսուսի ոչխարները չեն, վասնզի բարձր աստուածութեան հօտեր են։ Արդ՝ ի՞նչպէս կրնայ Քահանայապետը այս իր անկողոպտելի իրաւունքները բանեցընել այդպիսի անձանց վրայ, եթէ ատոնցմէ անկախ չ՚ըլլար։ Եւ ի՞նչպէս կրնար իրենցմէ անկախ ըլլալ, եթէ իրենց հպատակն ըլլար, եւ իրենք կարող ըլլային զինքը բռնել, բանտարկել, եւ ամէն վայրկեան վրան բռնանալ։ Ստուգիւ կը յիշէք այն ժամանակը որ Սրբազան Հայրը 1849ին Կաէթա կը կենար։ Ան ատենը ի՞նչ կ՚ըսէին ամբարիշտ մարդիկ։ Կ՚ըսէին թէ ինչ որ կը վճռէր եւ կը հրամայէր՝ չէ թէ իր կարգադրութիւնները, հապա Նափոլիի Թագաւորիններն էին, որուն երկրին մէջ կը կենար, եւ անկից առիթ կ՚առնէին չհնազանդելու. թէպէտ եւ ամէնքն ալ գիտեն թէ Ինք կատարեալ ազատութիւն ունէր վճռելու ինչ որ կ՚ուզէր՝ առանց մէկու մը արգելք գտնելուն։ Նոյնը հիմա ալ պիտ՚որ ըսէին, եթէ ժամանակաւոր հպատակ ըլլար մէհապետի մը։

Եւ նոյն իսկ Իշխանները շատ անգամ փորձութեան մէջ պիտ՚որ իյնային պար-

Digitized by Google

պետը Վեհապետ եղաւ՝ իշխաններուն ու ժողովրդոց կամաւորապէս իրեն հպատակելովը. վասնզի եր իշխանութիւնը հաստատուած է այնչափ զօրերու նախազգութեամբ, որչափ ուրիշ միապետութիւն մը ամենեւին չի կրնար ցուցընել, եւ զարձեալ՝ վասնզի ճանչցուած է աշխարհքիս ամէն վեհապետներէն եւ պաշտպանուած է։ Եթէ այս իրաւունքները չեն արժեր, ան ատեն իրենց արքունական գահերէն վար առէք նաեւ երկրիս ամէն իշխանները, վասն զի եւ ոչ մէկը կը գտնուի որ կարող ըլլայ պարծիլ այնպիսի իրաւունքներով, որ գոնէ հեռուանց հաւասար ըլլան Հռոմայ Քահանայապետներուն իրաւանցը։

Ու ով կը կարծէ թէ ժամանակաւոր թագաւորութեան մը կառավարութիւնը վնասակար է ընդհանուր Եկեղեցւոյ հոգեւոր անեղծութեանը, որովհետեւ իրը բոլորովին տարր հակառակն է։ Ծայրագոյն Քահանայապետը զամէնքն ալ մշտնջենաւոր երանութեան ի՞նչպէս պիտ՚որ առաջնորդէ։ Հարկաւոր է, որ ազատութեամբ խօսի ամենուն հետ, ամենուն քարոզէ Քրիստոնէական ճշմարտութիւնները, զամէնքը յորդորէ, յանդիմանէ, ամենուն ապաւինայ եւ եթէ հարկ է նաեւ պատշաճ պատիժներով նուաճէ։ Եթէ Քահանայապետը արձակ ձեռք չ'ունենար, ի՞նչպէս կրնար ազատութեամբ հրամայել։ Արդ՝ իրեն աշխարհներուն մէջ կը գտնուին քրիստոնեայ Իշ-

խաններ, Թագաւորներ, Կայսրներ: Նաեւ ատենց վրայ պէտք է որ տարածէ իր հոգեւոր իշխանութիւնը, խրատէ, խորհուրդ տայ, յանդիմանէ եւ եթէ հարկը պահանջելու ըլլայ, նաեւ բանադրէ. եթէ չենք ուզեր ըսել, թէ անոնք ալ Քրիստոնեայ եւ Յիսուսի աշակերտները չեն, վասնզի բարձր աստուածութեան հասեր են: Արդ՝ ի՞նչպէս կրնայ քահանայապետը այս իր անկողոպտելի իրաւունքները բանեցընել այդպիսի անձանց վրայ, եթէ անոնցմէ անկախ չ'ըլլար: Եւ ի՞նչպէս կրնար իրենցմէ անկախ ըլլալ, եթէ իրենց հպատակն ըլլար, եւ իրենք կարող ըլլային զինքը բռնել, բանտարկել, եւ ամէն վայրկեան վրան բռնանալ: Ստուգիւ կը յիշէք այն ժամանակը որ Սրբազան Հայրը 1849ին Կաէթա կը կենար: Ան ատենը ի՞նչ կ'ըսէին ամբարիշտ մարդիկ: Կ'ըսէին թէ ինչ որ կը վճռէր եւ կը հրամայէր՝ չէ թէ իր կարգադրութիւնները, հապա Նափոլիի Թագաւորիններն էին, որուն երկրին մէջ կը կենար, եւ անկից առիթ կ'առնէին չհնազանդելու. Թէպէտ եւ ամէնքն ալ գիտէին թէ Ինք կատարեալ ազատութիւն ունէր վճռելու ինչ որ կ'ուզէր՝ առանց մէկու մը արգելք գտնելուն: Նոյնը հիմա ալ պիտ'որ ըսէին, եթէ ժամանակաւոր հպատակ ըլլար վեհապետի մը:

Եւ նոյն իսկ Իշխաններն շատ անգամ փորձութեան մէջ պիտ'որ իյնային պար-

Digitized by Google

տուող հաղորդակցութիւնն իրեն չմատու-ցանելու։ Ինչու որ, ո՞ր մեծհարկեալը դքա-հանայապետն իրեն հաղորդակ ունենալով, անոր հրամանները հոգեւոր բաներու մէջ կը զիջանէր ընդունելու, մանաւանդ թէ որ իրեն չախորժական բաներ ըլլային։ Եթէ քահանայապետը, օրինակի համար, ժամա-նակաւոր հաղորդակ ըլլար Աւստրիային, սի-րով կը հնազանդէ՞ր Գաղղիան։ Եթէ ժա-մանակաւոր հաղորդակ ըլլար Գաղղիոյ, Աւստրիա կամաւ կը հնազանդէ՞ր։ Ով որ կը ճանչնայ աշխարհքիս բաները, դիւրաւ կը տեսնէ թէ որչափ [illegible] է։ Ասոր ներհակ ինչն ալ մեծհարկեա մը ըլլա-լով, ոչ որ կրնայ ինք զինք անբասիր ընել ըսելով թէ քահ[illegible]եան՝ ազատու-թիւն չունի հրամայելու մէջ, եւ կամ թէ հրամանները ուրիշի թելադրութեամբը տուած է։

Հոս զգանչելի կ'երեւայ աստուածային նախախնամութիւնը, որն որ Սուրբ Եկե-ղեցւոյ բարւոյն, Հաւատացելոց հանդար-տութեանը եւ Յիսուսի Քրիստոսի թա-գաւորութեան զօրգացման համար, այն-պէս տրամադրեց՝ որ Քահանայապետն ունենայ թագաւորութիւն մը, ոչ այն-չափ ընդարձակ որ իրեն աւելորդ զբաղում պատճառէ, եւ ոչ ալ այնչափ փոքր, որ արքունական պատիւ եւ մեծարանք բոլոր ազգերուն առջեւը չունենայ, բայց եւ

բաւական ըլլայ իրեն հարկաւոր ազատութիւնը պահելու։

Աս ամէն բանէ վերջապէս ամենքը կը հասկընան թէ ուրեմն Ս. Եկեղեցին՝ առանց մարդկային իշխանութեան չի կրնար կենալ։ Այս անխելք մակաբերութեան նմանութեամբ մը պատասխան տամ։

Ս. Եկեղեցին չի կրնար կենալ առանց մէկ միջոցի մը, ինչպէս մարդու կեանքը չի կրնար ունել առանց մէկ կերակրոյ մը։ Արդ՝ ինչպէս հիմա Աստուածա[illegible] [illegible] ըլլայ մեր հասարակաց կերակուրը, եւ մենք կը զօրենք իր նախախնամութիւնը, [illegible] նոյնը կու տայ։ Նմանապէս հիմա [illegible]տուած որոշած ըլլալով որ արքունական Պապը Քահանայապետին հարկաւոր ազատութիւնը պահպանէ Եկեղեցւոյ կառավարութեան մէջ, այնպէս մենք շնորհակալ կ'ըլլանք, որ կը պահպանէ Քահանայապետին Պապը, որ անոր ազատութեան նեցուկն է։ Բայց եթէ ատիկա վերջանալու ըլլայ, ի՞նչ պիտ'որ ծագի։ Եւ եթէ՝ մարդկանց հացը պակսելու ըլլայ, ի՞նչ պիտ'որ ըլլայ։ Ինչպէս Աստուած անսահման միջոցներ ունի իր իմաստութեան եւ ամենակարողութեան մէջ, մարդկան առանց հացի կերակուր հոգալու համար, այնպէս անսահման միջոցներ ալ ունի Եկեղեցին անվնաս պահելու առանց Քահանայապետական

Digitized by Google

տաւոր հպատակութիւնն իրեն չմատու-
ցանելու։ Ինչու որ, ո՞ր վեհապետը զՔա-
հանայապետն իրեն հպատակ ունենալով,
անոր հրամանները հոգևոր բաներու մէջ
կը զիջանէր ընդունելու, մանաւանդ թէ որ
իրեն չախորժական բաներ ըլլային։ Եթէ
Քահանայապետը, օրինակի համար, ժամա-
նակաւոր հպատակ ըլլար Աւստրիային, որ-
քա՞ն կը հնազանդէ՞ր Գաղղիան։ Եթէ ժա-
մանակաւոր հպատակ ըլլար Գաղղիային,
Աւստրիա կամաւ կը հնազանդէ՞ր։ Ով որ
կը ճանչնայ աշխարհքիս բաները, դիւրաւ
կը տեսնէ թէ որչա[illegible]ան է։
Ասոր ներհակ ինքն ալ վեհապետ մը ըլլա-
լով, ոչ ոք կրնայ ինք զինք անբասիր ընել
ըսելով թէ Քահանայապետին* ազատու-
թիւն չունի հրամայելու մէջ, և կամ
թէ հրամանները ուրիշի թելադրութեամբը
տուած է։

Հոս սքանչելի կ'երևայ աստուածային
նախախնամութիւնը, որն որ Սուրբ Եկե-
ղեցւոյ բարւոյն, Հաւատացելոց հանդար-
տութեանը և Յիսուսի Քրիստոսի թա-
գաւորութեան զարգացման համար, այն-
պէս տրամադրեց՝ որ Քահանայապետն
ունենայ թագաւորութիւն մը, ոչ այն-
չափ ընդարձակ որ իրեն աւելորդ զբաղում
պատճառէ, և ոչ ալ այնչափ փոքր, որ
արքունական պատիւ և մեծարանք բոլոր
տիեզերաց առջևը չունենայ, բայց և

բաւական ըլլայ իրեն հարկաւոր ազա-տութիւնը պահելու։

Այս ամէն բանէ վերջապէս ոմանք կը հետեւցընեն թէ ուրեմն Ս. Եկեղեցին՝ առանց մարդկային իշխանութեան չի կրնար կենալ։ Այս անխելք մակաբերու-թեան նմանութեամբ մը պատասխան տամ։

Ս. Եկեղեցին չի կրնար կենալ առանց մէկ միջոցի մը, ինչպէս մարդու կեանքը չի կրնար տեւել առանց մէկ կերակրոյ մը։ Արդ՝ ինչպէս հիմա Աստուածաստահ-մաններ [illegible] ըլլայ մեր հաստատական կերակուրը, եւ մենք կը գովենք իր նախա-խնամութիւնը, որ [illegible] մեզի նոյնը կու տայ։ Նմանապէս հիմա [illegible] Աստուած որոշած ըլլա-լով որ արքունական Գահը Քահանայա-պետին հարկաւոր ազատութիւնը պահ-պանէ Եկեղեցւոյ կառավարութեան մէջ, այնպէս մենք շնորհակալ կ'ըլլանք, որ կը պահպանէ Քահանայապետին Գահը, որ անոր ազատութեան նեցուկն է։ Բայց եթէ ատիկա վերջանալու ըլլայ, ի՞նչ պիտի՛ ծագի։ Եւ եթէ՝ մարդկանց հացը պակսելու ըլլայ, ի՞նչ պիտի՛ որ ըլլայ։ Ինչ-պէս Աստուած անսահման միջոցներ ունի իր իմաստութեան եւ ամենակարողու-թեան մէջ, մարդկան առանց հացի կերա-կուր հոգալու համար, այնպէս անսահման միջոցներ ալ ունի Եկեղեցին անվնաս պահելու առանց Քահանայապետական

Digitized by Google

գահին։ Բայց ինչպէս ամբարիշտ մէկը կ'ըլլար, ով որ չէր զարմանար եւ չէր գովեր Աստուծոյ բարութիւնը մեզի հաց տալուն համար, զորն որ ուզեց որ մեր աղբուստի միջոցին ըլլայ. այսպէս ժանտ եւ անօրէն կ'ըլլայ, ով որ Քահանայապետին ժամանակաւոր իշխանութեանը կը հակառակի հիմակուան ատենս, որ Աստուած նոյնը ընտրած է իր Երեսփոխանին հարկաւոր անկախութիւնը եւ ազատութիւնը պահելու համար։

Մէկ խօսքով Աստուած պիտ'որ խնամէ իր Եկեղեցին ուրիշ միջոցներով թէ որ ուզէ եւ բարեհաճի առ միջոցը բառնալու, ինչու որ Եկեղեցին պէտք է տեւէ մինչեւ ի վախճան դարուց. բայց որովհետեւ հիմա ասիկա ընտրած է, մեզի ամենայն յարգութեամբ իր կամքին ընդունել կ'իյնայ։

Ի վախճանի կ'ուզէ՞ք յայտնի ճանչնալ պատճառը, որուն համար այնչափ սաստիկ կը զայրանան Հռոմայ Քահանայապետին ժամանակաւոր տէրութեանը դէմ ամէն աղանդաւորները եւ ամէն իրենց նմանողները։ Ո՛չ Աւետարանական աղքատութեան համար է, ինչու որ առանց զիրենք զրպարտելու, դուք ալ գիտէք որ այսպէս աղանդաւորներն ամենէն ջերմեռանդները եւ աղքատութիւն սիրողները չեն. ասոր ներհակ Հաւատքը երկրիս վրայէն խլելու իրենց մոլեգին ցանկութիւնն է, որ զիրենք կը շարժէ։

Digitized by Google

Թագաւորական առաքինութիւնք որ Քահանայապետին վրայ միացեալ է, այնպիսի պայծառութիւն եւ այնպիսի վայելչութիւն կու տայ իրեն, որ չափէ դուրս կ'օգնէ մարդկանց վրայ, որոնք զգայարանքով կը կառավարուին, մեծարանք եւ հպատակութիւն տալու որոնելու: Ուստի այսպէս յարգութիւն ու մեծարանք գտնելով Քահանայապետը, մեծագոյն ազդեցութեամբ ի գործ կը դնէ հաւատացեալ ժողովուրդը բառ հոգւոյ կառավարելու մեծ պարտաւորութիւնը: Արդ որովհետեւ տասնք կ'ուզեն անոր ամէն ճոխութիւնք վրայէն վերցընել եթէ կարելի է, անոր համար դէմ կը դառնան ու պատերազմ կը յարուցանեն այն միջոցին դէմ, որ նոյն ճոխութիւնք իրեն վրայ կը միաբանէ: Այս նենգութիւնք նաեւ աշխարհական իշխաններու դէմ ալ կը բանեցընեն: Անոնց ալ խորհուրդ կուտան որ ժողովրդեան ընտանի ըլլալու համար, իրենց արտաքին մեծվայելչութիւնք մէկ դի ձգեն, որպէսզի անկից մերկացած ըլլալով, իրենց առաքինութեան գաղափարը ժողովրդեան մտքէն նուազի, եւ աւելի դիւրին ըլլայ ապստամբութիւն հանելն ու զիրենք արքունական աթոռէն վար ձգելը: Նմանապէս եթէ կարող ըլլային Քահանայապետն ալ ան աստիճանի հասցընել, որ սոսկ Քահանայի մը հաւասար ըլլայ, զինքն ալ կամաց կամաց բարձրութեան առջին անհամարհելի ընել կ'ուզէին, որպէսզի ժո-

Digitized by Google

զօրեղագոյն անոր հոգեւոր իշխանութեանը գլուխ ծառայելու պատրաստականութիւնը նուաղեցընեն։

Ահաւասիկ մեկնուեցաւ պատճառը, որուն համար այնչափ զանազանութեամբ կը խօսին Քահանայապետին վրայ, խոնարհական կերպարանքով մը Աւետարանական աղքատութեան մը կեղծաւորելով։

Ասոր համար չէին կրնար տանիլ, որ այնչափ եւ այնպիսի պատուով մեծարուի, ժողովուրդը անոր առջեւը ծունկի վրայ իյնան, ոտքը պագնեն եւ ուրիշ շատ նման բաներ։ Այսպէս անդադար կը զրուցեն, թէ իրք Քահանայապետան ուրիշ բան չէ, բայց եթէ առաջին Եպիսկոպոս եւ թէ մեզի պէս մարդ մըն է։ Այս ամենայն խօսս բարակ ատելութիւն մըն է, որ ունին Սուրբ Եկեղեցւոյ դէմ։ Արդ դուք պէտք էք առնենք պատասխանն տալ թէ ոչ միայն առաջին Եպիսկոպոս է, այլ նաեւ ստուգիւ ճշմարիտ իշխանութիւն ունի ամեն Եպիսկոպոսներուն վրայ. թէ մարդ է ինչպէս մենք, բայց աստուածաւորութիւն մ'ունի, զորն որ մենք չունինք. թէ այո՛ մարդ մըն է, բայց մարդ մը, որուն Յիսուս Քրիստոս յաւիտենական ճշմարտութիւնը իր անսխալականութիւնը խոստացաւ, որպէսզի երբեք չխախտի ճշմարտութիւնը ապականեցընելու համար. այո՛ մարդ մըն է, բայց անոր վրայ Յիսուս հաստատեց իր Եկեղեցին. այո՛ մարդ մըն

Digitized by Google

է, բայց ձեռքն ունի Յիսուսին իրեն տուած երկնից արքայութեան բանալիները. այո՛ մարդ մըն է, բայց ունի իշխանութիւն արձակելու եւ կապելու երկրիս վրայ ամէն բան, եւ Յիսուս խոստմամբ հաստատեց թէ ինքն ալ պիտո՛ր ճանչնայ եւ ընդունի ինչ որ ինք ընելու ըլլայ. այո՛ մարդ մըն է, բայց է Կենդրոն, գլուխ, եւ կատարումն բովանդակ Եկեղեցւոյ. ան ձայնն է՝ որով Յիսուս կը խօսի ամէն Հաւատացելոց հետ:

Եւ եթէ իրեն ոտքը կը համբուրենք, անիկա մեր ունեցած պարտաւորութենէն շատ քիչ է: Ինչու որ անոր առջեւը չենք խոնարհիր վասնզի մարդ է, այլ վասնզի աստուածային ճոխութեամբ զարդարուած մարդ է, եւ այս ճոխութիւնն է, զոր որ աստուածային իրեն վրայ կ'ուզենք ճանչնալ այնպիսի մեծարանքով: Այն գժբախտներուն, որոնք ուրիշ աչք չունին բայց եթէ մարմնոյ աչքը, եւ հոգւոյ աչքով բոլորովին կուրցած են, կրնայ անիկա չափէ դուրս հպատակութիւն մը երեւնալ. բայց անոնց որոնք բաները շիտակ կը տեսնեն, բոլոր այն հպատակութիւնը ոչինչ կ'երեւայ: Ի՞նչ կ'ըսէիր խլուրդին, թէ պնդէր որ արեւ չկայ. Ա՛հ, եթէ արծուի աչքեր ունենայիր, արեւը կը տեսնէիր: Նմանը ըսէ ասոնց ալ. ինչու որ մարմնաւոր մարդիկ են, եւ բաւական չեն այնչափ բարձրանալու, որ կարող ըլլան երկնաւոր առաքինութիւններուն իմանալ:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Տասներորդ խաբէութիւն: Ներողութեան վաճառականութիւն:

Անբնական շքեղութիւնը որ Հռոմայ արքունեաց տաճարներուն վրայ կ'երեւայ, չէր կրնար պահուիլ առանց պատշաճաւոր ծախուց, եւ անհաւատալի ասկէց կը ծագի հոգեւոր բաներով տալու եւ առնելու հարկաւորութիւնը: Ասանկ կը խօսին այն ողորմելիները, որոնք կ'ուզեն զձեզ Ս. Եկեղեցւոյ գրկէն հանել ջանալ նեղանել. յառաջ կ'անցնին եւ կը պատմեն ձեզի, թէ ինչպէս Հռոմ դրամ կը ժողվէր վաճառելով ներողութիւնները, ամուսնութեանց անօրինութիւնները, առանձնական մատուռ չինելու իշխանութիւնները, եկեղեցական բարերարութեանց հանգերձաւորութիւնները, Սրբոց մասունքները եւ այլն եւ այլն: Թէ առանց հաւատալու ըլլայ, հոն ամենայն ինչ գնուած վաճառուած եւ փոփոխութիւն է, առանց ոչ Աստուծմէ, ոչ աշխարհքէն եւ ոչ իսկ սուրբ բաներէն ակնածելու. եւ այս ամէն բան աղէկ մը նշանակելու համար, արդէն իրենց սեպհական բառն ալ հնարած են, եւ զՀռոմ Քահանաներու մեծ խանութը կ'անուանեն: Հիմա, իմ սիրելիքս, լսեցէք. քանի մը խօսք միայն ունիմ ըսելու այս ամէն ամբաստանութիւններուն վրայ, եւ ամէն բանէն յառաջ ներողութեանց

վրայ, որոնց համար այնչափ աղմուկ կը հանեն. եւ դուք կը տեսնէք ասոնցմէ թէ ինչ տեսակ կրօնք է Բողոքականութիւնը, որն որ կանգուն կենալու համար այդպիսի զրպարտութիւններու դիմելու հարկաւորութիւն ունի։

Առաջին ամբաստանութեան առիթը կ'առնեն ներողութիւններէն, որոնք իրենց խօսքին նայելով՝ այն վաճառքն են, որ Հռոմայի առատ եկամուտը կը պտղաբերեն։ Լաւ 'է, այս խօսքերնուն պատասխանը շուտ մը ի գործոց տալու համար, հարցուցէք իրենց, ինչ տեսակ վճարումներ երբեք ան ամէն յօբելեաններուն եւ ներողութիւններուն համար, որոնց հրատարակութիւնը կեանքերնուն մէջ մինչեւ հիմա լսած են։ Ի՞նչ հատուցեր են դանէ այս վերջին հրատարակութեանց համար, որ ըրաւ Պիոս Թ. Քահանայապետը, մէկտեղ առնելով յիսուն'ութին տարածներն ալ։ Ո՞վ երբեք իրենցմէ տեսակ ուղած ունի նոյնպիսի հոգեւոր բարիքներու մասնակից ըլլալու համար։ Գուցէ ձեզի պատասխան կու տան, թէ այդպիսի բաները իրենց հոգը չէ։ Անանկ ըլլայ. բայց եթէ հոգ ընելու ըլլային, գուցէ բան մը պիտի'որ հատուցանէի՞ն։ Բայց ասկից՝ տարուայն ընթացքին մէջ այլ եւ այլ հանդիսութեանց մէջ դրուած են ուրիշ ներողութիւններ, որոնք ամբիոններէն կը հրատարակուին հաւատացելոց, եւ ասոնց ծանուցումներն

ալ գրուած կազմուած են Եկեղեցիներու գաւառներու վրայ. արդ ո՞վ երբեք սուտ մը տուած է նորա մանելու, մասնակից ըլլալու համար: Այս հոգեւոր նպատակները առնուած են բովանդակ աշխարհքիս երեսը տարածուած Միաբանութիւններու եւ Եղբայրութիւններու, կապուած են անբաւ բարեպաշտական գործքերու վրայ, եւ ո՞վ երբեք երազեց, թէ նոյն՝ շնորհքները տանելու համար հրամայուած բարեպաշտ գործքերէն զատ՝ ուրիշ բան հարկաւոր է: Ո՞ւր են ուրեմն Հռոմայի [illegible] ներողութեանց այնչափ եկամուտները:

Բայց եթէ հիմա այսպէս չէ ալ, կ՚ըսեն, առաջուց էր անցեալ ատենները, եւ պատմութիւնները մեզի կը յիշեցընեն, թէ ճշդիւ այն վաճառականութեանց համար էր, որ Մարտինոս Լուտեր ելաւ բողոքեց Եկեղեցւոյ դէմ: Եւ ալ պատասխան կու տամ թէ պատմութիւնները շատ դէշ կարդացեր են անոնք, որոնք պատմութեանց մէջ այս անէն սուտութիւնները գտեր են, որովհետեւ ոչ անցած եւ ոչ հիմակուան ատեններում երբեք մէկը ներողութիւն վաճառած ունի: Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ հոգեւոր բարիքները վաճառելը չէ թէ միայն անհնարին մեղք է, այլ դրեթէ հաւատոյ մոլորութիւն մը կը համարուի, որովհետեւ շատ դէպքերու մէջ հերետիկոսի անց գրուեցան Սիմոնականները, որոնք ճշդիւ այսպիսի անօրէնութեան մը մեղ-

ծեալ էին, եւ ամէն առթին Ս. Եկեղեցին զիրենք հալածեց։ Իսկ ներողութիւններու նկատմամբ ամէն մարդ գիտէ, թէ ո՛րչափ հրամանագիրներով Ս. Եկեղեցին արգելած է որպիսի եւ իցէ զեղծումն, զորն որ իր պաշտօնատէրներէն ոմանք կրնային ընել։

Իսկ այն որ քանի մը տգէտներու առիթ տուած մոլորելու եւ շատերուն անիրաւութեամբ չարախօսելու, ահաւասիկ աս է։ Ս. Եկեղեցին երբ այս նպաստները կը շնորհէ, ինչպէս են սուրբ ներողութիւնները, [illegible] հաւատացելոց քանի մը բարեպաշտութեան եւ ապաշխարութեան գործքեր պատուիրել, որպէսզի թէ՛ [illegible] արժանաւոր ըլլան եւ թէ՛ ասիկա հաստատուած մ՚ըլլայ պարտաւորութեանց որ կը թողուին։ Իսկ ապաշխարութեան գործքերը ըստ Ս. Գրոց գլխաւորաբար երեք են՝ աղօթք, ծոմապահութիւն եւ ողորմութիւն, եւ ասիկա ծանօթ է ամենուն որոնք Քրիստոնէական Հաւատոյ պաշտօնին տարերքը գիտեն։ Արդ՝ ինչպէս որ Ս. Եկեղեցին դեռ պատշաճ չհամարեցաւ, իր թշնամեաց չարախօսութեանցը, կամ նախաամենց գաղջ որդւոց տրտունջներուն համար, բարի գործքերու ցանկին մէջէն ողորմութիւնը վերցընել, եւ ոչ ալ հրաժարել այն իրաւունքէն, որ ունի հաւատացելոց պատուէր տալու, որ ողորմութիւն ընեն, նոյնպէս ալ երբոր ինք աս ողորմութիւնն ընելը պատշաճ կը համարի

ներողութիւն ստանալու համար, ան ատենը նոյնը կը յանձնէ այնու եղանակաւ, ինչպէս աղօթքն ու ծոմապահութիւնը պայման կը դնէ ներողութիւններն ստանալու համար։

Եւ եթէ ըսենք՝ անարգ ու շահասէր հոգիք՝ ասկից առիթ կ'առնեն Եկեղեցին զրպարտելու, ատիկա բոլորովին իրենց չարութիւնն է։ Բայց ասկից եղանակը որով վճիռ կը տրուի այսպիսի դէպքերու մէջ ողորմութիւն ընելու, այնպէս խոհեմական եւ այնպէս անշահախնդիր է, որ՝ որչափ ալ մէկը աչուըները սրէ՝ երբեք բան մը չի կրնար գտնել քամահելու։ Եկեղեցին շատ անգամ երկու եղանակաւ այս տրամադրութիւնը կ'ընէ. կամ մեր կատարեալ ազատութեանը կը թողու ողորմութիւն ընել որուն որ կ'ուզենք, եւ կամ մասնաւոր վախճանի մը համար կը սահմանէ։ Թէ՛ մէկուն եւ թէ՛ մէկալին մէջ, ինչքն ամենեւին մեր դրամը չի սեպհականեր։ Այսպէս մէկ անգամէն աւելի տեսանք, որ հրամայուած գործքերու մէջ ընդհանրապէս ողորմութիւն ընելն ալ սահմանուած է Յոբելեան ներողութիւնը ստանալու համար, բայց աս առիթներուն մէջն ալ հաւատացեալները կ'ընտրեն այն աղքատները որ կ'ուզեն, ան այրիները եւ այն որբերը, որոնց վրայ գութ մը կը զգան, եւ հոս տուուգիւ վաճառականութեան եւ ոչ տուուքը կայ։ Ուրիշ առիթներու մէջ ողորմու-

թիւններ սահմանուած են կամ Սուրբ Եր-
կիրները՝ Քրիստոնէական բարեպաշտու-
թեան ուրիշ տեղուանքը պահպանելու,
կամ Ս. Հաւատքը տարածելու, կամ
Քրիստոնէից համար՝ որոնք ամենկական գե-
րութեան մէջ կը հեծէին, կամ Հիւան-
դանոցներ շինելու եւ. կամ ատոնց նման
ուրիշ գործքերու համար, եւ այս աւխտ-
ներու մէջ դրամը կը յանձնուէր անոնց,
որոնց կը վերաբերէր, եւ ոչ հոս տարուէր
վաճառականութեան կը տեսնուի:

Գայթակղութեան մեծ քարն եղաւ
Հռոմայի Ս. Պետրոսի Եկեղեցին շինելու
համար Լեւոն Ժ. Քահանայապետէն սահ-
մանուած ողորմութիւնը: Անիկա նախ ա-
ռաջին Մարտինոս Լուտերի առիթ տուաւ
Եկեղեցւոյ դէմ ելլելու, եւ մինչեւ մեր
օրերը մշտնջենաւոր պատճառ մըն է Բո-
ղոքականներուն Եկեղեցւոյ դէմ զրպար-
տութեանց: Բայց ահաւասիկ քիչ խօ-
քով հարազատ դէպքը: Մեծ Քահանայա-
պետը Յուլիոս Բ. մեծագործ գաղափարն
ունեցաւ Հռոմ Առաքելոց Իշխանին նուի-
րուած տաճար մը կանգնելու, այնպէս որ
նուազ անարժան ըլլայ Կաթողիկէ Եկե-
ղեցւոյ Մեծվայելչութեանը. եւ Լեւոն
Ժ. իր յաջորդը գործքը յառաջ տանելու
եւ կատարելու համար հրաւիրեց Կաթո-
ղիկէ աշխարհաց ամէն հաւատացեալները,
որ իրենց ողորմութեամբը գործակից ըլ-
լան: Բայց աւելի ազդեցութեամբ բանը

յառաջ տանելու համար քանի մը Ներո-
ղութիւններ Հռովմէականներէն, զորոնք կընային
սատանայ անձինքը, որոնք իրենց աղանդու-
թիւններովը գործակից կ'ըլլային աստուա-
ծային պաշտամանն եւ քրիստոնէական բա-
րեպաշտութեան այսպիսի մեծ գործքի մը:
Հիմայ ասոր մէջ ի՞նչ բան կայ քամահրե-
լու։ Կամ ուրանալու է, որ Ս. Եկեղեցին
չունի իշխանութիւն Ներողութիւն շնոր-
հելու, բայց ասիկա ի սկզբան եւ ոչ Մար-
տինոս Լուտեր յանդգնեցաւ ըսելու, ո-
րովհետեւ ուրիշ բանի դէմ չէր իր հա-
կառակութիւնը, բայց միթէ տեսակ մը
զեղծմունքներու, որ կ'ընէին նոյն Ներո-
ղութեանց քարոզիչները, այնպիսի զեղծ-
մունքներու՝ զորոնք նոյն իսկ Ս. Եկեղե-
ցին դատապարտեց ու շուտով սանձա-
հարեց. եւ կամ հաստատելու է, թէ աս-
տուածային պաշտաման գործք մը չէ սա-
ճար կանգնել Աստուծոյ Մեծվայելչու-
թեանը. սակայն Բողոքականները, որոնք
Ս. Գրքով այնչափ բարձրաձայն կը պար-
ծին, գոնէ պէտք էին գիտնալ, որ Աս-
տուած հին օրինաց ժամանակէն վեր այն-
չափ սէր ու նախանձաւորութիւն ցու-
ցուց իր Տաճարին փառաւորութեանը,
մինչեւ ինք յայտնեց անոր բովանդակ յա-
տակագիծը, ինք անոր ամէն զարդերը սահ-
մանեց, մինչեւ նաեւ ինքն էր որ տուաւ
իմաստութիւն ու գիտութիւն երկու ար-
հեստաւորներու, որպէսզի քանի մը ամիսու

ու բարակ գործքեր ամենայն գեղեցկութեամբ ու կատարելութեամբ գլուխ հանեն: Արդ՝ ո՞ւր է հոգեւոր բարիքներու առատութիւն ու վաճառքը: Ցորչափ որ Բողոքականները չեն ցուցըներ, թէ բաներն ուրիշ կերպ եղած են, մենք միշտ կարող ըլլանք պիտ'որ ըսելու, թէ երբոր իրենք աս նիւթիս մէջ Ս. Եկեղեցին կը նախատեն, կամ չեն գիտեր ինչ կը զրուցեն, կամ զրպարտիչ են, որ պարզամիտները կ'ուզեն մոլորեցընել:

Եւ որովհետեւ ներողութեանց վրայ է խօսքերնիս, հոն ուրիշ զրպարտութիւն մ'ալ աւելցընեմ, զորն որ նոյն պատճառաւ Բողոքականները Եկեղեցւոյ վրայ կը նետեն: Կ'ըսեն թէ այս թողութիւններու եւ յոբելեաններու դիւրութիւնները, մեծապէս կ'օգնեն մեղքերը յաճախելու. ինչու որ հաւատացեալները ի՞նչպէս կրնան զգուշիլ մեղք չգործելու, երբոր գիտեն թէ այնչափ դիւրին է թողութիւն առնելը: Բայց ասկից Քրիստոնեայք ի՞նչպէս բարի գործքերու մէջ պիտ'որ յառաջանան, երբ ներողութեանց միջոցովը այնչափ դիւրին կ'ըլլայ երկնից ճամբան: Արդ՝ իմ սիրելիքս, իրաւ որ զարմանալի են այս գժտութիւնները Բողոքականներուն բերանը: Անոնք կը սորվեցընեն, թէ ամենեւին հարկաւոր չեն բարի գործքերը, թէ երկինք հանելու համար բաւական է հաւատքը, թէ ձիւթէն աւելի սեւ հոգի մը՝

Digitized by Google

բաւական որ հաւատայ թէ Աստուծոյ առջեւ արդարացած է, առանց միայն ձիւնէն աւելի մաքուր կ'ըլլայ. եւ այս գեղեցիկ վարդապետութիւնը սորվեցընելէն ետքը՝ կու գան կեղծաւորք երեւան մը ու կ'ողբան բարի գործքերու նուազիլը եւ մեղանչելու դիւրութիւնը: Իրաւցընէ առիկա Հրէից կեղծաւորութիւնն է, որոնք խիղճ չէին ըներ զՅիսուս սպաննելու, բայց խղճերնին կը զարնէր տօնի օր դատաւորին ատեանը մտնելու:

Բայց որպէս զի աւելի պայծառ տեսնէք, թէ ինչպէս զձեզ կը խաբեն այսպիսի բարեպաշտական երեւոյթներով. միտքերնիդ բերէք ինչ որ աս նիւթիս վրայ Կաթողիկէ Եկեղեցին կը սորվեցընէ: Մեղքի մէջ երկու բան կայ դիտելու. կայ յանցանք՝ որ զԱստուած կ'արհամարհէ, կայ պատիժ՝ որուն արժանաւոր կ'ըլլայ յանցաւորը: Արդ՝ յանցանքը բաց Կաթողիկէ վարդապետութեան չի թողուիր՝ եթէ ոչ Ապաշխարութեան Խորհուրդով, կամ իրօք ընդունելով նոյն Խորհուրդը ուր կարելի է, կամ գոնէ բաղձալով նոյն՝ Խորհուրդն ընդունելու՝ երբոր մէկը միջոց չունի անոր մերձենալու, միայն թէ աս բաղձանքին վրայ աւելցընէ կատարեալ զղջում մը: Իսկ պատիժը կամ բոլորովին եւ կամ բաց մասին կը շնորհուի նոյն Խորհուրդին մէջ՝ բաց առաւելութեան կամ նուազութեան կատարեալ

զղջման ապաշխարողին, եւ կամ կը մնայ հատուցանելի այս կամ անդիի աշխարհք ժամանակաւոր պատժական հատուցմամբ։ Արդ՝ աղէկ միտք առէք, ներողութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ մասնական կամ կատարեալ թողութիւն՝ մեղաց համար պարտաւոր պատժոյ, բայց ոչ երբեք յանցանաց թողութիւն է. ուստի՝ ներողութիւն չ'ընդունուիր, բայց եթէ մեղաց վրայ ողբալէն, մեղքէն զզուելէն ու հոգին մաքրելէն ետքը։ Ի՞նչպէս ուրեմն ներողութիւնը մեղքի կը յորդորէ։ Մտքերնուդ մէջ երեւակայեցէք, որ մէկը տեսնելով լողացող մը որ ծովեզերքէն դէպ ի բաց ծովին մէջ կը յառաջանայ, ծանրութեամբ մը ըսէ քովիններուն, թէ անոր համար այն լողացողը այնչափ բացը կ'երթայ, վասն զի կառք մ'ունի, որ զինքը ցամաք պիտ'որ բերէ. դուք ի՞նչ պատասխան կու տայիք։ Ախորժակով մը կը խնդայիք, եւ կ'ըսէիք. Կառքերը ջրերու մէջ չեն երթար, հարկ է ցամաքն ըլլալ՝ որ կառքը գործածուի։ Իսկ երբոր կը լսէք Բողոքական մը, որ ձեզի ծանրութեամբ կը զրուցէ թէ՝ Ուղղափառները դիւրին կը մեղանչեն, վասն զի պատրաստ է իրենց թողութիւնը ներողութեամբ, դուք ալ նոյնը պէտք էք ըսել. Ներողութիւններով մեղքերը չեն թողուիր, հարկ է որ նախ ջնջուած ըլլան, որպէսզի կարող ըլլանք ընդունիլ նաեւ պատիժներուն

Digitized by Google

թողութիւնք: Եւ ինչպէս այն լողացողը, եթէ ուրիշ միջոց չունի ցամաք դառնալու, բայց եթէ կառքը, կրնայ աչքն առնուլ խեղդուելը երբոր կ'ուզէ. այսպէս այն մեղաւորն ալ, որ փրկութեան հասնելու համար չ'ուզեր ուրիշ միջոց ի գործ դնել, բայց եթէ ներողութիւնները, կրնայ ինք զինքը որոշել դատապարտութեան երթալու: Արդ ասանկ ըլլալով Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնք, ի՞նչ իմաստ ունի այն դժուարութիւնը, զոր որ այդ իմաստուններն այնչափ վստահութեամբ ու պարծանօք յառաջ կը շարժեն:

Ան ալ ճշմարիտ չէ, որ կ'աւելցընեն, թէ ներողութեանց պատճառաւ բարի գործքերը կը նուազին. ինչու որ նոյն ներողութիւնները ստանալու համար զանազան բարի գործքեր կը սահմանուին, ինչպէս՝ աղօթք, ծոմ, ողորմութիւն, առանց յիշելու թէ ներողութեանց ստացումն ալ շատ աղէկ բարեգործութիւն մըն է. ինչու որ անոր մէջն է կրթութիւն Հաւատոյ Աստուծոյ խօսքին վրայ, անկեղծ գործք խոնարհութեան՝ ինք զինք Աստուծոյ առջեւը արժանի պատժոց ճանչնալով, բաղձանք մը Աստուծոյ արդարութեանը հատուցում ընելու, եւ միանգամայն Յիսուսի անգին արեանը փառաւորութիւնք, որուն արժէքովը մեր արժանաւորած պատիժները կը թողուին: Այս ամենայն առանց յիշելու Ս. Եկեղեցւոյ

յորդորանքը, որ կու տայ մեզի անդադար, Ս. Ներողութիւններով միայն չշատանալ, հապա անոնց հետ նաեւ ամէն տեսակ բարեգործութիւնները միացընել։

Հաստատուած են ասոնց վրայ Բողոքականները, այսու ամենայնիւ չեն ուզեր ձայներնին քաշել։ Ուղղափառներուն Ներողութիւնները, կ'ըսեն դարձեալ, անիրաւութիւն են Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ Փրկագործութեանը։ Եւ ի՞նչ եղանակաւ։ Երկու եղանակաւ, պատասխան կու տան, մէյ մը՝ վասն զի Ուղղափառները Ներողութեանց մէջ կը պահանջեն որ տեսակ մը գործքեր ընենք, իբրեւ թէ դեռ այնպիսի գործքերու հարկաւորութիւն եղած ըլլայ Թողութիւն գտնելու համար Յիսուսի Փրկագործութենէ զատ. եւ երկրորդ՝ վասն զի Ուղղափառները Յիսուսի հատուցումներուն վրայ կ'աւելցընեն նաեւ Աստուածածնայ եւ Սրբոց հատուցումները, իբրեւ թէ առջինները բաւական եղած չըլլային։ Արդ՝ իմ սիրելիքս, գոհութեամբ այս ամէն դժուարութիւններուն պատասխանը կու տամ, որովհետեւ առջեւս դաշտ մը կը բանան ձեզի աղէկ մը Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը մեկնելու։

Նախ առաջին՝ պէտք էք գիտնալ, որ ամէն բարի գործքերնուս մէջ կրկին արժէք կան, կայ արդիւնք մը, որով յաւիտենական կեանքը կը ստանանք, կայ նաեւ

Digitized by Google

թողութիւնը։ Եւ ինչպէս այն լողացողը, եթէ ուրիշ միջոց չունի ցամաք դառնալու, բայց եթէ կառքը, կրնայ աչքն առնուլ խղդուիլը երբոր կ'ուզէ. այսպէս այն մեղաւորն ալ, որ փրկութեան հասնելու համար չ'ուզեր ուրիշ միջոց ի գործ դնել, բայց եթէ ներողութիւնները, կրնայ ինք զինքը որոշել դատապարտութեան երթալու։ Արդ առանկ ըլլալով Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը, ի՞նչ իմաստ ունին այն դժուարութիւնը, զորն որ այդ իմաստուններն այնչափ վստահութեամբ ու պարծանօք յառաջ կը շարժեն։

Ան ալ ճշմարիտ չէ, որ կ'աւելցընեն, թէ ներողութեանց պատճառաւ բարի գործքերը կը նուազին. ինչու որ նոյն ներողութիւնները ստանալու համար զանազան բարի գործքեր կը սահմանուին, ինչպէս՝ աղօթք, ծոմ, ողորմութիւն, առանց յիշելու թէ ներողութեանց ստացումն ալ շատ աղէկ բարեգործութիւն մըն է. ինչու որ անոր մէջն է կրթութիւն Հաւատոյ Աստուծոյ խօսքին վրայ, անկեղծ գործք խոնարհութեան՝ ինք զինք Աստուծոյ առջեւը արժանի պատժոյ ճանչնալով, բաղձանք մը Աստուծոյ արդարութեանը հատուցում ընելու, եւ միանգամայն Յիսուսի անգին արեանը փառաւորութիւնը, որուն արժէքովը մեր արժանաւորած պատիժները կը թողուին։ Այս ամենայն առանց յիշելու Ս. Եկեղեցւոյ

Digitized by Google

յորդորանքը, որ կու տայ մեզի անդադար, Ս. Նորոգութիւններով միայն չշատանալ, հապա անոնց հետ նաեւ ամէն տեսակ բարեգործութիւնները միացընել։

Համոզուած են ասոնց վրայ Բողոքականները, այսու ամենայնիւ չեն ուզեր ձայներնին քաշել։ Ուղղափառներուն նորոգութիւնները, կ'ըսեն դարձեալ, անիրաւութիւն են Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ Փրկագործութեանը։ Եւ ի՞նչ եղանակաւ։ Երկու եղանակաւ, պատասխան կու տան, մէյ մը՝ վասն զի Ուղղափառները նորոգութեանց մէջ կը պահանջեն որ տեսակ մը գործքեր ընենք, իբրեւ թէ դեռ այնպիսի գործքերու հարկաւորութիւն եղած ըլլայ թողութիւն գտնելու համար Յիսուսի Փրկագործութենէ զատ. եւ երկրորդ՝ վասն զի Ուղղափառները Յիսուսի հաստատութիւններուն վրայ կ'աւելցընեն նաեւ Աստուածածնայ եւ Սրբոց հաստատութիւնները, իբրեւ թէ առջինները բաւական եղած չըլլային։ Այդ՝ իմ սիրելիքս, գոհութեամբ այս ամէն դժուարութիւններուն պատասխանը կու տամ, որովհետեւ առջեւս դաշտ մը կը բանան ձեզի աղէկ մը Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը մեկնելու։

Նախ առաջին՝ պէտք էք գիտնալ, որ ամէն բարի գործքերնուս մէջ կրկին արժէք կան, կայ արդիւնք մը, որով յաւիտենական կեանքը կը ստանանք, կայ նաեւ

Digitized by Google

Հատուցում մը, որով կը մաքրենք մեր յանցանքները։ Արդիւնքը՝ անկից կը ծնանի, վասն զի այն բարի գործքերը աստուածային անոր շարժմամբ ու օգնութեամբ [?] եղած են. Հատուցումը անկից՝ վասն զի այն գործքերն աշխատալից եւ պատժական են։ Այսպէս յայտնի կը սորվեցընէ Ս. Գիրքը, եւ մազի, օրինակի համար, կը ծանուցանէ թէ Ողորմութիւնը մեղքերէն կ'ազատէ ու մահուանէ կը փրկէ[1], որ ըսել կ'ուզէ, թէ մեղքերուն հատուցումը կ'ընէ, եւ միանգամայն իրբեւ բարի գործք եւ Աստուծոյ հաճոյական յաւիտենական կեանք կ'արդիւնաւորէ, ինչպէս կը սորվեցընէ մեզի մեր Տէրն ըսելով. Ժառանգեցէք ձեզի համար պատրաստուած թագաւորութիւնը, ինչու որ անօթի էի, եւ ինծի կերակուր տուիք, ծարաւ ունեցայ եւ ինծի ջուր տուիք խմելու[2]։

Երկրորդ՝ պէտք է գիտնալ, որ արժանիքը կամ արդիւնաւորութիւնը անձնական է, եւ ամէն մէկուն այնպէս յատուկ է, որ անկարելի է ուրիշի մը շնորհելը, եւ այս արդիւնաւորութեան պիտ'որ համեմատուի փառաց աստիճանը, զորն որ ամէն մէկը պիտ'որ ընդունի երկինքը. սակայն [?] ներհակ՝ հատուցումը, որն որ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ պարտքի վճարումը, կրնայ ուրիշի մը օգտին համար ալ ի գործ դրուիլ։ Այն եղանակաւ, ինչպէս հարուստ մարդ մը կրնայ իր բարեկամին տեղը հատուցա-

[1] Տովբ. Դ. Սիրաք Դ. [2] Մատթ. ԻԵ.

Digitized by Google

նել անոր պարտքերը, որոնք անոր արգելք կ'ըլլային հրապարակական պաշտօն մը առնելու, բայց առանց այն պաշտօնին արդիւնաւորութիւնն անոր շնորհելու։

Երրորդ պէտք է գիտնալ, թէ Եկեղեցւոյ մէջ այս հատուցումներուն գանձը անսահման է. ինչու որ Յիսուսի չարչարանքը՝ որն որ գլխաւորապէս զանիկա կը բովանդակէ, անսահման արժէք ունի։ Հատուցման արժէքը կ'առնուի անձին արժանաւորութենէն՝ որ կը կրէ այն եղանակաւ, ինչպէս արհամարհանաց ծանրութիւնը կ'առնուի անձին արժանաւորութենէ, զորն որ ուրիշ մը կ'արհամարհէ։ Արդ՝ Աստուած ըլլալով այն որ կրեց ի մահկանացու մարմնի, իր չարչարանքը անսահման զօրութիւն ունի, որ կ'արժէ ոչ թէ մինակ մէկ աշխարհքի մը փրկութեան, այլ անթիւ աշխարհքներու համար ալ, եթէ ըլլային եւ փրկութեան հարկաւորութիւն ունենային։

Այսու ամենայնիւ այս գանձը կերպաւորելու համար կը զուգընթանան Սուրբ Կուսին ու Սրբոց արդիւնքներն ալ, որոնք աւելի կրեցին քան որչափ հարկաւոր էր իրենց մեղաց հատուցումն ընելու համար։

Բողոքականները չեն կրնար տանիլ աս վարդապետութիւնը. դոցեն ականջնին որչափ կ'ուզեն՝ մեր հոգը չէ, վասն զի յայտնի եւ ակներեւ է որ աս տանակ է։ Ամենասուրբ Կոյսը տասուգիւ երբեք եւ ոչինչ

եղանակաւ մեղք գործեց, ո՛չ մահացու եւ ո՛չ ներելի. այսու ամենայնիւ անհնարին ցաւ ու վիշտ կրեց Խաչին տակը: Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ մօրը արգանդէն սրբուեցաւ, անանկով ալ ամենախիստ ճգնութիւններով կեանքը անցուց, եւ ետքը իր արիւնը տուաւ արդարութեան համար: Առաքեալները՝ նոյնպէս այնչափ սուրբ Մարտիրոսներն ալ անպարտ վարք ունէին, բայց ամենադաժան տանջանքներ կրեցին իրենց մահուանէն առաջ, յայտնի է թէ մինակ մահը բաւական էր ըստ Հաւատոց բոլոր յանցանքներուն հատուցումն ընելու: Վերջապէս այնչափ սուրբ Ապաշխարողներ, Կուսանք եւ Խոստովանողներ, խիստ ապաշխարութեան հետ անմեղ կեանք մը միացընելով, աւելի հատուցին քան զոր պարտական էին իրենց յանցանաց համար: Ճշմարտապէս կը զրուցէր Եղանելին Յովբ. Երանի՜ թէ իմ մեղքերս եւ իմ ցաւերս փանդամոյն կշռուէին, որչափ առաւել քան յանցանքներս ծանրագոյն պիտի՛ որ ըլլային[1]: Արդ՝ աս ամէն հատուցումներէն կը բովանդակի գանձ մը անսահման արժողութեամբ, զորն որ Ս. Եկեղեցին ներողութիւններով մեր վրայ կը մերձեցընէ:

Բայց ես կը հարցընեմ նախ՝ ի՞նչ անիրաւութիւն կ'ըլլայ Յիսուսի, եթէ Անոր հատուցումները մեր վրայ մերձեցուին մեր

[1] Յովբ. Զ.

մեղքերուն վճարման համար։ Մանաւանդ թէ առկից մեծ ի՞նչ պատիւ կրնայ ըլլալ Փրկագործութեան, եթէ կը հաւատանք որ Յիսուսի անգին արիւնը մեզի չէ թէ միայն յանցանաց թողութիւն կ'ընդունի, այլ նաեւ մեր մեղքերուն պարտաւոր պատիժներն ալ կը շնորհէ։ Բայց, կ'ըսեն, Ուղղափառները կ'ուզեն, որ այս թողութիւնն ընդունելու համար, մենք ալ մեր բարեգործութիւններն ի գործ դնենք։ Ո՛հ լսեցէք ուրեմն անգամ մը, եւ իմացէք ճշմարտութիւնը։ Ան ամէն բաներու մէջ, որ մենք կը գործենք մեր հոգւոյն օգտին համար, ամէն բանի մէջ բողոքականները կը համարին, թէ մենք նախատինք մը կ'ընենք Յիսուսի։ Եթէ Ս. Պատարագին ներկայ կ'ըլլանք, կ'ըսեն թէ անիրաւութիւն կ'ընենք Խաչի զոհին. եթէ բարի գործքեր կ'ընենք, կ'ըսեն թէ Յիսուսի բարի գործքերը անօգուտ կ'ընենք. եթէ Ս. Աստուածածինը եւ Սուրբերը բարեխօսութեան կը կանչենք, կ'ըսեն թէ զանանք Յիսուսէն վեր կը դնենք։ Եթէ ի գործ կը դնենք Ներողութիւնները վաստակելու համար սահմանուած գործքերը, կը համարին թէ անօգուտ կ'ընենք Յիսուսի չարչարանքը։ Բայց կ'ուզէ՞ք իմանալ ճըշմարիտը։ Աս է ճշմարտութիւնը, որ իրենք կը նախատեն ու կը թշնամանեն չարաչար զՅիսուս Քրիստոս այս ամէն անօրէն պատճառաբանութիւններով, ինչու որ

տանջմով ամենեւին չէին ճանչնար, թէ ինչ է փրկագործութիւնը։ Ինչու որ Յիսուսի մեզի համար կատարած փրկագործութիւնը յայտնի չի կայանար, որ զմեզ ազատ ըրած ըլլայ մեր մասնակցութիւնը ի գործ դնելէն։ Ամենեւին ոչ։ Փրկագործութեան անսահման բարերարութիւնը յայտնի կը կայանայ որ երբ մենք կարող չէինք առանց փրկագործութեան բան՝ մը գործել, որ մեզի յաւիտենական կեանքն արժէր, ո՛չ հաւատալ, ո՛չ մեր մեղաց վրայ զղջալ, ո՛չ սիրել զԱստուած ինչպէս պատշաճ էր. Յիսուս իր անգին արեամբը ընդունեցաւ մեզի սա անբաւ շնորհքը, որ այս ամենայն կարող ըլլանք ընել այնու եղանակաւ, որ մեզի արժէ ի փրկութիւն։ Բայց սա շնորհքն ընելէն ետքն ալ, ոչ միայն չի մերժեր մեր գործակցութիւնը, հապա նոյնը կ'ուզէ, կը պատուիրէ, կը պահանջէ ամենայն եղանակաւ։ Սուրբ Աւետարանները մեզի կը ծանուցանեն որ պարտական ենք ապաշխարութիւն ընել. պարտական ենք ծոմ ու պահք պահել, պարտական ենք աղօթել, պարտական ենք Ս. Խորհուրդներն ընդունիլ, պարտական ենք մեր ընկերաց ողորմութեան գործքեր ընել, եւ ասոր նմանները։ Յիսուս Քրիստոս դատաստանին օրը անարգեալները դատապարտելուն պատճառ պիտ'որ բերէ բարի գործքերնուն պակասութիւնը, ինչպէս ընտրեալները վարձատրելուն պատ-

ճառ պիտ՚որ բերէ բարի գործքերուն գործադրութիւնը։

Առողջ միտքը կորսնցուցած պէտք է ըլլայ մէկը՝ ասիկա չիմանալու համար, իսկ չարագոյն եւս՝ հակառակելու համար։ Ի՞նչ պիտ՚որ ըսէիք Գեղացւոյ մը համար, թէ անիկա աստուածային նախախնամութեան, որմէ իր սնունդը կը յուսայ, անիրաւութիւն չընելու պատճառանքով, ուլ չուզէ երկիր բանեցընել, ոչ սերմանել, ոչ հերկել, ոչ հնձել եւ ոչ իր պարէնը շտեմարանը ժողվել։ Պիտ՚որ ըսէիք թէ խենթ է անիկայ։ Աստուածային Նախախնամութիւնը. յայտնի կը կայանայ, որ կը պահէ՝ մեր զօրութիւնը գործելու, մեզի օգտակար անձրեւները կը խրկէ, մեզի արեւը կը ծագէ, հովերը կը յարուցանէ եւ ինչ որ հարկաւոր է հունձքի. բայց չի մերժեր, մանաւանդ թէ կ՚ենթադրէ ու կը պահանջէ նաեւ մեր աշխատութիւնը, մեր գործքը։ Հիմա նոյնն ըսէք մեր դիպուածին մէջ։ Յիսուսի Փրկագործութիւնը մեզի ամէն հարկաւոր միջոցները հոգացած է բարեգործելու, այնպէս որ առանց անոր երբեք բարեգործութիւն չէինք ունենար, բայց նոյն փրկագործութիւնը մեզի չի մերձենար, եթէ մենք ալ մեր գործակցութիւնը չենք ընէր։ Կ՚ուզէ՞ք անգամ մը պայծառ իմանալ, թէ ուր կ՚երթայ կը հասնի այնպիսի ամբարշտական գաղափար, որով կը բարձրացընեն Բողոքականները

Digitized by Google

զփրկագործութիւնը։ Ո՞հ, Յիսուսի սէրը չէ՛, անոր աստուածային արեանը յարգն ու պատիւը չէ՛, պատճառանք մըն է, որ յառաջ կը բերեն իրենք զիրենք ապաշխարանք քաշելու, բարեգործութեան մէջ կրթելու ամէն պարտաւորութենէ ազատելու համար։

Բայց ՚Յիսուսի հատուցմանը հետ Ս. Պօղոսին եւ Սրբոց հատուցումներն ալ միացընելը, Անոր անիրաւութիւն ընել չէ՞։ Ո՛չ ամենեւին, իմ սիրելիքս։ Ինչու որ եթէ մենք զանոնք այնպէս միացընէինք, իբրեւ թէ Յիսուսի հատուցումները բաւական չէին, անիկա ստուգիւ թշնամանք մըն էր Յիսուսի. բայց Կաթողիկէ Եկեղեցին երբեք աս բանս չըրաւ եւ ասկից մեծապէս կը սոսկայ։ Զանոնք կը միացընէ, վասնզի ասով այնչափ աւելի Յիսուսի փառքը կ'առաւելու եւ Իր յաղթանակը աւելի եւս սքանչելի կ'ըլլայ. որովհետեւ անոնցմէ կը տեսնուի թէ Յիսուս իր շնորհքովը ինչ կարող եղաւ գործել իր ծառաներուն վրայ, որոնց այնչափ օգնեց եւ այնպէս արժանաւոր ըրաւ, որ կարող եղան այնպիսի մեծ գլուխ հատուցմանց դիզել որ ոչ միայն իրենց, այլ եւ իրենց եղբարցը բաւական էր։ Եթէ տեսնէիք Կայսր մը որ իր բոլորտիքն ունի այնչափ եւ այնպիսի հարուստ պաշտօնեաներ, որ անոնք ալ ուրիշներուն իրենց առատաձեռնութիւնը կրնան ցուցընել, կ'ը-

Digitized by Google

ունէ՞նք երբեք թէ ասոնք իրենց մեծանձնութեամբը կայսեր նախատինք են։ Բոլորովին հակառակ. ինչու որ ասոնք աւելի կը փառաւորեն զՄիապետը, որ կրցաւ զիրենք այնչափ մեծցընել։

Անկից յայտնի պիտ'որ երեւայ ձեզի, թէ ինչպէս Ուղղափառները կը ճանչնան այն մեծ ճշմարտութիւնը, թէ Յիսուս Քրիստոս է մի միայն Փրկիչը, մի միայն Միջնորդը, մի միայն Ազատիչը ամենայն մարդկան։ Ինչու որ մենք կը խոստովանինք սրտերնուս մեծ ուրախութեամբը՝ թէ մինակ Յիսուս զմեզ երկնաւոր Հօրը հետ հաշտեցուց, մինակ Յիսուս մեզի համար արդիւնաւորեցաւ ամէն շնորհք, մինակ Յիսուս կ'օգնէ մեզի բարի գործք գործելու, մինակ Յիսուս մեր հատուցումներուն արժէք կու տայ։ Եւ եթէ երբեմն Սուրբերն ալ ընթացակից կ'ըլլան, կամ բարեխօսելով մեզի համար, կամ մասնակից ընելով զմեզ իրենց հատուցումներուն, ամենայն ինչ պարծանք, պատիւ, փառք եւ գործք Յիսուսի է, որ սուրբերը իր շնորհքներովը արժանաւոր ըրաւ որ կարող ըլլան մեզի համար աղօթել եւ մեզի համար հատուցում ընծայել, կը բարեհաճի նաեւ իր գթութեամբը այն հատուցմանց նուիրումը եւ այն աղօթքները ընդունիլ։

Բայց վերջապէս, դարձեալ կը զրուցեն. դնենք թէ մէկ ժամանակաւոր պա-

Digitized by Google

զփրկագործութիւնը։ Ո՛հ, Յիսուսի սէրը չէ՛, անոր աստուածային արեանը յարգն ալ պատիւը չէ՛, պատճառանք մըն է, որ յառաջ կը բերեն իրենք զիրենք ապաշխարանք քաշելու, բարեգործութեան մէջ կրթելու ամէն պարտաւորութենէ ազատելու համար։

Բայց Յիսուսի հաւատացմանը հետ Ս. Կուսին եւ Սրբոց հաւատացումներն ալ միացընելը, Անոր անհրաժեշտութիւն ընել չէ՞։ Ո՛չ ամենեւին, իմ սիրելիքս։ Ինչու որ եթէ մենք զանոնք այնպէս միացընէինք, իբրեւ թէ Յիսուսի հաւատացումները բաւական չէին, արիկա ստուգիւ թշնամանք մըն էր Յիսուսի. բայց Կաթողիկէ Եկեղեցին երբեք աս բանս չըրաւ եւ ատկից մեծապէս կը սոսկայ։ Զանոնք կը միացընէ, վասնզի ատով այնչափ աւելի Յիսուսի փառքը կ'առաւելու եւ իր յաղթանակը աւելի եւս սքանչելի կ'ըլլայ. որովհետեւ անոնցմէ կը ստանանք թէ Յիսուս իր շնորհքովը ինչ կարող եղաւ գործել իր ծառաներուն վրայ, որոնց այնչափ օգնեց եւ այնպէս արժանաւոր ըրաւ, որ կարող եղան այնպիսի մեծ գլուխ հաւատացմանց դիզել որ ոչ միայն իրենց, այլ եւ իրենց եղբարցը բաւական էր։ Եթէ տեսնէիք Կայսր մը որ իր բոլորտիքն ունի այնչափ եւ այնպիսի հարուստ պաշտօնեաներ, որ անոնք ալ ուրիշներուն իրենց առատաձեռնութիւնը կրնան ցուցընել, կ'ը-

Digitized by Google

ուէ՞ք երբեք թէ տանք իրենց մեծամեծնու-
թիւնները կայսեր նախատինք են։ Բոլորո-
վին հակառակ. ինչու որ տանք աւելի
կը փառաւորեն զՄիապետը, որ կրցա-
զերենք այնչափ մեծցընել։

Անկից յայտնի պիտ'որ երեւայ ձեզի,
թէ ինչպէս Ուղղափառները կը ճանչնան
այն մեծ ճշմարտութիւնը, թէ Յիսուս
Քրիստոս է մի միայն Փրկիչը, մի միայն
Միջնորդը, մի միայն Ազատիչը ամենայն
մարդկան։ Ինչու որ մենք կը խոստովա-
նինք սրտերնուս մեծ ուրախութեամբը՝
թէ մինակ Յիսուս զմեզ երկնաւոր Հօրը
հետ հաշտեցուց, մինակ Յիսուս մեզի հա-
մար արդիւնաւորեց ամէն շնորհք, մի-
նակ Յիսուս կ'օգնէ մեզի բարի գործք գոր-
ծելու, մինակ Յիսուս մեր հատուցումնե-
րուն արժէք կու տայ։ Եւ եթէ երբեմն
Սուրբերն ալ ընթացակից կ'ըլլան, կամ
բարեխօսելով մեզի համար, կամ մասնա-
կից ընելով զմեզ իրենց հատուցումնե-
րուն, ամենայն ինչ պարծանք, պատիւ,
փառք եւ գործք Յիսուսի է, որ սուրբե-
րը իր շնորհքներովը արժանաւոր ըրաւ որ
կարող ըլլան մեզի համար աղօթել եւ
մեզի համար հատուցում ընծայել, կը-
բարեհաճի նաեւ իր դթութեամբը այն
հատուցմանց նուիրումը եւ այն աղօթք-
ները ընդունիլ։

Բայց վերջապէս, դարձեալ կը զրու-
ցեն. դնենք թէ մէկ ժամանակաւոր պա-

Digitized by Google

տիժ մը միայն թողուի ներողութիւննե-
րով, սակայն ի՞նչ իշխանութեամբ Եկե-
ղեցին սա իրաւունքը կը բանեցընէ: Ես
կրնայի ձեզի պատասխան տալ, որ եթէ
Եկեղեցին սա իշխանութիւնը կը բանեցը-
նէ, անտարակուսելի նշան է թէ իրաւ-
ունք ունի· ինչու որ ինք անսխալ ըլլա-
լով՝ չի կրնար իր իրաւունքներուն սահ-
մանէն անդին անցնիլ, եւ ոչ ալ յափշ-
տակել իշխանութիւն մը, որ իրեն
տրուած չէ: Այսու ամենայնիւ աշխա-
տիկ ձեզի ուրիշ պատճառ մ'ալ: Վերը
ձեզի ըսի, թէ մեղաց մէջ երկու բան կայ
մեղանչելու, յանցանք ու պատիժ: Հիմա
պէտք է գիտնալ, որ Սուրբ Գիրքը մեզի
կը սորվեցընէ թէ յանցանքին թողու-
թիւն տրուելովը, միշտ պատիժն ալ թո-
ղուած չէ: Այսպէս օրինակի համար,
Դաւիթի մեղաց թողութիւն տրուեցաւ,
բայց՝ դեռ մնաց, որ զաւկին մահուանը
պատիժը կրէ: Այսպէս՝ Մովսէսի աղօթ-
քովը թողութիւն տրուեցաւ Հրէից կռա-
պաշտութեանցը եւ անհաւատարմութեան-
ցը, որ գործեցին անապատին մէջ, սակայն
նոյն անապատին մէջ ժամանակաւոր մա-
հուան պատիժն իրենց տրուեցաւ. ուստի
յայտնի կը տեսնուի, որ մեղքի մէջ յան-
ցանքին պարտաւորութենէն զատ՝ կայ նա-
եւ պատժոյ պարտաւորութիւնը, որն որ
յանցանքին հետ մէկտեղ միշտ չի թողուիր:
Ճշդիւ ինչպէս երբեմն մեր մէջը կը պա-

տահի, որ մէկը իր մերձաւորէն վնասներ եւ անիրաւութիւններ կրած ըլլալով, թողութիւն կու տայ անիրաւին, բայց կ'ուզէ որ տուած վնասներուն տեղը լեցընէ։ Արդ՝ Յիսուսի Քրիստոսի Եկեղեցւոյ շնորհած կարողութիւնն ի՞նչ է. Գուցէ թէ միայն մեղքերու թողութիւն տալու կարողութի՞ւնն է։ Ո՛չ։ Յիսուս Քրիստոս շատ անգամ կրկնեց եւ ըսաւ, թէ Եկեղեցին ինչ որ կապելու ըլլայ, ինչ որ արձակելու ըլլայ, արձակուած կամ կապուած երկինքը։ Ո՛չ սահմանն եւ ո՛չ պայմանն դրաւ. եւ ինչպէս որ Եկեղեցին Յիսուսի արդեանց մերձեցուցմամբը կը թողու մեղքերը, այսպէս Յիսուսի արդեանց մերձեցուցմամբը կը թողու պատիժն ալ, որն որ նաեւ ճշմարիտ կապանք մըն է հաւատացելոց։ Եւ տեսնենք ալ նոյնը միշտ իմացաւ եւ ի գործ դրաւ Ս. Եկեղեցին։ Ս. Պօղոս Առաքեալը շնորհեց այն ծանօթ Կորնթացի ազգապղծին այսպիսի մէկ պատիժ մը Յիսուսի Քրիստոսի անուամբը, ինչպէս ինք կը զրուցէ[1]։ Ս. Մարտիրոսները հին ժամանակները, ինչպէս կը վկայեն Ս. Կիպրիանոս եւ Տերտուղիանոս, կը խնդրէին ու կ'ընդունէին շատ անգամ Եկեղեցւոյ օրինաւոր Հովիւներէն, որ շնորհեն այսպիսի պատիժ մը այն դժբախտներուն, որոնք տանջանքներու վախէն Ս. Հաւատքը ուրացեր էին հալածանաց ատեն, եւ ետքէն ապաշ-

[1] Բ. Կորն. Բ.

խաւարութեան դարձած էին. յաջորդ ժա-
մանակներու մէջ՝ Նիկիայի, Անկիւրիայի եւ
Լաւոդիկիայի ժողովքները կը ցուցընեն
աւելի խոհեմական ճամբայ մը առ ներո-
ղութիւնները շնորհելու։ Ս. Գրիգորի ա-
տեններէն վեր ծանօթ է ներողութիւննե-
րու գործածութիւնը, զորն որ Բողոքա-
կաններէն եւ ոչ մէկը առանց յանդգնու-
թեան կրնայ տարակուսի տակ ձգել։
Ասոնց ամենէն աւելի ուրիշ բան մ'ալ
կայ։ Ընդհանուր ժողովքները, որոնք բո-
վանդակ Եկեղեցւոյ անսխալ ձայնն են,
նոյնը կը վաւերացընեն շատ եղանակաւ։
Կլերամոնտեան ժողովքը Ուրբանոս Բ.
Քահանայապետէն կ'ընդունի սուրբ ներո-
ղութիւնները։ Լատերանեան ժողովքը՝
Պասկալիս Բ.էն։ Իսկ Լատերանեան մէ-
կալ ժողովքը, նոյնպէս Լիոնի ժողովքն
ալ, յանդիմանելով զանոնք, որ կը զեղ-
ծանէին աշխարհական նպատակներու գործ-
ածելով ներողութիւնները, անոնց ար-
դիւնքը նորէն հաստատեցին։ Կոստանդեան
ժողովքին մէջ դատապարտուեցաւ Ուիկ-
լէֆ հերետիկոսին մոլորութիւնը, որ ներո-
ղութեանց կը հակառակէր։ Մէկ խօսքով
Ս. Եկեղեցին մինչեւ մեր օրերը միշտ այս-
պիսի ճոխութիւն կամ իշխանութիւն
մ'ունեցաւ, եւ նոյնը միշտ գործածեց։
Ահաւասիկ ուր հիմնուած կեցած է Ս.
Եկեղեցւոյ իրաւունքը։ Հիմնուած է Ս.
Գրքերուն վրայ, հիմնուած է Աւանդու-

Digitized by Google

թեան վրայ, հիմնուած է անսխալութեան վրայ, զորն որ Յիսուս շնորհեց իր Եկեղեցւոյն իր աստուածային ներկայութեամբը:

Եւ այս ամենայն բաւական պատասխան ըլլայ անոնց, որոնք չեն ճանչնար Ս. Եկեղեցւոյ իրաւունքները: Բայց դուք բաւական մի համարիք միայն պահել նոյները ձեր Հաւատոյ բոլոր հաստատութեամբը, յառաջ գացէք եւ միշտ մէջերնիդ աճեցուցէք այս բարիքներուն յարգն ու համարումը եւ փոյթ եղէք ստանալու երբոր Ս. Եկեղեցին ձեզի առիթ կ'ընծայէ: Այն ժամանակ ճշմարիտ հաւատացեալներու սիրելի էին Ս. Ներողութիւնները: Եկեղեցւոյ մեծ Սուրբերէն շատերը շատ անգամ պանդխտութեամբ ճամբորդութիւն ըրին թէ՛ Հռոմ եւ թէ Պաղեստին այս հոգեւոր գանձերը ստանալու համար: Երբ որ Ծայրագոյն Քահանայապետները սկսան շրջանաւ հարիւր տարին մէյ մը եւ ետքէն ամէն յիսուն տարի, եւ վերջապէս ամէն քսանուհինգ տարի մէյ մը Յոբելեանները հրատարակել, բազմանդամ Քրիստոնեայ ժողովուրդք շարժեցան, եւ դեռ կը յիշատակուի որ ժամանակ մը մինչեւ հարիւր հազար հաւատացեալք ամէն օր կը մտնէին ու կ'ելլէին Հռոմայ դռներէն, ամէնքն ալ հեռաւոր երկիրներէ գալով ներողութիւնն ստանալու համար: Այս էր մեր Հարց հաւատքը, թող ըլլայ մերն

Digitized by Google

ալ եւ իր ժամանակին կը տեսնուի, թէ որպիսի սաստիկ ապահովութեան մէջ է, ուր որ կը հանգչի Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութեանը վրայ:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Միսիոնարներու խաբէութիւն: Ցնօրքներու վաճառումը եւ այլն:

Նորոգութեանց առաւօտէն ետքը՝ յառաջ կ'անցնին Բողոքականները Ս. Եկեղեցւոյ երեսը զարնելու, ինչպէս իրենք կ'ըսեն, կռապաշտներու, համառօտագիրներու, անօրինութիւններու, չեմ գիտեր ինչ ըսելի, վաճառականութիւնները. Հոս ալ անվերջանալի աղմուկ մը կը հանեն Հռոմայ դէմ: Բայց զարմանալին ան է, որ այս դժուարութիւնը հանողները Բողոքականներն են, որոնք աս մասին մէջ անանկ մաքուր ձեռք ունին, որ իրաւցընէ շինութիւն մըն է:

Այն ապուշները, որ կը ջանան զձեզ խաբել, կամ չեն գիտեր ինչեր կը պատահին Նորոգութեան (Բողոքականաց) հպատակ երկիրներու մէջ, կամ եթէ գիտեն, յարդը կը տեսնեն ուրիշին աչքին մէջ, եւ գերանը չեն տեսներ իրենց աչքին վրայ: Արդ՝ պէտք է գիտնալ որ իրենց մէջ, կը ծախուին կ'առնուին ու կը տրուին իրարու վաճառք՝ բարերարութիւնները, ժողովրդապետութիւնները, մատրանապետու-

թիւնները. ինչպէս ուրիշ տեղ ցորենի, գինույ, ձէթի, արջառներու առատուր կ'ըլլայ: Անգղիայի մէջ օրագիրներ հաստատուած են, որ կը ծանուցանեն գնուելու եւ ծախուելու բարեբարութիւնները, գործակալութիւններ դրուած են, որոնք գին կը կտրեն եւ դաշինք կը դնեն: Կ'առնուն իրարու վրայ կը դիզեն եկեղեցական բարեբարութիւնները, եւ եաքը կու տան իրենց կանանցը, որդւոցը, աղջկանցը, քեռիներուն, որ վայելեն այնպիսի շռայլութեամբ, մինչեւ մէկ անգամէն աւելի բողոքական Խորհրդանոցը սոսկման մէջ ձգեց: Եւ այս ամէն բաներէն եաքը կ'ելլեն սուրբ Նախանձաւորութեամբ մը վառուած, Հռոմայ վանականաց դէմ կ'աղաղակեն: Ի՞նչ կ'ը[illegible]. չէ՞ք լսեր դողերը, որ արդարութեան պաշտպան կ'ուզեն ըլլալ:

Բայց այս ամենայն մէկդի ձգելով, ան ճշմարի՞տ է, որ Հռոմ այնպիսի առատուր կ'ըլլայ: Սուտ եւ ամենասուտ. եւ ահաւասիկ ի՞նչ է հոն եղածը: Հռոմ զանազան պատճառի համար կը դիմեն հաւատացեալները: Ոմանք իշխանութիւն ընդունելու համար, որ կարող ըլլան արձակելու տեսակ մը ամենածանր մեղքերէն, զորոնք ծայրագոյն Քահանայապետն իմաստութեամբ իրեն կը վերապահէ, որպէս զի արձակման դժուարութիւնը աւելի ազդեցութեամբ տանձէ հաւատացեալները.

նոյն մեղքերը չգործելու. եւ աս առթիս մէջ բոլորովին ձրի է ամենայն շնորհքն, ինչպէս աղէկ գիտեն Քահանայք, որոնք աս շնորհման համար ապաշխարութեան ատենին կը դիմեն, եւ հաւատացեալները՝ որոնք այնպիսի հարկաւորութեան աթի մէջ կը գտնուին։ Մանաւանդ թէ որպէս զի պաշտօնեաներէն մէկը, որուն ձեռքէն պիտ'որ անցնին, զեղծում մը չընէ, մինչեւ թըղթին ճակատին վրայ ծէ տպուած է։ Կը դիմեն Հռոմ, որպէսզի ընդունին սրբոց մարմիններու նուիրական մասունքները, որ ինքն ունի եւ միշտ գետնափոր գերեզմաններու (Քաթագոմպներու) մէջէն կը հանէ, եւ այնչափ փութով ու խնամով կը պահպանէ, որպէսզի իրենց վաւերականութիւնը չկորսընցընեն. բայց հոս ալ, Աստուած չընէ, որ դանկ մ'ալ առնու անոնց փոխարէն, որոնք ի հարկէ ձրի պէտք է բաշխուին. իսկ թէ այս այսպէս է՝ կրնան վկայել հազարաւոր օտարականներ, որ ամէն տարի Հռոմէն նոյն սուրբ մասունքները կ'առնուն միատեղ կը տանին։

Ոմանք ալ Հռոմ կը դիմեն շնորհքներ եւ արտօնութիւններ առնելու, որոնք որ ընդհանուր օրինաց բեկում մը կը պատճառեն։ Ինչպէս կը պատահի երբ որ մէկը, օրինակի համար, կ'ուզէ իրեն ընտանեաց համար առանձին մատուռ մը կանգնել, եւ այսպէս ազատ ըլլալ ժողովրդապետական եկեղեցին երթալէն։ Այսպէս կը պատա-

Digitized by Google

հի. երբոր մէկը կ՚ուզէ ամուսնանալ արե-
նակցութեան աստիճանի մը մէջ, որ ար-
գիլուած է եկեղեցական օրէնքներէն: Արդ՝
Հռոմայ ընթացքը այսպիսի առիթներու
մէջ այս է: Եթէ խնդրող անձը աղքատ
է եւ ճշմարիտ հարկաւորութիւն ունի
անօրինման, կամ դայթակղութիւնը դա-
դրեցընելու, կամ մեծ օգուտ մը յառաջ
բերելու համար, Ս. Եկեղեցին ամենայն
գթութեամբ կը վարուի եւ այս շնորհքնե-
րը կը տրուին առանց եւ ոչ ստակ մը
վճարուելու, եւ սակայն այնչափ շատ ան-
գամ կը պատահի որ այսպիսի անօրին-
մունքներն առանձինն անուամբ ընդ կեր-
պարանօք աղքատաց շնորհեալ կը կոչու-
ին: Եթէ այն անօրինմանց հարկաւորու-
թիւն մը չկայ, հապա միայն խնդրողին
առանձնական մխիթարութեանը համար
է, ան ատենը Ս. Եկեղեցին սովորու-
թիւն ունի տուգանք մը դնել յառաջ
քան շնորհելը: Իսկ սակայն խիստ իմաստուն
կարգադրութիւն մըն է շատ պատճառաւ:
Եթէ հասարակաց օրէնքներն ամէն վայր-
կեան բեկանելու ըլլան, շուտով կ՚եղծա-
նին եւ վնասը ընդհանուր կ՚ըլլայ: Զոր օ-
րինակ եթէ ամէն ընտանեաց թոյլ տրուէր
առանձնական մասնաւոր կանոններու, ո՞ւր կը
մնար հասարակաց աստուածային պաշտօ-
նը, ո՞ւր բարի օրինակը զոր մեծամեծք
պէտք է որ տան ժողովրդեան իրենց ներկայ
գտնուելովը ժողովրդապետական հասարա-

Digitized by Google

կաց համդէաններուն։ Եթէ ծանր պատճառ մը չխնդրուէր, այլ բաւական ըլլար միայն տանձնական դիւրութիւնը, որ ամէնքն ալ կարող ըլլային ամուսնանալ այն տարիճաններուն մէջ, որոնք խնամութեամբ արգելուած են, որչափ անտեղութիւններ չէին պատահեր ընտանեաց մէջ։ Ս. Խորհուրդը կը կարծնցընէր իր յարգը, տնական ընկերութիւնն իր ապահովութիւնը, ճամբայ կը բացուէր հազար ու մէկ ոճիրներու, զորոնք աւելի դիւրին է իմանալը քան մեկնելը։ Ուր որ տուգանքն ու պատիժը, որ կը դնէ Ս. Եկեղեցին հաւատացելոց շատերը եւս կը ձգէ այսպիսի աղաչանքներ ընելէն, եւ հասարակաց օրէնքը իր զօրութեան մէջ կը պահուի։ Ուրեմն ո՛չ վաճառուած է եւ ո՛չ ալ առուտուր անօրինութիւն մը որ կը տրուի այսպիսի պայմաններով, այլ փոխարէն մըն է որ կը պահանջուի շնորհք խնդրողէն, որպէս զի չըլլայ թէ շնորհքը խիստ հասարակ բան մ'ըլլալով՝ եղծանէ օրէնքները, որոնք պէտք չեն եղծանիլ ընդհանրապէս։

Ուրիշ կողմանէ որչափ իրաւացի է, որ տասանկ ալ ըլլայ շատ պատճառներու համար։ Նախ՝ այսպէս պատշաճ է, վասն զի արդար է, որ առաքելական աթոռը, որն որ այնչափ կրելու ծանրութիւններ ունի, այնչափ ժողովքներ, այնչափ պաշտօնատարներ պէտք է պահէ որչափ կը պահանջեն բոլոր աշխարհքիս եկեղեցական

հարկաւորութիւնները, մէկ կողմանէ ալ դրամական օգնութիւնն ունենայ, որ կարող ըլլայ հարկաւորութեանց դարման տանիլ, եթէ չ'ուզեր մէկն ըսել, թէ Հռոմ իրեն ծառայող պաշտօնատարները հոգալէն զատ՝ պարտաւոր է նաեւ զանոնք դարմանել, որոնք բոլոր աշխարհքիս եկեղեցական ընթացքին համար հարկաւոր են։ Արդար է այնչափ աւելի եւս, որչափ որ այն պաշտօններուն մէջէն շատերուն կրնան բաղձալ եւ իրօք ալ հասած են մարդիկ աշխարհքիս ամէն կողմանէ։ Արդար է, վասն զի այս եղանակաւ ամէնքն ալ ընդհանրապէս անոնց պահպանութեանը օգնական չեն ըլլար, հապա անոնք մասնաւորապէս, որոնք որ օգուտ մը կը քաղեն. եւ արդարութիւնը կը պահանջէ, որ ով որ շնորհք մը կը վայելէ, ծանրութիւնն ալ կրէ, որ անոր հետ կից է։ Այսու ամենայնիւ այս ամէն տուգանքները որ կը ժողվէին, այնչափ քիչ են, որ եթէ ծայրագոյն Քահանայապետը իր ընդհանուր ողորմածութեամբը պիտոյից օգնութեան չհասնէր, իրաւցընէ իրենց պարէնը չէին կրնար գտնել այն պաշտօնատէրները, որոնք այնպիսի գործողութեանց մէջ կ'աշխատին։ Բոլոր Եւրոպա հազար անգամ տեսած է տէրութեանց վիճակագրութիւնը, եւ շատ աղէկ գիտէ որ անգղիական սուտ եպիսկոպոս մը, որն որ ստուգիւ բան մը չի գործեր, ինչպէս նոյն իսկ Բողոքա-

Digitized by Google

կանոնները կը զրուցեն, կը վայելէ տասն անգամ աւելի եկամուտ մը՝ քան թէ Հռոմէական կարգինալաց ժողովք մը։

Կը մնայ քանի մը խօսք ալ ըսել կոնգակներու, զոր Եկեղեցական բարեբարութեանց հանդերձաւորութեան համար Հռոմ խրկուած դրամներուն վրայ։ Քրիստոնեայք, որ կը ճանչնան Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը, աղէկ գիտեն, թէ Ծայրագոյն Քահանայապետն ընդհանուր մատակարար է Ս. Եկեղեցւոյ ստացուածոց, եւ թէ ուրիշ կերպ ալ չէ կրնար ըլլալ, թէպէտեւ քանի մը Ֆեբրոնեան, Վանէսփենեան, Բողոքական օրէնսգէտներ Ս. Եկեղեցւոյ ամէն իրաւունքները աշխարհական տէրութեանց կ'ընծայեն, զորոնք Աստուծոյ տեղ դրած են։ Եկեղեցւոյ ստացուածները Յիսուսի Քրիստոսի նուիրուած ստացութիւններ են անանցմէ, որոնք օրինաւոր տէրերն էին. եւ ցորչափ որ սեպհականութեան իրաւունքը կը զօրէ, ցորչափ որ գողութիւնը անպատիժ չէ կրնար մնալ, միշտ աւազակական աթոռին պիտ'որ վերաբերի անոնց գործածութիւնը սահմանելը ստացուածներուն որպիսութեան համեմատ։ Արդ՝ աս խնդրոյս մէջ ի՞նչ կ'ընէ Հռոմայ Քահանայապետը։ Ինչ [illegible] ընտանեաց հայր մը կ'ընէ. այսինքն է՝ այնպէս կը տրամադրէ իր տնտեսութեան յանձնուած ստացուածքները, որ կարող ըլլայ ամէն պիտոյից դիմացն

առնել։ Ուստի երբոր հարկաւոր կը համարի, կամ ընդհանուր Եկեղեցւոյ կառավարութեան մէջ ծառայող պաշտօնատէրներուն ընտրեանը, կամ աղքատ Եկեղեցիները հոգալու, կամ Առաքելութիւնները պահպանելու, կամ Կղերանոցներ կանգնելու, կամ աստուածային պաշտաման ուրիշ գործքերը տեսնելու համար, այն ստացուածքներէն քիչ մը տուրք առնել, ուրիշ բան չ'ըներ, բայց եթէ իր գերագոյն պաշտաման պարտքը կատարել, եւ նոյն ստացուածներուն ուղիղ կիրառութիւնը ի գործ դնել, որոնք բստ սուրբ Կանոնաց, աղքատներու ժառանգութիւն, մեղաց գներն են։ Իրաւ է, որ ոմանք չեն հաւատար թէ կարելի բան է ստակ տրամադրել առանց անմիջապէս ձեռքին վրայ կպչելու, (գուցէ Ամերիկա իրենց առանձնական փորձառութիւնն ըլլայ)· բայց Ս. Եկեղեցին Յուդայի վրայ հիմնուած չէ, այլ Առաքելոց վրայ, որոնք նոյնը աղքատաց եւ այրիներուն համար կը գործածէին, եւ միշտ աչքի տակ առած էին։

Վերջին դժուարութիւն մ'ալ սա նիւթիս մէջ անկից կը հանեն, որ ստակով, ինչպէս իրենք կ'ըսեն, անօրինաւոր կը տրուի ծոմ ու պահք պահելէն ազատ ըլլալու. ուստի որչափ որ կոկորդներն ձայն ունին, կ'աղաղակեն թէ անիրաւութիւն է, սէր չկայ։ Լաւ է, բայց գիտնաք որ հոս ալ զձեզ շատ եղանակաւ կը

խաբէն։ Ուրեմն միտ դրէք նախ՝ որ Հարուստն ու աղքատը Եկեղեցին ըրած չէ. հապա թէ՛ մէկն ու թէ՛ միւսը Տէրն ըրած է իր ամենասուրբ վախճաններուն համար. Երկոցունց այցելութեան առնէ Տէր[1]։ Որպէսզի այս անհաւասարութեան մէջ այլեւայլ առաքինութիւններն երեւան. աղքատներու վրայ խոնարհութիւն, համբերութիւն, հպատակութիւն. հարուստներու վրայ ալ, ողորմածութիւն, բարերարութիւն, եւ այսպէս ամէնքն ալ ոմանք աս եւ ոմանք ան ճամբով երանութիւնն առնան։ Միտ դրէք երկրորդ՝ որ Ս. Եկեղեցին մայր է թէ՛ ասոնց եւ թէ՛ անոնց, թէ՛ աղքատներուն եւ թէ՛ հարուստներուն, թէ՛ պզտիկներուն եւ թէ՛ մեծերուն. եւ թէ Յիսուսէն սորվելով՝ մասնաւոր գութ մ'ունի աղքատներուն, այսու ամենայնիւ մեծ հոգ ունի ամենուն փրկութեանն ալ։ Ասոր համար զամէնքը բարեգործութեան կը յորդորէ. բայց որովհետեւ մեծ է իր ընտրողութիւնը, ամէն մէկուն ան բանը կը հրամայէ, որ իրեն կարելի է։ Եթէ աղքատները ողորմութիւն ընելու յորդորէր, նոյնը անոնցմէ պահանջելու ըլլար, դուք ի՞նչ կ'ըսէիք։ Իրաւամբ պատասխան կու տայիք, թէ այնպիսի բան մը կ'ուզէ, զորն որ չէք կրնար ընել, թէ ընտրողութիւն չունի։ Այսու ամենայնիւ երբ որ Եկեղեցին աղքատները կը յորդորէ խոնար-

[1] Լատ. Utriusque operator est Dominus.

Digitized by Google

հութիւն ընելու, երբոր իրենց քաջալե-րութեան համար կը յիշեցընէ թէ Յի-սուս ալ աղքատ եղաւ, եւ աղքատները երանելի կոչեց, մէկալ կողմանէ բարի գործ-քերը իրենց կը թեթեւցընէ, մինչեւ նաեւ շատ անգամ աղքատութիւնին մտածե-լով՝ զիրենք թէ՛ ծոմէ եւ թէ՛ պահքէ ա-զատ կ'ընէ։ Իսկ հարուստները տարբեր վիճակի մէջ են։ Եկեղեցին իրենց նայելով ի՞նչ պէտք է ընէ։ Զիրենք կը յորդորէ որչափ կրնայ ողորմութեան եւ սիրոյ գործքերը կատարելու։ Եւ զիրենք աւելի ազդեցութեամբ առ այս յօժարեցընելու համար, կը շնորհէ նաեւ ինչպէս վերն ը-սինք, քանի մը դէպքերու մէջ Սուրբ Նե-րողութիւններ, եւ երբեմն երբեմն ողոր-մութեան գործքերը կատարելուն համար ուրիշ ծանրութիւնները իրենցմէ կը թե-թեւցընէ, ինչպէս են ծոմերն ու պահքե-րը, բարի գործքերու փոփոխութիւն մը ընելով, եւ յայսմ շատ պատճառաւ մեծ զգօնութիւն կը ցուցընէ։

Ասով կը յառաջացընէ նոյն իսկ աղ-քատներուն օգուտը, որոնք որ իր աչաց բբերն են, գրեթէ ստիպելով հարուստ-ները աղքատներուն համար առատատուր եւ առատաձեռն ըլլալու։ Քաղցրութեամբ կը շարժէ հարուստները կատարել իրենց վիճակին անանօրինելի պարտաւորութիւնը, այսինքն է իրենց աւելորդը աղքատաց բաշխելու, ինչպէս իրենց կը հրամայէ Տէրն

Digitized by Google

մեր Յիսուս Քրիստոսի։ Մեծ աղքատութեամբ զիրենք ենթ[illegible]ուշէ ան աշխարհքիս զգալի բարիքները սիրելէն, որն որ ամենէն վտանգաւոր ժայռն է, որուն կրնան զարնուիլ, եւ այսպէս ան խոհեմական անտեսութեամբ կը հոգայ ճշմարիտ բարին աղքատներուն, հարուստներուն եւ ամէն եկեղեցական ընկերութեան։ Հիմա ո՞ւր է Բողոքականներուն երազած առուտուրն ու վաճառքը։

Վերջապէս ամենայն անկեղծութեամբ ան ալ ըսեմ ձեզի, որ մինչեւ կ'ամչնամ այժմ ամէն գժուարութիւններուն պատասխան տալու պարտաւորուելուս վրայ։ Հարկ է բոլորովին անբնական որդի մ'ըլլալ, մօրերնէս ընչից գործածութեան համար պահանջելու որ իր անտեսութեանը յանձնուած են։ Եւ ի՞նչ. ա՞ն է ուրեմն մեր յարգը որ ունինք Եկեղեցւոյ՝ Յիսուսի անարատ հարսին։ Կրնա՞յ Քրիստոնեայ մը հաւատալ, որ անիկա այնչափ քիչ յարգէ Յիսուսէն իրեն ձգուած բարիքները, այնպէս որ քիչ մը ստակի շահուն համար զանոնք անարգութեան մատնէ։ Միթէ Յիսուսի որդի՞քն են անոնք, որ այսպիսի անարգ թշնամանք մը մօրերնուն երեսը կը զարնեն։ Ա՜հ, չեմ գիտեր՝ եթէ գերեզմաններէն յարութիւն առնելու ըլլային այն վեհանձն Քրիստոնեաները, որոնք Եկեղեցւոյ ձեռքը կը յանձնէին իրենց ունեցածը, արդեօք կրնայի՞ն ճանչնալ այսպի-

Digitized by Google

սիները իբրեւ իրենց հօգւոյն եւ իրենց հաւատքին ժառանգները։ Չեմ գիտեր, թէ արդեօք մերիններէն կրնայի՞ն անցընել, որ առանք ալ ի հարկաւորութեան արիւններն Յիսուսի Քրիստոսի համար պատրաստ են թափելու, որոնք որ այնչափ լրբութեամբ կը չարչարեն երբ քանի մը սուտ երբեմն Յիսուսի համար կու տան։ Որ եւ իցէ ատեն մէջ ըլլայ, տոկացէք այսպիսի հրէշներէ, եւ անկից ալ առիթ առէք ձեզի օրէ օր աւելի եւս սիրելու այն Եկեղեցին, որուն դէմ հնար չէ հակառակիլ, առանց անմիջապէս ամօթալից պարտութեան մէջ իյնալու։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

[illegible] [illegible]։ Թէ Քաւարանը քահանաներէն հնարուած է շահասիրութեան համար։

Բողոքականները երկրիս վրայ ապրող հաւատացեալները չփոթելէն ետքը, եթէ կարող էին՝ փորձել կ'ուզէին նաեւ զանոնք վրդովել, որոնք արդէն անդիի աշխարհքն անցած են, եւ կ'ուզէին զանոնք ալ Եկեղեցւոյ օգնութիւններէն, պատարագներէն եւ աղօթքներէն զրկել։ Ասոր համար կը սորվեցընեն, թէ Քաւարան չկայ, թէ հաւատացեալները մեռածնուն պէս կամ Արքայութիւն կ'երթան, կամ դժոխք կը թափին. եւ թէ ա

Digitized by Google

վարդապետութիւնը մինչ՝ բանի համար քահանաներէն չէ հնարուած, բայց եթէ վանքի իրենց շահախնդրութեանը շատ օգտակար էր։ Այդ՝ գիտենք որ սա ստութիւններով, զոր կը տարածեն, երկք մեծամեծ չարիք կը գործեն. սրտերնուդ մէջէն կը վերցընեն հաւատքը, զոր ունիք այդպիսի հանդիսաւոր ճշմարտութեան մը վրայ Եկեղեցւոյ մէջ. կը զրկեն խեղճ հաւատացելոց հոգիները այն օգնութիւններէն, որ իրենց շատ նպաստաւոր են, եւ չարաչար կը զրպարտեն Քրիստոնէական քահանայութիւնը։

Տեսէք ստո՞յգ է թէ չէ։ Կ'ըսեն թէ քաւարան չկայ. բայց Ս. Գիրքը, որուն որ իրենք խօսքով այնչափ յարգութիւն կը ցուցընեն, բոլորովին հակառակը կը սորվեցընէ. Ս. Եկեղեցին, որ այնչափ ճոխութիւն ունի, ինչպէս վերն ըսի, միշտ աւանդեց թէ կայ. Սուրբ վարդապետները ոչ միայն նոյնը պաշտպանեցին, այլ նաեւ վախցան ալ. անթիւ յայտնութիւններն որ եղան, չէ թէ գձուձ կանանց՝ այլ մեծ սուրբերուն, նոյնը կը հաստատեն, եւ այս ամենայն քիչ մ'աւելի չ'ա՞րժեր արդեօք քան թէ իրենց հեգնութիւնները, ծիծաղները եւ հայհոյութիւնները։ Ս. Գրքին մէջ յայտնի կը զրուցուի, թէ Յուդայ Մակաբէ տասնուերկու հազար սատեր արծաթ խրկեց Երուսաղէմ, որպէսզի պատարագ մատուցանեն անոնց համար, որոնք պատե-

բաղդին մէջ մնացած են. ինչու որ, այսպէս կ'ըսէ Սուրբ Գիրքը, Սուրբ եւ փրկաւոր խորհուրդ մըն է մեռելոց համար աղօթելը, որպէսզի իրենց մեղքերէն արձակուին [1]: Արդ՝ եթէ Քաւարան չկայ, ի՞նչ կ'օգնէ մեռելոց համար աղօթելը: Անոնք որ արքայութեան մէջն են՝ ալ հարկաւորութիւն չունին, անոնք՝ որ դժոխք գացեր են, ալ ամենեւին դիւրութիւն չեն կրնար ընդունիլ: Ուրեմն յայտնի է թէ Քաւարան կայ: Բողոքականները որպէսզի պրծին այս ճոխութենէ, չեն գիտեր ինչ զրուցեն, ուստի կ'ուրանան թէ այն գիրքն Աստուածաշունչի մաս ըլլայ. բայց Ս. Աւգոստինոս, Ս. Կիպրիանոս, Ս. Ամբրոսիոս եւ բովանդակ Կաթողիկէ Եկեղեցին, որ ամէն ատեն ամէն դար միշտ նոյնը Աստուածաշունչի մաս ընդունեցաւ, քիչ մը աւելագոյն ծանրութիւն ունի քան անոնց խօսքը: Բայց Նոր Կտակարանն ալ Քաւարանը յայտնի կը հաստատէ: Տէրն Մեր կը սորվեցընէ, թէ Ով որ Հոգւոյն Սրբոյ դէմ կը հայհոյէ, թողութիւն պիտի'որ չգտնէ ո՛չ աս աշխարհքիս մէջ եւ ո՛չ անդիի աշխարհք [2]. ուրեմն կը հետեւցընէ Ս. Օգոստինոս, պիտի ըլլան մեղքեր, որոնք անդիի աշխարհքը պիտի'որ քաւուին: Չեն թողուիր երկինքը, վասն զի հոն արատաւոր բան չի մտներ. չեն թողուիր դժոխքը, վասնզի հոն ալ փրկութիւն չկայ. ի՞նչ կը մնայ,

[1] Բ. Մակ. ԺԲ.
[2] Մատթ. ԺԲ.

Digitized by Google

եթէ ոչ Քաւարանը։ Նաեւ Ս. Պօղոս Կորնթացւոց թղթին մէջ կ'ըսէ թէ ոմանք պիտի'որ փրկուին, բայց այնպէս, իբր թէ հուրին անցնելով[1]։ Փիլիպեցւոց կը գրէ, թէ Յիսուսի անուանը երկրպագութիւն պիտի'որ ընեն երկինքը, երկրի վրայ եւ դժոխքներու խորերը[2]. եւ դժոխքին մէջ, ուր որ դատապարտեալները կը գտնուին, ստուգիւ ոչ ոք յարգութիւն կ'ընծայէ Յիսուսի անուանը, ուրեմն Քաւարանի մէջ փակուած հոգիներն են, որ զինք կը մեծարեն։ Եւ դարձեալ յայտնի է որ ամենեւին արատաւոր կամ պիղծ բան մը երկինք չ'մտներ, ինչպէս կը սորվեցընէ Ս. Յովհաննէս[3], եթէ ստոյգ է, որ նաեւ արդարները շատ, թէ եւ փոքր պակասութիւններու մէջ կ'իյնան, ինչպէս կ'ուսուցանէ Սիրաք[4]. յայտնի է նոյնպէս որ տեղ մ'ալ պէտք է ըլլայ, ուր կարող ըլլան մաքրուիլ անոնք, որոնք ժամանակ կամ փոյթ չունեցան կեանքերնուն մէջ նոյնն ընելու։

Եւ իրօք ասանկ ալ սորվեցուց Ս. Եկեղեցին, ինչպէս կը ստուգեն Սուրբ Վարդապետաց իրենց վաւերական վկայութեամբը։ Հոս տեղս մէկ քանիին միայն առջեւնիդ դնեմ, որպէս զի տեսնէք, թէ որչափ սուտ եւ անիրաւ են այն ողորմելիները որոնք կ'ըսեն թէ Քաւարանը քահանաներու գիւտ մըն է։ Ս. Եփրեմ իր հոգեւոր

[1] Ա. Կորնթ. Գ.
[2] Փիլիպ. Բ.
[3] Յայտն. ԻԱ.
[4] Սիրաք Ե.

Digitized by Google

կտակին մէջ աղօթք կը խնդրէ իր հոգւոյն հանգստեանը համար: Կոստանդիանոս Կայսրը ուզեց Եկեղեցւոյ մէջ թաղուիլ, որպէս զի հաւատացեալները զինքը յիշեն եւ իրեն համար աղօթեն, եւ այս բաղձանքն ունէին մեր ատեններն ալ առաջ-նոց Քրիստոնեաները: Ս. Յովհաննէս Ոսկեբերան ազդեցութիւն կ'ընէ հաւատացելոց, որ եթէ անօգուտ են ննջեցելոց՝ կենդանեաց լալն ու ողբալը, սակայն օգտակար են ողորմութիւնները ու աղօթքները: Ս. Հերոնիմոս կը գովէ զՊամմաքիոս, որ փոխանակ իր կնոջը գերեզմանին վրայ ծաղիկ սփռելու, աղքատներու ողորմութիւն բաշխեր էր անոր հոգւոյն նպաստելու համար: Ս. Օգոստինոս կը յիշէ պատարագները, որ մատուցուեցան իր Մօնիկա մօրը համար, եւ Հերետիկոսութեանց Գրքին մէջ կը գրէ թէ Աէրիոս առաջին հերետիկոսն եղաւ, որ զքաւարանը ուրացաւ: Արդ՝ եթէ այս ամէն մեծ սուրբերը եւ ուրիշ շատերն ալ՝ զորոնք կրնայի յառաջ բերել, ամէնքն ալ միաբերան կը յանձնեն մեզի ննջեցելոց համար աղօթք ընել, ի՞նչ յանդգնութիւն է, որ այս նոր ուսուցիչները կ'ուրանան քաւարանի գոյութիւնը:

Բայց՝ չէ թէ միայն սատանայական յանդգնութիւն մըն է ասիկա, այլ նաեւ չլսուած անգթութիւն մը այն խեղճ հոգիներուն դէմ: Ինչու որ՝ առանց հա

Digitized by Google

տեղը քննելու թէ ի՞նչ է իրենց կրած-պատիժը, ստոյգ է որ սոսկալի է կրած-նին, եւ Աստուած միայն գիտէ որչափ ա-տեն, որովհետեւ ամենափոքր յանցանքի մը համար ալ պիտ'որ հատուցանեն։ Արդ-ով որ վայրկեան մը կը մտածէ, թէ ոչ միայն Քրիստոնէից հոգիներն են, որ մեզի հետ նոյն հաւատքը ունեցան, որ Յիսուսի շնորհաց մէջ մեռան, որ յաւի-տենական փառաց մէջ,՝ ինչպէս կը յուսանք, մեր ընկերները պիտ'որ ըլլան. հապա միան-գամայն անոնց մէջ մեր ծնողաց, մեր բարե-կամներուն, մեր խեղճ հօրը՝ մեր խեղճ մօրը, գուցէ էրկան մը եւ գուցէ հարսի մը հոգիները կը գտնուին, որոնք մեզի աս երկրիս վրայ այնչափ սիրելի էին, եւ հիմա մեզմէ քիչ մը օգնութեան կը սպասեն. ով որ կը մտածէ, կ'ըսեմ, այս ամենայն, ի՞նչպէս պիտ'որ չսոսկայ զիրենք բոլորովին անյիշատակ ձգելու այնպիսի ամբարիշտ պատճառանքով, թէ չկայ Քաւարան։ Հաւատքն ու սիրտը պէտք է կորսընցուցած ըլլայ մէկը այսպիսի չարեաց մէջ գլորե-լու համար։ Ստուգիւ շատ Բողոքական-ներ մեր օրերը, սրտերնուն զգածման ե-տեւէն երթալով՝ այս ճշմարտութիւնն ըն-դունելու հասած են, որպէս զի մխիթա-րութիւն ունենան իրենց ծնողաց եւ սի-րելեաց համար աղօթելու. եւ մենք պիտի համբերե՞նք, որ այս մոլորութեան ուսու-ցիչները՝ կողոպտեն մեզմէ այն գեղեցիկ

Digitized by Google

մխիթարութիւնը՝ զոր հաւատքը մեզի կ'ընծայէ։

Բայց ի՞նչ պատճառ ունին ուրեմն այս ճշմարտութիւնն ուրանալու. գոնէ ծանուցանէին մեզի։ Ահաւասիկ ես ձեզի յայտնեմ։ Յառաջ կը բերեն նախ ժողովողին խօսքը թէ, Փոյթը որ. կողմն որ էյնոյ, Ին՝ հարաւ եւ Ին՝ հիւսիս, հոն կը մնայ. եւ այն խօսքը Ս. Պօղոսի թէ Երանի՛ անոնց որոնք ի Տէր կը մեռնին, վասնզի իրենց աշխատութիւններէն պիտ'որ հանգչին. եւ կը պնդեն թէ այս խօսքերէն քաւարանի վարդապետութիւնը կը ջնջուի. կրնացընէ եթէ ուրիշ լաւագոյն պատճառ չունէին, կրնային ի յաւիտեան լռել։ Ինչու որ այդ խօսքերը քաւարանի հետ ի՞նչ յարաբերութիւն ունին։ Ժողովողին խօսքերը կը նշանակեն, թէ անդին աշխարհք ուրիշ բան չկայ, բայց եթէ կամ յաւիտենական փրկութիւն կամ դատապարտութիւն, եւ առիկա ո՞վ երբեք ուրացաւ։ Առիկա հոգւոց վերջնական վիճակն է. մի՞թէ այն հոգիները, որոնք նախ քաւարանէն կ'անցնին մաքրուելու համար՝ անմիջապէս յաւիտենական փրկութեան չե՞ն հասնիր։ Ս. Պօղոսի խօսքերը կը նշանակեն այն խիստ մխիթարական ճշմարտութիւնը, թէ ի Տէր ննջողները իրենց աշխատութիւններէն պիտ'որ հանգչին։ Այո. բայց՝ եթէ անոնց մէջ ըլլան այնպիսիներ ալ, որոնց հարկ է քիչ մը ատեն մաքրուիլ. ա՛լ իրենց համար առայժ պիտ'որ չըլ-

րո՞ր. Թէ անկից համագամեան կը համնին։ Միթէ Ս. Պօղոս բանի՞ որ ամէնքն ալ շուտ մը համագամեան կը համնին։ Բայց կը հաւատամի՞ք արդեօք. այս մնալու ու չնչին պատճառներն իրենց ամենէն զօրաւորներն են, որ յառաջ կը բերին քաւարանն ուրանալու։ Ստուգիւ վրանին կը ծիծաղին ասոնք, երբ իրենց մոլորութիւնները ձեզի կը ծախեն։

Թուեցեալ չէ թէ մենք, քան լեզի, պատասխան կու տան, հապա քահանաներն են, որ ձեզի այդ յիմարութիւնները կը սորվեցնեն, վասն զի անոնք են, որ քաւարանին հրոյն վրայ (իրենց խօսքերն են) պատուկնին կ'եռացնեն։ Իրաւ որ եթէ ես ալ ուզէի յիմարին ըստ իւր յիմարութեանը պատասխան տալ, կրնայի ըսել թէ Աստուած այդ սրբապիղծները չէ թէ քաւարանին, այլ ուրիշ կերպ հրոյ մը վրայ պիտի եռացնէ։ Կրնայի նաեւ ցուցնել, թէ որչափ վայելուչ է առ երանական խօսիլը անոնց, որոնք իրրեւ Յիսուսի Քրիստոսի առաքեալները կ'ուզեն երեւալ. բայց այս ամենայն մէկդի ձգելով, ես իրենցմէ ամենէն յառաջ աս կը խնդրեմ. ի՞նչ կը վաստըկին քահանաները քաւարանէն։

Կաթողիկէ Եկեղեցին կ'ուսուցանէ, թէ քաւարանի հոգւոց կրնայ օգնութիւն ըլլալ աղօթքներով, Պատարագ տեսնելով, ծոմապահութիւններով, ողորմու-

Digitized by Google

թեամբ, եւ ամէն տեսակ բարի գործքերով։ Հիմայ ի՞նչ կը վաստըկին քահանաները եթէ դուք կ'աղօթէք, եթէ դուք Պատարագ կը տեսնէք, եթէ դուք ծոմապահութիւն կ'ընէք, եթէ դուք ողորմութիւն կու տաք, եթէ դուք զձեզ կը մահացընէք, կամ զձեզ կը վարժեցընէք բարիք գործելու։ Ո՛հ ըսէք, ի՞նչ վաստակ ունին ասոնց ամենուն մէջ քահանաները։ Եթէ ստոյգ ըլլար որ իրենք հնարած են Քաւարանը շահերնին փնտռելու համար, ձեզի երբեք կը սորվեցընէի՞ն հոգւոյ օգուտ ընելու համար, այնչափ այնչափ եղանակներ, որոնք իրենց ամենեւին պտուղ մը չեն տար։

Թողո՛ր իրենց շահը [illegible] ըլլայ մինակ պատարագներ մատուցանել, եւ աստուածային պաշտօնները երգել կամ կատարել։ Բայց նախ եւ առաջ, ո՞վ կը ստիպէ հաւատացեալները, աս եղանակաւ հոգւոյ օգնութեան հասնելու, մի՞թէ իրենք տէր չե՞ն ընտրելու վերը յիշուած այնչափ միջոցները։ Բայց սակայն եթէ բարեպաշտական գործք մը կատարուելու ամէն երբեմն քահանայէն ալ օգուտ մը անկից ըլլալուն համար՝ անպատճառ ըլլար նոյն գործքը կատարելու յորդորէր, ան ատենը աշխարհքիս փոյթէն ամենեւին առաջինութեան յորդորը պէտք էր վերցընել։

Ինչու որ գրեթէ ամէն բարի գործքերու մէջ, որուն մէկը զմեկերը կը յորդորէ,

Digitized by Google

միշտ յորդորողին ալ օգուտ մը կը գըտնուի: Սկսելով իշխանէն որ հպատակին հնազանդութիւն կը քարոզէ, մինչեւ գեղացին, որ իր մշակէն նոյնը կը պահանջէ, ամէնքն ալ անոնց մէջ իրենց օգուտը կը գտնեն. ուրեմն ա՛լ պէտք չէ հնազանդութեան յորդորել, թէպէտեւ նոյնը այնչափ յանձնեց մեզի Յիսուս Քրիստոս: Այրը կարող պիտ'որ չըլլայ կնիկը քաշուած կենալու յորդորել, ինչու որ պիտ'որ ըսուի, թէ իր դիւրութեան համար կ'ընէ, վասն զի նախանձոտ է: Հայրը կարող չըլլայ պիտ'որ յանձնել որդւոյն որ չմսխէ, վասնզի պիտ'որ ըսուի, թէ իր օգտին համար է, որովհետեւ շատ ագահ է: Բայց ան ատեն կրնայ ըսուիլ այն ողորմելիներուն համար ալ, թէ Քահանաները կ'ուրանան, վասնզի այնչափ ուրիշ ագահ են որ կը վախնան ստակ մը դուրս հանել իրենց խեղճ ննջեցելոցը համար: Եթէ աս եղանակաւ դիտաւորութիւնը մեկնելը աղէկ է քահանաներու նկատմամբ, ինչո՞ւ աղէկ պիտ'որ չըլլայ նաեւ իրենց զրպարտիչներուն նկատմամբն ալ: Առոր ի՞նչ կ'ըսէք:

Այսու ամենայնիւ՝ եթէ քահանաները ողորմութենէ ժամանակաւոր օգուտ մը քաղեն, անգամ մը աղէկ միտ դրէք եւ ատոնց ալ խմացուցէք, խիստ արդար է որ աս օգուտն ստանան: Անոնք ալ պէտք է ապրին: Մեծ բան: Արդար կը համա-

րուն որ բժիշկ մը, փաստաբան մը, դատաւոր մը թոշակ ունենայ, վասն զի ան ալ պէտք է ապրի, վասն զի այնչափ տարի աշխատեր, այնչափ ծախք ըրեր է սորվելու իր արհեստը, ուստի պատշաճ է որ ժամանակին վարձքն ալ առնու. իսկ քահանայ մը, որ այնչափ տարիներ ծախեր է ընդունակ ըլլալու ամենաբարձր պաշտօնի աստուածային խօսքը քարոզելու, Խորհուրդները մատակարարելու, այն մեծ պատարագը մատուցանելու, իրաւունք պէտ՚որ չունենա՞յ, չեմ ըսեր փոխարէն վարձուց, զորն որ չի փնտռեր, այլ եւ ոչ օրըստօրական սնընդեանը։ Հոս ծիծաղականն ու ողբերգակը միացեալ են անզգամութեան եւ անօրէնութեան հետ։

Գիտէ՞ք, բուն ճշմարիտ պատճառն ինչ է, որուն համար այնչափ քահանայից դէմ աղմուկ կը հանեն։ Ահաւասիկ յայտնի է։ Չեն կրնար տանիլ քահանաները, վասն զի կ՚ատեն այն Կրօնքը, որուն անոնք պաշտօնեաներն են։ Չեն ուզեր որ քարոզ տրուի, որպէս զի անհանգիստ չըլլան մեղաց քնոյ մէջէն, ուր ընկղմած են. չեն ուզեր խոստովանանքը, վասն զի չեն ուզեր վարքերնին փոխել, եւ շատ անգամ իրենց ձեռք չի տար որ ուրիշներն ալ վարքերնին փոխեն. չեն ուզեր քահանայական նախանձաւորութիւնը, վասն զի իրենց նենգաւոր խորհուրդները կը պղտորեն, զորն որ չկըրնալով տանիլ, անոնց վրայ իրենց բոլոր

Digitized by Google

թղթին ալ դատանութիւնը կը թափին ամէն տեսակ զբաղմունքութիւններով, եւ ամէն անիրթ ձեռք կ՚առնենն որպէս զի անանց անունը կտալին։ Եւ ասիկա ձեզի բնական ըլլայ, զձեզ զգուշացընելու համար ամէն իրենց շատախօսութիւններէն։

Արդ՝ մինչեւ հիմա աս գլխոյն մէջ ըսածներնուս հետեւութիւնն աս ըլլայ, որ դուք չէ թէ միայն հաստատուն բռնէք Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը քաւարանի վրայ, այլ նաեւ հոգի առնուք, զօրանաք եւ ձեռքերնէդ եկածին չափ օգնութեան հասնիք այն խեղճ հոգիներուն։ Որոնք ստուգիւ ապերախտ չեն ըլլար ձեզի, մանաւանդ թէ այն գեղեցիկ հաղորդութեամբ, որ կայ կենդանի հաւատացելոց եւ ննջեցելոց մէջ, անոնք ալ ձեզի համար առանձինն պիտ՚որ աղօթեն թէ՛ հիմա, եւ թէ՛ երբ որ կը հասնին Աստուծոյ երեսաց դէմյանդիման տեսութիւնը վայելելու, ինչպէս վկայութիւն կու տան, ամենայն եկեղեցական պատմութիւնները, Սրբոց ամէն վարքերը։ Եւ երբ որ մէկը ձեզի ըսելու ըլլայ թէ չկայ քաւարան, պատասխան տուէք, ինչպէս որ անգամ մ՚ըսաւ բարի մարդ մը այսպէս խօսողի մը, թէ ճշմարիտ է որ չկայ քաւարան զանիկա ուրացողի մը համար, ինչու որ իրեն հերետիկոս մնալ դժոխքի պահուած է։

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա. Հաւատքը կորսընցընելու հետեւութիւնները, եւ անոնց առջեւն առնելու Եղանակները:

—◆—

ԳԼՈՒԽ Ա.

Որովհետեւ՝ հոգեւոր բարիքներէ կը զրկէ զմեզ բողոքականութիւնը:

Ով, որ ունի Աստուծմէ այն մեծ շնորհքը Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ապրելու, գանձ մը ընդունեց է հոգեւոր բարիքներու, որոնց յարգն ու պատուականութիւնը մեր ըմբռնմանէ շատ վեր է: Բողոքականները զձեզ Ս. Եկեղեցւոյ գրկէն յափշտակելով՝ կ'ուզեն նաեւ այս ամէն բարիքները ձեզմէ կողոպտել: Ի՛մ սիրելիքս, վայրկեան մը մտածեցէք կորուստին ընդարձակութիւնը եւ ծանրութիւնը, որ կ'ուզեն ձեզի հասցընել, եւ տեսէք բաւական է միայն զձեզ սուրբ սոսկմամբ լեցընելու:

Ով որ սուրբ Եկեղեցւոյ մէջ մնացած է սուրբ Մկրտութեամբ, իր պղծութիւններէն ու աղտեղութիւններէն՝ որ ունէր սկզբնական մեղաց պատճառաւ, մաքրուած ու գեղեցկացած է Աստուծոյ շնորհքովը, որ այն վայրկենին մէջ կը սրբուի: Աստուծոյ թշնամի էր՝ անոր բարեկամ եղած է. Աստու-

Digitized by Google

ոեկին գերբին էր՝ Աստուծոյ որդի եղաւ. անկարող էր յաւիտենական կենաց համար բան մը գործելու, եղաւ ազատ ճշմարիտ ազատութեամբ, որ իրեն կարողութիւն կը շնորհէ արդիւնք վաստըկելու. յառաջագոյն մերկ էր ամէն բարութենէ, եւ լի ամենայն չարութեամբ, հարուստ եղաւ ի Յիսուս Քրիստոս ամենայն պարգեւօք, եւ բարեբախտութեամբ ստացաւ Հաւատոյ, Յուսոյ, Սիրոյ եւ այնչափ ուրիշ առաքինութեանց զգեստը. եւ ան որ ամէն բան կը պակսէր, Աստուծոյ շնորհքով որդի Աստուծոյ ըլլալովը, եղաւ նաեւ ժառանգ ուրբ Արքայութեան: Հիմա ահաւասիկ ինչ պիտ'որ ընեն ձեզի Բողոքականները, եթէ զձեզ Սուրբ Եկեղեցւոյ գրկէն յափըշտակելու ըլլան. ձեզմէ պիտ'որ կողոպտեն այս ամէն շնորհքները, զձեզ պիտ'որ մերկացընեն այս ամէն բարիքներէն, եւ գլխաւորաբար յաւիտենական ժառանգութենէ, որ կը յուսաք ի Յիսուս Քրիստոս:

Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ընդունելով Դրոշմը, դուք Հոգին Սուրբ առիք, որ կը բնակի ձեր սրտին մէջ իր պարգեւներովը եւ իր շնորհքներովը, որ ձեր միտքը կը լուսաւորէ՝ որպէս զի աղէկ պահպանէք սուրբ պատուիրանները, եւ ձեր սիրտը կը զօրացընէ՝ որ կարող ըլլաք նաեւ դժուարին պարագաներու մէջ, զձեզ ճշմարիտ Քրիստոնեայ ցուցընել Ս. Հաւատքը խոստո-

Digitized by Google

վանելով։ Բայց եթէ սրտերնուս մէջէն այն Հաւատքը փրցընելու ըլլան, Հոգին Սուրբ ձեզմէ կը հեռանայ եւ դուք կը զրկուիք այն ամէն շնորհքներէն, որոնց ինքն է մշտնջենաւոր աղբիւրը։

Ցորչափ որ աշխարհքիս վրայ ենք, միշտ մեղաց մէջ կ'իյնանք, եւ երբեմն նաեւ ծանր մեղաց մէջ, որոնք մահ կը պատճառեն մեր հոգւոյն, զրկելով զմեզ Յիսուսի շնորհքէն։ Արդ ո՞րն է մեր յոյսը, երբ անօրէնութիւններով ծանրացեալ՝ արժանի կ'ըլլանք դժոխոց։ Ան ատեն Ս. Եկեղեցւոյ մէջ Յիսուսէն հաստատուած խոստովանութեան խորհուրդը մեզի օգնական ունինք. կ'երթանք քահանային՝ Յիսուսի Պաշտօնէին՝ կը յայտնենք մեր մեղքերը, որպէս զի Անոր անուանը մեզի թողութիւն շնորհէ։ Եթէ տեսնէ քահանան, որ անկեղծութեամբ եւ բոլոր սրտէ մեղաց վրայ զղջացեր ենք, Յիսուսի իրեն տուած իշխանութեամբը կ'արձակէ զմեզ եւ թողութիւն կու տայ. եւ Աստուած երկինքը կը թողու մեղքերը, որոնց թողութիւնը քահանան տուաւ երկրիս վրայ ըստ իր անսխալ խոստմանը։

Ո՜հ ինչ մեծ շնորհք է ասիկա, զորն որ Հաւատացեալները կը վայելեն։ Ի՞նչ պիտի'որ գար մեր գլուխը որ այնչափ դիւրաւ կը մեղանչենք, եթէ չունենայինք աս մխիթարութիւնը մեր կենաց մէջ, մանաւանդ՝ մեր մահուան ատենը, ուր այնչափ

Digitized by Google

ռեկին գերին էր՝ Աստուծոյ որդի եղաւ. անկարող էր յաւիտենական կենաց համար բան մը գործելու, եղաւ ազատ ճշմարիտ ազատութեամբ, որ իրեն կարողութիւն կը շնորհէ արդիւնք վաստըկելու. յառաջագոյն մերկ էր ամէն բարութենէ, եւ լի ամենայն չարութեամբ, հարուստ եղաւ ի Յիսուս Քրիստոս ամենայն պարգեւօք, եւ բարեբախտութեամբ ստացաւ Հաւատոյ, Յուսոյ, Սիրոյ եւ այնչափ ուրիշ առաքինութեանց զգեստը. եւ ան որ ամէն բան կը պակսէր, Աստուծոյ շնորհքով որդի Աստուծոյ ըլլալովը, եղաւ նաեւ ժառանգ սուրբ Արքայութեան։ Հիմա ահաւասիկ ինչ պիտ՚որ ընեն ձեզի Բողոքականները, եթէ զձեզ Սուրբ Եկեղեցւոյ գրկէն յափշտակելու ըլլան. ձեզմէ պիտ՚որ կողոպտեն այս ամէն շնորհքները, զձեզ պիտ՚որ մերկացընեն այս ամէն բարիքներէն, եւ գլխաւորաբար յաւիտենական ժառանգութենէ, որ կը յուսաք ի Յիսուս Քրիստոս։

Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ընդունելով Դրոշմը, դուք Հոգին Սուրբ առիք, որ կը բնակի ձեր սրտին մէջ իր պարգեւներովը եւ իր շնորհքներովը, որ ձեր միտքը կը լուսաւորէ՝ որպէս զի աղէկ պահպանէք սուրբ պատուիրանները, եւ ձեր սիրտը կը զօրացընէ՝ որ կարող ըլլաք նաեւ դժուարին պարագաներու մէջ, զձեզ ճշմարիտ Քրիստոնեայ ցուցընել Ս. Հաւատքը խոստո-

Digitized by Google

վանելով։ Բայց եթէ սրտերնուդ մէջէն այն Հաւատքը փրցընելու ըլլան, Հոգին Սուրբ ձեզմէ կը հեռանայ եւ դուք կը զրկուիք այն ամէն շնորհքներէն, որոնց ինքն է միջնորդ աղբիւրը։

Ցորչափ որ աշխարհքիս վրայ ենք, միշտ մեղաց մէջ կ'իյնանք, եւ երբեմն նաեւ ծանր մեղաց մէջ, որոնք մահ կը պատճառ-ւեն մեր հոգւոյն, զրկելով զմեզ Յիսուսի շնորհքէն։ Այդ ատեն է մեր յոյսը, երբ ան-օրէնութիւններով ծանրացեալ՝ արժանի կ'ըլլանք դժոխոց։ Ան ատեն Ս. Եկեղե-ցւոյ մէջ Յիսուսէն հաստատուած խոստո-վանութեան խորհուրդը մեզի օգնական ու-նինք. կ'երթանք Քահանայից՝ Յիսուսի Պաշտօնէից՝ կը յայտնենք մեր մեղքերը, որպէս զի Անոր անունովը մեզի թողու-թիւն շնորհէ։ Եթէ տեսնէ Քահա-նան, որ անկեղծութեամբ եւ բոլոր սրտէ մեղաց վրայ զղջացեր ենք, Յիսուսի իրեն տուած իշխանութեամբը կ'արձակէ զմեզ եւ թողութիւն կու տայ. եւ Ա-տուած երկինքը կը թողու մեղքերը, որոնց թողութիւնը քահանան տուաւ երկրիս վրայ ըստ իր անսխալ խոստմանը։

Ո՜հ ինչ մեծ շնորհք է ասիկա, զորն որ Հաւատացեալները կը վայելեն։ Ի՞նչ պիտի՛ որ գար մեր գլուխը որ այնչափ դիւ-րաւ կը մեղանչենք, եթէ չունենայինք այս մխիթարութիւնը մեր կենաց մէջ, մանաւ-անդ՝ մեր մահուան ատենը, ուր այնչափ

Digitized by Google

տեղս քննելու թէ ի՞նչ է իրենց կրած պատիժը, ստոյգ է որ սոսկալի է կրածնին, եւ Աստուած միայն գիտէ որչափ ատեն, որովհետեւ ամենափոքր յանցանքի մը համար ալ պիտ'որ հատուցանեն: Արդ ով որ վայրկեան մը կը մտածէ, թէ ոչ միայն Քրիստոնէից հոգիներն են, որ մեզի հետ նոյն հասարակաց Հաւատքը ունեցան, որ Յիսուսի շնորհաց մէջ մեռան, որ յաւիտենական փառաց մէջ, ինչպէս կը յուսանք, մեր ընկերները պիտ'որ ըլլան. հապա միանգամայն անանց մէջ մեր ծնողաց, մեր բարեկամներուն, մեր խեղճ հօրը՝ մեր խեղճ մօրը, գուցէ էրկան մը եւ գուցէ հարսի մը հոգիները կը գտնուին, որոնք մեզի աս երկրիս վրայ այնչափ սիրելի էին, եւ հիմա մեզմէ քիչ մը օգնութեան կը սպասեն. ով որ կը մտածէ, կ'ըսեմ, այս ամենայն, ի՞նչպէս պիտ'որ չսոսկայ զիրենք բոլորովին անյիշատակ ձգելու այնպիսի ամբարիշտ պատճառանքով, թէ չկայ Քաւարան: Հաւատքն ու սէրը պէտք է կորսնցուցած ըլլայ մէկը այսպիսի չարեաց մէջ գլորելու համար: Աստուծով շատ Բողոքականներ մեր օրերը, սրտերնուն զգածման ետեւէն երթալով՝ այս ճշմարտութիւնն ընդունելու հասած են, որպէս զի մխիթարութիւն ունենան իրենց ծնողաց եւ սիրելեաց համար աղօթելու. եւ մենք պիտի համբերե՞նք, որ այս մոլորութեան ուսուցիչները՝ կողոպտեն մեզմէ այն գեղեցիկ

Digitized by Google

մխիթարութիւնը՝ զոր հաւատքը մեզի կ'ընծայէ։

Բայց ի՞նչ պատճառ ունին ուրեմն այս ճշմարտութիւնն ուրանալու. գոնէ ծանուցանէին մեզի։ Ահաւասիկ ես ձեզի յայտնեմ։ Յառաջ կը բերեն նախ Ժողովողին խօսքը թէ, Փայտը որ կողմն որ իյնայ, թէ՛ հարաւ եւ թէ՛ հիւսիս, հոն կը մնայ. եւ այն խօսքը Ս. Պօղոսի թէ Երանի՜ անոնց որոնք ի Տէր կը մեռնին, վասնզի իրենց աշխատութիւննէն պիտ'որ հանգչին. եւ կը պնդեն թէ այս խօսքերէն Քաւարանի վարդապետութիւնը կը ջնջուի. իրաւցընէ եթէ ուրիշ լաւագոյն պատճառ չունէին, կրնային ի յաւիտեան լռել։ Ինչու որ այդ խօսքերը Քաւարանի հետ ի՞նչ յարաբերութիւն ունին։ Ժողովողին խօսքերը կը նշանակեն, թէ անդին աշխարհք ուրիշ բան չկայ, բայց եթէ կամ յաւիտենական փրկութիւն կամ դատապարտութիւն, եւ ասիկա ո՞վ երբեք ուրացաւ։ Ասիկա հոգւոյ վերջնական վիճակն է. միթէ այն հոգիները, որոնք նախ Քաւարանէն կ'անցնին մաքրուելու համար՝ անմիջապէս յաւիտենական փրկութեան չե՞ն հասնիր։ Ս. Պօղոսի խօսքերը կը նշանակեն այն խիստ մխիթարական ճշմարտութիւնը, թէ ի Տէր ննջողները իրենց՝ աշխատութիւններէն պիտ'որ հանգչին։ Այո. բայց՝ եթէ անոնց մէջ ըլլան այնպիսիներ ալ, որոնց հարկ է քիչ մը ատեն մաքրուիլ. ալ իրենց համար ատայդ պիտ'որ չըլ-

լա՞ր. թէ անկէց հանգստեան կը հասնի՞ն։ Միթէ Ս. Պօղոս ըսա՞ւ որ ամէնքն ալ շուտ մը հանգստեան կը հասնին։ Բայց կը հաւատա՞ք արդեօք. այս մեռածի ու չնչին պատճառներն իրենց ամենէն զօրաւորներն են, որ յառաջ կը բերեն Քաւարանն ուրանալու։ Աստուծու վրանիդ կը ծիծաղին ասոնք, երբ իրենց մոլորութիւնները ձեզի կը ծախեն։

Թէպէտեւ չէ թէ մենք, քան լեցի, պատասխան կու տան, հապա քահանաներն են, որ ձեզի այդ յիմարութիւնները կը սորվեցընեն, վասն զի անոնք են, որ Քաւարանին հրոյն վրայ (իրենց խօսքերն են) պատուհասին կ'եռացընեն։ Իրաւ որ եթէ ես ալ ուզէի յիմարին ըստ իւր յիմարութեանը պատասխան տալ, կրնայի ըսել թէ Աստուած այդ սրբապիղծները չէ թէ Քաւարանին, այլ ուրիշ կերպ հրոյ մը վրայ պիտի եռացընէ։ Կրնայի նաեւ ցուցընել, թէ որչափ վայելուչ է առ եղանակաւ խօսիլը անոնց, որոնք իբրեւ Յիսուսի Քրիստոսի առաքեալները կ'ուզեն երեւալ. բայց այս ամենայն մէկդի ձգելով, ես իրենցմէ ամենէն յառաջ աս կը խնդրեմ. ի՞նչ կը վաստըկին քահանաները Քաւարանէն։

Կաթողիկէ Եկեղեցին կ'ուսուցանէ, թէ Քաւարանի հոգւոց կրնայ օգնութիւն ըլլալ աղօթքներով, Պատարագ մատնելով, ծոմապահութիւններով, ողորմու-

թեամբ, եւ ամէն ասանկ բարի գործքե-
րով։ Հիմայ ի՞նչ կը վաստըկին քահանա-
ները եթէ դուք կ'աղօթէք, եթէ դուք
Պատարագ կը տեսնէք, եթէ դուք ծոմա-
պահութիւն կ'ընէք, եթէ դուք ողորմու-
թիւն կու տաք, եթէ դուք զձեզ կը մա-
հացընէք, կամ զձեզ կը վարժեցընէք բա-
րիք գործելու։ Ո՛հ բնաւ, ի՞նչ վաստակ ու-
նին անոնց անձնուն մէջ քահանաները։
Եթէ սոսկ ըլլար որ իրենք հնարած են
Քաւարանը շահերնին փնտռելու համար,
ձեզի երբեք կը սորվեցընէի՞ն հոգւոց օգուտ
ընելու համար, այնչափ այնչափ եղանակ-
ներ, որոնք իրենց անձնուն պտուղ մը
չեն տար։

Բոլոր իրենց շահը Պիրա՛որ ըլլայ մեռնող
պատարագներ մատուցանել, եւ աստուա-
ծային պաշտօնները երգել կամ կատա-
րել։ Բայց նախ եւ առաջ, ո՞վ կը սահմանէ
հաւատացեալները, որ եղանակաւ հոգւոց
օգնութեան հասնելու, միթէ իրենք ալ
չե՞ն ընտրելու վերը յիշուած այնչափ մի-
ջոցները։ Բայց սակայն եթէ բարեպաշ-
տական գործք մը կատարուելու ատեն եր-
բեմն քահանայից ալ օգուտ մը անկից ըլ-
լալուն համար՝ անդադար ըլլար նոյն գործ-
քը կատարելու յորդորելը, ան ատենը աշ-
խարհքիս վրայէն անձնուէն ասուպենու-
թեան յորդորը պէտք էր վերցընել։

Ինչու որ զերեթէ ամէն բարի գործքե-
րու մէջ, որուն մէկը զընկերը կը յորդորէ,

Digitized by Google

միշտ յորդորողին ալ օգուտ մը կը գըտ-նուի ։ Սկսելով իշխանէն որ հպատակին հնազանդութիւն կը քարոզէ, մինչուկ գեղացին, որ իր մշակէն նոյնը կը պահանջէ, ամէնքն ալ ասոնց մէջ իրենց օգուտը կը գտնեն. ուրեմն ով պէտք չէ հնազանդութեան յորդորել, թէպէտեւ նոյնը այնչափ յանձնեց մեզի Յիսուս Քրիստոս։ Այրը կարող պիտի՞ որ չըլլայ կնիկը քաշուած կենալու յորդորել, ինչու որ պիտի՞ որ ըսուի, թէ իր դիւրութեան համար կ'ընէ, վասն զի նախանձոտ է։ Հայրը կարող չըլլայ պիտի՞ որ յանձնել որդւոյն որ չմխէ, վասնզի պիտի՞ որ ըսուի, թէ իր օգտին համար է, որովհետեւ շատ ագահ է։ Բայց ան ատեն կընայ ըսուիլ այն ողորմելիներուն համար ալ, թէ Քառասունք կ'ուրանան, վասնզի այնչափ ուշա ագահ են որ կը վախնան ստակ մը դուրս հանել իրենց խեղճ ննջեցելոց համար։ Եթէ աս եղանակաւ դիտաւորութիւնը մեկնելը պէտք է քահանաներու նկատմամբ, ինչո՞ւ պէտք պիտի՞ որ չըլլայ նաեւ իրենց զբաղարարիչներուն նկատմամբն ալ։ Ասոր ի՞նչ կ'ըսէք։

Այսու ամենայնիւ՝ եթէ քահանաները ողորմութենէ՝ ժամանակաւոր օգուտ մը քաղեն, անզգամ մը պէտք միտ դրէք եւ ասոնց ալ խմացուցէք, խիստ արդար է որ աս օգուտն ունենան։ Անոնք ալ պէտք է ապրին։ Մեծ բան։ Արդար կը համա-

Digitized by Google

րուն որ բժիշկ մը, փաստաբան մը, դատաւոր մը թոշակ ունենայ, վասն զի ան ալ պէտք է ապրի, վասն զի այնչափ տարի աշխատեր, այնչափ ծախք ըրեր է սորվելու իր արհեստը, ուստի պատշաճ է որ ժամանակին վարձքն ալ առնու. իսկ քահանայ մը, որ այնչափ տարիներ ծախեր է ընդունակ ըլլալու ամենաբարձր պաշտօնի աստուածային խօսքը քարոզելու, խորհուրդները մատակարարելու, այն մեծ պատարագը մատուցանելու, իրաւունք պիտ՚որ չունենա՞յ, չեմ ըսեր փոխարէն վարձուց, զորն որ չի փնտռեր, այլ եւ ոչ օրըստօրական սնընդեանը: Հոս ծիծաղականն ու պղանդակը միացեալ են անզգամութեան եւ անօրէնութեան հետ:

Գիտէ՞ք, բուն ճշմարիտ պատճառն ինչ է, որուն համար այնչափ քահանայից դէմ տղմուկ կը հանեն: Ահաւասիկ յայտնի է: Չեն կրնար տանիլ քահանաները, վասն զի կ՚ատեն այն կրօնքը, որուն անոնք պաշտօնեաներն են: Չեն ուզեր որ քարոզ տրուի, որպէս զի անհանգիստ չըլլան մեղաց քնոյ մէջէն, ուր ընկղմած են. չեն ուզեր խոստովանանքը, վասն զի չեն ուզեր վարքերնին փոխել, եւ շատ անգամ իրենց ձեռք չի տար որ ուրիշներն ալ վարքերնին փոխեն. չեն ուզեր քահանայական նախանձաւորութիւնը, վասն զի իրենց նենգաւոր խորհուրդները կը պղտորեն, զորն որ չկըրնալով տանիլ, անոնց վրայ իրենց բոլոր

Digitized by Google

թղյնն ալ դատաւորութիւնը կը թափին ամէն տեսակ զրպարտութիւններով, եւ ամէն առ'իթ ձեռք կ'առնեն որպէս զի անոնց անունը կորսնեն։ Եւ ասիկա ձեզի ըսուած ըլլայ, զձեզ զգուշացընելու համար ամէն իրենց շատախօսութիւններէն։

Արդ՝ մինչեւ հիմա աս գլխոյն մէջ ըսածներնուս հետեւութիւնն աս ըլլայ, որ դուք չէ թէ միայն հաստատուն բռնէք Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը քաւարանի վրայ, այլ՝ նաեւ հոգի առնուք, զօրանաք եւ ձեռքերնէդ եկածին չափ օգնութեան հասնիք այն խեղճ հոգիներուն։ Որոնք ստուգիւ ապերախտ չեն ըլլար ձեզի, մանաւանդ թէ այն գեղեցիկ հաղորդութեամբ, որ կայ կենդանի հաւատացելոց եւ ննջեցելոց մէջ, անոնք ալ ձեզի համար առանձինն պիտ'որ աղօթեն թէ հիմա, եւ թէ երբ որ կը հասնին Աստուածոյ երեսաց դէմյանդիման տեսութիւնը վայելելու, ինչպէս վկայութիւն կու տան, ամենայն եկեղեցական պատմութիւնները, Սրբոց ամէն վարքերը։ Եւ երբ որ մէկը ձեզի ըսելու ըլլայ թէ չկայ քաւարան, պատասխանի տուէք, ինչպէս որ անգամ մ'ըսաւ բարի մարդ մը այսպէս խօսողի մը, թէ ճշմարիտ է որ չկայ քաւարան զանիկա ուրացողի մը համար, ինչու որ իրեն հերետիկոս մնալ դժոխքի պահուած է։

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

Ա. Հաւատքը կորսընցընելու հետեւութիւնները, եւ անոնց առջեւն առնելու Եղանակները:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Որոշեալ՝ հոգեւոր բարիքներն կը չեն մէջ բողոքականութեանը:

Ով, որ ունի Աստուծմէ այն մեծ շնորհքը Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ապրելու, գանձ մը ընդուներ է հոգեւոր բարիքներու, որոնց յարգն ու պատուականութիւնը մեր ըմբռնմանէ շատ վեր է: Բողոքականները զձեզ Ս. Եկեղեցւոյ գրկէն յափշտակելով՝ կ'ուզեն նաեւ այս ամէն բարիքները ձեզմէ կողոպտել: Ի՛մ որդեակքս, վայրկեան մը մտածեցէք Վնասին ընդարձակութիւնը եւ ծանրութիւնը, որ կ'ուզեն ձեզի հասցընել, եւ տեսէք բաւական է միայն զձեզ սուրբ սոսկմամբ լեցընելու:

Ով որ սուրբ Եկեղեցւոյ մէջ մնացած է սուրբ Մկրտութեամբ, իր պղծութիւնէն ու ապերղութենէն՝ որ ունէր սկզբնական մեղաց պատճառաւ, մաքրուած ու գեղեցկացած է Աստուծոյ շնորհքովը, որ այն վայրկենին մէջ կը սրբուի: Աստուծոյ թշնամի էր՝ անոր բարեկամն եղած է: Արու-

Digitized by Google

մեղքին գերին էր՝ Աստուծոյ որդի եղաւ. անկարող էր յաւիտենական կենաց համար բան մը գործելու, եղաւ ազատ ճշմարիտ ազատութեամբ, որ իրեն կարողութիւն կը շնորհէ արդիւնք վաստըկելու. յառաջագոյն մերկ էր ամէն բարութենէ, եւ լի ամենայն չարութեամբ, հարուստ եղաւ ի Յիսուս Քրիստոս ամենայն պարգեւօք, եւ բարեբախտութեամբ ստացաւ Հաւատոյ, Յուսոյ, Սիրոյ եւ այնչափ ուրիշ առաքինութեանց զգեստը. եւ ան որ ամէն բան կը պակսէ, Աստուծոյ շնորհքով որդի Աստուծոյ ըլլալովը, եղաւ նաեւ ժառանգ սուրբ Արքայութեան։ Հիմա ահաւասիկ ինչ պիտ'որ ընեն ձեզի Բողոքականները, եթէ զձեզ Սուրբ Եկեղեցւոյ գրկէն յափշտակելու ըլլան. ձեզմէ պիտ'որ կողոպտեն այս ամէն շնորհքները, զձեզ պիտ'որ մերկացընեն այս ամէն բարիքներէն, եւ գլխաւորաբար յաւիտենական ժառանգութենէ, որ կը յուսաք ի Յիսուս Քրիստոս։

Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ընդունելով Դրոշմը, դուք Հոգին Սուրբ առիք, որ կը բնակի ձեր սրտին մէջ իր պարգեւներովը եւ իր շնորհքներովը, որ ձեր միտքը կը լուսաւորէ՝ որպէս զի աղէկ պահպանէք սուրբ պատուիրանները, եւ ձեր սիրտը կը զօրացընէ՝ որ կարող ըլլաք նաեւ դժուարին պարագաներու մէջ, զձեզ ճշմարիտ Քրիստոնեայ ցուցընել Ս. Հաւատքը խոստո-

Digitized by Google

վանելով։ Բայց եթէ սրտերնուս մէջէն այն Հաւատքը փրցընելու ըլլան, Հոգին Սուրբ ձեզմէ կը հեռանայ եւ դուք կը զրկուիք այն ամէն շնորհքներէն, որոնց ինքն է մշտնջենաւոր աղբիւրը։

Ցորչափ որ աշխարհքիս վրայ ենք, միշտ մեղաց մէջ կ՚իյնանք, եւ երբեմն նաեւ ծանր մեղաց մէջ, որոնք մահ կը պատճառ-ուեն մեր հոգւոյն, զրկելով զմեզ Յիսուսի շնորհքէն։ Արդ ո՞րն է մեր յոյսը, երբ ան-օրէնութիւններով ծանրացեալ՝ արժանի կ՚ըլլանք դժոխոց։ Ան ատեն Ս. Եկեղե-ցւոյ մէջ Յիսուսէն հաստատուած խոստո-վանութեան խորհուրդը մեզի օգնական ու-նինք. կ՚երթանք քահանային՝ Յիսուսի Պաշտօնէին՝ կը յայտնենք մեր մեղքերը, որպէս զի Անոր անունովը մեզի թողու-թիւն շնորհէ։ Եթէ տեսնէ քահա-նան, որ անկեղծութեամբ եւ բոլոր սրտէ մեղաց վրայ զղջացեր ենք, Յիսուսի իրեն տուած իշխանութեամբը կ՚արձակէ զմեզ եւ թողութիւն կու տայ. եւ Աս-տուած երկինքը կը թողու մեղքերը, որոնց թողութիւնը քահանան տուաւ երկրիս վրայ բառ իր անսխալ խոստմանը։

Ո՜հ ինչ մեծ շնորհք է ասիկա, զոր որ Հաւատացեալները կը վայելեն։ Ի՞նչ պիտի՛ որ գար մեր գլուխը որ այնչափ դիւ-րաւ կը մեղանչենք, եթէ չունենայինք աս մխիթարութիւնը մեր կենաց մէջ, մանաւ-անդ՝ մեր մահուան ատենը, ուր այնչափ

Digitized by Google

հարկաւորութիւն ունինք Աստուծոյ հետ հաշտուած ըլլալու: Արդ, իմ սիրելիքս, դիտե՛ որ զրկեն զձեզ Բողոքականներն այսպիսի մեծ բարիքէ մը, ինչպէս է մեղաց թողութիւնը, եւ ձեր սրտէն յափշտակելով այն քաղցր վստահութիւնը, որ կ՚ունենանք թողութիւն ընդունած ըլլալնուդ վրայ, որ հիմնուած է Յիսուսի խոստմանց վրայ, անոր տեղը սրտերնուդ մէջ դիտե՛ որ անկեն ամբարտաւան անձնապաստանութիւն մը տալով արդեանց զձեզ փրկելու եւ կամ անզգամներու յուսահատութիւն մը:

Ան տանեն միշտ վախերնէդ դողդողք դիտե՛ որ, ինչպէս անօրէնները հովէն կը դողան, եւ դիտե՛ որ ըսէք, ո՞վ գիտէ թէ թողութիւն առած եմ. ոչ ալ ինծի վստահութիւն մը կու տայ. եւ ամենէն աւելի մահուան ատեն վերջին անձկութեան մէջ դիտե՛ որ գտնուիք: Ո՛վ նենգաւորներ որ կ՚ուզեն զրկել զձեզ այնչափ բարիքներէ, այնպիսի կեղծաւորութեամբ:

Սուրբ խոստովանութիւնը մեզի համար պատրաստութիւն մըն է նաեւ մեծագոյն բարիքներու: Ապաշխարութեան խորհրդին մէջ խոստովանութեամբ ու զղջմամբ՝ Յիսուսի անգին արեանը մէջ մաքրուած ըլլալէն ետքը, կը մերձենանք Ս. Հաղորդութեան խորհրդին զՅիսուս ընդունելու:

Հոս անկարելի է բոլոր մասերն իրեն յայտ-

նել այն շնորհքները, զորոնք մեր բարե-
գութ փրկիչը՝ Յիսուս մեզի առատու-
թեամբ կը շնորհէ։ Ինք[illegible] տայ մեզի ան
տանէն իր Աստուածային Մարմինը, իր ան-
գին Արիւնը, իր ամենատուր Հոգին, իր
անճառելի Աստուածութիւնը. եւ այսպէս
զմեզ զանձնիքս ալ իրեն հետ միացը-
նելով կը լեցընէ զմեզ ամէն տեսակ
շնորհքներով, որ յաղթենք աշխարհքիս
փորձութիւններուն, սատանային եւ մար-
մնոյ, շնորհքներով՝ որ վիճակներնուս պար-
տաւորութիւնները կատարենք, շնորհք-
ներով՝ որ զինքը սիրենք չէ թէ խօսքով
միայն, այլ եռանդամամբ, եւ իր պատուի-
րանները պահելով, շնորհքներով՝ որ դիւ-
րութեամբ առաքինութեան հասնինք։ Երբ
որ արժանաւորութեամբ Ս. Հաղորդու-
թիւնը կ՚ընդունինք, անանկ մը կը միա-
նանք մէկ մարմին կ՚ըլլանք. Յիսուսի հետ՝
որ մինչեւ հրեշտակները կը նախանձին։
Ո՜հ, ի՜նչ երջանիկ է այս վիճակը։ Բայց
տեսէք դուք Բողոքականներուն դաւաճա-
նութիւնը։ Անոնք ամենեւին չեն ճանչնար
Աստուծոյ այս մեծ շնորհքը։ Չեն հաւա-
տար որ Յիսուս ներկայ է սուրբ Հաղոր-
դութեան մէջ, եւ այնչափ հպարտ են, որ
եւ ոչ Յիսուսի Քրիստոսի խօսքին կը
հաւատան, որն որ նոյնը շատ անգամ մեզի
զրուցեց. չեն հաւատար Սուրբ Եկեղեցւոյ
որ Յիսուսէն եւ Առաքեալներէն նոյնը
սորվեցաւ, չեն հաւատար ամէն Սուրբե-

Digitized by Google

բան, որոնք այնչափ յարգութեամբ ու-
նկրով կ'ընդունէին այս հրեշտակաց կերա-
կուրը. եւ իրենք այն եղկելիներըՙ իրենց ան-
հաւատութեամբն ու չարութեամբը այս ա-
մէն բարիքներէն զրկուած ըլլալով, զձեզ ալ
կ'ուզեն զրկել՝ ըսելով թէ Յիսուս Քրիս-
տոս չի գտնուիր այն ամենասուրբ Խորհուրդին
մէջ, եւ թէ ձեզի բարիք մը չի կրնար
ընել: Ո՜վ անզգամներ, ո՜վ անհաւատներ:

Դեռ չեն շատանար այնչափ բարիքներ
ձեզմէ յափշտակելով: Ս. Հաղորդութիւնը
Խորհուրդ ըլլալէն զատ որ կ'ընդունինք,
նաեւ պատարագ է, որ կը մատուցանենք
Աստուծոյ: Գիտէք արդէն, որ Քահանան
երբոր Խորանին առջեւը կ'ելլէ Ս. Պատա-
րագը մատուցանելու, ուրիշ բան չ'ըներ,
բայց եթէ նորէն զոհել մեր գթած Յի-
սուսը իր Երկնաւոր Հօրը, նորոգելով՝ թէ-
պէտեւ առանց արիւն թափուելու, այն
մեծ զոհը, որ ընծայեց Յիսուս խաչին
վրայ: Արդ՝ երբոր մեր Երկնաւոր Հայրը կը
տեսնէ այն մեծ ողջակէզը որ իրեն այնչափ
սիրելի է, վասնզի իր Անդրանիկ որդին է,
շուտ կը հաշտուի մեզի հետ, կը լսէ մեր
աղաչանքները անոր սիրոյն համար, քաւիչ
կ'ըլլայ մեր մեղացը, կը հաճի ու կը շատա-
նայ այն պատուով, զորն որ ինքն Յիսուս
անոր կը մատուցանէ, եւ կ'ընդունի նոյնը
անոր ձեռքէն իբրեւ թէ մենք ըրած ըլ-
լայինք, որոնց որ ինքն է Փրկիչ եւ Ազա-
տիչ ամենագութ: Ասկից է որ Տէրն մեր

այս մեծ զոհին զօրութեամբը, որ մեզի համար կը զոհուի, եւ մենք գոնէ տօնի օրերը ներկայ կը գտնուինք, կը խնայէ երկրիս եւ կ'արգելէ այն պատիժները, զորոնք իր արդարութիւնը կը խրկէր արդեօք մեր վրայ, եւ անոր տեղը մեզի օրհնութեան կը դարձընէ այն անէծքները, որոնց մենք արժանի եղած ենք։ Վա՛յ աշխարհքիս, եթէ Պատարագի սուրբ զոհը աշխարհքիս վրայ մատուցուելու չըլլայ։ Բայց Բողոքականները, ուրիշ ամէն բարիքները մեզմէ կողոպտելէն ետքը, ա՛ս ալ կ'ուզեն յափշտակել, եւ այսպէս զրկել զմեզ մէկ հարուածով ամէն մարմնաւոր ու հոգեւոր բարիքներէն, որ մեզի կը բաշխուին այս ողջակէզով։ Որչա՛փ անզգամութիւն, որչա՛փ դաւաճանութիւն։

Բայց դեռ բաւական չէ։ Կ'ուզէին նաեւ զմեզ ան աստիճանի հասցընել երկրիս վրայ, որ անասնոց պէս ապրինք։ Կ'ուզեն գողնալ մեզմէ Պսակի Ս. Խորհուրդը, ուրանալով անոր Ս. Խորհուրդ ըլլալը։ Որով այր ու կնոջ միաւորութիւնը փոխանակ Յիսուսի Քրիստոսի շնորհքովը սուրբ ըլլալու, շանց ու անասնոց միաւորութեանը կը դառնայ։

Կ'ուզեն նաեւ վերցընել մեզմէ Կարգի խորհուրդը, որով Քահանայք կ'օրհնուին, եւ այսպէս կամաց կամաց զմեզ վայրենիներուն դարձընել, որոնք ո՛չ Եկեղեցի, ոչ Քահանայ եւ ոչ Աստուած ունին։

Digitized by Google

Կը հաստատո՞ւք արդեօք․ մինչեւ մեր հո-գեվարութեան մէջ կ'ուզեն զմեզ վշտա-ցընել՝ զրկելով զմեզ Վերջին Օծման մեծ մխիթարութենէն։ Այն վայրկենին մէջ․ ուր այնչափ մեծ է մեր պիտոյքը, ուր սատանան վրանիս կը յարձակի, հիւան-դութիւնը զմեզ անձկութեան մէջ կը ձգէ, այն ահաւոր վայրկենին մէջ քանի Հաւատացեալները մեծ քաջալերութիւն կ'ընդունին Վերջին Օծման Խորհրդէն, ինչու որ Յիսուս այն միջոցով մեզի սիրտ կու տայ, զմեզ կը մխիթարէ, նաեւ մեր մեղացը թողութիւն կը շնորհէ, եւ վստա-հութիւն կու տայ աղէկ մեռնելու։ Արդ՞ այս անիրաւները նաեւ այն վայրկեաննե-րուն մէջ զմեզ կը հալածեն, արգելով այսպիսի մխիթարութեամբ լի խորհուրդը մատակարարելու։ Բայց իրենց ուզածն ու ջանքը այս է․ եթէ բողոքական ըլլաք, պիտի զրկուիք այս ամէն գանձերէն, զորանք իրենք կ'արհամարհեն, վասնզի չեն ճանչնար եւ չեն ուզեր ճանչնալ։ Ա՜հ, հազա՜ր անգամ մեռնիլ լաւագոյն է, քան թէ այնչափ մոլորութեան եւ այնչափ գար-շութեան մէջ իյնալ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ուրիշ Բարիքներն, որոնցմէ ալ կ'ուզեն զրկել մեզ Բողոքականները։

Մի կարծէք թէ վերջացաւ եմ խօսքիս, որով առջեւնիդ կը դնէի այն ամէն բարիքը, զորոնք կ'ուզեն ձեզմէ յափշտակել այդ անօրէնները, որոնք գաղտնի կաղապարել կը ջանան Ս. Հաւատքէնիդ։ Դեռ շատ բաներ [illegible] որ լսէք։ Դուք մեծ վստահութիւն ունիք Ամենասուրբ Կուսին պաշտպանութեանը վրայ եւ իրաւունք ունիք, վասնզի այնչափ այնչափ անգամ այս գթած Մայրը ձեզ մխիթարեր է, պաշտպաներ է եւ օգներ է իր բարեխօսութեամբը Յիսուսի առջին։ Այս պատիւը որ կու տաք Ս. Կուսին խիստ արդար, խիստ պատշաճաւոր եւ խիստ սուրբ է, վասնզի Ս. Կոյսը Յիսուսի՝ մեր աստուածային Փրկչին՝ երանելի Մայրն է, եւ դուք պատուելով զՄայրը, կը պատուէք նաեւ Որդին. մանաւանդ թէ այնչափ աւելի կը պատուէք զՈրդին, որչափ աւելի կը պատուէք զՄայրը։ Ինչու որ՝ ո՞վ չ'ըսեր թէ դուք մեծ յարգութիւն կ'ընծայէք տանտիրոջը, երբոր անոր սիրոյն համար իր մայրն ալ կը մեծարէք։ Արդ՝ մենք ալ նոյնը կ'ընենք։ Այնչափ Յիսուսը կը սիրենք որ իր սիրոյն համար նաեւ Մայրը շատ կը սիրենք։ Այս ամենայն պայծառ չէ՞։ Այսու ամենայնիւ այս խաբեբայ Բողոքականները

Digitized by Google

չեն ուզեր որ դուք Ս. Աստուածածինը պատուէք, եւ զձեզ իր խնամոցը յանձնէք. ու յիմարութիւնն ու անօրէնութիւնը կ'երազեն, թէ Ս. Աստուածածինը պատուելով՝ Յիսուսի անիրաւութիւն կ'ընէք, ուր որ անով դուք՝ Իրեն մեծագոյն պատիւ կ'ընծայէք: Եւ այս ամէն շատախօսութիւններով կ'ուզեն գողնալ սրտերնուդ մէջէն Աստուածամօրը կուսին վստահութիւնն ու պաշտպանութիւնը: Կ'ուզեն զրկել զձեզ գթած Մօրերնէդ, այնպէս որ, եթէ տրտմութեան մէջ ըլլաք, ալ չունենաք այն մայրենի Սիրտը, որ զձեզ մխիթարէ. եթէ մեղքերնիդ զձեզ վհատեցնեն եւ քաջալերութիւննիդ կոտրընցընեն, ալ չունենաք այն քաղցր ապաւէնը, որ զձեզ ընդունի եւ ձեզի համար Յիսուսի աղաչելով Նորէն զձեզ անոր հետ հաշտեցընէ. կ'ուզեն ձեզմէ հեռացընել ձեր ընտանեաց պաշտպանը, որ կը պաշտպանէ զաւակնիդ եւ կը պահպանէ ամէնքը: Ո՛վ ժանտ անօրէններ, որչա՜փ բարիքներ կ'ուզեն ձեզմէ կողոպտել:

Նաեւ ձեր Պաշտպան Սուրբերէն ալ շատ շնորհքներ կ'ընդունիք. ինչու որ անոնք աշխարհքիս վրայ եղած ատեննին ամէն առաքինութեանց օրինակներ մեզի ձգելէն ետքը, հիմա որ երկինքն են, չեն դադրիր մեզի համար աղօթելէն, եւ Աստուծոյն կ'աղօթեն անոնց համար, որոնք իրենց զիրենք անոնց կը յանձնեն եւ զա-

նանք կը պատուեն: Այդ՝ Բողոքականները Սուրբերու անունն ալ լսել չեն ուզեր: Կ'ըսեն դարձեալ, թէ մենք անիրաւութիւն կ'ընենք Յիսուսի՝ եթէ զինք անոնց կը յանձնենք: Սակայն՝ ասկից աւելի յիմարութիւն մը կրնա՞յ մէկը գտնուիլ: Ըսէք ինծի. Թագաւորին կամ իշխանին անիրաւութի՞ւն կ'ընէ, ով որ եթէ անկից խնդրելու բան մ'ունի, աղերսագիրը պալատականաց մէջէն մէկուն մը ձեռքովը կ'ընծայէ, որն որ անոր շնորհաց մէջն է: Հիմա, ի՞նչ անիրաւութիւն կ'ընենք մենք Յիսուսի, եթէ իր աթոռին առջեւը մեզի համար բարեխօս կը խրկենք Սուրբերը, զորոնք այնչափ կը սիրէ: Մանաւանդ որ ասով աւելի զինք կը պատուենք, քան թէ մենք անձամբ մինակ իրեն աղաչելու ըլլայինք:

Եւ թէ որչափ Աստուծոյ հաճելի է Սուրբերը օգնութեան կանչելը, անկից աղէկ կ'երեւայ, որ այնչափ շնորհքներ անոնց բարեխօսութեամբը մեզի ըրած է: Ո՞վ կրնայ ըսել այն ամէն սքանչելի շնորհքները, զորոնք Ս. Աստուածածին եւ Սուրբերը մեզի անդադար Աստուծմէ կ'ընդունին: Բաւական է իրենց նուիրուած հռչակաւոր տաճարներուն մէջը երթալ ու տեսնել այնչափ նուէրները, որ կախուած ընծայուած են, եւ հռչակաւոր ցոյցեր են այնչափ բժշկութիւններու եւ այնչափ դըժբախտութիւններէ ազատութեանց որ ընդունած են իրենց ջերմեռանդները. բայց

Digitized by Google

ինչ, Բողոքականները կ'ուզեն զմեզ ամէն բանէ մերկացընել :

Արդ՝ կը շատանա՞ն արդեօք ատոնցմով : Ուրիշ բան կը մնա՞յ դեռ կողոպտելու՝ Ս. Հաւատքը յափշտակելէն ետքը : Այո : Ինչ աղէկ բան որ ունեցինք կենաց մէջ մեզմէ գողնալէն ետքը, կ'ուզեն նաեւ գողնալ ինչ որ մահուանէ ետքն ունինք : Գիտէք, որ Ս. Եկեղեցին, գթած մայրը, մեզի իր սուրբ խորհուրդներովը, իր աղօթքներովը, Ամենասուրբ Կուսին եւ Սրբոց բարեխօսութիւններովը եւ այնչափ ուրիշ միջոցներով օգնելէն ետքը, մահուանէ ետքն ալ զմեզ չի մոռնար, այլ իր աղօթքներովը, իր սուրբ ներողութիւններովը զմեզ կը սփոփէ երբոր Քաւարանին ենք :

Արդ՝ Բողոքականները կ'ուզեն մեզմէ յափշտակել աս օգնութիւնն ալ, որ Ս. Եկեղեցին ան ատենը մեզի ալ կուտայ :

Պիտո՛ր ըսէք, այդչափ անզգամութիւն անկարելի՛ է : Սակայն այսպէս է : Ատոնք կ'ուրանան ննջեցելոց համար եղած բոլոր պատարագներու, աղօթքներու, ողորմութիւններու, ներողութիւններու զօրութիւնը : Նոք հայհոյեն թէ չկայ Քաւարան, կ'արգելեն զձեզ խեղճ հօրերնուդ, մօրերնուդ, եղբայրներնուդ, հարազատներնուդ, ամէն ազգականներնուդ համար աղօթելու, եւ կը խրխտան ձեր բարեպաշտութեանը վրայ : Ի՜նչ անողորմ մարդիկ : Մեռելներո՞ւ դէմ ալ կատաղի են :

Բայց բաներն այսպէս են։ Ուստի՝ եթէ գտնուի մէկը, որ համարձակի հրաժարիլ Ս. Աստուածածնայ պաշտպանութենէ, Սրբոց բարեխօսութենէ, Եկեղեցւոյ աղօթքներէն, անոր մեր մահուանէ ետքը մեզի համար ընելու օգնութիւններէն, թող ընէ, թող հրաժարի Կաթողիկէ Սուրբ Հաւատքէն, թող ըլլայ Բողոքական. վասն զի Կաթողիկէ Հաւատքին աւելի պատիւ է, կորսնցընել այնպիսի հրէշ մը, քան թէ պահել։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Բողոքականները զձեզ նաեւ ժամանակաւոր բարիքներէ կը զրկեն։

Ա՜ս ըսէինք դեռ քանի մը հոգեւոր բարիքներ, որոնցմէ Բողոքականները կ՚ուզեն զրկել ձեր հոգիները. բայց մի կարծէք թէ միայն հոգեւոր են վնասները որ ձեզի կը հասցընեն։ Ո՛չ։ Նաեւ աս աշխարհքիս վրայ կը զրկեն զձեզ շատ ժամանակաւոր բարիքներէն. վասն զի Աստուծոյ արդար թոյլտուութեամբը կը պատժուին նաեւ երկրաւոր բարիքներու մէջ անոնք, որոնք երկնից բարութիւններուն վրայ ամենեւին հոգ չեն տանիր։ Ո՞րն է մեծագոյն բարիքն որ ընտանիքի մը մէջ կրնայ գտնուիլ։ Սրբական խաղաղութիւնն, համաձայնութիւնն ու սէրն է որ ունին մէկ մէկու այն ընտանեաց անդամները։ Ո՞րն է մեծա–

Digitized by Google

գոյն բաժինն մէկ ամենաղքատ գաւառի մը, ամենաղքատ քաղքի մը: Միաբանութիւնն, համեստութիւնն եւ բարեկարգութիւնը որ կը տիրէ ամէն քաղաքացիներու մէջ: Այսպէս դուք ալ ազատութիւն ունիք ըսելու, թէ աւելի օգտակար է պատառ մը հաց՝ որ խաղաղութեամբ ու սուրբ սիրով կ'ուտուի, քան որ եւ իցէ անուշահամ կերակրոց վայելմունքը խռովութեանց եւ դառնութեանց մէջ: Եւ տեսէք, որ ուր Բողոքականութիւնը կը մտնէ, հոն անմիաբանութեան դիւական հոգին ալ կը մտնէ իր ամէն անկարգութիւններովը:

Վայ այն ընտանեաց, ուր մէկը կամ մէկալը անզգուշութեամբ որոգայթին մէջ կ'իյնայ: Այնպիսին միշտ կռուոյ մէջ է ամենուն հետ, կը կորսնցընէ նաեւ իր ամէնէն ընտանի ազգականներուն վստահութիւնն ու սէրը. եւ ինչպէս որ ի ներքուստ խղճմտանաց խայթէն խռովեալ է եւ չունի խաղաղութիւն ինքն իր մէջը, այնպէս ալ ուրիշներուն խաղաղութիւնը կը վրդովէ:

Դուք չէք ճանչնար Բողոքականութեան պատմութիւնը, բայց եթէ ճանչնալու ըլլայիք, կը զարհուրէիք: Ուր որ երեւցաւ, ուր որ մտաւ, ամէն տեղ սեւ սեւ արեան հետքեր թողուց: Գերմանիայի մէջ սոսկալի պատերազմ գրգռեց, որ շատ տարիներ տեւեց, եւ այն պատերազմին մէջ սպաննուած գեղջուկներուն թիւը միայն հարիւր հազարի կը հասնի: Կատարածը

այնչափ ահագին էր, որ նոյն պատերազմին պատճառներէն Գիւղականաց պատերազմ անուանեցաւ։ Ընկեր Թաղականներուն որ ուրանան ասիկա եթէ կրնան։ Գաղղիա՝ գլխաւորաբար հարուստակողմին դաւաճանե-րու մէջ, այնչափ խռովութիւններու, այն-չափ պատերազմներու պատճառ եղաւ, որ մինակ խեղճ ժողովրդեան մէջէն հազարաւ-որներ կորսուեցան, առանց հաշուելու ամէն աստիճանի աղնուական անձերը, որոնց ա-րիւնն ալ թափուեցաւ։ Ընկեր Թաղակա-կաններուն որ ուրանան եթէ կրնան։ Իսկ Անգղիայի մէջ արեամբ ձեռաց Թաղական-նութիւնը, արեամբ ապրեցաւ, եւ միշտ արեամբ ալ կը պահպանուի։

Անիկա աղէկ գիտէն Իրլանտացիները իրենց գաղթականներուն երկիրներուն վրայ, ինչ չէ՞ր պատրաստուեցան կրել իրենց քաղաքա-կան աւերերէն, չարչարանք, տառապանք, հարուածք, կողոպտումն, աղքատ եւ նեղու-թեան մահ, աս էր իրենց բաժինը։ Ընկեր Թաղականներուն որ ուրանան թէ կրնան հակաճառել։ Եւ այս. ամենայն չարիքներուն ու անիրաւները աշխարհէն վրայ հասցընողներէն եղան, Հիմա կը յանդգնին նոյն Թաղակա-կանները մեր գեղեցիկ երկիրներուն մէջ ե-րեւալու, որպէսզի անոնց անդադար գոր-ծքներն, եւ լեցնեն ամէն կողմ խռովու-թեամբ, հարուածներով եւ ապականու-թիւններով։ Ո՛վ գթած Յիսուս, ցրուէ այս անօրէնութեան փորձանքները։

Digitized by Google

Ուրիշ մեծ ձեռն մ՚ալ, որ Քաղաքակա-նութիւնը մտած ատենը հետը կը բերէ, ժամանակաւոր թշուառութիւնն է։ Մեր մէջն ալ չեն պակսիր դժբախտութիւններ նաեւ ծանր դժբախտութիւններ, որոնց երբեմն ընտանիքներ մուրացկանութեան մէջ կը ձգեն։ Բայց որչափ քիչ կը պատահի այն դէպքը որ ամբողջ ընտանիք մը պարզ անօթութենէ մեռնի։ Տարիներ եւ տարիներ կ՚անցնին, եւ այսպիսի բան մը չի լսուիր, վասնզի կամ գթած դրացի մը կամ տեղւոյն քահանան, եւ ողորմած ձեռք մը, հասնի թէ նման թշուառութեան մը լուրը կ՚առնեն, անմիջապէս կը վազեն ճար մը կը հոգան։ Բայց հարցուցէք քիչ մը անգղիական Քաղաքականներուն, թէ երբեք չե՞ն մեռնիր իրենցմէ անօթութեան պատ-ճառաւ։ Հազարաւոր աղքատները անօգ-նական կը ձգեն որ մեռնին առանց նեղու-թենէ. ինչու որ Կաթողիկէ սէրը չունե-նալով, եւ ոչ ալ վշտակցութեան աղիքն ունին։ Հարցուցէք փնտռեցէ՛ք քիչ մը, թէ ի՞նչպէս կը նային իրենց Իռլանտացի գեղացիները։ Անասուններու պէս իրարու վրայ դիզուած կը թողուն հիւղերու մէջ, ա-մենեւին անպատսպարան եւ անդարման, նաեւ ձմեռուան ատեն մերկ գետնի վրայ. եւ երբոր իրենց այնչափ գետնափորներ կը ճմրհեն, որչափ բաւական է չմեռնելու՝ չէ թէ կշտանալու համար, կը համարին թէ գթութեան հրաշքներ գործեր են։

Ամէն տարի հազարաւորներ փախստական՝ ա-
նօթութենէ մեռնելու, կը ստիպուին հայ-
րենիքը, աղքատականներ թող տալ եւ ծո-
վերն անցնելով, Ամերիկա երթալ, որպէս-
զի հացի կտոր մ'ունենան ուտելու, զորն
որ իրենց երկիրը չեն կրնար գտնել:

Սակայն Բողոքականութենէ յառաջ,
եթէ միշտ յաղթանակաւ ալ չէին եր-
թար, առաւելութիւն չէին գիտեր, ինչ է թշուա-
ռութիւնը, որ հիմա կը փորձեն: Ա՜հ,
ճշմարիտ է իրաւցընէ, որ Բողոքականու-
թիւնը նաեւ իրենց ժամանակաւոր բարիքն
ալ կորսնցուց: Իսկ արհեստաւորները,
աշխատաւորները, առաքողագործները, այն
գժբախտ երկրին մէջ բոլոր օրը, առանց
վայրկեան մը հանգիստ ունենալու աշխա-
տելէն ետքը, բոլոր իրենց աշխատութեան
գինովը՝ ընտանեաց համար քանի մը գետ-
նախնձոր կը շահին, պարզ ջուր կը խմեն,
եւ այսչափ բաւական է: Կանչեցէք Բողո-
քականները, զաւկներն ալ, որ ուրախան այս
ամէն աղէտալից դէպքերը-Բողոքականու-
թեան մէջ եթէ կարող են:

Բայց թողունք այս աղորմելի բարիքները
որ սա աշխարհքիս վրայ են: Ձեզի՝ գաղ-
տաց եւ գիւղից բնակիչներուն՝ Աստուած
չէ տուեր քանի մը առաւելութիւններ,
զորոնք ուրիշներուն տուեր է. զոր օ. չու-
նիք մեծերուն հարստութիւնը, չունիք անոնց
հեշտակամութիւնները, անոնց զբօսանք-
ները. բայց Աստուած, որ բարեխնամ հայր

է, ձեզի տալով փափաքելիդ ազատութեանը տուած է, որ շատ աւելի գիտութիւն ունիք արքայութիւնը փառաւորելու։

Դաշտերուն վրայ այնչափ վարդենիներ չունիք ձեր Հօրը այն, հան աւելի պարզամտութիւն եւ անմեղութիւն կայ։ Այսու ամենայնիւ եթէ քիչ մ'ալ կենալու բան ունենանք քանի մը տարի, բայց շատ գիտուն է ձեզի յաւիտենականութեան մէջ ուրախութիւնն ու հանգիստը։ Ո՛հ, ինչ աղէ՛կ հատուցում ձեզի համար։ Զուարճութիւններ ունենալ որ շուտով կ'անցնին եւ վայելչութիւններ որ երբեք վախճան չունին։ Ա՞ս միայն կը պակսէր ձեզի, որ զայն այդ մանուկներուն եւ զաւակներուն ձեզմէ արքայութիւնն ու բոլոր այն գիտութիւնները, զոր գթածն Յիսուս ձեզի տուած է նոյնը ստանալու համար, տալով թող տալու ձեզի նոյն իսկ աղամերկի բարիքները, որ սա աշխարհաքին վայելմունքներն են։ Դուք ալ տեսաք, որ այս ամենայն աստուածային այսպէս է, փառանքի ձեր Հաւատոյքին հետ մէկտեղ կը յաւիտենական ձեզմէ նաեւ փրկութեան միջոցները, որ են Եկեղեցի, իր օգնութիւնները, իր խորհուրդները, իր բարի գործերը եւ միջնորդէս Սուրբ Արքայութիւնը, առանց շնորհելու ձեզի եւ ոչ իսկ այն խնդիր մխիթարութիւնն որ կրնայ մարդ վայելել այս կեանքի մէջ։

Ա՛հ, Յիսուսի սիրոյն համար, մտածեցէք մէյ մը յառաջ քան հրաժարելնիդ այնպիսի

բարեկամներէն, եւ ըսէք անոնց որ զձեզ կը հրապուրեն, թէ չէք ուզեր ի յաւիտեան կորսընցընել այն գեղեցիկ առաքինութիւնը, զորն որ ձեզի խոստացաւ Յիսուս։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ի՞նչ զարհուրելի մեղք է Կաթողիկէ սուրբ Եկեղեցին ուրանալը։

Գուշէ հարցընէք. բայց իրաւցընէ կը կորսընցընէ՞ մէկը սուրբ Առաքելութիւնն ի յաւիտեան, Կաթողիկէ Կրօնքը ձգելով եւ Բողոքական ըլլալովը։ Ի՛մ սիրելիքս կը տարակուսի՞ք ատոր վրայ։

Անոնք, որ դժբախտութեամբ Բողոքականներու մէջ ծնած ըլլալով առանց՝ իրենց յանցանքին ճշմարտութենէ զրկուած են, եւ ոչ իսկ միտքերնին կասկած մ'ունեցեր են իրենց կրօնքին վրայ, եթէ պարզմտութեամբ ընեն ինչ որ կարող են ընելու, եւ մեղքերէ հեռու կենան, կամ թէ անոնց համար արտասուօք թողութիւն խնդրեն Աստուծմէ կատարեալ զղջմամբ, կրնան փրկութեան ճամբան գտնել. բայց անոնք որ Սուրբ Կաթողիկէ Հաւատքին անգին շնորհքն ընդունած են, եւ նոյնը սրբապըղծութեամբ մերժած են, անոնց համար՝ եթէ նորէն Աստուծոյ չեն դառնար, ուրիշ բան չի մնար. բայց եթէ դատապարտութիւն։ Եթէ դուք բնաւ պատահմամբ ատոր վրայ կասկած մ'ունիք, լսեցէք պատճառանները։

է, մեզի տանից փախուստներդ ապաստանութեանց տուած է, որ շատ աւելի գիտութիւն ունինք արդարութիւնը վաստակելու:

Պատշաճերու վրայ այնչափ վտանգներ չունինք մեր հոգւոյն, հոն աւելի ազատութիւն եւ անմեղութիւն կայ: Այսու անհնարիններ է քիչ մ՚ալ կրկնել բան ունենալ քանի մը տարի, բայց շատ դիւրին է մեզի յախանձապահութեան մէջ ուրախութիւնն ու հանգիստը: Ո՛հ, ինչ աղէ՛կ հատուցանած մեզի համար: Զարմանալութիւններ ունենալ որ շուտով կ՚անցնին եւ վայելչութիւններ որ երբեք վախճան չունին: Ա՞ն միայն կը պահպանէր մեզի, որ գայլին այդ մնացականները եւ զարմացնի մեզմէ արդարութիւնն ու բարեր այն գիտութիւնները, զոր գթածն Յիսուս մեզի տուած է նոյնը ստանալու համար, առանց թող տալու մեզի նոյն խեղ աղաղմերլի բարիքները, որ ատ աշխարհական վայելչութիւններն են: Դուք ալ տեսաք, որ այս անմեղայն տառապիւ այսպէս է, վասնզի մեր Հաւատոյքին հետ մէկտեղ կը յարաշարունակին մեզմէ նաեւ փրկութեան միջոցները, որ են Եկեղեցի, իր օգնութիւնները, իր Խորհուրդները, իր բարի գործքերը եւ վերջապէս Սուրբ Արդարութիւնը, առանց շնորհելու մեզի եւ ոչ խոկ այն խեղճ մխիթարութիւնն որ կրնայ մարդ վայելել այս կեանքս մէջ:

Ա՛հ, Յիսուսի սիրոյն համար, մտածեցէք մէյմը յառաջ քան հրաժարելնիդ այնպիսի

բարեկամներէն, եւ բոլոր անոնց որ զինք կը հալածէին, թէ չէք ուզեր ի յաւիտեանս կորսնցընել այն գեղեցիկ առաքինութիւնը, զորն որ ձեզի խոստացաւ Յիսուս։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ինչ վարձաւորեալ մէջ ի Կաթողիկէ սուրբ Եկեղեցւոյն ուրանալը։

Գուցէ հարցընէք. բայց ինչու ըսէք կը կորսնցընէ՞ մէկը սուրբ Արքայութիւնն ի յաւիտեան, Կաթողիկէ Աթոռը ձգելով եւ Բողոքական ըլլալովը։ Ի՛մ սիրելիքս կը պատասխանեմ ասոր վրայ։

Անոնք, որ դժբախտութեամբ Բողոքականներուն մէջ ծնած ըլլալով առանց իրենց յանցանքին ճշմարտութենէ զրկուած են, եւ ոչ իսկ միտքերնին կասկած մ'ունեցեր են իրենց կրօնքին վրայ, եթէ պարզմտութեամբ ընեն ինչ որ կարող են ընելու, եւ մեղքերէ հեռու կենան, կամ թէ անոնց համար արժանի թողութիւն խնդրեն Աստուծմէ կատարեալ զղջմամբ, կրնան փրկութեան ճամբան գտնել. բայց անոնք որ Սուրբ Կաթողիկէ Հաւատքին անգին շնորհքն ընդունած են, եւ նոյնը ուրացութեամբ մերժած են, անոնց համար՝ եթէ նորէն Աստուծոյ չեն դառնար, ուրիշ բան չի մնար. բայց եթէ դատապարտութիւն։ Եթէ դուք ըստ պատահման ասոր վրայ կասկած մ'ունիք, լսեցէք պատճառները։

Ով որ Ս. Հաւատքը կը թողու, այնպէս զարհուրելի մեղք մը կը գործէ, որ Քրիստոնէի մը համար անկէց մեծագոյնը չկայ. բայց ապաշխարելու այս մեղքին ընդարձակ ծովու մը պէս է, որ ամէն տեսակ չարութիւններ կը պարունակէ, փոյթ տարէք քիչ մ'աւելի մանրամասն զանիկա ճանչնալու:

Կը պարունակէ այնպիսի ապերախտութիւն մը Աստուծոյ դէմ, որ չի կրնար երեւակայուիլ: Ինչու որ մենք ի՞նչ արժանաւորութիւն ունէինք Սուրբ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ ծնանելու համար ընտրուած ըլլալու, քան թէ ուրիշ կրօնքի մը մէջ: Եթէ Աստուած զմեզ Հրեաներու, Տաճիկներու, կռապաշտ Հեթանոսներու մէջ ծնանելու տրամադրէր, մենք թշուառութեամբ եւ անկարգութիւններով լեցուն կեանք մը պիտի անցընէինք, եւ ետքէն անհաւատից վայել մահուան մը համբերելով* վերջապէս յուսահատական յաւիտենականութիւն մը պիտի ունենայինք դժոխքի մէջ:

Ասոր ներհակ ի՞նչ արդիւնք ունէինք մենք. Աստուծոյ որդւոց կարգն անցնելու Ս. Մկրտութեամբ, եւ ետքը այնչափ այնչափ շնորհքներով զօրանալով փրկութեան ճամբուն մէջ դրուեցանք. ինչու որ մինչեւ Բողոքականներն ալ կը խոստովանին, որ մենք Արքայութեան ճամբուն մէջն ենք:

Ի՞նչ արդիւնք ունէինք այսպիսի սիրալիր

ընտրութեան մը։ Պատգամաւորն Աստուծոյ զուտ աղօթաւորութիւնն էր, որ զինք ուրիշներէն աւելի սիրելով, մեզի հետ անհամեմատ վարուեցաւ։ Ուրեմն կրնա՞յ աւելի ջերմեռանդ բարեպաշտութիւն մը մտածուիլ՝ քան զմերժելը այն Ս. Հաւատքը, որ մեզի այնչափ գթութեամբ տրուեցաւ, քան զհրաժարելը Ս. Մայր Եկեղեցիէն, եւ զինք Բողոքական աղանդոյն գիրկը նետելը։

Կը պարունակէ ամենածանր թշնամանք առ Յիսուս Քրիստոս. վասնզի Բողոքականները կը վայելեն անոր գութն ու քաղցրութիւնը։ Անոնք, որոնք որ Բողոքական ծնած են, եւ առանց [illegible] յանցանքին անոնց մէջ կը գտնուին, եւ ճըշմարտութիւնը չեն ճանչնար, կրնան եղանակաւ մը սիրել զՅիսուս Քրիստոս. բայց ուրացող Բողոքականը բոլորովին կը մերժէ զՅիսուս, եւ ալ չի կրնար զինք սիրել։ Գրուած է ի Հաւատոյ թէ Կաթողիկէ Եկեղեցին Հարսն է Քրիստոսի, ուստի ասոր ատել ատենելով զՀարսը, գիտէ որ չի կրնար թշնամի չըլլալ Փեսային։

Կը պարունակէ ամենածանր թշնամանք մը առ Ս. Եկեղեցին. Կաթողիկեայ հաւատացեալը գիտէ, որ Յիսուս դրաւ իր Եկեղեցւոյն մէջ իր հաւատացելոց անհուն հոգեւոր բարիքը, [illegible] աւելին որ անիկա մեր Մայրն եւ մեր ուսուցիչն ըլլայ։ Արդ՝ ով որ Բողոքական կ'ըլլայ, կը մերժէ իր Մօրն անհուն գթութիւնները եւ իր Ու-

Ով որ Ս. Հաւատքը կը թողու, այնպէս զարհուրելի մեղք մը կը գործէ, որ Քրիստոնէի մը համար անկէց մեծագոյնը չկայ. բայց որովհետեւ այս մեղքին ընդարձակ ծովը մը պէս է, որ ամէն տեսակ չարութիւններ կը պարունակէ, փոյթ տարէք քիչ մ'աւելի մանրամասն զանիկա ճանչնալու:

Կը պարունակէ այնպիսի ապերախտութիւն մը Աստուծոյ դէմ, որ չի կրնար երեւակայուիլ: Ինչու որ մենք ի՞նչ արժանաւորութիւն ունէինք Սուրբ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ ծնանելու համար ընտրուած ըլլալու, քան թէ ուրիշ կրօնքի մը մէջ: Եթէ Աստուած զմեզ Հրեաներու, Տաճիկներու, կռապաշտ Հեթանոսներու մէջ ծնանելու տրամադրէր, մենք թշուառութեամբ եւ անկարգութիւններով լեցուն կեանք մը պիտի անցընէինք, եւ ետքէն անտանելի վայել մահուան մը հանդիպելով՝ վերջապէս յուսահատական յաւիտենականութիւն մը պիտի ունենայինք դժոխքին մէջ:

Արդ ներհակ ի՞նչ արդիւնք ունէինք մենք, Աստուծոյ որդւոց կարգն անցնելու Ս. Մկրտութեամբ, եւ ետքը այնչափ այնչափ շնորհքներով զօրանալով փրկութեան ճամբուն մէջ դրուեցանք. Ինչու որ մինչեւ Բողոքականներն ալ կը խոստովանին, որ մենք Արդարութեան ճամբուն մէջն ենք:

Ի՞նչ արդիւնք ունէինք այսպիսի սիրալիր

ընտրութեան մը։ Պարզապէս Աստուծոյ շնորհ ողորմութիւնն էր, որ զինք ուրիշներէն աւելի սիրելով, մեզի հետ այսպէս վարուեցաւ։ Ուրեմն կրնա՞յ աւելի ժամեր ապերախտութիւն մը մտածուիլ՝ քան զմերժելը այն Ս. Հաւատքը, որ մեզի այնպիսի գթութեամբ տրուեցաւ, քան զհրաժարելը Ս. Մայր Եկեղեցիէն, և զինք Բողոքական աղանդներուն գիրկը նետելը։

Կը պարունակէ ամենածանր թշնամանք առ Յիսուս Քրիստոս. վասնզի Բողոքականները կը մերժեն անոր զութն ու քաղցրութիւնը։ Անոնք, որոնք որ Բողոքական ծնած են, և առանց վարանելու յանցանքին անոնց մէջ կը գտնուին, և ճըշմարտութիւնը չեն ճանչնար, կրնան եղանակաւ մը սիրել զՅիսուս Քրիստոս. բայց ուրացող Բողոքականը բողոքելովն կը մերժէ զՅիսուս, և ալ չի կրնար զինք սիրել։ Գիտէ ի հաւատոյ թէ Կաթողիկէ Եկեղեցին Հարսն է Քրիստոսի, ուստի սոսկ ասանկ ատելով զՀարսը, գիտէ որ չի կրնար թշնամի չըլլալ Փեսային։

Կը պարունակէ ամենածանր թշնամանք մը առ Ս. Եկեղեցին։ Կաթողիկէից հաւատացեալը գիտէ, որ Յիսուս դրաւ իր Եկեղեցւոյն մէջ իր հաւատացելոց ամեն հոգևոր բարիքը, շնորհներու աղբիւր որ անոնք մեր Մօրն և մեր ուսուցիչն ըլլայ։ Արդ՝ ով որ Բողոքական կ'ըլլայ, կը մերժէ իր Մօրն ամեն գթութիւնները և իր Ու-

Digitized by Google

առաջին ամէն սուրբ կրթութիւնները, խօսիլ կը սորվեցընէ զանիկա, եւ իր թըլ-նամեաց առջեւը զանիկա կ'անարգէ: Եթէ ես առջեւս ունենայի այսպիսի թշուառ կաթողիկեայ հաւատացեալ մը, որ ուզե-նար այս զարհուրելի անցքին ընել, գիտեմ՞ ինչ կ'ուզէի ընել: Ան որ ըրաւ Ագրիպ-պինա իր որդւոյն Ներոն կայսեր:

Անիկա ամօթութիւն ունէր ահագին զաւակներով խաղալու, բայց կը կորսըն-ցընէր եւ առանց այն զաւակները անոնե-րու վճարել կու տար: Ձիերը կրթելու համար, որ մը իր մայրը խաղի մէջ կորսըն-ցուցած զաւակները սեղանի մը վրայ դրուած առջեւը հանել ու իրեն (Ներոնի) համրել տուաւ: Ան ատենը շատ որդին ինք իրմէ անտեսաւ, թէ ո՞րչափ դրամ, ինչ առատ զաւակը կորսընցուցեր էր: Եւ ալ նոյնը կ'ուզէի ընել այն թշուառականին, որ կ'ուզէ Հաւատքն ուրանալ: Հօր եկաւ, կ'ուզէի րսել, հօր եկաւ, կ'ուզե՞ս թագա-ւորական ըլլալ: Գրիչը ձեռքդ առ ու գրէ այն ամենայն, որմէ կ'ուզես հրաժարիլ:

Պիտի հրաժարիս այն Հաւատքէն, որ հեղաւ քու հոգւոյդ վրայ Ս. Մկրտու-թեամբ, այն Հաւատքէն, որ քեզի ան ա-մէն Յիսուս տուաւ զգեցընելով անմե-ղութեան զգեստը: Գրէ՛. Կը հրաժարիմ՝ Հրաժարէ Ապաշխարութեան Խորհըր-դէն: Բայց ո՛չ անկից առաջը՝ որպէս Քա-հանային քու հօրդ տանը մէջ պիտի չհե-

ղուս, ալ սիրելի չանես երբեք այն խօսքը, որ յիմարուն Յիսուսի կը զրուցէ · գնա՛, թողութիւնդ առիր :

Հրաժարէ Անառակ Գաւակին մարմինը ճաշակներէն, թէ՛ կիներուն եւ թէ՛ մանհուանդ տանն : Աստուածային Հոգիէն ալ սիրելի չմոռնացանէ ըսէք երբեք իր մարմնոյն, քու սիրոյդ ալ սիրո՛ր չյապաղէ երբեք Յիսուսի սրտին վրայ : Գրէ՛ · Կը հրաժարիմ :

Հրաժարէ քու Մօրդ Մարիամ Կուսին պաշտպանութենէն, զոր սիրեցիր եւ բարեխօս ունէիր խանձարուրէդ վեր : Մինչեւ հիմա անոր պաշտպանութեանը ապաւինէիր, հրաժարէ հիմա անոր որդի ըլլալէն, եւ ըսէ անոր, թէ ալ փոյթ չէ զինք քեզի Մայր ունենալ : Գրէ, գրէ՛ առանց ձեռքդ դողդողալու, որ դուն կը հրաժարիս Մարիամ Կուսէն ; թէ ասկից ետքը երբեք զինք քեզի բարեխօսութեան չես կանչեր :

Հրաժարէ քու Պահապան Սուրբերէդ, ան Սուրբէն, որուն անունը կը կրես, քու ընտանեացդ՝ քու հայրենեացդ պահապան Սուրբէն, Պահապան Հրեշտակէդ եւ ըսէ՛ իրենց, թէ ասկից ետքը իրենց բարեխօսութիւնը չես ուզեր, թէ հոգ չէ իրենց պաշտպանութիւնը, թէ հարկաւորութիւն չունիս : Գրէ՛ · Կը Հրաժարիմ :

Հրաժարէ նաեւ քու ծնողքներէդ, ինչու որ՝ ալ չես ուզեր անոնց հետ հաղոր-

տալուցին ամէն տուրք կրթութիւնները, խրատ կը տրամադրընէ զանիկա, եւ իր Թշ-նամեաց առջեւը զանիկա կ'անարգէ։ Եթէ եւ առջեւս ունենայի այսպիսի Թշուառ Կաթողիկեայ հաւատացեալ մը, որ ուզե-նար այս զարհուրելի անցքին ընել, դիւրա՞ւ ինչ կ'ուզէի ընել։ Ան որ ըսաւ Աւետա-րանին իր որդւոյն Ներոն կայսեր։

Աւելի առաքինութիւն ունէր աշխարհին գումարներով խաղալու, բայց կը կորուն-ցընէր եւ առանձին այն գումարները սեղանե-րու վճարել կու տար։ Զինքը կրթելու համար, որ մը իր միայնը խաղի մէջ կորուն-ցուցած գումարը սեղանի մը վրայ դրուած առջեւը համբել ու իրեն (Ներոնի) համրել տուաւ։ Ան տանելը շատ այլ որդին ինք իրեն տեսաւ, թէ որչափ դրամ, ինչ առատի գումար կորուսցուցեր էր։ Եթէ այլ նոյնը կ'ուզէի ընել ան թշուառականին, որ կ'ուզէ Հաւատքին ուրանալ։ Հոս եկուր, կ'ուզէի ըսել, հոս եկուր, կ'ուզե՞ս Քրիս-տոնեան ըլլալ։ Գրիչը ձեռքդ առ ու գրէ այն անունն, որմէ կ'ուզես հրաժարիլ։

Պիտի հրաժարիս այն Հաւատքէն, որ հեղաւ քու հօրդ վրայ Ս. Մկրտու-թեանը, այն Հաւատքէն, որ քեզի ան ա-նունն զՅիսուսէ տուաւ զգեցընելով անմե-ղութեան զգեստը։ Գրէ՛. Կը հրաժարիմ»

Հրաժարէ Աստուածպաշտութեան խորհր-դէն։ Բայց ո՛չ, անկից առաջ ՚ի բռնադ Քա-հանային քու հօրդ սրտին մէջ սխալ չհե-

Digitized by Google

ղուս, . ով՛ պիտի չկրնա երբեք այն խօսքը, որ յանուն Յիսուսի կը զրուցէ · գնա՛, Թողութիւնդ առիր :

Հրաժարէ Անարատ Գառին մարմինը ճաշակելէն, թէ՛ կենդանոյդ եւ թէ՛ մահուանդ ատեն : Աստուածային Հացը ով՛ պիտի չմտցանէ զայն երբեք իր մարմնովը, քու սիրտդ ով՛ պիտի՛ որ չպարարտէ երբեք Յիսուսի արեանը վրայ : Գրէ՛ . Կը Հրաժարիմ :

Հրաժարէ քու Մօրդ Մարիամ Կուսին պաշտպանութենէն, զոր օրհնեցիր եւ բարեխօս ունէիր խանձարուրէդ վեր : Մինչեւ հիմա անոր պաշտպանութեանը տակն էիր, հրաժարէ հիմա անոր որդի ըլլալէն, եւ ըսէ անոր, թէ ով՛ փոյթ չէ զինք քեզի Մայր ունենալ : Գրէ, գրէ՛ առանց ձեռքդ դողդողալու, որ դուն կը հրաժարիս Մարիամ Կուսէն ; թէ ասկից ետքը երբեք զինք քեզի բարեխօսութեան չես կանչեր :

Հրաժարէ քու Պաշտպան Սուրբերէդ, ան Սուրբէն, որուն անունը կը կրես, քու ընտանեացդ՝ քու հայրենեացդ պաշտպան Սուրբէն, Պահապան Հրեշտակէդ եւ ըսէ՛ իրենց, թէ ասկէց ետքը իրենց բարեխօսութիւնը չես ուզեր, թէ հոգդ չէ իրենց պաշտպանութիւնը, թէ հարկաւորութիւն չունիս : Գրէ՛ . Կը Հրաժարիմ :

Հրաժարէ նաեւ քու ծնողքներէդ, ինչու որ՝ ով՛ չես ուզեր անանց հետ հաղոր-

Digitized by Google

դակցութիւն ընել Հաւատացքով: Անոնց Աստուածը՝ ա՛լ քու Աստուածդ պիտի որ չըլլայ: Քու պաշտամունքդ ա՛լ իրենց պաշտամունքը պիտի չըլլայ: Դուն պիտի ծաղրես ինչ որ անոնք կը պատուեն, երբոր անոնք ալ քեզմէ պիտի գարշին նոր Կրօնքիդ համար: Հրաժարէ՛ ընտանեկան սիրոյն ամէն զգածմունքներէն, որովհետեւ անոնք չեն կրնար տեղի ունենալ անոնց մէջ, որոնք մէկտեղ պիտի չմնան ի յաւիտեանս: Գրէ՛. Կը հրաժարիմ:

Հրաժարէ՛ ան ամէն օգնութիւններէն, որ կրնայիր ունենալ մահուանդ վայրկենին մէջ:

Հրաժարէ վերջին Օծմանէ, վասնզի Թագաւորականներուն չի տրուիր. Հրաժարէ Ս. Վարդապետի, Բարի Մահուան, Կարմեղեան օրհնութիւնէն. վասնզի Թագաւորականները անոնց հոգ չեն ըներ:

Հրաժարէ ամէն Նպաստներէն, որ Ս. Եկեղեցին կու տայ ննջեցելոց, վասնզի Թագաւորականները ասոր չեն հաւատար:

Հրաժարէ Եկեղեցւոյ քով, Ս. Խաչին հովանւոյն տակ, հօրդ, մօրդ, եղբարցդ, քերցդ քով թաղուելէն, վասնզի Թագաւորականները դաշտի մը վրայ, եւ ոչ թէ օրհնեալ հողին մէջ կը թաղուին:

Ի՞նչ. կը դողա՞ս այսչափ հրաժարումներ ընելու:

Ա՜հ. դեռ ուրիշ բաներէ պէտք է հրաժարիս:

Հրաժարէ քաղցութեամբ նաեւ յԱստուծոյ Հօրէ, վասնզի Եկեղեցւոյ ընդհանուր վճիռն է, թէ զԱստուած իրեն Հայր չունի, ով որ իրեն Մայր չ'ունենար Եկեղեցին, զորն որ դուն կը մերժես. ուստի Աստուած՝ այլ քու հայրդ պիտ'որ չըլլայ. կ'ըլլայ անոր արարածը, կ'ըլլայ անոր ծառան, բայց ոչ երբեք իր որդին։

Հրաժարէ Յիսուսէն՝ անոր աստուածային որդիէն. ինչու որ Յիսուս Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ գլուխը, ոչ ալ իրեն անդամ կը ճանչնայ որն որ աս Եկեղեցւոյ անդամ չէ, եւ դուն Եկեղեցիէն հեռանալովդ, մնաս բարով ըսիր նաեւ Յիսուսի։

Հրաժարէ Հոգին Սուրբէն, որ երբեմն զքեզ սուրբ ըրաւ, բայց հիմա վշտանալով եւ մերժուելով քեզմէ, այլ զքեզ չի ճանչնար, վասնզի հաղորդութիւն չ'ըներ անոր հետ որն որ Յիսուսի ծառայ չէ։

Հրաժարէ' ուրեմն Ամենասուրբ Երրորդութենէ, ինչու որ Բողոքականներէն շատերը անոր չեն հաւատար, եւ Երրորդութեան հաւատքին հետ մէկտեղ մերժէ նաեւ Մարդեղութիւնը, վասնզի ասիկա առանց անոր կարելի բան չէ։

Մերժէ ուրեմն ամէն խորհուրդները, ուրացիր ամէն ճշմարտութիւնները, որոնց մինչեւ հիմա հաւատացիր. ահաւասիկ ինչ է որ պիտի ընդունիս եւ գրկես։ Պիտի լսես այն ամէն հակառակութիւնները, որ քու կեղծեալ ուսուցիչներդ քեզի պիտ'որ

Digitized by Google

սորվեցրինեն, եւ դուն զամէնքն ալ իբրեւ զգուշա ճշմարտութիւն պիտի ընդունիս։ Պիտի փոխես քու հաւատալիքներդ ամէն քամանուչալու ժամ, ինչու որ Բողոքականները եւ ոչ մէկ աղանդը երբեք հաստատուն մնաց մի եւ նոյն վարդապետութեան մէջ։

Փոխանակ առաքելական Կաթողիկէ վարդապետութեան, փոխանակ Հռոմայ Քահանայապետին՝ փոխանակ բոլոր աշխարհաց երեսը տարածուած Եկեղեցականներուն, պիտի հնազանդիս որմնադրի մը, դերձակի մը, վարպետէրայի մը, քու անդհական կարծեացդ. եւ փոխանակ երկուհարիւր միլիոն Կաթողիկէ հաւատացելոց, եղբայր պիտ՝ որ ունենաս սակ մը հերետիկոսներ, որոնք մէկզմէկ կ՚ուտեն միշտ, կռդրելով եւ երբեք չգտնելով ճշմարտութիւնը։

Հաւատքդ ամուր բռնելու համար, ալ չես ունենար սուրբ Հոգւոյն իմաստուն վարդապետութիւնը՝ Եպիսկոպոսաց հովանաւորութեան տակ եւ Ս. Պետրոսի Աթոռին հաղորդութեան մէջ, որ երբեք ինկած չէ մոլորութեան մէջ, եւ երբեք պիտ՝ որ չիյնայ. եւ բոլոր քու ապահովութիւնդ պիտի ըլլայ խանգարուած աստուածաշունչի մը վրայ, զոր չես հասկընար. եւ չես կրնար ալ հասկընալ, զորն որ ձեռքդ տուած են մարդիկ, զորոնք դուն չես ճանչնար, եւ որոնք ուրիշ ճոխութիւն

չունին՝ բայց եթէ ինչ որ իրենք իրենց յափշտակեր են. եւ դասն այդ Աստուածա-շունչը խելքերնիդ փչածին պէս պիտի՛ որ մեկ-նեն, եւ յիմարութեանը պիտի ըսեն թէ Հոգւոյն սրբոյ ազդեցութիւնն է։

Յոյնք՝ իրենց քաղաքներէն պիտի՛ որ չու-նենայ Յիսուսի խոստմունքը, որ ըսաւ իր Եկեղեցւոյն, ինչու որ Բողոքականք կը համարին թէ աւելի մոլորութեան մէջ ին-կած է. ոչ բարի կարծիքները, վասնզի Բո-ղոքականք զասոնք արդիւնաւոր չի գտներ. եւ ոչ ալ աստուածպաշտին օգնութիւնները, ինչու որ Բողոքականներուն մեծ մասը Կալվինի հետ կը կարծէ՝ թէ Աստուած առաջուց նախատեսած՝ սահմանած է ամէն մէ-կերնուս համար կամ փրկութիւն կամ դատապարտութիւն։ Քեզի քաղաքակրու-թիւն պիտի ըլլայ սրբապիղծ մարդու մը ձայնը, որ իր խօսքին վրայ զքեզ պիտի ապահովցընէ թէ միայն հաւատքը զքեզ կը փրկէ։

Աստուածային սէրը բոլորովին հար-կաւորութիւն պիտի չունենաս, վասնզի անիկա քու սրտիդ մէջ ալ չի բնակիր։ Յիսուսի սիրոյն տեղ կ՚ունենաս քիչ մը մարդասիրական զգածմունք, եւ այն մա-քուր եւ ազնուական սիրոյն բարեբաղդութեան տեղ՝ ցուրտ զգաստութիւն մը։

Սոյնպէս է, որ ամէն բանի պիտի դատա-պարտէ զքեզ նոյն խիղճ քու միտքդ, որն որ հազար անգամ քեզի պիտի յիշեցընէ

Digitized by Google

այն հակառակութիւնները, որոնց դէմ եղած ես. դիւրաւ դատապարտէ զքեզ բնական առողջ մտածութիւնը, որն որ երեւոյ-դիւրա՛ որ զատէ այլանդակութիւնդ, որ ընիր աւելի վստահանալով քու դատաստանիդ քան թէ ամբողջ Կաթուղիկէ Եկեղեցւոյն. ստոյգ է, որ դիւրաւ դատապարտեն զքեզ երկուհարիւր միլիոն Ուղղափառներ, որ աշխարհքիս վրայ տարածուած են, եւ անցած հարիւր սերունդները, որոնց մէջ ամենէն խելացիները եւ ամենէն առաքինիները հաստատուն կեցան այն Հաւատքին վրայ, զորն որ դուն կ'ուզես մերժել. ստոյգ է, որ քու խիղճդ զքեզ չարաչար դիւրաւ տանջէ միշտ աչքիդ առջեւը դնելով անօրէնութիւնդ, որով յանդգնեցար քու Աստուածմէդ, եւ քու մօրդ՝ Եկեղեցւոյ դրկէն հեռանալու. ստոյգ է, որ դուն քեզի խըղճի խայթերով, անձկութիւններով, եւ յուսահատութեամբ լեցուն մահ մը կը պատրաստես. բայց ատոր փոխարէնն արդէն առած դիւրա՛ որ ըլլաս տարիներով առանց Եկեղեցւոյ, Խորհրդոց, ծոմապահութեանց, եւ Կաթողիկէ պաշտամանց ծանրութիւնը կրելու ազատ ըլլալովդ, զքեզ բոլորովին քու կրքերուդ եւ հաճոյքիցդ գերի ընելով։

Եթէ այս փոխարէնը քեզի բաւական կը համարիս, թէ այս ընթացքը քեզի հաճոյական է, ե՛լ գնա՛ զքեզ Բողոքականներուն ձեռքը յանձնէ, հրաժարէ՛ անեբ-

Digitized by Google

կ'ուզ այն Հաւատքէն որ հեռու է քեզ անմեղութեան շնորհքովը, այն Հաւատքէն որ զքեզ մխիթարեց մանկութեանդ ատեն, այն Հաւատքէն որ քու հօրդ եւ քու մօրդ վերջին արցունքները գթութեամբ սրբեց, եւ եղիր Բողոքական, այսինքն է՝ առանց Կրօնքի մը. վասնզի անոնք որոնք Կաթոլիկէ Եկեղեցւոյ գրկէն կ'ելլեն Բողոքական կ'ըլլան, ամենեւին կրօնք մը չեն գործադրեր։ Եկեղեցին քու Մայրդ այս քու կործանմանդ վրայ արեան արցունքներ պիտի թափէ. բայց իր Փեսան պիտ'որ սրբէ իր արցունքները, այն տեղը ուրկէն դուն զքեզ զրկեցիր, աղքատ վայրենւոյ մը շնորհելով, որ Ովկիանիայի, կամ Ամերիկայի, կամ ծովերու մէջ անտես անծանօթ կղզւոյ մը վրայ կը բնակի. խակ դուն ընթացքդ պիտ'որ կատարես եւ դատապարտութեանդ պիտ'որ հասնիս։

Բայց եթէ կը զարհուրիս այս իմ առաջարկութենէս որ ըրի քեզի. եթէ Յիսուսի Քրիստոսի՝ քու Հօրդ սէրը, եթէ Մարիամ Կուսին՝ քու Մօրդ ջերմեռանդութիւնը, եթէ նախնեացդ՝ ծնողացդ յարգութիւնը, եթէ Ս. Եկեղեցւոյ արցունքը, եթէ քու փրկութեանդ մտածութիւնը, եթէ դժբախտ յաւիտենականութեան վախը հոգւոյդ վրայ ազդել կրնան, ան ատենը ե՛լ [illegible]հոգի՛ առ, եւ ազատէ զքեզ անօրէնութեան ուսուցիչներէն որ թոլորտիքդ պատեր են. եւ ըսէ անգամ

մը, թէ կաթուղիկեայ Ուղղափառ ծնած եմ, կաթուղիկեայ Ուղղափառ կ՚ուզեմ մեռնիլ, եւ թէ կ՚ուզեմ հազար անգամ սիրով կուրծքէս փրցընել տալ քան թէ Ս. Հաւատքը։

ԳԼՈՒԽ Ե.

Թէ ի՛նչպէս պէտք են վարուիլ անոնք, որոնք Բողոքականներին անօրէնք խօսակցութիւններով կը փորձուին։

Ցայտնեցինք մեծ չարիքը, որ Ուղղափառի մը գլուխը կու գայ, երբոր Ս. Հաւատոյ անգին պարգեւը անարգ բանի մը պէս դուրս նետելով կ՚երթայ Բողոքականութիւնը կը գրկէ։ Հիմա քանի մը խօսք կը մնայ զրուցելու Ուղղափառաց, որոնք մոլորելու վտանգի մէջ կրնան գըտնուիլ, կամ թէ դժբախտութեամբ արդէն մոլորութեան մէջ ինկած են։ Առաջին վտանգը՝ որուն մէջ կ՚իյնան, մոլորութեան պաշտօնեաներուն հետ ըրած խօսակցութիւնն է։ Ինչու որ՝ աստուածայական առաքելութիւնը, որ գրքերու եւ ատեանի միջոցով կ՚ըլլայ, չի կրնար այնպէս յայտնի եւ ոչ ալ ամենուն հետ հաւատարապէս ի գործ դրուիլ, բայց խօսակցութիւնն ու համոզելը ամենուն հետ կ՚ըլլայ․ եւ ահաւասիկ ինչ եղանակաւ կը յառաջանան այն խաբեբաները։ Ի սկզբան միշտ կը փորձեն մէյմը անձին տրամադրութիւնը, որ անա-

նեն թէ ինչ պատասխան կու տայ, եւ ա-
ղէկ կը զգուշանան Կրօնքի ամենէն պատ-
կառելի եւ մեծարոյ ճշմարտութիւննե-
րուն չդպչելու, եւ այնպիսի բան մը չընե-
լու, որ կրնայ իբրեւ յայտնի ամբարշտու-
թիւն դատապարտուիլ: Ինչպէս բազէ մը,
որ կ'ուզէ յափշտակել վառեակները՝ հե-
ռուանց ընդարձակ շրջաններով նախ պտոյտ-
ներ կ'ընէ եւ ետքը որսին վրայ կը յար-
ձակի, այսպէս անոնք ալ կ'ընեն: Գոհ
կ'ըլլան ի սկզբան, օրինակի համար, սրբա-
զան պաշտօնեաներու վարքը փետտել, աչ-
քի առջեւ դնել անոնց պակասութիւնները,
որոնցմէ իբրեւ մարդ չեն կրնար բոլորովին
ազատ ըլլալ, նոյն պակասութիւնները չափէ
դուրս մեծցընել, ու հաստատել թէ ա-
նոնք ամէն Քահանայից եւ Կրօնաւորաց
վրայ ալ հաւասարապէս կը գտնուին: Ան-
կից կ'անցնին արտաքին պաշտաման արա-
րողութիւնները, Եկեղեցիներուն մեծամեծ
ծախքերը, ոսկւոց ու զարդերու հարըս-
տութիւնը քննութեան առնելու, բարե-
պաշտութեան կրթութիւնները ծաղրելու,
որոնք ջերմեռանդութիւնը կը սնուցանեն,
եւ իբրեւ կեղծաւորեալ բարեպաշտներ
կատակի առնել զանոնք, որոնք նոյներն ի
գործ կը դնեն: Միշտ բան մը կը գտնեն
ըսելու Ս. Եկեղեցւոյ, իր իրաւունքներուն,
եւ ինչպէս իրենք կ'ըսեն, Հռոմայ արքու-
նեաց պահանջմունքներուն վրայ, զորն որ
իբրեւ լուծ մը կը ատենեն եւ անանկ ալ կը

Digitized by Google

խօսին, իբրեւ թէ այս գաղանը պատրաստ կեցեր է իշխանութեանց վրայ յարձակելու եւ յափշտակելու։ Ամէն բան որ կրօնի կը վերաբերի, իրենց համար կամ ձանձրանալի է կամ գայթակղական, եւ չեն կրնար տանիլ որ ուրիշ մէկը գովէ կամ բարձրացընէ բարեպաշտ եռանդեամբ քրիստոնէական բարեկարգութիւնները եւ Ս. Եկեղեցւոյ փառքն ու յաղթանակը։ Արդ երբոր կը լսէք, որ մէկը այսպիսի եղանակաւ, չէ թէ մէկ կամ երկու, եւ կամ ցանցառ եւ ի կրկէ, այլ շատ անգամ եւ հանդարտութեամբ կը խօսի, ասիկա ձեզի ստոյգ նշան ըլլայ, որ այն անձը, գիտնալով կամ չգիտնալով, Բողոքականութեամբ աղտորուած է եւ մոլորութեան ուսուցիչ մըն է. ուստի հեռացէք փախէք անկից, եւ երբէք այնպիսւոյն հետ խօսակցութեան մէջ մի մտնէք, ինչու որ ժամանակ անցնելով զձեզ կ'ապականէ։

Իսկ եթէ այնպիսիներէն մէկն է, որոնք չէ թէ միայն Հաւատոյ ծառին ճիւղերը կը կտրեն, այլ բացարձակ ծառին արմատը կը փորեն, աւարակուած տակ ձգելով կամ դատապարտելով Հաւատոյ սուրբ վարդապետութիւնները, ինչպէս Պատարագի Ճըշմարտութիւնը, Խոստովանանքը, Ս. Հաղորդութիւնը, Ներողութեան արժէքը, Ս. Քահանայապետին իշխանութիւնը, եւ ասոնց նմանները, ան ատեն ամենեւին տարակուսելու բան չկայ, որ այնպիսին Հերե-

տիկոս Բողոքական մըն է, եւ աՀաւասիկ Հոս է դարչելու եւ զզուելու տուիթը։ Առաքելոյ Եկեղեցւոյն մէջ Սուրբ Առաքեալները մեզի կը սորվեցընեն, որ ամէն Հերետիկոսէ, իբրեւ օձէ մը պէտք է փախչինք։ Հերձուածողը, մէկ կամ երկու անգամ խրատելէն ետքը, կ'ըսէ Ս. Պօղոս, հրաժարէ՛ փախի՛ր մօտէն[1]։

Ս. Յովհաննէս՝ սիրոյ առաքեալը չուզեց մտնել բաղնիք մը, ուր Հերետիկոս մը կար, վախնալով որ չըլլայ թէ ինքն ալ այրի։ Պողիկարպոս Ս. Եպիսկոպոսը օր մը Մարկիոն Հերետիկոսին դիմացն ելլելով Հրապարակի մը վրայ, երբոր ասիկա Հարցուց իրեն թէ կը ճանչնա՞ս զիս, այո՛ ըսաւ Սուրբը Հաստատուն ձայնով, այո՛ կը ճանչնամ սատանայի անդրանիկը. այնչափ էր այն մեծ Սուրբին սոսկումը անոնցմէ, որոնք Ս. Հաւատքը կ'եղծանեն։

Եւ ոչ ալ այլազգ կը մտածէին եւ կը գործէին այս սուրբերէն կրթուած առաջին Հաւատացեալները։ Եկեղեցական պատմութեանց մէջ կը կարդացուի, որ Սուրբ տիկնայք չէին ուզեր ճանչնալ իրենց փեսաները երբոր ասոնք Հաւատքէնին ուրացած էին. նոյնպէս այրք ալ սա պատճառաւ իրենց կանայքը չէին ուզեր ճանչնալ. քոյրք կը Հրաժարէին իրենց եղբայրներէն, որ չէին ճանչնար զՅիսուս։ Ինչպէս տար Ներհակ ալ Սրբուհի Զիչիլիա, ան տան

1. Տիտ. Գ. 10.

միայն ընդունեցաւ զՏիրութիւնս իր թա-գը, երբոր ասիկա Յիսուսի Քրիստոսի հաւատոց. այնչափ մեծ էր այն մեծամեծ հոգիներուն սէրը սուրբ Հաւատքի վրայ, որ չէին գիտեր եւ ոչ կրնային սիրել զա-նոնք, որ չէին ճանչնար եւ չէին սիրեր սուրբ Հաւատքը:

Եւ ոչ այս սէրն այնչափ հազուագիւտ բան մը, կամ քանի մը վեհ հոգիներու սեպհական էր. ամբողջ Կաթողիկէ ժողո-վուրդներ ամէնուն բան գործ չէին ուզեր ունենալ Հերետիկոսաց հետ: Թէոդորե-տոս կը պատմէ, թէ Սամոսատացիք լսելով թէ Եւնոմիոս Հերետիկոսը հրապարակա-կան բաղնիքի մը մէջ լուացուեր էր, ալ չուզեցին այն բաղնիքին մտնել, մինչեւ որ նոյն բաղնիքին ջրերը չպարպեցին եւ նորէն մաքուր ջրով չլեցուցին: Մինչեւ նաեւ ուղղափառ տղաք ալ կը զարհուրէին հերետիկոսներէն, եւ Եկեղեցական Տարե-գրութեանց մէջ կը կարդացուի, որ Սա-մոսատիա քաղաքը, հրապարակի մը մէջ տղ-ղաք գնդակ խաղալու ատեննին, ձեռքեր-նէն ցատքեց գնդակը եւ գնաց ձիուն տակը մտաւ, որուն վրայ հեծած կ'երթար Ղուկիոս հերետիկոսը. այն կաթողիկեայ մանկունքը այնչափ սոսկում ունեցան աս բանիս վրայ, մինչեւ չհամարձակեցան ձեռ-քերնին առնել նոյն գնդակը՝ բայց եթէ հրով մաքրելէն ետքը: Յայտնի է որ նաեւ Ս. Փրանկիսկա տը Շանթալ դեռ տղայու-

թեան փոքր հատակին մէջ կրակը նետեց հերետիկոս պարոնէ մ՚ընդունած պարգեւը, ընելով ծանրութեամբ մը, այսպէս ըսաւ՝ որ այդին անոնք որոնք չունին Յիսուսի Քրիստոսի Հաւատքը։

Չեն պակսիր անձինք, որոնց աւելորդ կ՚երեւնայ այս առակումը, եւ կը կարծեն, թէ այնչափ հաստատուն են Հաւատքներնուն մէջ, որ կարող են խօսակցութեան մէջ մնալ որուն հետ որ ըլլայ՝ առանց վտանգի։ Եթէ կան անձինք, որ անանկ կը մտածեն, կը ցուցնեն ատով թէ չեն ճանչնար մարդկային տկարութիւնը, եւ թէ ինչպէս ճշմարիտ է, թէ ով որ ինք զինքը վտանգի մէջ կը դնէ, վտանգին մէջ կը կորսուի։ Ես մէկ օրինակ միայն առջեւնիդ դնեմ, թէ ինչպէս զօրաւոր է հրապուրանքը, որպէսզի ձեզի խրատ ըլլայ։ Մարգարիտա Վալուա Գաղղիայի Փրանկիսկոս Ա. Թագաւորին քոյրը, ինչպէս կը գրէ Բռէնդօմը, բարձրագոյն հոգւոյ, հաստատուն մտաց տէր, բարեսիրտ, եւ գործքերուն մէջ աչալուրջ կին մըն էր։ Բողոքականները մտքերնին հաստատուն դրած էին զինքն իրենց կողմը ձգել, ամենայն զգուշաւորութեամբ նախ՝ անոր արքունեաց մէջ սպրդեցան մտան, առերեւոյթ՝ բանասէրներու, գրագէտներու, փիլիսոփաներու կերպարանք առնելով եւ միանգամայն Կրօնքի մաքրութեան վրէժխնդիր կեղծաւորելով, կամաց կամաց սկսան անոր սրտին

Digitized by Google

մէջ անշահ քննութիւններով Եկեղեցւոյ եւ անոր պաշտօնեաներուն յարգը նուազցընել ։ Անկէց ետքն իրենց խորամանկ խօսքերուն վրայ, այնչափ թունաւոր եւ զբօսեցուցիչ գրքոյկներ տարածեցին, եւ անոր բովանդակը արդէն հրատարակուած եղած օրինակներով այնպէս պաշարեցին, եւ անդադար իշխանուհւոյն վրայ այնպիսի սաստիկ ազդեցութիւն մ'ունեցան, որ քիչ ատենուան մէջ չէ թէ միայն զինք բոլորովին իրենց կողմը շահեցան, այլ նաեւ իրենց թիւր վարդապետութեանց նախանձայոյզ տարածիչն ու իրենց պաշտպանն ունեցան ։ Աղէկ ճանչցաւ ատիկա Պէտան, որ իշխանուհւոյն սիրոյն համար Եկեղեցւոյ դէմ ապստամբած էր, աղէկ ճանչցաւ նոյն իսկ բովանդակ Գաղղիա, որ անոր օգնութեամբը այնպէս շարաշար նոյն հերետիկոսութեամբ ապականուած էր ։

Ճշմարիտ է, որ մոլորութեան մէջ շատ տարիներ անցընելէն ետքը, իմանալով խաբէութիւնն որուն մէջ գլորած էր, ետ քաշուեցաւ, եւ դառն արտասուօք ողբաց իր անկումը ։ Բայց իր արցունքները, եթէ Աստուծմէ գթութիւն ընդունելու կարող եղան, սակայն չկրցան ոչ այն մահաբեր հրդեհը մարել, որ գլխաւորաբար իր պատճառաւը Գաղղիայի մէջ բորբոքեցաւ, եւ ոչ ալ անոր ժանտ հետեւութիւնները դադրեցընել, որ են երկարուն տարուան անդուլ պատերազմները, չորս ահագին

ճակատամարտները, երեքհարիւր արիւնա-հեղ դաւաճանութիւնները, ամենուածոյն քաղաքներու աւերն ու անապատութիւնը, անհամար Եկեղեցիներու, Թագաւորաց եւ սրբոց գերեզմաններուն ապականութիւնն եւ մէկ միլիոնէն աւելի Գաղղիացւոց ա-ռանց դատաստանի փողոտումը[1]:

Գացէք հիմա, ապաւինեցէք դուք ձեր անձին, ալ սորվելի հոգիք եթէ կրնաք, երբ այնպիսի մեծ մարդիկ կործանեցան: Ո՛չ, ոչ, այլ որ փառանքը կը սիրէ, անոր մէջ կը կորսուի, կ'ըսէ Հոգին սուրբ, եւ օրըստ-օրական փորձառութիւնը նոյնը կը հաս-տատէ: Զգո՛յշ կեցէք, որ ասոնց վրայ չաւ-ելնայ ձեր անձանց տխուր օրինակն ալ:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Ի՛նչպէս պէտք էր վարուիլ անոնց, որ Բողո-քականներէն կեղծ եղերով կը հրապարակուին:

Խօսակցութիւններէ զատ, կը գործա-ծեն Բողոքականները նաեւ գրքերու միջոցը զձեզ մոլորութեան մէջ ձգելու: Առջեւ-նիդ կը դնեն տեսակ մը զարդարուն գրքեր, ծայրէ ծայր թուղթով տպագրուած, եւ ձեզի ձրի ալ կու տան, այնչափ է իրենց ուզը: Ատ գրքերն են. Նախ ամենէն՝ Սուրբ Գիրքը աղաւաղ թարգմանութեամբ, ինչպէս ար-դէն զրուցած եմ, ետքն այլեւայլ Բողո-քականներու՝ Տէ-Սանքթիսի, Պորելլայի եւ

[1] Փոլլեքանի. Ընկերներ.

նմաններուն գրուածները, որոնք շատ անսակ անօրէնութիւններ կը պարունակեն Եկեղեցւոյ, Ս. Քահանայապետին, Քահանայութեան եւ Խորհրդոց դէմ, եւ այլն։ Արդ՝ հետաքրքրութիւնը դիւրաւ կրնայ զձեզ յորդորել ու գրգռել, որ գոնէ ճանչնաք նոյն գրքերը, գոնէ մէյմը վրայէն անցնիք։ Բայց յիշեցէք, որ ատոնք ոչ կրնան կարդացուիլ եւ ոչ ալ քովերնիդ պահուիլ։ Եթէ Եւա չսկսէր հետաքրքրութեամբ կենալ ու զննել խնձորը, ի վախճանի հրապուրանաց մէջ չէր իյնար, ինչպէս որ եղաւ։

Չշարժեն զձեզ գրքերուն փառաւորութիւնը, գեղեցկութիւնն ու պերճ անունը, որոնցմով կը զարդարուին, վասնզի թոյն են, եւ բաժակին ոսկի ըլլալը մէջը պարունակուած թոյնին զօրութիւնը չի կարեր եւ ոչ ալ կը տկարացընէ։

Այսպիսի գրքերը մինակ քովը պահելն ալ մեղք է, աղէ՛կ միտ դրէք, կարդալն ալ ուրիշ մեղք մըն է, դարձեալ զատ մեղք է ուրիշներուն ալ կարդալու տալը։ Ս. Եկեղեցին, որ օրինաւոր իշխանութիւն ունի ձեր վրայ, ծանր մեղաց պարտաւորութեամբ զատոնք արգիլած է, ուստի չեն կրնար քովերնիդ պահուիլ։

Իսկ ըսելը՝ թէ Ս. Եկեղեցին չունի իշխանութիւն արգիլելու, արդէն Բողոքականներու մոլորութիւնն է։

Բայց վերջապէս աղէկ չէ՞ր ըլլար գիտ-

Digitized by Google

նալը, թէ ի՞նչ կը զրուցեն Ս. Եկեղեցւոյ թշնամիները։ Այսպէս կը գիտնայինք թէ՛ մէկը եւ թէ՛ մէկալը։ Եւ ոչ կաթուղիկէ վարդապետութիւնը համեմատութենէ պէտք է վախնայ։ Այս իմաստակութիւններուն ահաւասիկ իմ պատասխանս։

Եթէ կը համարիք թէ անիրաւութիւն է ձեզի մոլորութիւնները ճանչնալ չթողուլը, ինչո՞ւ չէք ըսեր թէ անիրաւութիւն է նաեւ թոյնը ճաշակել չթողուլը։ Ի՞նչ։ Եթէ մենք թոյն առնենք նէ, պատրաստ ունինք նաեւ դեղթափը, կ'ըսէք։ Բայց՝ կը թողո՞ւք արդեօք, որ կարիճ մը խածնէ զձեզ, վասնզի տներնիդ ձէթ ունիք որ կը բժշկէ։ Կամօք կ'ուտէի՞ք արդեօք մոլախինդի աղցանը, գիտնալով որ տներնիդ ամենաբոյժ դեղն ունիք։ Զբօսանքի կամ զուարճութեան համար ձեռքերնէդ մէկը կը վիրաւորէի՞ք, վասնզի ունիք բալասամը, որ կրնար զձեզ բժշկել։ Ա՛հ, ասոնք խենթերու առաջարկութիւններ են։ Ինչո՞ւ ուրեմն նոյնը չէք զրուցեր ձեր Հաւատքին նկատմամբ ալ։ Երբ Աստուծոյ ողորմութեամբը հաւատքնիդ սրտերնուդ մէջ ամբողջ ու մաքուր կեցած է, պէ՞տք էք թողուլ որ նոյնը վէրք ընդունի գէշ գրքեր կարդալով, ու պատճառանքով միայն, որ ըսէք թէ՛ մէկ եւ թէ՛ մէկալ կողմը։ Ո՞վ երբեք ըսաւ, որ առողջութեան մէջ աւելի աղէկ կենալու համար հարկ է նաեւ հիւանդութիւնը փորձել։ Այսու ամենայնիւ

Digitized by Google

նկատմամբ հոգւոյ այսպէս կը զրուցուի ։ Բայց՝ ի՞նչ անխելքութիւն է ։

Գուցէ մարմնոյ հիւանդութենէ աւելի հոգւոյ հիւանդութեան դեղ մը կարող ըլլաք գտնել . բայց՝ եթէ այն գրքերը կարդալու ըլլաք, գուցէ երբեք դեղ մը կարող պիտի՛ որ չըլլաք ունենալ . ինչու որ, յայտնի՛ խօսինք . այնչափ սորվա՞ծ կրթուա՞ծ էք դուք, որ կարող ըլլաք դատաստան ընել խորհուրդներու վրայ, որ կը հաւատաք. հրամանական վարդապետութեանց վրայ, որ կը դաւանիք, եւ ամէն ճշմարտութիւններու վրայ, որ Ս. Եկեղեցին առջեւնիդ կը դնէ ։ Ո՞ւր եւ ե՞րբ այնչափ ուսմունքը սորվեցաք ։ Տգիտութեան ատեն Քրիստոնէական վարդապետութիւնը քիչ մը սորվեցաք, մեծ ձանձրութեամբ եւ վեր ի վերոյ միտ դնելով ։ Այսպէս առաջին Ս. Հաղորդութիւնն՝ առնելէն ետքը, քանի մ'անգամ Աւետարանի մեկնութիւնը երբեմն ալ քարոզ լսեցիք, կ'ըսեմ քանի մ'անգամ, երբեմն, վասնզի շատ անգամ եւ ոչ ալ ներկայ էիք, եւ արդէն բան մ'ալ մտքերնիդ մնացած չէ . եւ այսպիսի գիտութեան նպատակը կ'ուզէք մոլորեցուցիչ գրքե՞րը կարդալ ։

Բայց ի՞նչպէս կարող էք ան գրքերուն մէջ պարունակուած խաբէութիւններն ուստութիւնները դուրս հանել առանց կաթոլիկէ վարդապետութեան ընդարձակ գիտութիւնն ունենալու ։ Ձգանոց ժամա-

ցույցը ձեռքերնիդ առնելով միայն կը ճանչնա՞ք պատճառը, թէ ինչու չի բանիր: Հարկ է որ բոլոր անոր մեքենաներուն ծանօթ ըլլաք, որպէսզի կարող ըլլաք իմանալ, թէ ո՛ւր է պակասութիւնը: Նոյնը պէտք է ըսել մեր խնդրոյն մէջ ալ: Հարկ է գիտնալ Ս. Գիրքը բոլոր հիմամբ, որպէսզի շուտ մը իմանաք, թէ ո՞ւր ծածկուած են մոլորութիւնները որ այն գըրքերը կը պարունակեն, եւ դուք երբեք այս ուսմունքն ըրած չըլլալով, ինչ որ առանց ձեզի զըրուցելու ըլլան, զամէնքն ալ խոշոր խոշոր պիտի կլլէք. ամէն իմաստակութիւնները ձեզի աղէկ պիտ'որ երեւան, եւ մոլորութիւնները ճշմարտութեան տեղ պիտ'որ ընդունիք, եւ ձեզի բոլորովին անկարելի բան մ'ըլլալով այն մոլորեցուցիչներուն ամէն խաբէութիւնները, արհեստաները եւ որոգայթները ճանչնալը, վերջապէս ողորմելութեամբ խաբուած պիտ'որ մնաք: Աշխարհի այսպէս պատահած է ուրիշներուն, այսպէս ալ՝ ձեր գլուխը պիտ'որ գայ: Աս ալ վրան աւելցուցէք. կ'ըսէք թէ դուք կ'ուզէք ճանչնալ թէ՛ մէկը եւ թէ՛ մէկալը. բայց ասիկա գործքով ճշմարիտ չէ: Յօժարութեամբ կը նայիք կը կարդաք իմաստակութիւնները, բայց ե՞րբ նաեւ ճշմարտութիւնները կարդացեր էք: Նաեւ քաղաքներու մէջ, ուր գրքերու եւ կրթութեան աւելի դիւրութիւն կայ, փորձը կը ցուցընէ որ չեն

Digitized by Google

կամ եղանակաւ մը ուրիշներուն մեծն էք, չէք կրնար եւ պէտք չէ որ թողուք ձեր որդւոցը, ձեր հպատակացը, ձեզի հնազանդողներուն, որ այն գրքերն ունենան կամ կարդան: Գիտէ՞ք, ի՞նչ կ'ըսէ առակը: Այնչափ պատժապարտ է գողցողը, որչափ քսակը բռնողը. այնչափ պատժապարտ է բռնողը, որչափ թալլողը: Եւ այս վճիռը պիտի տրուի թէ՛ անդին եւ թէ՛ աս աշխարհքիս վրայ:

ԳԼՈՒԽ Է.

Ի՛նչպէս պէտք է վարուին անոնք, որոնք Բողոքականներէն ստակով կը փորձուին:

Երբ որ ամէն նախընթաց խորամանկութիւնները բաւական չեն ըլլար ուղղափառ հոգին մոլորեցընելու, գիտէ՞ք, ի՛նչ կ'ընեն գլխաւորաբար աղքատներուն նկատմամբ: Ամէն ամօթ երեսներնէն կը սրբեն, քանի մը փայլուն ոսկի դրամ կը շողացընեն եւ կը ջանան ատակով ապականել: Կամաց կամաց քովերնին կը մօտենան, նախ ձեր որպիսութիւնը կը տեղեկանան, ձեր պէտքերնուն վրայ ցաւակցութիւն մը կը ձեւացընեն, կը ցաւին որ ձեր Կրօնքը եւ ձեր Քահանաները ձեր վրայ հոգ չեն տանիր, վասնզի սէր ալ չունին: Այս ամէն ցաւոց զգածմունքներէն եւ վշտակցութիւններէն ետքը կ'աւելցընեն, թէ իրենք ձեզի համար պիտա՛որ խօսքն եւ պիտա՛որ ը-

նէն ամէն բան. այսպէս ալ այժմ ձեզի քանի մը դրամ կ'երկնցընեն, ապագային համար ալ ասկէ աւելի կը խոստանան, թէ հաճիք իրենցմէ ըլլալու: Այս է արհեստը, որ շատ անգամ գործածեցին եւ այսօրուան օրս ալ կը գործածեն:

Արդ՝ ի՞նչ պէտք է ընել կաթողիկեայ մը, որ այսպիսի առաջարկութիւն մը կը լսէ: Ես ձեզի ըսեմ, բայց միտ դրէք, որ աղէկ իմանաք:

Առաջին բանը, որ պէտք է ընէ ով որ այս եղանակաւ կը փորձուի. անմիջապէս զայրանալ բարկանալն է այնպիսի հրէշի մը դէմ, որ կը յանդգնի այդպիսի առաջարկութիւն ընելու:

Ինչպէս որ՝ ով որ այսպէս կը խօսի Ուղղափառի մը, այնպիսիին խիստ ծանր թշնամանք կ'ընէ անոր: Մարդ մը, որ ուրիշ մարդու մը քով կը մօտենայ զանիկա ստակով գնելու համար, կը ցուցընէ թէ ամենեւին անոր վրայ համարում, յարգ չունի. եւ ով որ առաջարկութիւն կ'ընէ եւ ձեր հաւատքն ու հոգին գնել կ'ուզէ, կը ցուցընէ որ ձեզ անհաւատ եւ ուրացողի տեղ դրեր է: Նոյնը կ'ընէ, ինչ որ Յուդային ըրին Հրէից քահանայապետները եւ ծերերը: Կու տանք ձեզի այսչափ դրամ, եւ դուք ծախեցէք մեզի զՅիսուս: Արդ՝ եթէ Ուղղափառի մը սիրտը չի խռովիր այսպիսի յանցանքի ընդունակ համարուելուն վրայ, ե՞րբ ուրեմն պիտի՛ որ այսչափ եւ խռովի:

Digitized by Google

Ս. Պօղիկարպոս մարտիրոսը յարգելի էր իր աշխատակիցներուն եւ որդւութեամբը։ Ասիոյ քաղաքաւուած բերուած էր դատաւորին առջեւը Յիսուսի Քրիստոսի Ս. Հաւատքը խոստովանելուն համար. առջեւը դրին ոսկւոյ եւ արծաթի բլուր մը եւ կը հրապուրէին որ Ս. Հաւատքն ուրանայ։ Բայց Սուրբ Ծերունին այնպէս պատկերցաւ այս առաջարկութեան վրայ, որ սրտին զարհուրանքէն եւ ոչ աչքն այն գանձերուն վրայ կը դարձընէր։ Արդ՝ այս զարհուրանքն եւ այս արհամարհութիւնն է, որ դիտել ունենայ կաթուղիկեայ մը, երբ որ մէկը իրեն այսպիսի առաջարկութիւն մը կ՚ընէ իր Հաւատքը ստակով ծախելու։ Սակայն միայն ոսկեղէնն ու արծաթեղէնը բաւական չէ, հարկաւոր է մեկդի վանել այնպիսիները, որոնք սատանի առաջարկութիւններ կ՚ընեն։ Պէտք չէ իրենց յաւակնութիւնն ընդունիլ, եւ պէտք չէ թող տալ որ մեր առջեւը մեր Մայրը՝ Սուրբ Եկեղեցին վար զարնեն, իբրեւ թէ քիչ ունի, քիչ գթութիւն ունի. Հարկաւոր է իրենց յիշեցընել որ մենք այն մեծամեծ Հարց որդիքն ենք, որոնք յանձն առին աքսորի տակ երթալ, չարաչար տանջանքներով պատառ պատառ յօշոտիլ, արիւննին թափել, քան թէ զՅիսուս վշտացընել իր հաւատքն ուրանալով, հարկ է վերյիշել թէ պատրաստ ենք հազար անգամ մեռնիլ, քան թէ բերաննիս դնել պատառ մը հաց, որ

արժէ մեր հոգին, Հաւատքը, յաւիտենականութիւնը, Յիսուսի Քրիստոսի սէրը, եւ այսպիսի վեհանձն զգածմամբ համարձակ եւ աներկիւղ մերժելու ենք այնպիսիները: Ահաւասիկ ինչ պէտք է ընենք:

Բայց կ՚ըսեն ոմանք. Ես Ս. Հաւատքը չուրացայ, դեռ սրտիս մէջն է. միայն Բողոքական կը ձեւանամ, որպէսզի այն օգնութիւնն առնում: Ո՛հ, միայն կը ձեւանա՞ս: Եւ կը կարծէք, թէ անիկա արդարացո՞ւմ մըն է, որ զձեզ կ՚ազատէ: Եւ չէ՞ք գիտեր, թէ պարտաւոր ենք արտաքուստ խոստովանիլ, ինչ որ սրտերնուս մէջ կը հաւատանք: Չէ՞ք գիտեր, որ Ս. Պօղոս կ՚ըսէ, թէ Սրտիւ կը հաւատացուի արդարանալու համար, եւ բերնով նոյնը կը խոստովանուի փըրկութեան հասնելու համար[1]: Մե՛ղք, որ այդ գեղեցիկ պատճառը Յիսուսի Քրիստոսի Սուրբ Մարտիրոսները չէին գիտեր: Ոչ ոք կը պահանջէր անոնցմէ, որ սրտերնուն մէջէն Ս. Հաւատքը մերժեն, կ՚ուզէին միայն որ արտաքուստ նշան մը տան որ չեն հաւատար. եւ նոյն իսկ հալածիչներն էին, որոնք շատ անգամ խորհուրդ կու տային. վայրկեան մը միայն արտաքուստ ձեւանալու, եւ. այսպէս կեանքերնին ազատելու այնպիսի անագորոյն տանջանքներէն: Բայց անոնք սոսկալով կը լսէին այսպիսի առաջարկութիւնները, երբեք չէին զիջաներ, եւ կը հաստատէին, թէ հազար անգամ մեռ-

1. Հռոմ. Ժ. 10:

նիլ կ'ուզէին, քան թէ այն սրբապղծ ձեւանալը յանձն առնուլ։ Թէեւ այն ձեւանալը կրնար աւելի ներելի երեւնալ, որովհետեւ սաստիկ շահելու համար չէր, այլ միայն առանց յանցանաց այնպիսի անողորմ մահուանէ ազատելու համար։ Այսու ամենայնիւ այս անօրէն պատճառներն երբեք ընդունելի չեղան։

Ի՞նչ պէտք է ըսել ուրիշ անոնց համար, որոնք չէ թէ կեանքերնին կորսընցընելու վախէն, հապա օրը մէկ երկու դահեկան շահելու համար հաւատքնին ծախելու կ'ըլլան։

Ի՞նչ կրնան պատասխան տալ այս վատ հոգիները Յիսուսի Քրիստոսի, որն որ զմեզ ապահով ըրաւ, որ իր երկնաւոր Հօրն առջեւը պիտի չճանչնայ զանոնք, որոնք զինքը մարդկան առջեւը չճանչցան, երբոր պարտու ըլլան զիրենք դաւանելու։ Ի՞նչ պիտի'որ ըսեն, երբոր Յիսուս զիրենք, օրինակի համար, Ս. Ագնէսի մը, Ս. Չէչիլիայի մը, Ս. Ագաթայի մը, եւ ուրիշ այնչափ սուրբ կուսանքներու հետ համեմատելու ըլլայ, որոնք իրենց հաւատքին ու սէրին յաղթելով, բռնաւորներուն առջեւն այնպիսի արիութեամբ կ'ելլէին, եւ յանձն կ'առնէին այնպիսի դառն տանջանքներով նահատակիլ, քան թէ Ս. Հաւատքն ուրանալ։ Ի՞նչ պիտի'որ ըսեն Ս. Իգնատիոսի, Ս. Պողիկարպոսի, եւ ուրիշ յարգելի ծերունիներուն առջեւը, որոնք ամէնքն ալ անձով կը

մխիթարուէին, որ կարող էին Յիսուսի իրենց հաւատարմութիւնը ցուցընել նաեւ կեանքերնին զոհելով։

Ի՞նչ պիտի՛ որ ըսեն Սրբուհի Փեղիկի-տայի եւ անոր եօթն որդեակներուն առ-ջեւը, որոնք իրենց ծաղկեալ հասակին մէջ, սրտերնուն ուրախութիւնէն կը խայտային սուրբ մօրերնուն հետ մեռնելնուն վրայ, Ս. Հաւատոյ վկայութեան համար։ Ա՜հ, կարծեմ թէ ասոնք իրենք իրենցմէ պիտի՛ որ փախչէին երթան անդունդներու մէջ ծած-կուելու, յառաջ քան Յիսուսին իրենց երեսը նետելն այն չորս ժանգոտած դրամ-ները, որոնք իրենց ուրացութեանը գինն եղած էին։

Ինչու որ՝ իրենց դատապարտութեան վճիռը ի՞նչ պիտի՛ որ ըլլայ։ Այն, զորն որ Սիմոն Մոգ ունեցաւ արծաթով Հոգին Սուրբ գնել ուզելուն համար. Ս. Պետրոս Առաքելոյն բերնէ. արծաթդ քեզի հետ մէկտեղ կորսուի[1]։ Արդ՝ այս դատապարտութիւնը պիտի՛ որ ըլլայ անոնց ալ, զորն որ Յիսուս պիտի՛ որ տայ իրենց սեպհական հաւատքը ծախողներուն դէմ։ Յուդայ իր աստուա-ծային վարդապետը վաճառելէն ետքը՝ ալ խղճի խայթերէն հանգիստ չունեցաւ, մին-չեւ որ յուսահատութեամբ ինք զինքը կախեց, եւ հոգւով դժոխքին յատակը գլորեցաւ. այսպէս այս ուրացողներն ալ խղճերնուն խայթէն չարաչար տանջուելով՝

1 Գործ. Ը. 20։

Digitized by Google

երբեք հանդարտութեամբ ողբալ չկրնալէն իրենց մեղաց պտուղը, եւ վերջապէս շատ կամ աւշ տառապանքին դատաստանին առ-ջեւն ելլելէն ետքը, որուն հաւատքը ծախած էին, յաւիտենական դատապար-տութեան մէջը ողբալ նետուէին։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Ի՛նչպէս պէտք է վարուիլ անոնց, որ դժբախ-տաբար խաբուած մոլորած են։

Վերջապէս կրնայ պատահիլ այս դըժ-բախտ դէպքը, որ մէկը կրակին քով շատ մօտեցած ըլլալով՝ աղօթելարար այրած ըլ-լայ։ Կ'ուզեմ ըսել, որ կամ հերետիկոսնե-րուն հետ կենցաղավարելով եւ կամ անոնց գրքերը կարդալով իր զինքը մոլորութեան մէջ ձգած ըլլայ, եւ ետքէն լաւութեամբ հրաժարած ըլլայ իր դաւանութենէն, կամ աւելի եւս յայտնութեամբ, իր ուրացու-թիւնը կատարած ըլլայ, կամ Ս. Եկեղե-ցիէն հեռանալով, կամ Բողոքականներուն տաճարներն երթալով, եւ կամ աղանդի մը ընկեր գրուելով[1]։ Արդ՝ տարր պատահա-

[1] Այս աղանդներուն մէջ ամենէն վտանգաւորն եւ ընդհանուրն է Փրանք-մասոններու աղանդը, որ իր արտաքին մաքրակեր բայց կեղծաւորական վարմուն-քովը ամեն տեղ ամեն ընկերութեան մէջ կը մտնէ, կը թունաւորէ, ուր անզգոյշ մարդիկ եւ գլխաւորաբար երիտասարդներ կը գտնէ։ Այս աղանդը ուրիշ բան չէ դիտեր, բայց աշխարհական վայելքը ընել հաւատք, կրօնք, Եկեղեցի, եւ օրինաւոր իշխանութիւն։ Անկէց

Digitized by Google

ճակատն դեղն ու դարմանը ի՞նչ է։ Ամէն բանէ յառաջ՝ այսպիսին պէտք է ինք իրեն դայ, չափէ մտաց աչքովը այն վիճակին բարձրութիւնը՝ որմէ ինկած է, եւ ան-դունդը՝ ուր գլորեր է։

Ով որ Ս. Հաւատքը կորսնցուցած է, այս անգին գանձին հետ կորսնցուցած է չէ թէ միայն սրբարար շնորհքը եւ արդիւնք վաստըկելու կարողութիւնը, այլ նաեւ ար-մատն եւ սկիզբն որով կրնար զՏէրն մեր իր փրկութեան օգնութեան կանչել։ Այն-պիսին չի կրնար ուրիշ բանի սպասել, բայց եթէ յանցանքներով ու խղճի խայթերով լեցուն կեանքի մը, վշտալից ու չարատանջ մահուան մը, դառնագին ու դաժան դատաստանի մը, եւ արտասուօք ու յաւահառաչու-թեամբ լի յաւիտենականութեան մը։

Այս ամենայն անոր համար, վասնզի Թշնամի դարձեր է այն Աստուծոյ, որն որ Ս. Հաւատքն իրեն պարգեւելէն ետքն ու-րիշ անթիւ շնորհքներ ալ պատրաստեր ասկէ քստմնելի բան կրնա՞յ ըլլալ։ Պիոս Թ. Ս. Քահանայապետը՝ Թէպէտեւ ամէն առթի մէջ այս ա-ղանդը մերժած էր, այսու ամենայնիւ տեսնելով ան-բաւ վնասները, որ կը հասցընէ Եկեղեցւոյ եւ Ընկե-րութեան, անցեալ տարի Սեպտ. 25ին Քահանայա-պետական խօսքով մ'ալ հանդիսապէս կարդինալաց խորհրդեան մէջ նոյնը դատապարտեց։ Գիտնալով որ Քրիստոսի փոխանորդին՝ Եկեղեցւոյ գլխոյն ձայնն ամէն հաւատացելոց սրտին վրայ մեծ ազդեցութիւն ունի, պատշաճ համարեցանք նոյնը թարգմանել, եւ առանձին յաւելուածով հրատարակել առ մա-տենիս վերջը։

Digitized by Google

էր զինքը մինչեւ երկինք վերջին բարձրութիւնք հանելու համար։ Այդ՝ այսպէս համեմատելով կորսընցուցածը գտածին հետ, ի հարկէ կը ստիպուի այն դժբախտ հոգին ինք իրեն գալ, եւ սրտին խորութեան մէջ մտնել, եւ ամենայն դժուարութեանց յաղթելով՝ ըրած աւերը նորոգել եւ առջի վիճակին դառնալ։

Այս վեհանձն որոշումն ընելէն ետքը, պատրաստ է անմիջապէս ձեռքը գործքի զարնել։ Սրբուհին Թերեզիա իմաստութեամբ կը խորհրդածէ, թէ ուրիշ մեղաւորներուն, եւ անոնց մէջ որոնք Հաւատքը կորսնցուցեր են, այն տարբերութիւնը կայ, որն որ ամբողջ՝ բայց աղտոտ ապակեայ եւ կոտրուած ապակեայ մը մէջ կը տեսնուի։ Աղտոտ՝ բայց ամբողջ ապակին, այսինքն է հաւատացող մեղաւորը, կրնայ ապաշխարութեամբ մաքրուիլ, ողորմուիլ ու յստակուիլ. կոտրած ապակին՝ այսինքն է ուրացողը, հարկ է որ նորէն ձուլուի մէջ երթայ. ըսել կ'ուզէ թէ նորէն Ս. Հաւատքը պէտք է նորոգէ, որպէսզի ետքէն կարող ըլլայ օգտակար ապաշխարութիւն ընել։ Ուրիշ մոլորութեան մէջ ինկողէն կը պահանջուի, որ ամբարիշտներուն ընկերութենէն ետ քաշուի, կարէ անոնց հետ կենցաղավարութիւնն ու հաղորդակցութիւնը. ետքը ինք զինքը Աստուծոյ առջեւը դնելով, ի ներքուստ եւ արտաք-[illegible]՝ մերժէ իր ամէն անցեալ անհաւա-

տութիւններն, եւ ամենայն անկեղծութեամբ Աստուծոյ առջեն ինկած հաւատոյ ներգործութիւններն ընէ եւ հաստատէ, թէ կը հաւատայ այն ամենայն ինչ որ Ս. Եկեղեցին կը հաւատայ, թէ կը մերժէ այն ամենայն ինչ որ Ս. Եկեղեցին կը մերժէ, եւ թէ սա հաւատքին մէջ Աստուծոյ շնորհքը կ'ուզէ ապրիլ ու մեռնիլ: Դարձեալ պէտք է հազար ու հազար անգամ թողութիւն խնդրէ իր ամէն անհաւատութիւններուն համար:

Այս տրամադրութեամբ երթայ խնամատուն եւ խոհեմ խոստովանահօր մը եւ յայտնէ անոր ամենայն անկեղծութեամբ իր բրածները, որպէսզի անոր գթութենէն օգնութիւն առնու, եւ ճանչնայ թէ ինչ կը մնայ իրեն ընելու Աստուծոյ եւ Ս. Եկեղեցւոյ հետ հաշտուելու, տուած գայթակղութեան դարմանն մ'ընելու, եւ ապագային մէջ վտանգներէն ապահով ըլլալու համար:

Բայց ասիկայ անձնատիրութեան շատ ծանր կ'արժէ, պիտ'որ ըսէ մէկը: Արժէ ինչ որ կ'ուզէ. բայց աւելի եւս կ'արժէ դժոխքի հրոյն տանջանաց յաւիտենականութիւնը: Նաքէն վրայ պիտի ծիծաղին անոնք, որ իմ մոլորութեանս ընկերներն էին. Այո՛. սակայն պիտ'որ գովեն եւ գըրկեն զքեզ անոնց տեղը քու կաթողիկեայ եղբայրներդ: Գուցէ թէ զիս կը հալածեն եւ չարիք կը հասցնեն ինծի անոնք.

Digitized by Google

սրտանցմէ կը հեռանամ․ անանկ ըլլայ, բայց՝ եթէ նաեւ ամէն մարդիկ եւ ամէն սա-տանաները մէկտեղ ժողվելով վրաս չա-րիքներ հասցընելու ալ ըլլան, չեն կրնար այնպիսի մեծ չարիք մ'ընել քեզի, ինչպէս որ դուն քեզի կ'ընես կատղութենէ Հաւատա-քէն տատանալովդ:

Այսպէս՝ գոնէ կրնամ ապահով ըլլալ, որ եթէ այս ամենայն ընելու ըլլամ, Աս-տուած զիս կ'ընդունի, եւ իմ ծանր անկ-մանս թողութիւն կու տայ: Կրնա՞ս կաս-կածիլ Յիսուսի գթութեան վրայ, որ այնչափ սիրով ընդունեցաւ զՍ. Պետրոս, որ զինքն ուրացած էր, ընդունեցաւ նաեւ այնչափները որոնք հալածանաց ատեն ին-կած էին, ու մինչեւ մեր ատեններս ալ այնպիսիները կ'ընդունի ազեկզարով գթով: Աս ալ ըսեմ քեզի, չէ թէ միայն զքեզ պէտ'որ դրկէ, այլ նաեւ եթէ այս անկ-մանէդ առիթ առնելով զքեզ խոնարհե-ցընելու ըլլաս աւելի ապաշխարութիւն ը-նելու եւ զինք աւելի եռանդով սիրելու, կրնաս նաեւ մեծ առաքինութեան, կատա-րելութեան եւ սրբութեան վիճակի հասնիլ:

Բայց հոս, անոնց՝ որոնք այս չարեաց փոսին մէջ ինկեր են, քաջալերութիւն մը տալու համար, որ Աստուծոյ ողորմու-թեանը ապաւինին, յիշատակեմ ձեզի մեր օրերը պատահած դէպք մը, ինչպէս՝ կը պատմեն երկու անձնահաւատարիմ եւ միանգամայն կենդանի մատենագիրներ, Հ.

Ըթէօկէր եւ Հ. Փերրոնէ։ Գաւառի մը մէջ, կ'ըսեն տանը, որ սահմանակից է Հիւսիսային Գերմանիոյի, քառասուն յիսուն տարի կայ, քահանայ մը կ'ապրէր, որ բոլորովին իր վիճակին սրբութիւնն ու պարտաւորութիւնները մոռցեր էր։ Մեղքէ մեղք գլորելով հոն հասաւ, որ թողուց իր հայրենիքը, փախաւ գնաց ուրացաւ հաւատքը եւ Բողոքական եղաւ, վերջապէս Բողոքական հովուի պաշտօն մ'ալ առաւ, եւ այսպէս ճշմարտութեան քարոզչէն եղաւ ուսուցիչ մոլորութեան։ Խել մը տարի անցուց ողորմելին Աստուծոյ հետ թշնամութեան վիճակի մէջ։ Օր մը՝ մեծ քաղքի քարոզչի մը քով ճաշելու հրաւիրուեցաւ, ուր որ մերձաւոր բողոքական գաւառներէն ուրիշ բողոքական հովիւներ ալ կանչուած էին։ Ուտելու խմելու ուրախութեան մէջ եղած ատեննին՝ լուր հասաւ Հովիւ տանտիրոջ, թէ աղքատ մարդ մը մեռնելու վրայ է, որն որ կ'երեւար թէ հոգեւոր օգնութեան շատ կարօտութիւն ունի։ Չեմ գիտեր ինչ արգելք կար, որ տանտէր Հովիւը չգնաց ողորմելի հիւանդին օգնութեան հասնելու, եւ սա ատեն այս մեր յիշած ուրացողը ինք զինքն ընծայեց անոր տեղ հիւանդը տեսնալու։ Ընդունուեցաւ առաջարկութիւնը, եւ տարին զինքը գծուծ եւ խեղճ խցկան մը մէջ, ուր վերջին աղքատութեանը յարդէ անկողնոյ վրայ պառկած

եր ծնէր մը՝ հոգւոյն աւանդելու վրայ: Հօմբուր Ս. Գրքին մէջէն քանի մը խօսք զրուցեց անկողնոյն քով, բայց հոգեվարը ուրիշ բան պատասխան չէր տար, բայց եթէ՝ Ես կորսուած եմ, վա՜յ ինծի, ես դատապարտուած եմ: Կը քաջալերէր զինքը այն Հօմբուր ու սիրտ կու տար որ վստահութիւն ունենայ: Ո՛չ ո՛չ, ըսաւ հոգեվարը, ոչ ոք կրնայ ինծի օգնութիւն ընել, չեմ կրնար երկինք երթալ, շատ ահագին են մեղքերս, պէտք է որ դատապարտուիմ: Բայց Աստուծոյ սիրոյն համար, ինչո՞ւ տանիկ պիտ՛որ ըլլայ, ինչ բանէ այսպէս սիրտդ ծանրացեր է: Հոգեվարը միշտ յուսահատութեան խօսքեր կը զրուցէր: Վերջապէս զիջաւ Հօմբուրին ջերմ աղաչանացը եւ ըսաւ. Ահա՛ ըսեմ քեզի ինչու համար ինծի ոչ փրկութիւն եւ ոչ երանութիւն կայ. ես ուրացող Ուղղափառ Քահանայ մըն եմ, եւ ամէն մեղքերս որ ես ուրացութեան կապուած են, իմ հակառակելս Աստուծոյ ճշմարիտ կոչմանը, եւ Աստուծոյ անչափ ողորմութիւնը մերժելս...: Աղէ՛. ա՛ս իմ մեղքերս շատ մեծ են, չեմ կրնար արքայութիւն գտնել, ես կորսուած եմ, ոչ ոք կրնայ ինծի օգնել, այո՛, չեմ կրնար օգնութիւն գտնել մէկէ մը: Այս պատմութիւնը շատ ճմլեց՝ տրտմեցուց Հօմբուրին սիրտը, որն որ տեսաւ իր հոգւոյն վիճակը աչքին առջեւը նկարուած կը տեսնէր. սրտին մէջ հեծ

դժուարանքը արթընցաւ, յիշեց իր խղճին մէջ այն աստուածային կարգադրութիւնը՝ որ Յիսուսի Եկեղեցւոյն մէջ տրուած է տկար մարդու մը, որ Քահանայ կը կոչուի, եւ զուարթութեամբ ըսաւ հոգեվարին. իմ բարեկամս, իմ եղբայրս. կենդանի՛ է Աստուած, եւ, ես կարող եմ քեզի օգնել, ես կրնամ քեզի նպաստել. ահաւասիկ ես կաթողիկեայ քահանայ եմ: Այո՛, այս ճշմարիտ է, եւ ալ ուրացող մըն եմ. եւ ալ նզովեալ եմ, բայց իմ քահանայական իշխանութեամբս, կրնամ հոգեվարի մը երկնից դուները բանալ: Ան բոպէին ծեր հիւանդին վրայ այնպիսի զգացում մ'եղաւ, իբրեւ թէ վերէն հրեշտակ մը իջեր իր քովը կեցեր էր, իրեն փրկութիւն բերելու: Այսպէս Աստուծոյ ողորմութենէն յաղթուելով, որն որ մինչեւ իր կենացը վերջին բոպէն իրեն թողութիւն եւ հաշտութիւն կը մատուցանէր, եւ կը խոստանար երկինք եւ յաւիտենական կեանք, ներքին ցաւով ու արտասուաց՝ զղջացած եկաւ, խոստովանեցաւ իր մեղքերը, արձակումն առաւ, եւ.... մեռաւ Աստուծոյ սիրոյն ու բարեկամութեան մէջ: Այո՛ Աստուծոյ սիրոյն յաղթանակը, որ երանելի կ'ուզէ ընել ամէն մարդիկ, եւ ամենէն զեղծ ու ապականեալներն ալ, մինչեւ կեանքերնուն վերջին շունչը կը փնտռէ իբրեւ գորովալից մայր մը, այնպէս շարժեց ու դրաւեց այն Հովուին հոգին, եւ յան-

կարծանէի անոր սիրտն այնպէս փոխուեցաւ չնորհաց ամենակարող զօրութեամբը, որ այն րոպէին մէջ ինք զինքն որոշեց Աստուծոյ դառնալու : Անմիջապէս եկաւ իր սեղանակիցներուն եւ ասանկ խօսեցաւ անոնց հետ. Մնաք բարով, իմ Տեարքս, ես կը դառնամ իմ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյս գիրկը, զոր այնպիսի նենգութեամբ թողուցի : Աստուծոյ ողորմութիւնը զիս կը կանչէ ապաշխարութեան, իրեն հետ հաշտուելու, եւ.... այնչափ գթած է ինծի Աստուած, որ նաեւ երկնից արքայութեան կը հրաւիրէ :

Ինկողներէն զատ, կան նաեւ այնպիսիներ ալ որոնք կ'երերան, կը կաղան, եւ մեծ վտանգի մէջ են այսպիսի անօրէնութեան մէջ գլորելու : Արդ՝ ի՞նչ ըսեմ անոնց : Երեւակայեն թէ հորի մը, մնաանդ, թէ ահաւոր անդունդի մը եզերքը կեցեր են, եւ սատանան եկեր, ականջներնէն վար կը զրուցէ, որ իրենք զիրենք այն վիհին մէջ ձգեն : Ի՞նչ պատասխան կուտային արդեօք ան ատենը : Հիմա, նոյնը թող ըսեն դժոխային թշնամւոյն, ամէն աւազինական զօրութիւններին որոտերնուն ժողվէն, ինչպէս սովոր են մարդիկ ընելու մերահան ծանր վտանգներու մէջ, մտածեն մէյմը Վերջինքները, որ կը սպասեն մեզի, բարիքներն որ պիտ'որ կորսնցընեն, եւ մեծ զայրացմամբ մերժեն ամէն առարկայս, որ սատանան մտքերնին կը ձգէ, հազար

անգամ վկայելով սրտերնուն մէջ թէ երբեք չեն ուզեր կաթուղիկէ ճշմարտութենէ հեռանալ: Ցիշէ՛ն, որ մեր Ս. Հաւատքը հիմնուած է Նահապետներուն, Մարգարէներուն, Առաքեալներուն եւ Մարտիրոսներուն վրայ, հիմնուած է անհամար գանձչելիքներու, ամենայն Վարդապետաց գիտութեանն եւ երկնից յայտնի պաշտպանութեանը վրայ, զորն որ նոյն իսկ սատանաներուն ահաւոր կամքը շատ անգամ հաստատեցին: Այսպիսի ընդհանուր խորհրդածութիւններով, առանց վիճելու իրենց մտացն եւ սատանայթին հրապուրանացը հետ, պէտք են մերժել ամէն խորհրդածութիւն, որ կամ կրքերն եւ կամ սատանան առջեւնին կը հանեն:

Բայց որովհետեւ այս ամէն Հաւատքի վրայ ծագած տարակոյսները մէկդի ձգելու համար, հարկ է անոնց պատճառը, արմատներն եւ սկիզբը հեռացընել, ասոր համար անոնց վրայ յետագայ գլուխներուն մէջ կը խօսինք:

ԳԼՈՒԽ Թ.

Առաջին դիտողութիւն հաւատքը մերձեցընելու համար, այսինքն ի՛ հալածել տգիտութիւնը:

Ով որ մեծագին գանձ մ'ունի, չի շատանար անով միայն, որ նոյնը չգողցուի, այլ նաեւ ամէն կարելի միջոցներն ի գործ կը դնէ, որ մէկը գաղտան մտնելու ալ կա-

բող չըլլայ։ Այսպէս պէտք էին ընել Ուղղափառաց Ս. Հաւատքին նկատմամբ, որուն երբեք մինչպէս արժան է չենք կրնար յարգը ճանչնալ։ Ուստի ամենայն կարելի զգուշութիւններն պէտք է ի գործ դնեն, այս վտանգներուն հասնելու։ Ասոր համար հոս քանի մը խիստ ազդու միջոցներն որչափ ինծի կ'երեւան, ձեզի ցուցընեմ։

Առաջինն է, մտքերնուդ մէջէն հալածել ազատութիւնը։ Ինչու որ՝ շատ մատենագիրներ այս խորհրդածութիւնն ըրած են, որ Ս. Եկեղեցւոյ առաջին դարերէն սկսելով, անոնք ամէնքը, որոնք աւելի ճանչցան մեր Սուրբ Կրօնքը, անոնք աւելի եւս խորունկ իմացման զանիկա, աւելի եւս պնդութեամբ կապուեցան, աւելի եւս սիրեցին, աւելի եւս եռանդեամբ ի գործ դրին։ Անիկա իրեն ճշմարտութեանը մէկ ցոյցն ըլլալէն ետքը, նաեւ եղանակը կամ կերպը մեզի կը ցուցընէ, որով սրտերնուս մէջ նոյնը կրնանք պահել։

Իրաք ալ՝ ո՞վ աւելի խորունկ ճանչցաւ Կրօնքը քան Ս. Յուստինոս, Ս. Կիպրիանոս, Ս. Եպիփան, Ս. Օգոստինոս, Ս. Յովհաննէս Ոսկեբերան, Ս. Գրիգոր, Ս. Աթանաս, Ս. Թովմաս, քան Ս. Եկեղեցւոյ ամէն Հայրքն եւ Վարդապետները, ը-անոնք նաեւ քան մեր Ս. Լուսաւորիչը, որոնք ամէնքն ո՛րչափ անոր վրայ մտածեցին՝ այնչափ ալ կրեցին ու գրեցին։ Եւ որովհետեւ այնպէս խորունկ ճանչցած էին,

անոր համար ալ այնչափ կը յարգէին ու կը սիրէին Կրօնքը։ Ուստի՝ եթէ մեր օրերն այնչափները քանի տեղ չեն գներ նոյն Կրօնքն ու կ՚անարգեն եւ մինչեւ նաեւ ուրանալու փորձութիւնն ալ կ՚ունենան, ի՞նչ է ասոր պատճառը։ Ո՛հ, շատ անգամ աս կը պատահի, որ նոյնը չեն ճանչնար բոլորովին, եւ կամ սխալ կը առնեն, մտքերնուն մէջ երեւակայելով այն՝ որ չէ։ Ես մէկ անգամէն աւելի հանդիպեցայ անանց, որոնք խիստ վար կը զարնէին քանի մը վարդապետութիւններ, զորոնք կ՚ըսէին թէ ամբարշտութեամբ Եկեղեցին կ՚ուսուցանէ. բայց՝ իրենց ձեռքով շօշափել տուի, որ Եկեղեցին երբեք այնպիսի վարդապետութիւն չէր երազած, եւ իրենք ապշեցան կեցան։ Եթէ ասոնք Կրօնքը ճանչնային, աստուգիւ չէին հայհոյեր, ինչպէս կը զրուցէ Ս. Յուդա, ան բանն որ չեն գիտեր։

Այլ կ՚իմանային, թէ Կաթողիկէ Եկեղեցին աստուածային է իր հիմնադրութեամբը, աստուածային է իր տարածմամբը, աստուածային է իր պահպանութեամբը. եւ թէ իր մէջը առաջարկած հաւատալի ճշմարտութեանց, հրամանական վարդապետութեանց եւ խորհրդոց մէջ այնչափ բարձր գիտութիւններ կը բովանդակէ, այնչափ խորութիւն, այնչափ միաբանութիւն եւ ներդաշնակութիւն ունի, որ ով որ անգամ մը զինք քիչ մ՚ալ ճանչցած ըլլայ, չի կրնար իր զարմանքն եւ մեծաց

Digitized by Google

րող չըլլայ։ Այսպէս պէտք էին ընել Ուղղափառք Ս. Հաւատքին նկատմամբ, որուն երբեք ինչպէս արժան է չենք կրնար յարգը ճանչնալ։ Ուստի ամենայն կարելի զգուշութիւնները պէտք է ի գործ դնեն, այս վախճանին հասնելու։ Առոր համար հոս քանի մը խիստ ազդու միջոցներն որչափ ինծի կ'երեւան, ձեզի ցուցընեմ։

Առաջինն է, մտքերնուդ մէջէն հալածել ապիրատութիւնը։ Ինչու որ՝ շատ մատենագիրներ այս խորհրդածութիւնն ըրած են, որ Ս. Եկեղեցւոյ առաջին դարերէն սկսելով, անոնք ամէնքը, որոնք աւելի ճանչցան մեր Սուրբ Կրօնքը, անոնք աւելի եւս խորունկ իմացան զանիկա, աւելի եւս պնդութեամբ կապուեցան, աւելի եւս սիրեցին, աւելի եւս եռանդեամբ ի գործ դրին։ Անիկա իրեն ճշմարտութեանը մէկ ցոյցն ըլլալէն ետքը, նաեւ եղանակը կամ կերպը մեզի կը ցուցընէ, որով սրտերնուս մէջ նոյնը կրնանք պահել։

Իրօք ալ՝ ո՞վ աւելի խորունկ ճանչցաւ Կրօնքը քան Ս. Յուստինոս, Ս. Կիպրիանոս, Ս. Եփրեմ, Ս. Օգոստինոս, Ս. Յովհաննէս Ոսկեբերան, Ս. Գրիգոր, Ս. Աթանաս, Ս. Թովմաս, քան Ս. Եկեղեցւոյ ամէն Հարքն եւ Վարդապետները, ըսենք նաեւ քան մեր Ս. Լուսաւորիչը, որոնք ամէնքն ո՛րչափ անոր վրայ մտածեցին՝ այնչա՛փ ալ կրեցին ու գրեցին։ Եւ որովհետեւ այնպէս խորունկ ճանչցած էին,

անոր համար ալ այնչափ կը յարգէին ու կը սիրէին Կրօնքը։ Ուստի՝ եթէ մեր օրերն այնչափները բանի տեղ չեն դներ նոյն Կրօնքն ու կ'անարգեն եւ մինչեւ նաեւ ուրանալու փորձութիւնն ալ կ'ունենան, ի՞նչ է ասոր պատճառը։ Ո՛հ, շատ անգամ աս կը պատահի, որ նոյնը չեն ճանչնար բոլորովին, եւ կամ սխալ կը առնեն, մտքերնուն մէջ երեւակայելով ան՝ որ չէ։ Ես մէկ անգամէն աւելի հանդիպեցայ ոմանց, որոնք խիստ վար կը զարնէին քանի մը վարդապետութիւններ, զորոնք կ'ըսէին թէ ամբարշտութեամբ Եկեղեցին կ'ուսուցանէ. բայց՝ իրենց ձեռքով շօշափել տուի, որ Եկեղեցին երբեք այնպիսի վարդապետութիւն չէր երազած, եւ իրենք ամչցան կեցան։ Եթէ ասոնք Կրօնքը ճանչնային, ստուգիւ չէին հայհոյեր, ինչպէս կը գրուցէ Ս. Յուդա, ան բանն որ չեն գիտեր։

Այլ կ'իմանային, թէ կաթողիկէ Եկեղեցին աստուածային է իր հիմնադրութեամբը, աստուածային է իր տարածմամբը, աստուածային է իր պահպանութեամբը. եւ թէ իր մեզի առաջարկած հաւատալի ճշմարտութեանց, հրամանական վարդապետութեանց եւ խորհրդոց մէջ այնչափ բարձր գիտութիւններ կը բովանդակէ, այնչափ խորութիւն, այնչափ միաբանութիւն եւ ներդաշնակութիւն ունի, որ ով որ անգամ մը զինք քիչ մ'ալ ճանչցած ըլլայ, չի կրնար իր զարմանքն եւ մտաց

Digitized by Google

յափշտակութիւնը ծածկել։ Իր վարդապետութիւնը բարուց նկատմամբ այնպէս մաքուր, այնպէս անարատ է, որ ամէն թշնամիներն, որչափ կ'ուզեն ալ, չեն կրնար վար զարնելու բան մը գտնել։ Իր պաշտամունքը վրայ ամենեւին չեմ խօսիր, որն որ թէ՛ Աստուծոյ մեծվայելչութեանը, եւ թէ մեր տկարութեանն ու խեղճութեանը հաւասարապէս կը պատշաճի։

Չեմ զրուցեր նաեւ իրեն ծէսերուն, իրեն արարողութիւններուն վրայ, որոնք լի են այնպիսի խորունկ խորհուրդներով եւ սուրբ նշանակութիւններով, որ ստուգիւ զարմանք կը պատճառեն։ Չեմ խօսիր նաեւ իր սքանչելի առհմանագրութեանը, սրբազան հովիւներուն նուիրապետութեանը, իր վարդապետութեանց ստուգութեանը, իր Խորհրդոց մէջ պարունակուած գանձերուն վրայ, եւ ոչ ալ այն միաբանութեան վրայ, որով ողորմութիւնն արդարութեան հետ, Աստուծոյ մեծվայելչութիւնը՝ մարդկան ողորմելութեան հետ, երկինք երկրիս հետ կը կապէ, եւ մեր հոգեւոր եւ յաւիտենական երջանկութիւնը կը միացնէ այն ժամանակաւոր բարիքներուն հետ, զորոնք կարող ենք վայելել հոս աս աշխարհքիս վրայ։

Բայց՝ պարզ հաւատացելոց մէջէն ո՞վ կարող է մտադիր ըլլալ այնչափ գերագոյն խորութեանց, այնչափ ներքին պարգեւաց եւ շնորհաց, այնչափ երկնաւոր

Digitized by Google

բարիքներուն, այնպէս որ իրեն մաքին մէջ տանց վրայ պայծառ տեսութիւն մ'ունենայ, եւ այսպէս ինք իրեն համար տայ ամէն բաներու վրայ, որոնց կը հաւատայ, որոնց կը յուսայ եւ որոնց վրայ իր սէրը դրած է։

Հարկ էր ճանչնալ, թէ որպիսի հաւատարմութեամբ հիմնուած է կաթուղիկէ Եկեղեցին, ինչպէս Սուրբ Գրոց, եւ աւանդութեան վրայ յեցած է, եւ ինչպէս անոր նպաստաւոր են՝ միայն իր տրամաբանութեամբն եւ իմաստութիւնք իրենց ճախութեամբը։

Հարկ էր ճանչնալ, թէ ասոր ներհակ ինչպէս անմաքուր աղտոտ են Ուղղափառ Եկեղեցիէն բաժնուած աղանդները։

Ինչպէս իրենց աղտեղի սկզբնաւորութիւնները, զիրենք ամէն տեսակ հակառակախօսութիւններու մէջ տարին ձգեցին, ինչպէս իրենք իրենց մէջ բաժնուեցան, փտաւեկտեցան, բզկտեցան եւ իրար նզովեցին, ինչպէս իրենց դաւանանքներուն մէջ ամենեւին տարոյք, ճշմարիտ եւ հաստատուն բան մը չունին. որովհետեւ զրկուած են բոլորովին Աստուծոյ անգին շնորհքներէն, անոր պաշտպանութենէն, անոր սըրբութեան նաեւ արտաքին պարգեւներէն, ինչպէս են մարգարէութիւնները, հրաշքները, հիւանդաց բժշկութիւնները, Ս. Գրոց մեկնութիւնը, եւ տանց նմանները։ Հարկ էր ճանչնալ, թէ որպիսի՛ ակար հի-

Digitized by Google

մին վրայ դրուած է Բողոքականութեան բոլոր շինուածքը եւ թէ որչափ դիւրին բան է լուծելն իր ամէն իմաստակութիւնները, որոնցմով զինուորեր է եւ դեռ կը պահէ։

Այս ամէն տեսլեկութիւններով Ուղղափառ մը ներքուստ այնպէս կը լուսաւորուի, այնպէս կը զօրանայ, որ իր Հաւատքին խնդրոյ առնչ ծագուելը լսած ատենը տաղտկում մը կը զգայ եւ բարկութիւնը կը բորբոքի։

Արդ տեսէք ի՞նչ կ'ընէ Քրիստոնէից մեծ մասը, ի՞նչ կ'ընէք դուք։ Մեծ մասը չեն գիտեր ամենեւին աս ճշմարտութիւնները, եւ ոչ անոնց վրայ յիշատակութիւն մ'ունեցեր են։ Կրօնքի վրայ՝ եթէ այն քիչ, անկատար, վեր ի վերոյ տեսլեկութիւնները վերցընելու ըլլայ, բան մը չեն գիտեր։ Ըսէք ճշմարտութիւնը, ձեր որպիսութիւնն ալ անկէ չէ՞։ Եւ ի՞նչ զարմանք է, եթէ ամէն մէկ թեթեւ դժուարութեան մէջ, որ առջեւնիդ կ'ելլէ, չէք գիտեր ինչ պատասխան տալ, եւ երբեմն այն աստիճանի կը հասնիք, որ կը կարծէք թէ Կաթողիկէ Կրօնքը անոնց հանած դժուարութիւններուն ալ տալու պատասխան չունի։ Ո՛հ, եթէ կ'ուզէք աւելի հաստատուն, աւելի անյողդողդ ըլլալ Հաւատքներնուդ մէջ, ջանացէք որ քիչ մը աւելի նոյնը ճանչնաք։ Մի՛ ամչնաք Եկեղեցին երթալու Քրիստոնէական վարդապետու-

թեան եւ Աւետարանի մեկնութիւնը լսելու, եւ փոխանակ այն գաղջելի գրքերը կարդալու, որոնք ծածուկ ծածուկ ձեռքերնիդ կու տան, հոգացէք ձեզի քանի մը բարեպաշտական գրքեր, որ ձեր հոգւոյն կրթութիւն տան եւ ձեր սրտին սնունդ։

Բայց երբեմն գիւղական ժողովրդեան մեծագոյն դայթակղութեան պատճառն ան է, որ Կաթողիկէ Աթոռը վար զարնողներուն մէջ քաղաքացիներ ալ կը գտնուին, որոնք գիտնականի անուն առած են, վասնզի ուսում առնելու գացեր են։ Իմ սիրելիքս, կ'ուզէ՞ք որ անկեղծութեամբ խօսիմ։ Մտի՛կ ըրէք։ Չէ թէ ամէն քաղաքացիները, որ ձեր մօտերը գիւղագնացութեան կու գան, ձեզմէ շատ աւելի բան գիտեն Կրօնքի նկատմամբ։ Ստուգիւ կան որ ձեզմէ շատ աւելի գիտեն, բայց անոնք Կրօնքը չեն արհամարհեր, մանաւանդ որ՝ թէ՛ իրենք սրտանց կը յարգեն եւ թէ՛ իրենց ձեռացտակը եղողներուն յարգել կու տան։ Ասոնք կը ջանան նաեւ մտատւանքներ չինել եւ Եկեղեցիները պահպանել, որպէսզի ամէնքն ալ դիւրութիւն ունենան իրենց հոգեւոր օգուտը քաղելու։ Բայց՝ եթէ այսպիսիներ կան, կան նաեւ ուրիշ շատերը, որոնց գլուխը՝ որչափ թեթեւ, ընթեղը՝ որչափ դատարկ եւ սիրտը՝ որչափ ապականած է, չի կրնար ըսուիլ. անոնք ամենեւին ձեզմէ աւելի սորված չեն, անխրատ եւ անկիրթ Տեարք են, որոնք կ'երեւայ թէ

կարծ'ակէ ամոր ոխրան այնպէս փոխուեցաւ չնորհաց ամենակարող զօրութեամբը, որ այն բոպէին մէջ ինք զինքն որոշեց Աստուծոյ դատաւանալու: Անմիջապէս եկաւ իր սեղանակիցներուն եւ ասանկ խօսեցաւ անոնց հետ. Մնաք բարով, իմ Տեարքս, ես կը դառնամ իմ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյս գիրկը, զոր այնպիսի նենգութեամբ թողուցի: Աստուծոյ ողորմութիւնը զիս կը կանչէ ապաշխարութեան, իրեն հետ հաշտուելու, եւ.... այնչափ գթած է ինծի Աստուած, որ նաեւ երկինքէն արքայութեան կը հրաւիրէ:

Ինկողներէն շատ, կան նաեւ այնպիսիներ ալ որոնք կ'երերան, կը կաղան, եւ մեծ վտանգի մէջ են այսպիսի անօրէնութեան մէջ գլորելու: Արդ՝ ի՞նչ ընեմ ասոնց: Երեւակայեն թէ հորի մը, մանաւանդ, թէ ահաւոր անդունդի մը եզերքը կեցեր են, եւ սատանան եկեր, ականջներնէն վար կը փչուցէ, որ իրենք զիրենք այն վիհերին մէջ ձգեն: Ի՞նչ պատասխան կուտայիք արդեօք ասոնց: Հիմա, նոյնը թող ընեն գժոխային թշնամւոյն, ամէն առաքինական զօրութիւններին սրտերնուն ժողվեն, ինչպէս սովոր են մարդիկ ընելու վերահաս ծանր վտանգներու մէջ, մտածեն մէկմը Վերջիններուն, որ կը սպասեն մեզի, բարիքներն որ պիտ'որ կորսնցնեն, եւ մեծ զայրացմանք մերժեն ամէն տարակոյս, որ սատանան մտքերնին կը ձգէ, հաստատ

Digitized by Google

անգամ վկայելով սրտերնուն մէջ թէ երբեք չեն ուզեր կաթուղիկէ ճշմարտութենէ հեռանալ։ Ցիշէ՛ն, որ մեր Ս. Հաւատքը հիմնուած է Նահապետներուն, Մարգարէներուն, Առաքեալներուն եւ Մարտիրոսներուն վրայ, հիմնուած է անհամար սքանչելիքներու, ամենայն Վարդապետաց գիտութեանն եւ երկնից յայտնի պաշտպանութեանը վրայ, զորն որ նոյն իսկ սատանաներն ակամայ կամօք շատ անգամ հաստատեցին։ Այսպիսի ընդհանուր խորհրդածութիւններով, առանց վիճելու իրենց մտացն եւ սատանայէն հրապուրանացը հետ, պէտք են մերժել ամէն խորհրդածութիւն, որ կամ կրքերն եւ կամ սատանան առաջեւնին կը հանեն։

Բայց որովհետեւ այս ամէն Հաւատքի վրայ ծագած տարակոյսները մէկդի ձգելու համար, հարկ է անոնց պատճառը, արմատներն եւ սկիզբը հեռացընել, ատոր համար անոնց վրայ յետագայ գլուխներուն մէջ կը խօսինք։

ԳԼՈՒԽ Թ.

Առաջին զգուշութիւն հաւատքը ամրացընելու համար, այսինքն ի՛ հալածել թերահաւատութիւնը։

Ով որ մեծագին գանձ մ'ունի, չի շատանար անով միայն, որ նոյնը չգողցուի, այլ նաեւ ամէն կարելի միջոցներն ի գործ կը դնէ, որ մէկը դարան մտնելու ալ կա-

Digitized by Google

բող չըլլայ։ Այսպէս պէտք էին ընել Ուղղափառք Ս. Հաւատքին նկատմամբ, որուն երբեք ինչպէս արժան է չենք կրնար յարգը ճանչնալ։ Ուստի ամենայն կարելի զգուշութիւնները պէտք է ի գործ դնեն, այս վախճանին հասնելու։ Ասոր համար հոս քանի մը խիստ ազդու միջոցներն որչափ ինծի կ'երեւան, ձեզի ցուցընեմ։

Առաջինն է, մտքերնուս միջէն հալածել անգիտութիւնը։ Ինչու որ՝ շատ մատենագիրներ այս խորհրդածութիւնն ըրած են, որ Ս. Եկեղեցւոյ առաջին դարերէն սկսելով, անոնք ամէնքը, որոնք աւելի ճանչցան մեր Սուրբ Կրօնքը, անոնք աւելի եւս խորունկ իմացան զանիկա, աւելի եւս պնդութեամբ կապուեցան, աւելի եւս սիրեցին, աւելի եւս եռանդեամբ ի գործ դրին։ Անիկա իրեն ճշմարտութեամբը մէկ ցոյցն ըլլալէն ետքը, նաեւ եղանակը կամ կերպը ձեզի կը ցուցընէ, որով սրտերնուս մէջ նոյնը կրնանք պահել։

Իրաւ ալ՝ ո՞վ աւելի խորունկ ճանչցաւ Կրօնքը քան Ս. Յուստինոս, Ս. Կիպրիանոս, Ս. Եպիփան, Ս. Օգոստինոս, Ս. Յովհաննէս Ոսկեբերան, Ս. Գրիգոր, Ս. Աթանաս, Ս. Թովմաս, քան Ս. Եկեղեցւոյ ամէն Հայրքն եւ Վարդապետները, ըսենք նաեւ քան մեր Ս. Լուսաւորիչը, որոնք ամէնքն ո՛րչափ անոր վրայ մտածեցին՝ այնչափ ալ կրեցին ու գրեցին։ Եւ որովհետեւ այնպէս խորունկ ճանչցած էին,

Digitized by Google

անոր համար ալ այնչափ կը յարգէին ու կը սիրէին Կրօնքը։ Ուստի՝ եթէ մեր օրերն այնչափները բանի տեղ չեն դներ նոյն Կրօնքն ու կ'անարգեն եւ մինչեւ նաեւ ուրանալու փորձութիւնն ալ կ'ունենան, ի՞նչ է ասոր պատճառը։ Ո՛հ, շատ անգամ աս կը պատահի, որ նոյնը չեն ճանչնար բոլորովին, եւ կամ սխալ կը տեսնեն, միտքերնուն մէջ երեւակայելով ան՝ որ չէ։ Ես մէկ անգամէն աւելի հանդիպեցայ ոմանց, որոնք խիստ վար կը զարնէին քանի մը վարդապետութիւններ, զորոնք կ'ըսէին թէ ամբարշտութեամբ Եկեղեցին կ'ուսուցանէ. բայց՝ իրենց ձեռքով շօշափել տուի, որ Եկեղեցին երբեք այնպիսի վարդապետութիւն չէր երազած, եւ իրենք ապշեցան կեցան։ Եթէ ասոնք Կրօնքը ճանչնային, ստուգիւ չէին հայհոյեր, ինչպէս կը զրուցէ Ս. Յուդա, ան բանն որ չեն գիտեր։

Այլ կ'իմանային, թէ Կաթողիկէ Եկեղեցին աստուածային է իր հիմնադրութեամբը, աստուածային է իր տարածմամբը, աստուածային է իր պահպանութեամբը. եւ թէ իր մեզի առաջարկած հաւատալի ճշմարտութեանց, հրամանական վարդապետութեանց եւ խորհրդոց մէջ այնչափ բարձր գիտութիւններ կը բովանդակէ, այնչափ խորութիւն, այնչափ միաբանութիւն եւ ներդաշնակութիւն ունի, որ ով որ անգամ մը զինք քիչ մ'ալ ճանչցած ըլլայ, չի կրնար իր զարմանքն եւ միտաց

Digitized by Google

յափշտակութիւնը ծածկել։ Իր վարդապետութիւնը բարուց նկատմամբ այնպէս մաքուր, այնպէս անարատ է, որ ամէն թշնամիներն, որչափ կ'ուզեն ալ, չեն կրնար վար զարնելու բան մը գտնել։ Իր պաշտամանցը վրայ ամենուն չեմ խօսիր, որն որ թէ' Աստուծոյ մեծվայելչութեանը, եւ թէ մեր տկարութեանն ու խեղճութեանը հաւասարապէս կը պատշաճի։

Չեմ զրուցեր նաեւ իրեն ծէսերուն, իրեն արարողութիւններուն վրայ, որոնք լի են այնպիսի խորունկ խորհուրդներով եւ սուրբ նշանակութիւններով, որ ստուգիւ զարմանք կը պատճառեն։ Չեմ խօսիր նաեւ իր սքանչելի սահմանադրութեանը, որքան հոգիներուն նուիրապետութեանը, իր վարդապետութեանց ստուգութեանը, իր խորհրդոց մէջ պարունակուած գանձերուն վրայ, եւ ոչ ալ այն միաբանութեան վրայ, որով ողորմութիւնն արդարութեան հետ, Աստուծոյ մեծվայելչութիւնը՝ մարդկան ողորմելութեան հետ, երկինք երկրիս հետ կը կապէ, եւ մեր հոգեւոր եւ յաւիտենական երջանկութիւնը կը միացնէ այն ժամանակաւոր բարիքներուն հետ, զորոնք կարող ենք վայելել հոսա աշխարհքիս վրայ։

Բայց՝ պարզ հաւատացելոց մէջէն ո՞վ կարող է մտադիր ըլլալ այնչափ գերագոյն խորութեանց, այնչափ ներքին պարգեւաց եւ շնորհաց, այնչափ երկնաւոր

Digitized by Google

քարիքներուն, այնպէս որ իրեն մտքին մէջ տանց վրայ պայծառ տեսութիւն մ'ունենայ, եւ այսպէս ինք իրեն համար տայ ամէն բաներու վրայ, որոնց կը հաւատայ, որոնց կը յուսայ եւ որոնց վրայ իր սէրը դրած է ։

Հարկ էր ճանչնալ, թէ որպիսի հաստատութեամբ հիմնուած է Կաթուղիկէ Եկեղեցին, ինչպէս Սուրբ Գրոց, եւ աւանդութեան վրայ յեցած է, եւ ինչպէս անոր նպաստաւոր են՝ միտքն իր տրամաբանութեամբն եւ իմաստունք իրենց ճոխութեամբը ։

Հարկ էր ճանչնալ, թէ ասոր ներհակ ինչպէս անմաքուր աղտոտ են Ուղղափառ Եկեղեցիէն բաժնուած աղանդները ։

Ինչպէս իրենց աղտեղի սկզբնաւորութիւնները, զիրենք ամէն տեսակ հակառակախօսութիւններու մէջ տարին ձգեցին, ինչպէս իրենք իրենց մէջ բաժնուեցան, փեռեկեցան, բզքտեցան եւ իրար նզովեցին, ինչպէս իրենց դաւանանքներուն մէջ ամենեւին ստոյգ, ճշմարիտ եւ հաստատուն բան մը չունին. որովհետեւ զրկուած են բոլորովին Աստուծոյ անգին շնորհքներէն, անոր պաշտպանութենէն, անոր սըրբութեան նաեւ արտաքին պարգեւներէն, ինչպէս են մարգարէութիւնները, հրաշքները, հիւանդաց բժշկութիւնները, Ս. Գրոց մեկնութիւնը, եւ ասոնց նմանները ։

Հարկ էր ճանչնալ, թէ որպիսի՛ ակար հի-

յափշտակութիւնը ծածկել։ Իր վարդապետութիւնը բարուց նկատմամբ այնպէս մաքուր, այնպէս անարատ է, որ ամէն թշնամիներն, որչափ կ՚ուզեն ալ, չեն կրնար վար զարնելու բան մը գտնել։ Իր պաշտամանցը վրայ ամենեւին չեմ խօսիր, որն որ թէ՛ Աստուծոյ մեծվայելչութեանը, եւ թէ մեր տկարութեանն ու խեղճութեանը հաւատարապէս կը պատշաճի։

Չեմ զրուցեր նաեւ իրեն ծէսերուն, իրեն արարողութիւններուն վրայ, որոնք լի են այնպիսի խորունկ խորհուրդներով եւ սուրբ նշանակութիւններով, որ ստուգիւ զարմանք կը պատճառեն։ Չեմ խօսիր նաեւ իր սքանչելի համաձայնութեանը, որքան հովիւներուն նուիրապետութեանը, իր վարդապետութեանց ստուգութեանը, իր Խորհրդոց մէջ պարունակուած շնորհներուն վրայ, եւ ոչ ալ այն միաբանութեան վրայ, որով ողորմութիւնն արդարութեան հետ, Աստուծոյ մեծվայելչութիւնը՝ մարդկան ողորմելութեան հետ, երկինքը երկրիս հետ կը կապէ, եւ մեր հոգեւոր եւ յաւիտենական երջանկութիւնը կը միաբանէ այն ժամանակաւոր բարիքներուն հետ, զորոնք կարող ենք վայելել հոս աս աշխարհքիս վրայ։

Բայց՝ պարզ հաւատացելոց մէջէն ո՞վ կարող է մտադիր ըլլալ այնչափ գերագոյն խորութեանց, այնչափ ներքին պարգեւաց եւ շնորհաց, այնչափ երկնաւոր

Digitized by Google

բարիքներուն, այնպէս որ իրեն մտքին մէջ ատոնց վրայ պայծառ տեսութիւն մ'ունենայ, եւ այնպէս ինք իրեն համար տայ ամէն բաներու վրայ, որոնց կը հաւատայ, որոնց կը յուսայ եւ որոնց վրայ իր սէրը դրած է։

Հարկ էր ճանչնալ, թէ որպիսի հաստատութեամբ հիմնուած է Կաթուղիկէ Եկեղեցին, ինչպէս Սուրբ Գրոց, եւ աւանդութեան վրայ յեցած է, եւ ինչպէս անոր նպաստաւոր են՝ միտքն իր տրամաբանութեամբն եւ իմաստասէրք իրենց ճոխութեամբը։

Հարկ էր ճանչնալ, թէ ասոր ներհակ ինչպէս անմաքուր աղտոտ են Բողոքական Եկեղեցիէն բաժնուած աղանդները։

Ինչպէս իրենց աղտեղի սկզբնաւորութիւնները, զիրենք ամէն տեսակ հակասկախօսութիւններու մէջ տարին ձգեցին, ինչպէս իրենք իրենց մէջ բաժնուեցան, փշրուեկեցան, բզըկտեցան եւ իրար նզովեցին, ինչպէս իրենց դաւանանքներուն մէջ ամենեւին ասոյգ, ճշմարիտ եւ հաստատուն բան մը չունին. որովհետեւ զրկուած են բոլորովին Աստուծոյ անգին շնորհքներէն, անոր պաշտպանութենէն, անոր սըրբութեան նաեւ արտաքին պարգեւներէն, ինչպէս են մարգարէութիւնները, հրաշքները, հիւանդաց բժշկութիւնները, Ս. Գրոց մեկնութիւնը, եւ ասոնց նմանները։

Հարկ էր ճանչնալ, թէ որպիսի՛ ակար հե-

Digitized by Google

մէն վրայ դրուած է Բողոքականութեան բոլոր շինուածքը եւ թէ ո՛րչափ դիւրին բան է լուծելն իր ամէն իմաստակութիւն-ները, որոնցմով զինուորեր է եւ դեռ կը պահէ :

Այս ամէն տեղեկութիւններով Ուղ-ղափառ մը ներքուստ այնպէս կը լուսաւո-րուի, այնպէս կը զօրանայ, որ իր Հաւատո-քին խնդրոյ տակ ձգուիլը լսած ատենը սոսկում մը կը զգայ եւ բարկութիւնը կը բորբոքի :

Ասոր տեղ ի՞նչ կ՚ընէ Քրիստոնէից մեծ մասը, ի՞նչ կ՚ընէք դուք : Մեծ մասը չեն գիտեր ամենեւին այս ճշմարտութիւնները, եւ ոչ ասոնց վրայ յիշատակութիւն մ՚ու-նեցեր են : Կրօնքի վրայ՝ եթէ այն քիչ, ան-կատար, վեր ի վերոյ տեղեկութիւնները վերցընելու ըլլաս, բան մը չեն գիտեր : Ը-սէ՛ք ճշմարտութիւնը, ձեր որպիսութիւնն ալ ասիկա չէ՞ : Եւ ի՞նչ զարմանք է, եթէ ամէն մէկ թեթեւ դժուարութեան մէջ, որ առջեւնիդ կ՚ելլէ, չէք գիտեր ինչ պատասխան տալ, եւ երբեմն ալ ատոր-ճանի կը հանիք, որ կը կարծէք թէ Կա-թողիկէ Կրօնքը ատոնց հանած դժուա-րութիւններուն ալ տալու պատասխան չունի : Ո՛հ, եթէ կ՚ուզէք աւելի հաստա-տուն, աւելի անյողդողդ ըլլալ Հաւատք-ներնուդ մէջ, ջանացէք որ քիչ մը աւելի նոյնը ճանչնաք : Մի՛ ամչնաք Եկեղեցին երթալու Քրիստոնէական վարդապետու-

Digitized by Google

թեան եւ Աւետարանի մեկնութիւնը լսե-
լու, եւ փոխանակ այն գարշելի գրքերը
կարդալու, որոնք ծածուկ ծածուկ ձեռ-
քերնիդ կու տան, հոգացէք ձեզի քանի
մը բարեպաշտական գրքեր, որ ձեր հոգւոյն
կրթութիւն տան եւ ձեր սրտին սնունդ։

Բայց երբեմն գիւղական ժողովրդեան մեծագոյն դայթակղութեան պատճառն ան է, որ կաթողիկէ Ազգը վար զարնողներուն մէջ քաղաքացիներ ալ կը գտնուին, որոնք գիտնականի անուն առած են, վասնզի ու-սում առնելու գացեր են։ Իմ սիրելիքս, կ'ուզէ՞ք որ անկեղծութեամբ խօսիմ։ Մտի՛կ ըրէք։ Չէ թէ ամէն քաղաքացիները, որ ձեր մօտերը գիւղագնացութեան կու գան, ձեզմէ շատ աւելի բան գիտեն Ազգին նկատմամբ։ Ստուգիւ կան որ ձեզմէ շատ աւելի գիտեն, բայց անոնք Ազգը չեն ար-համարհեր. մանաւանդ որ՝ թէ՛ իրենք սըր-բազանց կը յարգեն եւ թէ՛ իրենց ձեռաց տակը եղողներուն յարգել կու տան։ Ա-նոնք կը ջանան նաեւ մատուռներ շինել եւ եկեղեցիները պահպանել, որպէսզի ա-մէնքն ալ դիւրութիւն ունենան իրենց հոգեւոր օգուտը քաղելու։ Բայց՝ եթէ այսպիսիներ կան, կան նաեւ ուրիշ շատե-րը, որոնց գլուխը՝ որչափ թեթեւ, ընդերը որչափ դատարկ եւ սիրտը՝ որչափ ապա-կանած է, չի կրնար ըսուիլ. ասոնք ամե-նեւին ձեզմէ աւելի սորված չեն, անխրատ եւ անկրօն Տեարք են, որոնք կ'երեւայ թէ

Digitized by Google

երկրիս վրայ չեն ապրիր՝ բայց եթէ ուտելու, խմելու, պտըտելու, զբօսանք ընելու եւ վայելելու նաեւ անմաքրութեանց մէջ. Թեթեւամիտ երիտասարդներ՝ լի ամէն տեսակ ապատեղութեամբ, որոնք որ անարգ հաճոյք մը կատարելու համար պատրաստ են ուրանալու Հայր, իշխան, երկիր եւ երկինք։ Ասոնցմէ ոմանք, թէ կ'ուզէք, նաեւ Համալսարաններու մէջ գտնուած են, սորված են երակին շարժումը գիտնել, արիւն առնել, սպեղանի շինել ու դնել, վէրք մը կտրել, եւ այլն. բայց աս բաներէն դուրս զորոնք շատ անգամ՝ քիչ եւ դէշ սորված են, իրենց ժամանակը կորսնցուցած են որձանոցներու, կերուխումի, հայհոյելու, խաղալու, խնդալու, թէատրոններու եւ ուրիշ չարադոյն դէշութիւններու. Իսկ Կրօնքի նայելով՝ ձեզի պէս տգէտ են, գուցէ նաեւ ձեզմէ ալ չարագոյն. բայց տգիտութեան վրայ մոլորութիւնն ալ կ'աւելցընեն, զորն որ ծծած են հազար ու մէկ գարշ եւ անկրօն գրքերու մէջէն։ Մի՛ զարմանաք ուրեմն, եթէ ասոնք այսպէս կը խօսին, գայթակղութիւն մ'առնուք, իբրեւ թէ գիտուն անձինքներ են, որ Կրօնքի դէմ կը խօսին, ինչու որ՝ ամենեւին բան չեն գիտեր։ Երանի՛ թէ ճշմարիտ վարդապետութիւնն ունենային, երանի՛ թէ Կրօնքը հիմանց ճանչնային, ան ատեն ուրիշ բան չէին կրնար ընել, բայց եթէ ինչ որ միշտ ըրին ճշմարիտ գիտունները, այս-

Digitized by Google

իրքն է յարգել, սիրել ու ի գործ դնել Սուրբ Կաթողիկէ Կրօնքը։ Համբաւաւոր Լահարփ ի սկզբան ամբարիշտ, անկրօն եւ Բողոքականներէ գէշ մէկն էր. վերջերը դարձաւ, եւ եղաւ եռանդուն հետեւող Ս. Ուղղափառ Եկեղեցւոյ։ Աս պատճառաւ ամբարշտին մէկը, որ երբեմն իրեն ընկերն էր, օր մը սկսաւ զինքը ծաղրել, բայց Լահարփ աս ազդու խօսքերով պատասխանը տուաւ։ Ես ալ ատեն մը դըժբախտութեամբ Կրօնքը կը ծաղրէի, բայց ետքէն աղէկ սորվեցայ, ճանչցայ, եւ ա՛լ չեմ կրնար չսիրել։ Դուն ալ նոյնը աղէկ մը սորվէ, եւ կը տեսնես թէ անկից ետքը սիրտ կրնա՞ս ունենալ զանիկա ծաղրելու, եւ զօրութիւն անոր դէմ հակառակելու։ Ուրեմն մեր Հաւատքին առաջին պզտուշութիւնն ըլլայ անոր գիտութիւնը։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Երկրորդ՝ Հաւատքը պահելու պէտուշութիւնը, հաստատութիւնը մեծնել։

Ի՞նչպէս ծնաւ Բողոքականութիւնը։ Ինչպէս ուրիշ հերետիկոսութիւնները՝ հպարտութեան մեծ ներգործութենէ մը։

Երբոր բովանդակ Ս. Կաթուղիկէ Եկեղեցին մի եւ նոյն եղանակաւ կը հաւատար, մի եւ նոյն եղանակաւ ալ Կրօնքը կ'իմանար, եւ այս մի եւ նոյն եղանակաւ հաւատալուն եւ իմանալուն վրայ միաբան-

Digitized by Google

էին հարիւրաւոր սերունդներ իրենց եպիսկոպոսներովը, առաջնորդներովը, Քահանայապետներովը, Վարդապետներովը եւ Սուրբերովը, յանկարծ կ'ելլայ մարդ մը եւ կ'ըսէ. այ, ո՛վ էք, դուք կեցէք ամենքնիդ ալ, դուք ամենքնիդ ալ ինծի մտիկ ըրէք. ես ձեզի կը ծանուցանեմ, որ դուք ամենքնիդ ալ մոլորութեան մէջ էք, ամենուն Սուրբ Հաւատքին ծանօթ չէք, սուրբ Գիրքը չէք իմանար եւ չէք գիտեր ինչ կ'ընէք. ես, ես միմիայն ամէն բան իմացայ, ամէն բան ճանչցայ, ես եմ ուսուցիչ ամէն ուսուցիչներու, ես եմ վարդապետ ամէն վարդապետներու. ոչ ոք զիս դատէ, հապա ամէնքը ինծի հնազանդին, եւ ինչ որ ես կը սորվեցընեմ, ինչ որ ես կ'առաջարկեմ, ան միայն անկից ետքը ճշմարտութիւնն ըլլայ։ Այս սատանայական ներգործութեամբ կը սկսին ամենայն հերետիկոսութիւններն, այսպիսի պայծառ, յայտնի եւ կերպական ներգործութեամբ ալ յանձն Լութերի սկսաւ Բողոքականութիւնը։

Իմ սիրելիքս, կրնա՞յ անկից աւելի սատանայական հպարտութեան ներգործութիւն մը գտնուիլ։ Արդ՝ ինչպէս հպարտութենէ ծնած է Բողոքականութիւնը, այնպէս միշտ ալ հպարտութեամբ կեցած է։ Եւ յայտնի կ'երեւայ անկից, թէ ինչպէս Լութեր հպարտութեամբ Ս. Եկեղեցիէն առանձնացաւ, այնպէս Բողոքական-

Digitized by Google

ներն՝ իր հետեւողներն ալ հպարտութեան համար իրմէ ապստամբեցան: Անոնց յաջորդներն ալ նոյնն ըրին իրենց նախորդներուն, այսպէս հետզհետէ մինչեւ մեր օրերը, եւ մենք կը տեսնենք եւ կը վկայենք որ ասոնք ալ նոյն հոգին ունենալով՝ երբեք չեն դադրիր իրարմէ ապստամբելէն նոր հերձուածներով եւ նոր բաժանումներով:

Աս տեսակ ըլլալով, ան որ չի կրնար ուրացուիլ, ա՛ն է հարկաւոր զգուշութիւնը այն անդունդին մէջ չիյնալու, ուր որ անոնք կը գտնուին: Բողոքականին հակառակ հոգի մ'ունենալն է, այսինքն Յիսուսի հոգին: Իրենք կորստեան մէջ են վտանգի իրենց հպարտութեամբը Եկեղեցիէն ապըստամբեցան. մենք կը փրկուինք խորին խոնարհութեամբ Ս. Եկեղեցւոյ հպատակելով: Դուք վերը կարդացիք, թէ Ս. Եկեղեցին Հոգւոյն սրբոյ ներկայութեամբը չի կրնար սխալիլ, եւ թէ ինչ որ ինք կը սորվեցընէ՝ ճշմարտութիւն է. ուրեմն մենք հանգչելով իր մայրական ծոցը՝ կ'ապրինք ամենայն ապահովութեամբ եւ վստահութեամբ, առանց ուրիշ բան մը մտածելու, բայց եթէ իրեն հպատակ եւ հնազանդ որդիքն ըլլալ:

Ուստի երբ որ քովերնիդ կը մօտենան այն նեղացուցիչներն եւ ձեզի կը հարցընեն. ինչո՞ւ այս հաւատոյ հրամանական վարդապետութիւնը, ինչո՞ւ այն մեկնալը կը հաւատաք: Դուք անոնց պատասխան տուէք

Digitized by Google

շուտով առանց յապաղելու. Վտանգը ասանկ ինծի սորվեցուց Ս. Եկեղեցին։ — Բայց՝ ան Եկեղեցւոյ բանծը չի կրնար ըլլալ. պիտո՛ր ըսեն ձեզի։ Իսկ դուք հաստատուն եւ անխոցոզ, նորէն պատասխան տուէք. Եթէ չի կրնար ըլլալ, ըսէք Եկեղեցւոյ։ Երբոր Եկեղեցին դաւանանքը կը փոխէ, ես ալ կը փոխեմ։ Յիսուս ինծի ըսաւ որ Եկեղեցւոյ լսեմ, չէ թէ ձեզի. եթէ Եկեղեցւոյ չլսեմ, Յիսուս կ'ուզէ որ հեթանոսի մը մաքսաւորի մը տեղ դրուիմ, որով կ'ուզէ ըսել, թէ ալ իրեններէն մէկը պիտո՛ր չըլլամ. բայց՝ եթէ զձեզ մտիկ չեմ ըներ, ինծի ամենեւին չարիք մը չպատահացաւ։ Բայց ասկից Յիսուս զիս ապահով ըրաւ թէ, ով որ Ս. Եկեղեցւոյ հովիւներուն կը լսէ, իրքեւ թէ Իրեն լսած կ'ըլլայ, եւ ով որ զանոնք կ'անարգէ, զինք եւ իր Հայրը կ'անարգէ, որ զինքը ղրկեց։ Ապահով եմ ուրեմն, որ ցորչափ որ Եկեղեցիէն եւ իմ Հովիւներէս չեմ հեռանար, ամենեւին վտանգի մէջ չեմ հոգիս կորսնցընելու։

Ուրիշ մէկ պատճառը, որուն համար հպարտները Հաւատոյ վտանգի մէջ են, ան է, որ սա Հաւատքը այնպիսի երկիր կը պահանջէ, որ իրեն համաձայն ըլլայ։ Բայց դուք ըսէք ինծի, դուք որ երկրագործութենէ կը հասկընաք, ինչո՞ւ յարմար երկիր կ'ընտրէք զանազան տեսակ տնկեր ու սերմերնիք ցանելու եւ տնկելու համար. ինչո՞ւ ցած ու խոնաւ տեղուանք չէք տնկեր որթը,

Digitized by Google

ինչո՞ւ բլրակներու եւ քարուտներու վրայ շագգամ ու հազար չէք անկեր. վասնզի յառաջ չեն գար, եւ ամէն տունկ իրեն յարմար երկիր կ'ուզէ: Նոյն բանը հաւատոյ նկատմամբ ալ, որ չ'արմատանար չի բուսնիր ամէն սրտի մէջ, բայց միայն ուր սուրբ խոնարհութիւնը կը բնակի: Անկից ահաւասիկ կրնաք իմանալ շատերուն անհաւատութեան սկիզբը: Ս. Հաւատքը ամէնուն ալ մի եւ նոյն դաւանանքը, մի եւ նոյն պարտաւորութիւնները կ'առաջարկէ, ինչպէս վեհապետին՝ ատանկ ալ փիլիսոփային, ինչպէս արհեստաւորին՝ անանկ ալ հողագործին: Ասոր վրայ կը նեղանան կը զայրանան հպարտ հոգիներն ու կ'ըսեն. ո՜հ, ինչպէ՞ս, ես որ այնչափ բան գիտեմ, այնչափ բան կարդացեր եմ, այնչափ սորվեր եմ, պիտ'որ հաւատա՞մ նոյն բանը ինչ որ կը հաւատայ տնանկը, պզտիկը, ցած կնիկ մը: Ես ալ նո՞յն աղօթքները պիտ'որ ընեմ, նո՞յն պաշտամանց պիտ'որ ներկայ ըլլամ, նո՞յն եղանակաւ պիտ'որ խոստովանիմ, նո՞յն կրթութիւնները պիտ'որ ընեմ: Քա՜ւ լիցի, քա՜ւ լիցի: Այսպէս սրտերնին կը բարձրանայ, հպարտութիւնը զիրենք կը զայրացընէ, եւ կը հրաժարին հպատակելու ան ամէն բանի, որ կը հաւատայ Հաւատացելոց հասարակութիւնը, եւ կը մերժեն հասարակաց բարեպաշտական կրթութիւնները: Մանաւանդ թէ կը կարծեն, որ այնչափ աւելի բարձր համարում կը ստա-

Digitized by Google

նամ, որչափ աւելի հասարակաց կարգէ դուրս կ'ելլեն, որչափ աւելի քիչ հաւատալ կը ցուցնեն, որչափ աւելի առանձին համոզումներ ունենալ կը ձեւանան. ահաւասիկ ուսկից շատերուն վրայ անկրօնութիւնն եւ Հաւատոյ պակասութիւնը կը ծագի։ Ո՛վ դժբախտ մարդիկ։ Քիչ մը ուսումնասիրութեան համար գահավէժ կը կործանին։ Այսպէս Արուսեակին կը նմանին, որ նոյնպէս չուզեց ընել ինչ որ մէկալ Հրեշտակներն՝ իր ընկերները ըրին, Աստուծոյ հպատակութեան մէջ մնալ։ Բայց յայտնի է որ անոր պատժապարտութեան ետեւէն ալ պիտ'որ երթան։ Ինչպէս անիկա Արքայութիւնը կորսնցուց, այսպէս ասոնք ալ կը կորսնցընեն հիմա երկրաւոր դրախտին՝ Եկեղեցւոյ բարիքները, որպէսզի ետքէն իր ժամանակին ամէն չարեաց վիհը կործանին՝ որ է դժոխք։

Բռնենք կենանք ուրեմն Ս. Խոնարհութիւնը։ Ս. Փրանկիսկոս Ասիզացին լսելով մէկուն կործանման պատմութիւնը, որն որ ժամանակաւ իր ընկերն էր, բայց ետքէն ողորմելաբար Ս. Եկեղեցիէն օտարացեր էր, մեծ եռանդով երեսն վրայ փռուեցաւ եւ ամէն զօրութեամբը երկիրը գրկել կ'ուզէր։ Հարցուցին, թէ ի՞նչ էր ըրածը, ըսաւ. Ո՛հ, զիս շատ եւ շատ խոնարհեցընել կ'ուզեմ, վասնզի այն ողորմելին Հաւատքը կորսնցուց իր հպարտութեանը համար։ Երանի՜ թէ չպատահէր

մեզի ալ այսպիսի արտասուալից դժբախտութիւն մը։

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Երրորդ շրջանակի բնաւ․ հետոյ կենալ անտանելութենէ։

Տգիտութիւնն ու հպարտութիւնը, այո, ճամբայ կը բանայ Հաւատքը կորսնցընելու. բայց աւելի եւս կը մղէ առ այն խառնագնաց անմաքուր կեանքը։ Դիտեցէք, կ'ըսէր Ս. Հերոնիմոս իր ատենէն, դիտեցէք զանոնք ամէնքն ալ, որոնք Ս. Եկեղեցւոյ մէջ հերետիկոսութիւններ հանեցին, դիտեցէք եւ կը տեսնէք որ եւ ոչ մէկը ողջախոհ կեանք ունեցաւ։ Եւ մէկիկ մէկիկ կը համրէ Սիմոն Մոգէն սկսելով մինչեւ իր ժամանակները, եւ կը ցուցընէ թէ ամէնքն ալ անառակ կրքերու մէջ շա[illegible]ած էին։

Իսկ Բողոքականութիւնն անանկ անուն մը հանած է սա նիւթիս մէջ, որ բոլոր հին հերետիկոսութիւնները կը գերազանցէ։ Բողոքականներուն ախոյեանը արդէն անառակութեան դրօշը բացած էր, սրբապղծութեամբ կուսանի մը հետ կարգուելով։ Իր հետեւողները, անմիջապէս իրեն նմանեցան։ Նոյն աղանդին առաջին գըլխաւորները՝ ամէնքն ալ կուսանաց վանքերու վրայ կը յարձակէին եւ որչափ կրնային կանայք կը յափշտակէին եւ կը հրապուրէին։

Այն աստուածարաններուն առաջին եւ հանդիսաւոր ժողովքները, այլ եւ այլ գինետուններու մէջ կ'ըլլային, Գարեջրոյ փրփուրին եւ խոհանոցի խորտիկներուն ծուխին հետ ամօթալից խօսակցութիւնները խառնելով, որոնք կ'ամչցընէին արդեօք պարկեշտ զօրական մը։ Իսկ պղծութեան եւ անառակութեան կողմանէ Նորագութիւնք (Բողոքականաց) այնպիսի լրբութեամբ չափին ու սահմանը անցուց, որ շատերուն, որոնք ի սկզբան տկար գտնուած էին իրենց հրապուրանաց ետեւէն երթալու, բաւական եղաւ աս Թշուառ տեսիլը զիրենք նորէն Ուղղափառ Եկեղեցւոյ գոգը դարձընելու։

Եւ ճշդիւ այս անսանձ անառակութիւնն էր, զորն որ աւելի Թոյլ տուաւ քան Թէ հնարկեց երկրիս վրայ Բողոքականութիւնը, որով իր հետեւողաց Թիւը շատցաւ։ Ինչու որ՝ անպարկեշտ մը ի՞նչ բանի կը բաղձայ։ Կ'ուզէ ամէն զգայական վայելմունքներն ունենալ, եւ անոնցմով կշտանալ առանց խղճի անհանգստութիւն ունենալու։ Արդ՝ Բողոքականութիւնը ատոր բոլորովին յարմար էր։ Լուտեր բարի գործքերու հարկաւորութիւնն ուրանալով, ժուժկալութեան անկարելութիւնը հրատարակելով, եւ սորվեցընելով՝ Թէ որպիսի՛ եւ իցէ մեղքով հոգւոյն փրկութիւնը չէր կրնար կորսուիլ, բաւական որ մէկը Յիսուսի հաւատայ, ասով միայն ամէն

մարդու ազատութիւն տուաւ, ինչպէս որ կ'ուզէ հեշտութեան մէջ լողալու։ Խոստովանանքը ջնջելով, վերցուց նաեւ այն պարտականութիւնը Քահանայի մը առջեւը ամօթ կրելու. հատուցիչ գործքերը ջնջելով, վերցուց ապաշխարանք ընելու հարկաւորութիւնը։ Այսպիսի հեշտական վարդապետութեան մէջ ամէն զգայասէր իր դիւրութիւնը կը գտնէ, ուստի եւ շատերը անոնց՝ մէջը նետուեցան։

Արդ՝ ինչ որ անցած ժամանակները պատահեցաւ, կրնայ հիմա ալ նոյնը պատահիլ։ Որո՞ւն քմացը այս վարդապետութիւնները քաղցր կու գան, որո՞ւն սէրը կը դրդուի նոյնը գրկելու։ Անոնց ամենուն որոնց ցանկալի է ամօթալից ազատութիւնը։ Եւ եթէ ինծի հարցընելու ըլլայիք, որո՞նք են որ ապականութեան մեծագոյն վտանգի մէջ են. ահաւասիկ, ինչ պատասխան կրնայի տալ։

Քաղաքներու մէջ մեծագոյն վտանգի մէջ են այն երիտասարդները, որոնք ամէն սանձ ցնցելով, եւ աստուածային երկիւղը մերժելով, օրերնին զեղխութեան մէջ կ'անցընեն, որոնց միտքն ու երեւակայութիւնը անդադար պիղծ ցնորքներով կը զուարճանայ, որոնց շրթունքը միշտ կը պղծին անմաքուր խօսակցութիւններով, որոնց սիրտը միշտ կը սնանի անարժան հաճոյքներով եւ զգայմունքներով։ Այսպիսի անառակներն, որ իրենց անասնական ցան-

Digitized by Google

կութիւնը կշտացընելու կը փափաքին, կը բաղձան ստուգիւ վրաններնէն նետել Կա-թուղիկէ կրօնքը։

Դարձեալ անոր համար ալ կը բաղ-ձան, վասնզի ուր որ Ուղղափառութիւնը կամ Կաթուղիկէականութիւնը կը պա-տուի, հոն շատ ապաստարաններ կը գտնեն ի-րենց անառակ ցանկութեանց։ Լսա՞ծ էք երբեմն ձեր աղօթարաններուն մէջ ալ տուած քարոզներնին, թէ աղէկ բան չէ Կաթու-ղիկէականութիւնը, եւայլն։ Գիտէ՞ք պատ-ճառը։ Վասնզի իրենց նեղութիւն կու-տայ։ Գիտեն, թէ ցորչափ որ ձեր ամու-սիններն ու ձեր օրիորդները անարատ կը պահեն իրենց Ս. Հաւատքին օրէնքը, շատ զգուշութեամբ ալ սուրբ պարկեշտութիւ-նը կը պահպանեն։ Ասիկա իրենց համաձայ-կան չէ։ Կ'ուզէին որ քիչ մը աւելի, դիւ-րամատոյց ըլլային, քիչ մը վայրենի չըլ-լային..... հասկցա՞ք զիս։ Ահաւասիկ ուս-տի կը ծնանին առակ մը մեծ համբաւան-ները Բողոքականութեան վրայ։ Ո՜վ ա-մօթ մարդկային բնութեան։

Քաղաքներու մէջ նաեւ վասնզի մէջ են արհեստաւորները, որոնք յօժարու-թիւն չունին գործելու, բայց հազարումէկ անարգ մոլութիւններ ունին սնուցանելու, ուստի խմելը կ'ուզեն յառաջ տանիլ, այս կամ այն կնոջ ախորժակները գոհ ը-նել, իրենց ընտանիքէն կը գողնան, որ-պէս զի մսխեն, ո՛ւր, Աստուած գիտէ. օ-

անոնք ալ Հաւատոյ մեծ վտանգի մէջ են. Ինչու որ տանոնց ալ շատ հեշտական է Եկեղեցի չերթալ, խոստովանանք չըլլալ, բարեպաշտութեան գործքեր չկատարել։

Ձեր քովը գիւղերու մէջ, որո՞նք են, որ մոլորելու վտանգի մէջ կ'ապրին։ Ան բարի գեղացինե՞րը [illegible]անեաց հայրե՞րը, որոնք ամենայն պարզութեամբ կ'ապրին, եւ իրենց մրգւոց ու դաշտերաց վրայ կը հոգեն, եւ կամ այն պարկեշտ երիտասարդնե՞րը որոնք մոլութենէ կը փախչին, եւ Աստուծոյ երկիւղիւր լեցուած կը սպասեն ժամանակին, որ կարող ըլլան պարկեշտ ամուսնութիւն մ'ընել։ Ա՜հ, ո՛չ ամենեւին։ Անոնք իրենց Կրօնքը կը սիրեն, կը յարգեն, ի գործ կը դնեն, եւ Բողոքականներու խօսակցութեանց ակումբներու մէջ չեն մտներ։ Հաւատոյ վտանգի մէջ են անտառակ մը մարդիկ, որ ժողովրդապետութեան պայթակղութիւնն ու ժամատամահն են, եւ կամ անոնք են, որ անարժան վատ սիրով կապուած՝ ամօթալից գործքերու մէջ կը գտնուին, անոնք են որոնց աղաւղի բերանները միշտ անպատմելի խօսքերով լեցուն են, եւ որոնք հեռաւորաբար աստուածային բաներէն եւ աստուածպաշտութենէ ճաշակ մը չեն առներ, եւ Զատկական Հաղորդութիւնն ընդունելու համար աղքատի եւ բանտի մըտել հարկ կ'ըլլայ. անոնք են, որոնք ամբողջ Ս. Պատարագին ատենը նստարանի մը վրայ անշնորհքնստած

կութիւնը կշտացընելու կը փափաքին. կը բաղձան ստուգիւ վրաններնէն նետել Կաթուղիկէ Կրօնքը։

Դարձեալ անոր համար ալ կը բաղձան, վասնզի ուր որ Ուղղափառութիւնը կամ Կաթուղիկէականութիւնը կը պատուի, հոն շատ աղքատներ կը գտնեն իրենց անտառակ ցանկութեանցը։ Լսա՞ծ էք երբեմն ձեր ազգականներու մէջէն ալ տուած քարոզներնին, թէ աղէկ բան չէ Կաթուղիկէականութիւնը, եւայլն։ Գիտէ՞ք պատճառը։ Վասնզի իրենց նեղութիւն կու տայ։ Գիտեն, թէ ցորչափ որ ձեր ամուսնիններն ու ձեր օրիորդները անարատ կը պահեն իրենց Ս. Հաւատքին սէրը, շատ զգուշութեամբ ալ տուրք պարկեշտութիւնը կը պահպանեն։ Ասիկա իրենց հաճոյական չէ։ Կ'ուզէին որ քիչ մը աւելի. դիւրամատոյց ըլլային, քիչ մը վայրենի չըլլային..... հասկացա՞ք զիս։ Ահաւասիկ ուստի կը ծնանին առատ մը մեծ համոզումները Բողոքականութեան վրայ։ Ո՛վ ամօթ մարդկային բնութեան։

Քաղաքներու մէջ նաեւ վասնզի մէջ են արհեստաւորները, որոնք յօժարութիւն չունին գործելու, բայց հազարումէկ անարգ մոլութիւններ ունին սնուցանելու, ուտել խմելը կ'ուզեն յառաջ տանիլ, այս կամ այն կնոջ ախորժակները գոհ ընել, իրենց ընտանիքէն կը զզուան, որպէս զի մեկնեն, ուր, Աստուած գիտէ. պա-

անոնք ալ Հաւատոյ մեծ վտանգի մէջ են. ինչու որ ատոնց ալ շատ հեշտական է Եկեղեցի չերթալ, խոստովանանք չըլլալ, բարեպաշտութեան գործքեր չկատարել:

Զեր քովը գիւղերու մէջ, որո՞նք են, որ մոլորելու վ[illegible]գի մէջ կ'ապրին: Ան բարի գեղացինե՞րը, [illegible]անեաց հայրե՞րը, որոնք ամենայն պարզութեամբ կ'ապրին, եւ իրենց մրգւոց ու դաշտերաց վրայ կը հսկեն, եւ կամ այն պարկեշտ երիտասարդնե՞րը որոնք մոլութենէ կը փախչին, եւ Աստուծոյ երկիւղիւը լեցուած կը սպասեն ժամանակին, որ կարող ըլլան պարկեշտ ամուսնութիւն մ'ընել: Ա՜հ, ո՛չ ատոննեւին: Անոնք իրենց Կրօնքը կը սիրեն, կը յարգեն, ի գործ կը դնեն, եւ Բողոքականներու խոստակցութեանց ակումբներու մէջ չ[illegible] մտներ: Հաւատոյ վտանգի մէջ են տեսակ մը մարդիկ, որ ժողովրդապետութեան գայթակղութիւնն ու ժանտամահն են, եւ կամ անոնք են, որ անարժան վատ տիրոջ կապուած՝ ամօթալից գործքերու մէջ կը գտնուին, անոնք են որոնք աղտեղի բերանները միշտ անասնավայել խօսքերո՞վ լեցուն են, եւ որոնք հետեւաբար աստուածային բաներէն եւ աստուածպաշտութենէ ճաշակ մը չեն առներ, եւ Զատկական Հաղորդութիւնն ընդունելու համար տարացի եւ բռնցի մղել հարկ կ'ըլլայ. անո՛նք են, որոնք ամբողջ Ս. Պատարագին ատենը նստարանի մը վրայ անշնորհք նստած

Digitized by Google

կամ կաթընած՝ կ'անցընեն, եւ բաց առա-կէց Եկեղեցւոյ մէջ մնող կամ դուրս ելլող կանոնները կը թշնամանեն։ Այո՛, այո՛. ասոնք աղէկ պատասխաններ են նոր Կրօնքին համար։ Անգամ մը ես ականջովս ասանցմէ մէկէն լսեցի, որ յայտնի կը գրուցէր, Ե-կեղեցական չ'ուզեմ ըլլալ, կանոնք այսպէս հան-դէպ չեմ չ'անցընեմ։ Կենաց ազատութիւնն է, որ ամէն մոլիներուն ախորժակը կը բանայ։

Կը հաւատա՞ք որդեօք։ Մինչեւ քանի մը Եկեղեցականներ, քանի մը Կրօնաւոր-ներ ալ, աս ճամբով Հաւատքնին կորսնը-ցընելու համար։ Ա՜հ, ասիկա իրաւցընէ գայթակղութիւն մըն է, դիտա՛ր ըսէք։ Ամենեւին ոչ. ասիկա աւելի ցոյց մըն է ի նպաստ Կաթողիկէ Հաւատոյ, որն որ այնչափ մաքուր է, այնչափ անարատ է, որ չի կրնար երկար ատեն եւ ոչ Եկեղեցա-կաններն իր ծոցը պահել, երբոր բոլորովին կը մոռնան իրենց վիճակին սրբութիւնը։ Բողոքականութեան առջի ժամանակները ամէն Կրօնաւորք եւ Քահանայք որ ուրա-ցան Ս. Հաւատքը, ամէնքն ալ այսպէս կ'ընէին՝ սրբապղծութեամբ մէյմէկ կին առնելու համար. այնպէս որ ան ատենը երբոր ասանցմէ մէկը կը տեսնուէր, որ ա-ղատ, թափառական, անզուսպ, անզգաստ վարքով կը պտըտէր, անմիջապէս կը գրու-ցէին, թէ մօտ է Ճինեվրա երթալու եւ Հաւատքը փոխելու. եւ ան ատենուան

զուարճախօս մատենագիր մը գրեց, թէ Բողոքականաց Նորոգութեան գործողութիւնը, իբրեւ կատակերգութիւն մը միշտ կարգուելով կը լմննայ։

Նոյնն է մեր ժամանակներն ալ։ Անգղիա եւ Ամերիկա կան մեզմէ փախած քանի մը Եկեղեցականներ, որոնք Հաւատքն ուրացած են։ Իրենց մեծ պատճառն ինչ էր։ Մեր երկիրները պղծութիւններով գայթակղեցընելէն ետքը, Բողոքականներուն մէջ գացին մտան կին առնելու համար։

Ասոր վկաններն են Տէ-Սանքթիս, Աքիլլի, Պոնավիչի եւ ուրիշները, եւ ամենք անանցմէ, որոնք լաւագոյն խղճմտանքէ զարթնելով զզջացան եւ դարձան երեսէ ձգած մօրերնուն Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ գիրկը, խոստովանեցան որ չէ թէ համոզմամբ, այլ կրքերնին շատցընելու համար իրենք զիրենք գահավէժ փոսին մէջ ձգած էին։

Արդ՝ եթէ անպարկեշտութեան մոլութիւնը այն աստիճանի կը հասցընէ, որ նաեւ Քահանան ալ Կրօնաւորն ալ ապականութեան մէջ կը ձգէ, որպիսի՞ վտանգի մէջ չի ձգեր անկիրթն ու տգէտը, որն որ եւ ոչ իսկ գիտէ թէ ո՞ր հաստատուն հիման վրայ գրուած է Ս. Հաւատքը։ Որպիսի՞ վտանգի մէջ չի ձգեր երիտասարդ մը, որ իր բոլոր կեանքը զբօսանքներու մէջ անցուցեր է, եւ իր սիրած մոլութիւննե-

Digitized by Google

բէն հաշեր մաշեր է։ Որպիսի՞ վտանգի մէջ չի ձգեր կին մը, երիտասարդուհի մը, որոնք աւելի երեւակայութեան եւ զգայութեան կ'առնեն քան թէ բանաւորութեան, երբ որ մոլութեան մէջ թաղուած կորսուած են։ Ո՛չ, ամենեւին արգահատութիւն չունի այնպիսիին, որն որ ինք զինքը անձուժկալութեան եւ անպարկեշտութեան տուած է։

Ծանր մատենագիրները արդէն այս խորհրդածութիւնն ըրած են, թէ ամենապաստագոյն պատճառն որուն համար վերջաստաներորդ դարուն մէջ Բողոքական Նորագութիւնն այնչափ երկիրներու մէջ ընդունելի եղաւ, ուրիշ բան չէր, բայց եթէ այն միայն, ինչ որ մինչեւ հիմա գրուցեցինք։ Մարդկան բաղձը շատ թոյլցեր էր, սրտերնին մեղկացեր էր, եւ մեծապէս հաճելի կ'ըլլար այն Կրօնքը, որ կը վերցնէր ամենուն անոնցմէ՝ որոնք ակամայ կամօք նոյնը կը կրէին։ Աստուած այն աղար-մելի ազգերը պատժելու համար թոյլ տուաւ, որ Ս. Հաւատքն իրենցմէ վերցուի։

Ինչ որ ուրիշ անգամներ պատահած է, կրնայ նորէն պատահիլ։ Աստուած պահէ՛ զմեզ այսպիսի պատժէ մը, որն՛ որ մինչեւ հիմա իր արդարութեան ձեռքէն եկած պատուհասներէն ամենէն սոսկալին է. բայց որպէսզի Աստուած զմեզ այս պատժէն պահպանէ, պահենք մենք անարատ այս գեղեցիկ եւ սուրբ պարկեշտութիւնը։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Զօրաւոր դեղատուութիւն. Պէտք է գործ դնել Կաթողիկէ Կրօնքը։

Մինչեւ հիմա ցուցուցած զգուշութիւններս գլխաւորաբար զձեզ հակառակորդներուն հարուածներէն ազատելու համար էր, վերջինն որ հիմա ձեզի կը ծանուցանեմ, եւ որն որ ամէն իմաստնոց վճռովը ամենէն ազդու զգուշութիւնն է, զձեզ անվիրաւորելի պիտի՛որ ընէ անոնց թունաւոր նետերէն։ Եւ ո՞րն է այս զգուշութիւնը, եռանդեամբ ի գործ դնելն այն ամէն բան որ կը վերաբերի Կաթողիկէ Կրօնքին։ Ինչու որ այս ամէն կրթութիւնները զմեզ Բողոքականութենէ կը հեռացընեն, ինչպէս անոնց պակասութիւնը զմեզ Բողոքականութեան կը տանի։

Ոմանք կը զարմանան[illegible]ք կը լսեն ոմանց իյնալը քանի մը երկիրներու մէջ, ուր ոմանք Ս. Հաւատքը ուրացան։ Արդ՝ այս զարմանքը տեղի չունի, ինչու որ (ցաւալի՝ բայց ստոյգ է) զարմանալու բանն ան էր, եթէ ոմանք ի մոլորութենէ պահպանուէին։ Տեսակ մը Ուղղափառներու վրայ, Կաթողիկէ Կրօնքէն ալ ի՞նչ մնացեր է։ Ոչինչ եւ ոչինչ։ Չէ՛ մնացեր վրանին ոչ աղօթք ընելու հոգի, ոչ ջերմեռանդութիւն եւ ոչ բարեպաշտութիւն։ Ս. Խորհուրդներուն չեն յաճախեր ամենեւին, եւ եթէ տարին

Digitized by Google

անգամ մը Զատկի ատեն մերձենալու ըլ-լան, այնպիսի անտարբերութեամբ եւ չու-զենալով մը, որ չի կրնար մտածուիլ. եւ Աստուած տայ որ ամփոփութեան համար սրբապղծութեամբ ալ կատարած չըլլան: Վերջերնուն վրայ բան մը չի առնուիր, որ զիրենք Կաթուղիկեայ ցուցընէ: Կ'ամըչ-նան խօսքերնուն մէջ, ծոմապահութեանց ու բոլոր Հաւատոյ արտաքին գործքերուն մէջ այնպիսի երեւնալու: Իրենց մէջ չկայ ամենեւին՝ ոչ ուղղափառի ժրութիւն մը, ո՛չ վարուց մաքրութիւն, ո՛չ պարկեշտ կենցաղավարութիւն, եւ ոչինչ ուղղափառ-ական կենաց որպիսութիւն եւ զգացմունք: Կրօնքը՝ սահմաններ են տօնի օրերը վերջին Պատարագը բազմամարդ Եկեղեցւոյ մը մէջ լսելու, եթէ կանայք են՝ իրենց զար-դարանքը ցուցընելու, եթէ այր են ու-րիշներու բարեպաշտութիւնն ու ջեր-մեռանդութիւնը խափանելու եւ շփո-թելու:

Հիմա, ո՞ւր է ուղղափառական վարքը: Բայց տակը ոչինչ են: Այսպիսիները կրնային Աշխարհագրական Ուղղափառք ա-նուանուիլ, այսինքն է Ուղղափառք՝ չէ թէ Յիսուսի Քրիստոսի հաւատքը եւ Ս. Եկեղեցւոյ հաստատութիւնը ճանչնալնուն, չէ թէ՝ աս երկուքն ի գործ դնելնուն հա-մար, հապա Ուղղափառք են՝ վասնզի ծնած են այսչափ աշխարհագրական լայնութեան՝ այսչափ երկայնութեան մէջ, այսինքն է

Digitized by Google

այնպիսի երկիր մը, որ Կաթոլիկէ Հաւատքը կը դաւանի. բայց սրտերնուն մէջ պատրաստ են հերձուածողներու հետ հերձուածող, Յաճախ հետ տաճիկ ըլլալու, եթէ Բեւեռուէն կամ Հասարակածէն քիչ շատ տարիճաններով հեռու ծնած ըլլային:

Անձինք՝ որ այսպիսի վիճակի մէջ են, չունին դժուարութիւն Թողողականութիւնը գրկելու: Կը գրկեն նոյնը, վասնզի նոյն իսկ Թողողականութիւնը բողոք մըն է Կաթոլիկէ Եկեղեցւոյ կրթութիւններուն դէմ, զորոնք կ՚անարգեն, եւ վասնզի եթէ մէկը իրենց բռնած ճամբան յանդիմանելու ըլլայ՝ իրենք զիրենք կարող են ջատագովել, թէ զանց կ՚առնեն իրենց համոզմունքը համար այն բանը, զորն որ ծուլութեան ու չարութեան համար չեն ուզեր կատարել: Կը գրկեն, վասնզի Թողողականութիւնը Ուղղափառութենէ ան կողմը անցնողներուն համար ապաւէն եւ իջէ կրօնական պաշտամանց ծանրութենէ ազատ ըլլալու միջոց մըն է: Հոս մեծ զանազանութիւն կայ, բուն Թողողականութեան մէջ ծնածներուն եւ Կաթուղիկէ Կրօնքն ուրացողներուն մէջ: Ինչու որ որոնք այնպէս ծնած են, շատ անգամ ի բարի հաւատոյ կ՚ապրին անոր մէջ: Անտարբերները չեն կատարեր ամէն բան, որ պարտական էին, բայց գոնէ կ՚ընեն այնչափ, որչափ գիտեն: Կը պահեն այն փոքր կրթութիւնները, զորոնք իրենց

Digitized by Google

Հայքը հետերնին տարին երբոր Ուղղափառ Եկեղեցիէն բաժնուեցան, ունին եղանակ մը մեկնելով ժողովուրդը, աղօթելու, արարողութեան եւ ծէսի: Նաեւ որովհետեւ, թէ ոչ բովանդակ, գոնէ բառ մասին կը կարդան Ս. Գիրքը, ասկից. գըլխաւորաբար Աւետարանները՝ որոնք բոլորովին իրենց զիրենք առանձնականութեան մեկնութեան չեն տուած, կը քաղեն նաեւ [illegible] բուլթեանց հետ խառն ճշմարտութիւններ ալ: Ասոր ներհակ ուրացող Ուղղափառները, որովհետեւ չեն եւ ոչ կրնան ըլլալ ի բանի հաւատոյ, այնպէս չեն կրնար ամենուին կրօնքի մը հաստատ ըլլալ:

Զմիւռնին Կաթուղիկէ Կրօնքը, վասնզի ուրացան զանիկա. չունին Բողոքական դաւանանքը, վասնզի երբեք կարող ըլլա՛ր չըլլան անոր յարգութիւն մը տալ որոներնուն մէջ. այնպէս ամենուին բանի մը չեն կապուիր, եւ կ'ապրին ամենայն ազատութեամբ: Աս ապրելու եղանակը դաւանդեայնպէս համաձայն է մարդկան բնածին ապականութեան, անոր թիւր բերմանքը, անոր կրքերուն, որ զարմանալի բան չ'երեւար եթէ յօժարութեամբ անոր ետեւէն կ'երթան: Ասոր համար ամենատարոյգ է աս որ կ'ըսեն, թէ ով որ առանց Կրօնքի պաշտպանութեան կ'ապրի, անոր համար ամենէն դիւրին անցքը Բողոքականութեան մէջ նետուիլն է: Օրէնք մը չպահպանելն եւ

նոյն օրէնքը գէշ գտնելը իրարմէ քայլ մը հեռու են։

Ուրիշ պատճառ մ՚ալ, որուն համար ժրութեամբ Կաթողիկէ Կրօնքը ի գործ չդնելը կորստեան ճամբայ կը բանայ, այն է, որ ով որ նոյնը գէշ կը պահպանէ, անոնց ծանրութիւնը կ՚ամբաստանէ, քաղցրութիւնը չի զգար. ուստի ատոր համար ժամանակին երկարութեամբը վրան ատելութիւն եւ յոգնածութիւն կու գայ եւ այսպէս լուծը վրայէն կը նետէ։

Կաթողիկէ Հաւատքն երբ աղէկ կը պահուի՝ զարմանալի քաղցրութիւն եւ օծութիւն մ՚ունի, բայց հարկ է՝ որ պահպանուի, որպէսզի քաղցրութիւնն ու ազնուութիւնը զգացուի։ Ինչու որ ճշմարիտ հաւատքը չ՚եղծաներ մարդկային բնութիւնը, թէպէտեւ զայն կը բժշկէ եւ կը զօրացընէ։ Կը թողու թիւր բերմունքներէն, յանցաւոր յօժարութիւնները, ստորնագոյն թելադրութիւնները, աշխարհքիս հրապուրանքները, թէպէտեւ մի եւ նոյն ատեն, զանոնք կը մեղմէ, կը նուաճէ, զօրութիւն կու տայ պատերազմելու, եւ բերկրութիւն յաղթելէն ետքը։

Անկեց է, որ Ուղղափառը զօրաւոր է, երբ կ՚աղօթէ, երբ զԱստուած կ՚աղաչէ, երբ ջերմեռանդութեան շնորհք կ՚ընդունի, երբ կը հաստատուի ապաշխարութեան Խորհրդով, երբ ամէն բանէն աւելի՝ Սուրբ Հաղորդութեամբ կը սնանի։ Ա-

Digitized by Google

օգնութիւններով կը գտնէ զօրութիւն, որ հարկաւոր է կաթուղիկէ Օրէնքը պահելու համար. բայց առանց անոր ծանրութիւնն ունի, եւ զօրութիւն չունի տանելու։ Ուստի բեռան տակ կը տառապի, եւ կը փորձուի ընդունելու Բողոքականութիւնը; Աստուածեանց տղաներն եւ ուրիշ ինչ որ կ'ուզես, բաւական որ ազատութիւն ունենայ։

Ասոր ներհակ Ուղղափառք, որ փոյթ են Հաւատքնին գործքով կատարելու, այս եւանգելներուն մէջ կը գտնեն ապահով երաշ[illegible]ւորութիւն մը։ Կը գտնեն անիկա, վասնզի իրենց վրայ Յիսուսի Քրիստոսի Խորհուրդներուն, եւ Ս. Եկեղեցւոյ քաղցր խնամքը ծանօթութիւնը միշտ աւելի կը կենդանանայ, եւ որչափ աւելի կը ճանչնան՝ թէ՛ առջինները եւ թէ՛ ետքինը, այնչափ աւելի սիրով կը կապուին։

Նոյն երաշխաւորութիւնը կը գտնեն, վասնզի ասով կը սկսին ներքուստ վայելել այն քաղցրութիւնը եւ մխիթարութիւնը որ կ'ունենան աղօթքի մէջ սրտերնին Աստուծոյ առջեւը բանալով, Խոստովանութեան Խորհուրդին մէջ կրծքերնին մեղաց ծանրութենէն թեթեւցնելով, Յիսուսի հետ Ս. Հաղորդութեամբ սերտ միանալով, բարի խղճմտանքի ներքին վկայութիւնն ունենալով, գիտնալով միանգամայն որ ամենասուրբ Կոյսն ու Սուրբերը իրենց համար բարեխօս են Աստուծոյ առջեւը, եւ

Digitized by Google

թէ ի հաղորդութեան արդարոց են, թէ՛ անոնց որ երկրիս վրայ են, եւ թէ՛ անոնց որ երկինքը կը թագաւորեն. եւ այսպէս միշտ սիրտ կ՚առնեն յարգելու այս բարիքները եւ կը ջանան որ չկորսնցընեն։

Կը գտնեն նոյն երաշխաւորութիւնը, վասն զի Կաթողիկէ բարեպաշտական Կըր-թութիւնները զարմանալի ազդեցութիւն մ՚ունին բոլոր կեանքերնիս քրիստոնէաբար վարելու. այսինքն է՝ ընտանեաց խնամոտ հայր, գործավարական որդի, խոհեմ եւ գթած տէր, հնազանդ եւ հպատակ ծառայ, հաւատարիմ եւ աշխատասէր [illegible]ու-ղական, խոնարհ եւ արդար մեծատուն ըլլալու։ Նոյն վստահութիւնը կը գտնեն, վասնզի բարի Ուղղափառը այն կրթութիւններուն մէջ զօրութիւն կ՚առնու իր կիրքերուն յաղթելու, իր ամէն թշնամիները ներելու, իր ամէն աշխատութիւնները սիրով տանելու, իր դժբախտութիւններէն եւ ոչ մէկուն մէջ վհատելու, եւ հաստատուն քայլով աստուածային պատուիրաններուն ճամբուն վրայ յառաջ երթալու։ Ասկէց չի կրնար ըսուիլ, որչափ միշտ աւելի՛ կը կապուի իր Կրօնքին հետ, որ զինք այնչափ բարիքներով կը լեցընէ։

Վերջապէս նոյն երաշխաւորութիւնը կը գտնեն, վասնզի Հաւատոյ գործադրութեան մէջ դրուած է մշտնջենաւոր ամսում մը Հաւատոյ, որն որ ներքուստ զհոգին կը

Digitized by Google

լուսաւորէ, եւ նոյնը միշտ գոհ եւ հանգիստ կ՚ընէ իր վիճակին վրայ, եւ փարատելով նաեւ ամենափոքր տարակոյսները՝ միշտ աւելի եւս զինք կ՚ապահովցընէ: Կենդանի հաւատոյ հետ կը միանայ հաստատուն յոյսը որ մը այն յաւիտենական բարիքներուն հասնելու. որոնց պայծառ տեսութեամբ մը կը նայինք եւ վստահութեամբ կը սպասենք, որն որ սա աշխարհքիս մէջ ամենէն մեծ մխիթարութիւններ է: Վերջապէս կենդանի հաւատքը եւ հաստատուն յոյսը բորբոքեալ սէր մը կը բխեն, որն որ հալածելով զերկիւղը, ինչպէս որ գրուած է, վստահութիւն կու տայ մեզի Աստուծոյ առջին ելլելու, զինքը ողջագուրելու սիրով, եւ սա արտասուաց ձորին մէջ եղանակաւ մը յառաջագոյն կը սկսինք վայելել այն բարութիւնները, որ կը յուսանք ստանալու երկինքը ի յաւիտեան, երբեւ մեր հաւատոյ վերջին, լի եւ հաստատնացեալ պտուղը:

Ասոր համար ալ որ կը բաղձայ հեռու կենալ որպիսի եւ իցէ վտանգէ հաւատոյ անպատմելի գանձը կորսընցընելու, որն որ իրեն այնչափ բարիք սա աշխարհքիս վրայ եւ ի հանդերձեալն կը պատրաստէ, եւ այնպիսույն վերջապէս հոստեղս համառօտելով բանձներս, եւ սրտիս խանդակաթ սիրովը այս խորհուրդը կու տամ, որ եռանդուն Ուղղափառի մը կեանք անցընէ: Մի վիճէք, կրօնական խնդիրներուն մէջ

մի մնաք. Թող մի տայ, որ ուրիշներն ալ՝ որդիսի պատճառանքով որ ըլլայ, ձեր ետեւէն իյնան ձեզի բան սորվեցընելու, այլ պատասխան տուէք անոնց ընդդիմութեանցը եւ դժուարութեանցը՝ ձեր հաւատարմութեան, բարեպաշտ եւ կրօնական գործքերովը։ Եթէ Աստուծոյ տունը կ՚անարգեն, դուք աւելի ստէպ գացէք. եթէ կը ծաղրեն Խոստովանանքը եւ Ս. Հաղորդութիւնը, դուք որչափ կրնաք աւելի եւս փութով եւ շատ անգամ մօտեցէք. անոնք ձեր առջեւը ծոմն ու պահքը ծաղր կ՚ընեն,, դուք նոյները պահեցէք առանց ծածկելու ձեր ծոմապահութիւնը. անոնք ձեր առջեւը կը հայհոյեն Եկեղեցւոյ եւ Քահանայապետին դէմ, դուք մի ամչնաք զիրենք գովելու եւ զձեզ իրենց կողմը ցուցընելու. անոնք ձեր առջեւը Քահանաներն ու Կրօնաւորները կը թշնամանեն, դուք մի՛ քաշուիք զիրենք պաշտպանելու եւ յայտնելու որ դուք անոնց պէս չէք մտածեր։ Մէկ խօսքով՝ անոնք կը խօսին, դուք ըրէք, եւ այս եղանակաւ պատասխան տալով՝ ձեր հաւատքը վտանգի մէջ չ՚իյնար։

Ձեր այսօրի[illegible] վարմունքը շուտով մը ամէն բարիներուն հաճելի եւ ընդունելի կ՚ըլլայ, եւ անոնց հաճելի եւ սիրելի ըլլալը պատուականագոյն է. քիչ մը ժամանակ ետքը չարերու զարմանքն ալ կ՚ունենաք, որոնք որ (անհաւատալի, բայց ստոյգ բան է) անոնց վրայ յարգ կ՚ունենան որոնք զի-

Digitized by Google

բենք տաղէ տակ կ'առնեն. բայց սակայն՝ եթէ ուրիշ ամէն բանն ալ ձեզի պակսելու ըլլայ, պիտ'որ ունենաք 'անոր տեղը, որ զձեզ քիչ ատենէն պիտի դառնէ՝ Յիսուս Քրիստոս:

Աշխարհք կ'անցնի եւ անոր հետ իր սնոտութիւնները, իր ունայնութիւնները, իր ծուռ դատաստանները, իր կռիւները: Կ'անցնին նաեւ ամէն աղանդները, որ Ս. Եկեղեցին չարչարեցին: Ինչպէս մենք կը տեսնենք աներեւոյթ ըլլալը Եբիոնեանց, Կերինթեանց, Արիոսեանց, Եւտիքեանց, եւ այլն, եւայլն. այսպէս աներեւոյթ պիտ'որ ըլլան նաեւ Բողոքականները. ան որ երբեք 'պիտ'որ չանցնի, Յիսուսի Քրիստոսի Եկեղեցին է: Անիկա անշարժ ժայռի մը վրայ հաստատուած՝ ունի զՅիսուս Քրիստոս, որ զինք կը կառավարէ, եւ պիտ'որ տեւէ մինչեւ ի վախճան ժամանակաց: Եւ ոչ ան ատենն ալ պիտ'որ պակսի, այլ այս արտասուաց եւ պատերազմներու ձորէն պիտի փոխադրուի, եւ ամէն մրցութիւնները դադրելէն ետքը, փառօք եւ յաղթանակաւ պիտ'որ թագաւորէ յերկինս յաւիտեանս յաւիտենից:

Երանի՜ անոնց, որոնք Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ըլլազներուն կարգը պիտ'որ գտնուին ոչ անուամբ միայն, այլ նաեւ գործքով: Ազնի՛ւ ընթերցող, եւ հոգւոյս ամենայն գթովը եւ ցանկութեամբը կը մաղթեմ քեզի այս գեղեցիկ վիճակը, ինչպէս

Digitized by Google

սրտիս եռանդովը ինծի կը բաղձամ։ Փոփոխակի աղօթք ընենք մեր աստուածային Փրկչին, որ թող չտայ մեր կրիցը, որ մեր ժառաց դատաստանը նսեմացընեն, որ մեր սիրտը ապականեն, որ զմեզ Ս. Եկեղեցւոյ մէջէն դուրս յափշտակեն, որպէս զի երջանիկ յաւիտենականութեան յաղթանակը չկորսընցընենք. Ամէն։

Digitized by Google

Digitized by Google

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՏԵՍՉՈՒԹԵԱՄԲ

ԳԻՈՍԻ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԻ Թ.

ԽՕՍՔ

ԶՈՐ ԽՕՍԵՑԱՒ Ի ԳԱՂՏՆԻ ԽՈՐՀՐԴԵԱՆ Ի ԻԵ ԱՒՈՒՐ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1865

ԲԱԶՄԱՏԵՍԱԿ դաւաճանութեանց եւ նենգութեանց մէջ, որոնցմով Քրիստոնէութեան թշնամիները, զուր ջանքով Աստուծոյ Եկեղեցւոյն վրայ յարձակիլ, զանիկա կործանել ու ջնջել կը յանդգնին, իրաւցընէ Յարգելի Եղբարք, պէտք է համարինք այն ամբարիշտ մարդկան ընկերութիւնը, որ ռամկօրէն Ֆրան-մասոնական (Ազատ-որմաշինական) ընկերութիւն կը կոչուի, որն որ իսկզբան գաղտնի ու խաւարի մէջ ծածկուած էր, բայց ետքէն ի հասարակաց վնաս կրօնքի եւ մարդկային ընկերութեան դուրս ժայթքեց։ Հռոմայ Քահանայապետները՝ Մեր Նախորդները՝ այն ընկերութեան դարանակալութիւններն ու խա-

Digitized by Google

բէութիւնները իմանալնուն պէս, յիշելով իրենց հայրական պաշտօնը, ամենեւին չգանդատեցան այն աղանդը, որ անօրէնութիւն կը բնէ եւ ամէն սրբազան եւ քաղաքական ընկերութիւն եղծանել եւ տապալել կը ջանայ, իրենց ճոխութեամբը զինել, եւ դատապարտութեան վճռովը իբրեւ սրով խոցատել եւ նուաճել։ Կղեմէս ԺԴ Մեր Նախորդն՝ իր Առաքելական թղթովը այն աղանդը տարապարտեց, մերժեց եւ ընդհանուր ամէն հաւատացեալները զգուշացուց՝ չէ թէ միայն անոր մէջ չմտնելու, այլ՝ նաեւ որպէսի եղանակաւ ըլլայ նոյնը չյառաջացընելու եւ չօգնելու, նովին գործով նզովքի տակ իյնալու պատիժ սահմանելով, որմէ միայն Հռոմայ Քահանայապետը կրնայ արձակել։ Այս դատապարտութեան արդար եւ արժանի վճիռը Բենեդիկտոս ԺԴ Սահմանադրութեամբ մը հաստատեց, եւ ուղղափառ երեւելի Իշխանները յորդորելէն ետ չկեցաւ, որ ամենայն զօրութեամբ ամենածանր աղանդը խլելու, եւ հասարակաց վտանգը հեռացընելու ջանան։ Երանի՜ թէ նոյն Իշխանները Մեր Նախորդին ձայնին ականջ դրած ըլլային․ երանի՜ թէ այսպիսի ծանր խնդրոյ մէջ թուլութեամբ վարուած չըլլային, ան ատեն ստուգիւ երբեք ո՛չ մեր եւ ո՛չ մեր հարց ժամանակները, այնչափ ապըստամբութեանց խռովութիւնները, այնչափ պատերազմներու հրդեհները չէին տեսա-

ցուեր, որոնց պատճառաւ բոլոր Եւրոպա կը
հեծէր. եւ ոչ ալ այնչափ չարիքներու դառ-
նութիւնը կը զգայինք, որոնցմով տառա-
պեցաւ ու դեռ կը տառապի Եկեղեցին։
Նոյնպէս երբոր անօրինաց մոլեգնութիւնը
ամենեւին չհանդարտելով՝ նորէն Քարբո-
նարէններուն աղանդը՝ գլխաւորաբար Իտա-
լիայի մէջ՝ ամէն կողմ տարածուեցաւ,
Պիոս Է. Մեր Նախորդը զանիկայ ալ նզովեց.
Լեւոն ԺԲ Քահանայապետն ալ այսպիսի
հոգւոյ եռանդով բորբոքած թէ՛ վերը յի-
շուած գաղտնի ընկերութիւնները, եւ թէ՛
ուրիշ որպիսի եւ իցէ անուանով կոչուած
ընկերութիւնները, որ Եկեղեցւոյ ու քա-
ղաքական իշխանութեան դէմ դաւակցու-
թեան մէջ են, իր Առաքելական Թղթովը
դատապարտեց, եւ սաստիկ նզովքի պատ-
ժով ամէն հաւատացելոց արգելեց անոնց
մասնակից ըլլալ։ Բայց Առաքելական Գա-
հին այս ամէն ջանքերը յուսացուած ելքը
չունեցան։ Վասն զի երբեք չնուաճեցաւ եւ
ոչ զսպուեցաւ այս Ֆրան-մասոնեան՝ ա-
ղանդը, այլ այնպէս ամէն կողմ տարա-
ծուեցաւ, որ այս դարուն ատեններս ամէն
տեղ անպատիժ գլուխ վերցուցած է, եւ
ա՛լ աւելի յանդգնագոյն կը խրոխտայ։ Ա-
սիկայ Մենք ըստ մեծի մասին անկից յա-
ռաջ եկած կը համարինք, որ շատերուն
միտքերը, գուցէ անտեղեակ ըլլալով անօրէն
խորհուրդներուն՝ որ գաղտնի ակումբներ-
նուն մէջ կը յուղուին, այս սուտ կարծի-

Digitized by Google

քով տոգորուած են, թէ ասիկա՛ անձնասէր ընկերութեան տեսակ մըն է, հիմնադրու-թիւն մը, որ մի միայն մարդկան օգնելու, եւ անոնց խեղճութիւնները թեթեւցընե-լու կը նայի. ուստի ասկից Աստուծոյ Ե-կեղեցւոյն վնաս հասնելու ամենեւին վախ չկայ: Բայց թէ ասիկա՝ ճշմարտութենէ որչափ հեռու է, ո՞վ չիմանար: Ինչու՞ որ՝ ի՞նչ կ'ուզէ ընել այդ՝ որ եւ իցէ կրօնքէ՝ որ եւ իցէ հաւատքէ՝ մարդիկներու խառն ընտրութիւնը: Ի՞նչ կ'ուզեն ընել այդ գաղտնի ժողովականները: Ի՞նչ, այն սոսկալի երդումը որ կ'ընեն առ աղանդին դրուագ-ները, որ ամենեւին ասոր վերաբերեալ բան մը պիտի՝ որ չյայտնեն: Վերջապէս ինչո՞ւ համար է այն անլուր պատուհասներու դժնդակութիւնը, որ յանձն կ'առնուն, եթէ երդումնին չպահելու ըլլան: Ստու-գի՛ւ, անօրէն եւ ժանտ պէտք է ըլլայ այն ընկերութիւնը, որ այդչափ լուսէն ու տուընջենէ կը սոսկայ. ով որ չար կը գոր-ծէ, կ'ըսէ Առաքեալը, լոյսը կ'ատէ: Իրաւ-ցընէ՝ որչափ ասոր աննման են հաւատա-ցելոց բարեպաշտ Ընկերութիւնները, որոնք Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ կը ծաղկին: Անոնց մէջ ծածուկ եւ պատրուակեալ բան չկայ, ամենուն յայտնի են իրենց կա-նոնները, որոնցմով կը կառավարուին, յայտնի են անոր գործքերը որ ըստ Աւե-տարանական վարդապետութեան ի գործ կը դրուին: Բայց ցաւով կը տեսնենք, որ

Digitized by Google

այս ուղղափառ. Միաբանութիւնները, որոնք այնչափ օգտակար, այնչափ պիտանի են աստուածպաշտութիւնը աճեցընելու եւ աղքատները մխիթարելու, տեղ տեղ հակառակութիւն կը կրեն ու կը ջնջուին, երբ ասոր ներհակ՝ Ֆրան-մասոնական խաւարային ընկերութիւնը՝ Թշնամի Աստուծոյ Եկեղեցւոյն, եւ վտանգաւոր Թագաւորութեանց ապահովութեանը՝ նպաստաւորութիւն կամ գոնէ ներողութիւն կը գտնէ: Բայց այս աւելի Մեզի ծանր ու ցաւուն կու գայ, Յարգելի՛ Եղբարք, որ ոմանք անփոյթ են Մեր Նախորդաց Սահմանադրութիւններուն համեմատ առ դատապարտելի աղանդը մերժելու, եւ իբրեւ Թէ Թմրած կը տեսնուին անոնք որոնցմէ այսպիսի ծանր նիւթի մէջ, իրենց յանձնուած պաշտօնն ու պարտաւորութիւնը շատ աւելի եռանդ եւ փոյթ կը պահանջէր: Եթէ կան ոմանք, որ կը կարծեն, Թէ գաղտնի աղանդներուն, եւ անոնց հետեւողներուն ու նպաստաւորներուն դէմ՝ նզովքի պատժով տրուած Առաքելական Սահմանադրութիւնները զօրութիւն չունին այն երկիրներուն մէջ, ուր որ նոյն աղանդները քաղաքական իշխանութենէ Թոյլ տրուած են, այնպիսիները մեծապէս կը սխալին. եւ Մենք՝ առ Թիւր վարդապետութեան հնարքը, ուրիշ անգամ, Յարգելի՛ Եղբարք, մերժած ենք, եւ նորէն այսօր կը մերժենք ու կը դատապարտենք: Միթէ կարելի՞ է,

Digitized by Google

քով տոգորուած են, թէ տարիկան անմիտաս ընկերութեան տեսակ մըն է, հիմնադրու-թիւն մը, որ մի միայն մարդկան օգնելու, եւ անոնց խեղճութիւնները թեթեւցընե-լու կը նայի. ուստի տակէց Աստուծոյ Ե-կեղեցւոյն միաս հաստատելու ամենեւին վախ չկայ։ Բայց թէ տարիկան՝ ճշմարտութենէ որչափ հեռու է, ո՞վ չ՚իմանար։ Ինչու որ՝ ի՞նչ կ՚ուզէ ըսել այդ՝ որ եւ իցէ կրօնքէ՝ որ եւ իցէ հաւատքէ՝ մարդիկներու խառն ընտրութիւնը։ Ի՞նչ կ՚ուզեն ըսել այդ գաղտնի ժողովականները։ Ի՞նչ, այն սատանիկ երդումը որ կ՚ընեն տա աղանդին գրուած-ները, որ ամենեւին սատր վերապահեած բան մը պիտի՛որ չյայտնեն։ Վերջապէս ինչո՞ւ համար է այն անլուր պատուհասներու դժնդակութիւնը, որ յանձն կ՚առնուն, եթէ երդումնին չպահելու ըլլան։ Սառ-դի՛ւ, անօրէն եւ ժանտ պէտք է ըլլայ այն ընկերութիւնը, որ այդչափ լուսէն ու տուընջենէ կը տակայ. ով որ չար կը գոր-ծէ, կ՚ըսէ Առաքեալը, լոյսը կ՚ատէ։ Իրաւ-ցընէ՝ որչափ տար անմեան են հաւատա-ցելոց բարեպաշտ Ընկերութիւնները, որոնք Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ կը ծաղկին։ Անոնց մէջ ծածուկ եւ պատրուակեալ բան չկայ, ամենուն յայտնի են իրենց կա-նոնները, որոնցմով կը կառավարուին, յայտնի են անոնց գործքերը որ ըստ Աւե-տարանական վարդապետութեան ի գործ կը դրուին։ Բայց ցաւով կը տեսնենք, որ

Digitized by Google

այս ուղղափառ Միաբանութիւնները, որոնք այնչափ օգտակար, այնչափ պիտանի են աստուածպաշտութիւնը աճեցընելու եւ աղքատները մխիթարելու, տեղ տեղ հակառակութիւն կը կրեն ու կը ջնջուին, երբ ասոր ներհակ՝ Ֆրան-մասոնական խաւարային ընկերութիւնը՝ թշնամի Աստուծոյ Եկեղեցւոյն, եւ վտանգաւոր թագաւորութեանց ապահովութեանը՝ նպաստաւորութիւն կամ գոնէ ներողութիւն կը գտնէ։ Բայց այս աւելի Մեզի ծանր ու դառն կու գայ, Յարգելի՛ Եղբարք, որ ոմանք անփոյթ են Մեր Նախորդաց Սահմանադրութիւններուն համեմատ այս դատապարտելի աղանդը մերժելու, եւ իբրեւ թէ թմրած կը տեսնուին անոնք որոնցմէ այսպիսի ծանր նիւթի մէջ, իրենց յանձնուած պաշտօնն ու պարտաւորութիւնը շատ աւելի եռանդ եւ փոյթ կը պահանջէր։ Եթէ կան ոմանք, որ կը կարծեն, թէ գաղտնի աղանդներուն, եւ անոնց հետեւողներուն ու նպաստաւորներուն դէմ՝ նզովքի պատժով տրուած Առաքելական Սահմանադրութիւնները զօրութիւն չունին այն երկիրներուն մէջ, ուր որ նոյն աղանդները քաղաքական իշխանութենէ թոյլ տրուած են, այնպիսիները մեծապէս կը սխալին. եւ Մենք՝ այս թիւր վարդապետութեան հնարքը, ուրիշ անգամ, Յարգելի՛ Եղբարք, մերժած ենք, եւ նորէն այսօր կը մերժենք ու կը դատապարտենք։ Միթէ կարելի՞ է,

Digitized by Google

որ տէրունական ընդհանուր հօտը արածե-
լու եւ կառավարելու գերագոյն իշխանու-
թիւնը, զորն որ յանձին Երանելույն Պե-
տրոսի Հռոմայ Քահանայապետները ի
Քրիստոսէ Տեառնէ ընդունեցան, նոյնպէս
ալ իշխանութենէ յառաջ եկած վարդա-
պետութեան պաշտօնը որ Եկեղեցւոյ մէջն
է, քաղաքական իշխանութենէ կախուած
ըլլան, կամ եղանակաւ մը արգելուին ու
չափաւորուին։ Աս ասանկ ըլլալով, որպէս զի
չըլլայ թէ անզգոյշ մարդիկ՝ աւելի եւս երի-
տասարդները՝ խաբէութեան մէջ իյնան, եւ
որպէս զի Մեր լաւութենէն՝ մոլորութիւնը
պաշտպանելու առիթ չառնուի, որոշեցինք,
Յարգելի Եղբարք, Առաքելական ձայներ-
նիս բարձրացընել. եւ հօս ձեր Խորհրդեան
առջեւը վերյիշեալ Մեր Նախորդներուն
Սահմանադրութիւնները հաստատելով, այն
Ֆրան-մասոնական, եւ ուրիշ աս տեսակ
Ընկերութիւնները, որ արտաքուստ միայն
կը տարբերին, եւ օրէ օր իրարու հետ կը
միաբանին Եկեղեցւոյ կամ օրինաւոր իշ-
խանութեանց դէմ, կամ յայտնի կամ
ծածուկ դաւաճանութիւն ընելու, Մեր
Առաքելական ճոխութեամբը կը մերժենք
ու կը դատապարտենք, եւ կ'ուզենք նաեւ,
որ ամենայն հաւատացեալք Քրիստոսի, ո՛ր
վիճակի կամ ո՛ր աստիճանի եւ արժանաւ-
որութեան մէջ եւ աշխարհքիս ո՛ր կողմե
ալ որ գտնուին, նոյն աղանդները Մեզմէ
տարագրուած ու դատապարտուած ճանչ-

Digitized by Google

նան՝ մի եւ նոյն պատիժներով, որոնք Մեր Նախորդներուն Սահմանադրութիւններուն մէջ կը պարունակուին։ Հիմայ ուրիշ բան չի մնար, բայց եթէ Մեր հայրական գթովը յորդորել ու քաջալերել հաւատացեալները, որ եթէ բառ պատահման աս տեսակ աղանդներու գրուած են, խելքերնին ժողվեն՝ բարքին մտածեն, եւ այն դժնդակ ընկերութիւններէն եւ ժողովականներէն հեռանան, որպէս զի յաւիտենական կործանման անդունդը չգլորին։ Իսկ մնացեալ ամէն հաւատացեալներուն՝ Մեր հոգւոյ խնամակալութենէն շարժեալ՝ ամենայն փութով յորդոր կը մատուցանենք, որ աս աղանդաւորներուն խաբեբայ շրթունքներէն զգոյշ կենան, որոնք որ համեստ կերպարանք մը ցուցընելով՝ Քրիստոսի կրօնքին եւ օրինաւոր իշխանութեանց վրայ բորբոքեալ ատելութիւննին կը թափեն. այս միայն կը դիտեն ու կը ջանան, որ թէ՛ աստուածային եւ թէ՛ մարդկային իրաւունքները ոտքի տակ առնուն։ Գիտնան որ աս աղանդաւորները գայլեր են, որոնց համար Քրիստոս Տէրն մեր յառաջագոյն գուշակեց, թէ ոչխարի մորթով ծածկուած՝ պիտա՛ր գան ի կորուստ հօտին. գիտնան թէ այնպիսիները անոնց թիւը պէտք է դնեն, որոնց կենակցութիւնն ու միաբանութիւնն այնպէս Մեզի արգելեց Առաքեալը, որ յայտնապէս կը պատուիրէր այնպիսիներուն ողջոյն ալ չտալ։ Աստուած

Digitized by Google

առատ ողորմութեամբ՝ լսէ՛ մեր ամենուն աղաչանացը. որ իր շնորհաց օգնութեամբը անզգաստներուն սրտերը շարժին յուղղութիւն, մոլորեալներն արդարութեան ճամբան դառնան. Ճնշուի ամբարիշտ մարդկանց մոլեգնութիւնը, որոնք վերը յիշուած ընկերութիւններուն ձեւքով անօրէնութիւն եւ ապիրատութիւն կը նիւթեն, որպէս զի այնչափ այնչափ հնացեալ չարիքներէն կարող ըլլան քիչ մը հոգի առնուլ՝ թէ՛ Եկեղեցին եւ թէ՛ մարդկային Ընկերութիւնը: Բայց՝ որպէս զի այս ամենայն ուխտից մերոց յաջողի, ամենազօրութն Աստուածոյ առջեւը բարեխօս ունենանք իր Մայրն ի սկզբանէ անարատ եւ ամենասուրբ Կոյսը, որուն շնորհեալ է Եկեղեցւոյ թշնամիները եւ Մոլորութեանց այլանդակութիւնները հարստահարել ու ջախջախել, նոյնպէս խնդրենք նաեւ Երանելի Առաքելոց Պետրոսի եւ Պօղոսի բարեխօսութիւնը, որոնց յաղթական արեամբը այս նուիրական Քաղաքը սրբուած է: Ասոնց գործակցութեամբն ու օգնութեամբը, ինչ որ Աստուածային բարութենէ կը խնդրենք, ապահովութեամբ կը յուսանք ընդունիլ:

ՑԱՆԿ

Յառաջաբան 5

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Սուտութիւն Բողոքականութեան։

Գլ. Ա. Բողոքականութեան սուտութիւնը կը ցուցուի իր հիմնադիրներուն անձանց ապիկարութենէն 11

Գլ. Բ. Բողոքականութեան սուտութիւնը կը ցուցուի զանիկայ տարածող անձանց ապիկարութենէն 17

Գլ. Գ. Բողոքականութեան սուտութիւնը կը ցուցուի, նոյնը ընդունողներուն և նոյնը ձգողներուն անձանց ապիկարութենէն 26

Գլ. Դ. Բողոքականութեան սուտութիւնը անկէց կը ցուցուի, որ Բողոքականները ամենևին առաքելութիւն չունին 35

Գլ. Ե. Բողոքականութիւնը սուտ է, վասն զի նոր է 42

Գլ. Զ. Սուտ է բողոքականութիւնը, վասն զի միութիւն չունի 50

Գլ. Է. Բողոքականութիւնը սուտ է, վասն զի կը համարի, թէ ճշմարիտ Եկեղեցին կրնայ սխալիլ 56

Գլ. Ը. Բողոքականութիւնը սուտ կը ցուցուի, վասն զի Կաթողիկէ կամ ընդհանրական չէ 63

Գլ. Թ. Բողոքականութիւնը սուտ կը ցուցուի անկէց, որ հրաշքներու մէջ ճշմարիտ սրբութիւն չունի 69

Գլ. Ժ. Սուտ է բողոքականութիւնը, վասն զի իր սկզբունքովը փրկութիւնը անկարելի կ'ընէ 78

Digitized by Google

Գլ. ԺԱ. Բողոքականութիւնը սուտ կը ցուցուի, վասն զի վերնագոյն գլուխ մը չունի 9
Գլ. ԺԲ. Բողոքականութիւնը սուտ կը ցուցուի, վասն զի խոստովանանքը մեղք կը վերցընէ 10
Գլ. ԺԳ. Բողոքականութիւնը սուտ կը ցուցուի, վասն զի չունի Ս. Հաղորդութեան բարիքը 111
Գլ. ԺԴ. Սուտ է Բողոքականութիւնը, վասն զի Պատարագ չունի . . 118
Գլ. ԺԵ. Սուտ է Բողոքականութիւնը, վասն զի աւանդութիւն չունի . 128
Գլ. ԺԶ. Սուտ է Բողոքականութիւնը, վասն զի կը դատապարտէ ծոմն ու պահքը 139
Գլ. ԺԷ. Սուտ է Բողոքականութիւնը, վասն զի վերջին ժամուն մէջ անյոյս կը վհատի 145

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Խաբէութիւնք, որոնցմով ներս կը մտնէ Բողոքականութիւնը:

Գլ. Ա. Առաջին խաբէութիւն: Առաքինութիւն ու սրբութիւն կեղծաւորել 153
Գլ. Բ. Երկրորդ խաբէութիւն: Հաւատքը բաւական է փրկուելու համար 160
Գլ. Գ. Երրորդ խաբէութիւն: Մէկդի ձգել հաւատոյ ամէն արտաքին գործերը 166
Գլ. Դ. Չորրորդ խաբէութիւն: Ամէն մասնաւոր մարդ հաւատոյ դատաւոր ընել 180
Գլ. Ե. Հինգերորդ խաբէութիւն: Ըսել թէ Ս. Եկեղեցին Աստուածաշունչ կարդալը կ'արգելէ 184
Գլ. Զ. Վեցերորդ խաբէութիւն: Ս.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04146 9647
Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04146 9647
Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04146 9647
Digitized by Google

Digitized by Google